

Almanya'da Hristiyanlar ve Müslümanlar

23 Eylül 2003

**Yayımlayan:
Almanya Katolik Ruhani Meclisi Sekreterliği
(Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz)
Bonner Talweg 177, 53129 Bonn**

İçindekiler

Önsöz.....7

Bölüm I: Algılamaktan Temasa

1. Almanya'daki İslam'ı algılamak	9
1.1 İslami mevcudiyetin gelişimi	9
1.1.1 Almanya'daki islami mevcudiyetin en eski tanıklıkları	9
1.1.2 İslami mevcudiyetin geldikleri ülkelere göre profili	10
1.1.3 Göçmen işçi İslamından Almanya'daki İslama	12
1.2 İslamiyette birlik ve çeşitlilik	13
1.2.1 İslami cemaatin birliği	13
1.2.2 Sünniler ve Şiiler	14
1.2.3 İslami Mezhepler	19
1.2.4 Diğer islami gruplar	21
1.2.5 Aleviler	23
1.2.6 İslami Tasavvuf	25
1.3 En önemli islami kuruluşlar	27
1.3.1 Arap özellikleri taşıyan İslam	29
1.3.2 Fars özellikleri taşıyan İslam	31
1.3.3 Türk özellikleri taşıyan İslam	31
1.3.4 Federal Almanya İslam Konseyi / Islamischer Weltkongress ve Federal Almanya Müslümanları Merkez Konseyi	42
1.4 Ayrılık ile Entegrasyon arasında	46
1.4.1 Hukuki ve sosyal yönler	46
1.4.2 Dini yönler	50

2.	İman ve Eylem - müslümanların ve hristiyanların ortak ve farklı yönleri nelerdir?	53
2.1	İman ve Yaşam Düzeni olarak İslamiyet	53
2.1.1	İslamiyet: İmanla Tanrı'ya teslimiyet	54
2.1.2	İman ve yaşam düzeni olarak islamiyetin kaynakları	55
2.1.3	İman açıklaması (Amentü)	57
2.1.4	Temel dini görevler	67
2.1.5	Cihada katılma mecburiyeti?	70
2.1.6	Şeriat kavramı	74
2.1.7	Evlilik, aile, cinsellik ve doğum kontrolü	77
2.1.8	Ölüm	82
2.1.9	Demokrasi ve insan hakları	86
2.2	Hristiyan İman Açıklamasının temel yapısı	90
2.2.1	Tek Tanrı'ya iman	90
2.2.2	Tanrı'nın insanlarla öyküsü	91
2.2.3	Tanrı'nın Nasıralı İsa'da kendini açıklaması	93
2.2.4	Üçlülük Tanrı	95
2.2.5	Kilise: „Tanrı'nın yeryüzünde sağaltıcı etkinliğinin „işaret ve aracı“	96
2.3	Hristiyan imanının temel ifadelerine islamiyetin tepkisi	97
2.3.1	Yaratıcı Tanrı	97
2.3.2	İnsan: Tanrı'nın benzeri değil, aksine sorumlu vekili	97
2.3.3	Tanrı, Günah ve Kurtuluş	98
2.3.4	Tanrı, Nasıralı İsa ve Kutsal Ruh	99
2.3.5	İslam ümmetinin görevi	100
2.4	İslam ve hristiyan inançlarındaki ortak yönlerdeki farklılıklar	101
2.4.1	Tanrı'nın Vahyi	101
2.4.2	Kurtuluş Yolu	103
2.4.3	Tanrı karşısında insan	103

3.	Toplumumuzda Hristiyanlar ve Müslümanlar	104
3.1	Almanya’da islami dinsel yaşam	104
3.1.1	Anayasadaki inanç özgürlüğü	104
3.1.2	Kelime-i Şehadet, namaz, zekat, hac ve oruç	105
3.1.3	Camilerin islami yaşam için önemi	108
3.2	İslami iman ve yaşam düzeninin ayrıntıları	110
3.2.1	Cami inşaatı ve ezan	110
3.2.2	Yiyecek kuralları	112
3.2.3	Cenaze ve defin kuralları	113
3.2.4	Kıyafet kuralları	114
3.2.5	İslam hukukunda kadının konumu	116
3.3	İslami Mevcudiyet - Kilise için bir meydan okuma	120
3.3.1	Hristiyanlık-İslamiyet teması	120
3.3.2	Temasın yönleri	126
3.3.3	Katolik anaokullarında müslüman çocuklar	132
3.3.4	Özel katolik okulları	134
3.3.5	Katolik din dersinin konusu olarak islamiyet	136
3.3.6	Diyaloğun konuları: Değerler diyalogu	138
3.4	Hristiyan ve müslümanların laik devlette ortak yaşamları ..	141

Bölüm II: Detaylı Konular

◆	Huzurevi	145
◆	Sünnet	148
◆	Defin	153
◆	İslamiyette ve hristiyanlıkta ibadet	157
◆	Katolikler ve müslümanlar arasındaki evlilikler	162
◆	Çokdinli ibadet törenleri	173
◆	İslami bayramlar	178

◆ Cezaevi ve Mahkumiyet	180
◆ Din değiştirme / Vaftiz	185
◆ Başörtüsü	193
◆ Hastane	197
◆ Cami inşaati	203
◆ Ezan	207
◆ İşlami kuruluşların hukuki statüleri	214
◆ İnanç özgürlüğü	218
◆ Umuma açık okullarda müşlumanlar için din dersi	223
◆ Hayvanların helal kesimi	227

Ek

Kişi İndeksi	231
Terimler İndeksi	232
Seçilmiş literatür (Almanca)	235

Önsöz

Almanya'daki islami mevcudiyetin Kilise, Devlet ve toplum için artan önemi karşısında Almanya Ruhani Meclisi'nin (Episkoposlar Konferansı) sekreteryası yaklaşık 20 yıl önce, 1993 yılında ikinci baskısı da yapılmış olan „*Christen und Muslime in Deutschland - Eine pastorale Handreichung*“ (Almanya'da Hristiyanlar ve Müslümanlar - Pastoral başvuru kitabı) adı altında bir kitap yayınlamıştı. O zamandan beri Almanya'nın dini coğrafyası belirgin değişikliğe uğradı: Bir taraftan müslümanların sayısı ve islami kuruluşların çeşitliliği artış gösterdi. Diğer yandan hristiyanlıktan uzaklaşan ve kendini hiçbir dine dahil görmeyen insanların sayısında da artış oldu.

Bu şartlar içinde din konusu Alman toplumunda gitgide artan bir ilgi görmektedir. Ancak bu yalnızca, çoğu Alman kentlerinde hristiyanların, başka inanç sahiplerinin ya da inançsızların birebir komşusu durumuna gelmiş olan dünya dini İslamiyet için geçerli değildir. Aynı zaman içinde yaşanan bu yakınlık ve yabancılık deneyimi islamiyet konusundaki yayınların sıçrama gösterir şekilde artışına yolaçmıştır. Herşeyden önce gerekli olan ise insani temastır; bu ise ancak bütün taraflar buna açık olurlarsa gerçekleşebilir. Hem hristiyanlar hem de müslümanlar arasında, dostça bir birlikte yaşam ve hem kendi aralarında hem de dinsel inancı olmayan vatandaşları da gözönünde bulundurarak, değerlere sahip çıkan ancak dini inançlar karşısında tarafsız kalan bir devlette birlikte yaşamın gerekli şartları hakkında verimli bir temasın önşartı olarak anlaşmaları gerektiği görüşü yaygınlaşmaktadır.

Almanya Ruhani Meclisi bu nedenle Almanya'da Hristiyanlar ve Müslümanlar adlı başvuru kitabının, değişen şartları olabildiğince dikkate almış olan yeni versiyonunu yayınlamaktadır:

Okur kitabın 1. bölümünde olabildiğince kısa ve enformatik bir toplu bakış bulacaktır. Bu bölüm Almanya'daki İslamiyetin hem tarihi, teolojik ve siyasi çeşitliliği hem de önemli inanç ifade ve uygulamaları hakkında bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Kitap bu noktada - güven hissi veren kendi dinine ve dinsel pratiğine bağlılıktan kısmen ya da

tamamen uzaklaşmış olduğu için - islamiyete çekingen ve hatta bazen anlayışsızlıkla bakan okuyucuya yol gösteren bir yardım olmayı da amaçlamaktadır. Bununla ilgili olan okuyucu aynı zamanda islamiyetin inanç ifadeleriyle farklı ve ortak yönleri açısından karşılaştırma yapabileceği şekilde Hristiyanlığın temel iman içeriğinin bir sunumunu da bulacaktır.

Okur 2. bölümde - terimlere göre düzenlenmiş şekilde - bilinmesi Katolik Kilisesi'nin belli dinsel etkinlik alanlarında ve genel olarak devlet ve toplumda hristiyan ve müslümanların temaslarının başarılı olması için özel öneme sahip önemli detay konuları öğrenebilir.

Bölüm I: Algulamaktan Temasa

1. Almanya'daki İslamiyeti algulamak

1.1 İslami mevcudiyetin gelişimi

1.1.1 İslami mevcudiyetin en eski tanıklıkları

(1) Batı ve Ortaavrupa ülkeleri ile yüzyıllarca İspanya'da, Sicilya'da ve daha sonra Güneydoğu Avrupa'da askeri, siyasi ve kültürel açıdan temas ettikleri İslam dünyası arasındaki çok çeşitli ilişkilere karşın, Almanya'da islami yaşama ilişkin mevcut kayıtlar 20. yüzyılın ortalarına kadar çok azdır. Almanya'da yaşamış ve burada ölmüş ilk müslümanları, Brake bei Lemke ve Hannover'deki 17. yüzyılın sonlarından kalma mezartaşları hatırlatmaktadır. Bunlar Osmanlı İmparatorluğu'ndan savaş esirleriydi ya da Türklere karşı yapılan savaşlarla bağlantılı olarak Almanya'ya gelmişlerdi.¹

Almanya'da islami mevcudiyetin başlangıcı

(2) Günümüze kadar kalmış en eski müslüman mezarlığı, 1798 yılında Berlin'de defnedilmiş olan beş Osmanlı diplomatın mezar yerlerinin değiştirilmesinin gerektiği 1866 yılında kurulmuştur. Berlin-Wünsdorf'taki Moscheestraße (Cami Caddesi), Birinci Dünya Savaşı sırasında müttefik devletler ordularına mensup müslüman esirler için orada 1915 yılında inşa edilmiş olan ahşap camiyi hatırlatır. Günümüze dek ayakta kalmış olan en eski iki minareli daha büyük cami 1925 yılında Berlin-Wilmersdorf'ta açılmıştır. Kurucular olarak bugünkü Pakistan'da yerleşik Ahmediler tarikatının taraftarları etkindiler.² Berlin ve çevresinde yaklaşık 40 ulustan tahmi-

¹ bkz. Lemmen, Thomas: Muslime in Deutschland. Eine Herausforderung für Kirche und Gesellschaft, Baden-Baden, 2001, s. 17 vd.

² bkz. 1. Bölüm, 1.2.4

nen 1800 müslümandan - sürgünler, mülteciler, aydınlar - oluşan bir topluluk içinde gelişen islami cemaat yaşamı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraya erişemedi. Savaştan sonra Ahmediler tarikatı Almanya'daki aktivitelerine yeniden başladı. Savaş sırasında Alman ordusunda yer almış müslümanlar için 1958 yılında Münih'te „Almanya Federal Cumhuriyetindeki müslüman mülteciler ruhani idaresi“ adıyla kayıtlara geçen dernek kuruldu.

(3) 50'li yılların sonuna kadar yeralan bu az sayıdaki aktivitelerden dolayı Almanya'da islami bir mevcudiyetten bahsetmek olanağı yoktur.³ Bütün bunlar 1945 sonrasında ticari ve sosyal şartların dünya çapında değişim göstermesine kadar yalnızca özel şartların ve islam dünyasıyla islam dışı dünyanın askeri, diplomatik, ticari ve her halükarda kültürel ve bilimsel ilişkilerin gerektirdiği durumlardı.

1.1.2 İslami mevcudiyetin geldikleri ülkelere göre profili

İşgöçü sonucu değişimler

(4) 20. yüzyılın 60'lı yıllarından itibaren bu görünüm belirgin şekilde bir değişime uğradı. Fazladan işgücüne duyulan gereksinim nedeniyle 50'li yılların sonunda yoğun bir işgücü göçü başladı. Gelen göçmen işçiler arasında Türkiye (1961), Fas (1963) ve Tunus'la (1965) yapılan antlaşmalar nedeniyle çok sayıda müslüman da yer aldı. O zaman Almanya'da büyük çapta ve dinamik bir gelişim gösteren islami bir mevcudiyet ilk kez oluştu. Göçmen iş-

³ Özellikle, Prusya'da 1731 ya da 1739 yıllarında islami bir cemaatin kurulmuş olduğu şeklinde sıkça karşımıza çıkan iddia her türlü dayanaktan yoksundur. Bu „geçmiş uydurması“ hakkında hiçbir tarihi kayıt yoktur, yalnızca edebi bir kayıt vardır, o da Jochen Kleppers'in „Der Vater“ isimli romanıdır, bkz. Wohlrab-Sahr, Monika: *Konversion zum Islam in Deutschland und den USA*, Frankfurt/Main; New York; Campus Verlag, 1999, S. 29-33.

çilerin en büyük bölümü Türkiye'den gelenlerdi. Günümüzde en az 2,5 milyon Türk kökenli müslüman Almanya'daki islami nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil etmektedirler.⁴

(5) İşçi göçü günümüzdeki islami mevcudiyetin belirleyici nedenini oluşturmaktadır. Bunun yanında yer alan başka faktörler de vardır. Dünyanın bir çok ülkesindeki, özellikle Ortadoğu, Afrika, Asya ve ayrıca Güneydoğu Avrupa'daki çekişme ve çatışmaların şiddetlenmesi, müslümanların siyasi nedenlerden dolayı göç etmelerine de yolaçmıştır. Bu şekilde Türkiye'den işgücünün yanısıra mülteciler de gelmiştir. Bu 1980 yılındaki askeri darbeyi takip eden yıllar ve daha çok zaman zaman içsavaş görünümü alan Türk-Kürt çatışması için geçerlidir. Şu sıralarda Almanya'da çoğunluğu müslüman olan 180.000 kadar Bosnalının çoğunluğu savaş nedeniyle gelen mültecilerdir. Yaklaşık 125.000 İranlıdan birçoğu da Şubat 1979 İslam Devrimi'nden sonra Almanya'ya sığınmış olanlardır.

Müslümanların siyasi nedenlerle gelişi

(6) Günümüzde Almanya'da yaklaşık 3,3 milyon müslüman yaşamaktadır. Bu sayı, nüfus sayımının 1,65 milyon müslümanı gösterdiği 1987 yılına göre iki kat fazladır. Benzer şekilde dinamik bir gelişim gösteren islami mevcudiyet Batı'mızdaki komşu ülkelerde de görülmektedir. Fransa'daki müslümanlar daha çok Kuzey Afrika, Büyük Britanya'dakiler ise daha çok Hint-Pakistan kökenlidir; bu her iki durumda da önceleri bu devletlerin sömürgeleştirdikleri ülkelerden göç hareketlerinin sonucudur.

Almanya'daki müslümanların sayıları ve memleketleri

⁴ Almanya'daki müslümanlar hakkında istatistiki bilgiler için, bkz. Federal Hükümet'in yanıtı: Islam in Deutschland, Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, Drucksache 14/4530, 8. November 2000. 1987 yılındaki Nüfus Sayımı haricinde bilgiler yalnızca vatandaşlığa dayalı olarak alınmaktaydı. Bu nedenle dini mensubiyet hakkındaki güncel bilgilere yalnızca dolaylı yoldan erişilebilir, yani bütün veriler tahminidir.

(7) Almanya'daki müslümanların yaklaşık %75'inin tek bir ülke - Türkiye - kökenli olmalarına karşın, hemen hemen bütün islam dünyasının mevcut olduğu gözardı edilemez. Yalnızca en önemli ülkeleri sıralayacak olursak, Yugoslavya'nın ardılı ülkelerin yanısıra müslümanlar İran, Fas, Afganistan, Lübnan, Irak ve Pakistan'dan da gelmektedirler.

1.1.3 Göçmen işçi İslamından Almanya'daki İslama

(8) İslam dini hızlı artan mevcudiyetine rağmen Almanya'da başlangıçta pek öne çıkmamaktaydı. Almanlar gibi göçmen işçiler de önceleri kısa zaman sonra vatanlarına geri döneceklerini düşünüyorlardı. Dinsel ihtiyaçlarını karşılamak için - genellikle işçi dernekleri çerçevesinde sağlanan - ibadet edebilme olanağı kendilerine yeterli geliyordu. Namaz için gerekli asgari şartlar - ister evde ister işyerinde olsun - bir seccade ya da yere serilmiş bir gazete ile sağlanan zeminin temizliği, gerekirse tekrar abdestle sağlanması gereken namaz kılanın temizliği ve Mekte'ye yönelik kibleyi olabildiğince doğru tesbit edebilmek için gösterilecek dürüst çabadır.

Göçmen işçi alımının durdurulduğu ve sonuçları

(9) Avrupa Topluluğu'nun üyeleri 1973 yılında işçi göçünü sona erdirmek konusunda anlaşmaya vardılar. Bu şekilde Almanya ile işçi gönderen ülkeler arasında işçilerin rotasyonu çerçevesinde sınırlı süreli iş sözleşmelerinin ardarda eklenmesi olanağı sona erdi. İşgücü alımının durdurulması geniş kapsamlı değişimlere neden oldu. O andan itibaren birçok „misafir işçi“ Almanya'da uzun süreli bir yaşam sürmeye karar verip, eşleri ve çocuklarını da yanlarına aldılar. Müslüman işçilerin sınırlı süreli göçünden müslüman ailelerin göçü doğdu. Namaz şartlarına uymak artık onlara yeterli gelmez oldu. Bunun yanında çocukların dini eğitim gereksinimi ve islam inancının kurallarına uygun bir yaşam şekli isteği yereldi. Alman-

Aile birleşimi

ya'daki islam öncelikle kamuoyunda göze çarpmayan bir „göçmen işçi islamıyken“, 1973 yılından itibaren kamuoyunda mevcut bir islama, „Almanya'daki İslam'a“ dönüşmeye başladı. Bu gelişimdeki en önemli adım, müslümanların artan dinsel gereksinimlerine uygun bir islami altyapıyı kurmayı başarmış olmalarıdır.

Dinsel
ihtiyaçların
artışı

(10) Bu gelişimin öne çıkan noktaları 1973 öncesinde seyrek, 1973'ten beri ise çok sayıda kurulmuş olan cami dernekleridir. Bunlar yöresel birlikler ve ülke çapında çatı federasyonlarda birleşmişlerdir. İslami yasa, yani şeriata göre bir yaşam şeklinin gerektirdiklerini gözönüne alarak, bir bölümü ticari özellikte olan çok çeşitli aktiviteler geliştirmektedirler. Bu şekilde camilerin çevresinde dini yayınlar, dini açıdan helal yiyecekler veya islami geleneğe uygun giysiler konusuna yönelik ilk işyerleri açılmıştır. Bazı kuruluşlar cami dışında çeşitli eğitim kurumları da işletmektedirler. Bunun da ötesinde bazı büyük cami dernekleri kendi yayınlarını Almanca olarak da yayınlamaya başlamışlardır. Almanya'daki islami yaşamı islami gözle tanımayı isteyen kişi, en az 24 Almanca islami gazete ve dergiden yararlanabilir. Buna sayıca çok artan, internet üzerinden sunulan enformasyon da eklenmelidir.

Cami
dernekleri

1.2 İslamiyette birlik ve çeşitlilik

1.2.1 İslami cemaatin birliği

(11) İslami inanç açıklamasının kısa bir şekli olan, *kelime-i şehadeti* söyleyen herkes müslüman olur. Bu ifade şöyledir: „Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna şahadet ederim.“ İslam cemaatine doğumla katılmamış olan, bu cümleyi doğru ve tanıklar önünde söylemekle islam cemaatine katılır. Tek yaratıcı Tanrı'ya ve O'nun en son peygamberine olan inancın ifadesi islami inancının kurucu öğeleri durumun-

İslam'a
aidiyet

dadır. Çok sayıdaki islami topluluklar ve yönelimler arasındaki bütün farklılıklara rağmen kendilerini dünya çapındaki islam cemaati *ümme*tin bir parçası olarak gören bütün müslümanların birliğini garanti etmek için yalnızca bu iki öge yeterli durumdadır. İmanını gerçekleştirmekle imanlı - *islam* kelimesinin anlamı da budur - kendini tamamen Tanrı'nın isteğine teslim eder. Tanrı, isteğinin ne olduğunu ise Kuran'da Muhammed'e ve imanlıların cemaatine açıklamıştır.

Peygamber
ve devlet
adamı olarak
Muhammed

(12) Muhammed Medine'de hem imanlıların hem de siyasi topluluğun başıydı. Taraftarlarının inancına göre, yaşadığı sürece Tanrısal isteği gerçek şekliyle yorumladı ve böylece imanlıların birliğini temin etti. 632 yılındaki ölümü, topluluğunun, açıklanmış olan Tanrı'nın isteğini bildikleri inançlarının sonu demek değildir. Ancak Muhammed'in bu iki fonksiyonunu kimin üstleneceği ve peygamberin ölümüyle tamamlanan açıklamanın, bir şüphe durumunda hangi ölçülere göre yorumlanacağı konusunda ise birlik kayboldu. Bundan dolayı islamiyet için birliği kadar çeşitliliği de belirleyicidir, ki bu peygamberin ölümünden kısa zaman sonra başlamıştır.

1.2.2 Sünniler ve Şiiiler

İlk
bölünmeler

(13) İslamiyet içinde ilk bölünmeler devletin ve ümmetin başı olarak kimin peygamberin yasal ardılı olacağı konusundaki çekişmelerle başlamıştır. Çekişmede sözkonusu olan, *halifenin*, yani ardılının, kabile reisliğinin devredilmesi konusunda o dönemin geleneksel arap yöntemlerine göre peygamberin taraftarları arasında en önde gelenlerin anlaşmasıyla ve göreve ehil olmasıyla mı belirleneceği, yoksa halifelüğün peygamberin en yakın ailesi içinde mi aktarılacağıydı. İlk görüşün sahipleri, 656 yılında peygamberin kuzeni ve damadı Ali ile karşı taraf kısa bir süre işbaşına gelene kadar, kendi adaylarını üç kez

ardarda kabul ettirmeyi başardılar. Ali'den önceki halife gibi, peygamberin ailesinden değil de Emeviler ailesinden olan Şam valisi Muaviye Ali'nin halifeliliğine karşı çıktı. İlk silahlı çatışmadan sonra taraflar bir hakem kararını kabullendiler ki, bu karar Ali'nin hilafeti kaybıyla sonuçlanmıştır. Muhaliflerden bir kısmı ise, Ali'nin bu hakem olayını kabul bile etmesine protesto olarak onun taraftarlığından kopmuşlar ve kendilerini tek doğru islami topluluk olarak ilan etmişlerdir. *Hariciler* olarak bilinen bu gruptan, *İbadiler* olarak bilinen bir bölümü Kuzey Afrika'nın değişik yörelerinde ve Umman'da hala mevcuttur. Ali'nin haricilerden biri tarafından öldürülmesinin ardından müslümanların çoğunluğu Muaviye'yi halife olarak kabullenmişlerdir. Onun ailesi de yaklaşık 90 yıldan fazla bir süre boyunca islam tarihinin ilk halife hanedanını oluşturmuştur.

(14) Ali'nin taraftarı olan grup (Arapça: *şia*) ise muhalif kalmıştır. Şiiiler, artık yalnızca Ali'nin soyundan gelenleri devletin ve ümmetin başı (kendi deyimleriyle *imamlar*) olarak saymaktadırlar ve çoğunluk tarafından kabul edilmiş olan ilk üç halife Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın halifeliklerini geçersiz saymakta ve onları kendi imamları arasında saymamaktadırlar. İdare makamında peygamberin yasal ardılı konusundaki bu temelde yalnızca siyasi muhalefette zaman içerisinde devletle ilgili ve bazen dinsel akımlar da gelişti. Bu nedenle kendi içlerinde yeniden bir çok dallara ayrıldılar. Bu gruplardan, günümüzde hala varolan en önemlileri Onikiler Şiası (*İmamiler* olarak da bilinir), Yediler Şiası (*İsmaililer*) ve Beşler Şiasıdır (*Zeydiler*).

Şianın
ortaya çıkışı

Şii akımlar

İmamiler
İsmaililer
Zeydiler

(15) Kısaca „Şiiiler“ olarak adlandıracak olursak, bu gruplar içinde en güçlü olanı Onikiler Şiasıdır. Asıl kaynaklandıkları yöre Irak'tadır, ancak ana yayılım bölgele-

Günümüzde
şiiiler

Onikiler
şiiileri

ri, 1501 yılında Safeviler hanedanı tarafından devlet dini kılındığı bugünkü İran'dır. Irak'ta günümüzdeki varlıkları da güçlüdür. Önemli Onikiler Şiası azınlıkları Lübnan'da, Hindistan'da, Pakistan'da ve Afganistan'da yaşamaktadırlar. İsmen tanımlanmaları, taraftarlarının onikiden fazla yasal imamın olmadığına ve sonuncusunun da 9. yüzyılın sonlarında iz bırakmadan kaybolmasının ardından gaipte yaşadığına ve zamanın sonunda yeryüzünde bir adalet krallığı kurmak üzere geri geleceğine dair inançları nedeniyledir. Onikiler şiasının öğretilerine göre gerçek imamlar peygamberin ailesinde irsi olarak aktarılan özel bir karizma sayesinde günah ve yanılığdan korunmuşlardır ve bu sayede iman ve hukuk konularında açıklamalarıyla açıklanmış olan Tanrı'nın isteğinin doğru anlaşılmasını sağlayabilecek durumdadırlar; bu nedenle Onikiler şiiileri imamı tanımayı ve kendini ona göre yönlendirmeyi çok gerekli görürler.

Gaipteki
imam

Şii islamda
hiyerarşi

(16) Onikiler şiasına göre - inanışlarınca halen süren - onikinci imamın yokluğu sırasında işbaşındaki her türlü yönetim yasadışıdır ve yönetimin işlerine katılım da şüphelidir. İlk olarak 18. yüzyıldan itibaren, her dönemde önde gelen din alimlerinin gaipte olan imamın düşüncesinde ve onu temsilen cemaati yönetmesi ve bu arada aktif olarak siyasete de katılabilmesi ve hatta katılması gerektiği yönündeki çoğunluğun düşüncesi hakim olmuştur. Bunun sonucu olarak, bu grup içinde, islami diğer toplumlarda rastlanmayan, üst düzey siyasi kudret sahibi dini makam sahiplerinin (halk arasında *mollalar*) bir hiyerarşisi oluşmuştur. Bu gelişim zirvesine İran'da 1978/1979 İslam Devrimi sırasında yaşama geçirilen, Humeyni tarafından geliştirilmiş „Din alimlerinin yönetim gücü“ doktrini ile erişmiştir. Bu devrimle islam hukuku konusunda önde gelen din adamları, devlet yönetiminde nüfuzlu ve artık anayasayla da garanti edilmiş bir konuma kavuşmuşlardır.

İran'da
molların
egemenliği

(17) Günümüzde yalnız Yemen’de mevcut olan Beşler Şiası ile, artık kendi içinde de değişik gruplara bölünmüş olan ve ana yayılım bölgeleri bugünkü Hint-Pakistan yöreleri ile Doğu ve Güney Afrika, İngiliz ve Kuzey Amerika diasporaları olan Yediler Şiası (İsmaililer) sayısal tanımlanmalarını, kendi imamlarının Onikiler Şiasının imam sırasına göre ayırım gösterdiği sıradan almaktadırlar. Bu gruplar peygamberin yasal ardılları zincirinin, günümüze kadar aralarında yaşayan peygamber soyundan gelen imamlarla sürdürdüğüne inanmaktadırlar. Yemen’deki Beşler şiasında ise günümüzde geçici bir süre için, kendilerince normal ve yasal sayılan, bir başsız dönem sürmektedir.

Beşler ve
Yediler
şiiileri

(18) Ali ile Muaviye arasındaki çatışma sırasında Muaviye’nin halifeliğini kabul eden müslüman çoğunluğun iman öğretisi, 9. ve 10. yüzyıllarda *Mutaziller* denilen grubun mantık ağırlıklı teolojik öğretisiyle yaşanan mücadele sırasında güçlendi. Bu teoloji ekolünün düşüncelerine karşı din alimlerinin büyük çoğunluğunda, iman veya yaşam konularında Kuran’ın çok açık ifadelerinin mevcut olmadığı, ya da mevcut olan ifadelerin yorumunda çelişkiler yaşandığı şüpheli durumlarda, insani mantığın kararının değil, bunun yerine toparlanmış ve yazıya da geçirilmiş olan peygamberin sözlerinin (*Hadis*) ve örnek davranışlarının belirleyici olması gerektiği düşüncesi hakim oldu. Peygamberin davranışları, sonraki kuşaklar içinde bağlayıcı kabul edilen onun „adeti“ (Arapça: *sünnet*) olarak görüldü. Müslümanların, günümüzde Sünni olarak da anılan çoğunluğu ilk kez, yazıya da geçirilmiş hadislerin ölçü olarak kabul edilmeleri gelişimiyle belirgin şekilde gelenekçi karakterine kavuştu.

Sünni
islamın
ortaya çıkışı

(19) O zamandan beri Şiiler ve Sünniler olarak adlandırabileceğimiz iki ana grup arasındaki en önemli inanç

Sünniler ve
şiiiler arasın-
daki fark

farklılığı, peygamberin ölümünden sonra cemaatin hak yolunda kalmasının ne ile sağlama bağlanmış olduğu konusunda her iki grubun farklı düşünceleridir: (Onikiler) Şiiiler hak yolunda kalmanın garantisini imama olan bağlantı ve onun yokluğu sırasında, kendisini temsil eden önder din ve hukuk alimlerinin kararlarına uymakta görürler. Buna karşın Sünniler ise bunu, inanışlarına göre Kuran ve hadislere (peygamberin *sünnetine*) bağlı olan, cemaatin ya da alimlerin konsensusunda (*icma*) görürler. Bunun dışında Sünniler, Onikiler şiiilerinin, inanışlarına göre gayipte olan onikinci imamın tekrar geri geleceği konusundaki mesihçi beklentilerini paylaşmazlar. Diğer yandan aralarındaki dogmatik farklar ise nispeten azdır. Aynısı ibadet ve hukuk konusunda da geçerlidir.

Hilafetin
tarihi
hakkında

(20) Günümüzde Sünniler olarak anılan islami çoğunluk 10. yüzyıla kadar tek bir halifelik altında yaşadı. O dönemden itibaren Irak'ta yerleşikliğe devam eden, ancak siyasi gücünü gitgide kaybetmekte olan Abbasilerin hilafet saltanatına rakip çıktı: Arap-İslam Endülüs'te ve daha sonra günümüzdeki Fas'ta yerel hükümdarlar halife ünvanları aldılar - bunun dışında Yediler (İsmaililer) şiiilerinden Fatimiler önce günümüzdeki Tunus'ta, ardından da Mısır'da karşı hilafetler kurdular. Bağdat'ın 1258 yılında Moğollarca fethi sırasında Abbasilerin hilafeti de sona ermiş oldu. Değişik kesimlerin halifelik ünvanına sahip oldukları iddiaları ve hilafetin neredeyse güç ve anlamını yitirdiği yüzyılların ardından, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı sultanları, Osmanlı İmparatorluğu'nun tebası olmayan müslümanları da kapsayacak şekilde halifeliklerini ilan ettiler. Bu Osmanlı hilafeti de 1924 yılında Atatürk tarafından kaldırıldı.

(21) Günümüzde Sünniler dünyadaki tüm müslümanların % 85 ila % 90 kadarını oluşturmaktadırlar. Alman-

ya'daki oranları ise % 75 ile % 80 arasında olmak üzere, daha azdır. Şiilerin tüm müslümanlar içindeki oranı yaklaşık % 10 kadardır, buna karşın Almanya'daki oranları ise % 4 ila % 5'ten daha fazla değildir. Bu fark ise, kendilerini İslam'a dahil sayan, ancak bu aidiyetleri Sünniler tarafından pek tanınmayan⁵ bir diğer grubun, Alevilerin oranında yatmaktadır ki, Alevilerin müslümanlar içindeki oranı Almanya'da özellikle yüksektir, ancak dünya geneli içinde büyük bir ağırlık oluşturmamaktadır. Almanya'da Sünnilik büyük oranda Türk karakterlidir, Şia ise İran karakterlidir. Bazı Türk mülteciler Türk devletinin laik yapısına muhalefetten Almanya'ya gelmiş ve katı bir islamcı eğilime sahipken, çoğu İranlı da Ayetullah Humeyni'nin devrimine muhalefetten gelmişlerdir ve daha çok laik eğilimdedirler.

Günümüzde dünyadaki ve Almanya'daki dağılımları

1.2.3 İslami Mezhepler

(22) Kuran, kendini Tanrı'nın isteğine tabi kılan her müslümana, Tanrı'nın onu doğru yola ileteceği güvencesini verir. Tanrısal doğru yolda kalmak için müslüman Kuran'da yaşamla ilgili bulunan öğretilerin yanısıra elinden geldiğince peygamberi kendisine örnek olarak almaktadır. İslami inanca göre peygamberin yaşamı ve iman uygulaması, yani sünneti, Ortaçağın başlarında yaşamış olan alimlerin topladıkları tek tek aktarımlardan - *hadisler* - anlaşılabilir. Bu nedenle Kuran ve Sünnet, aracılıklarıyla Tanrı'nın isteğinin anlaşıldığı ve böylece imanlılara hak yolu garanti eden en önemli kaynaklardır. Dinbilginleri bu kaynaklardan, insan mantığını da kullanarak yaklaşık iki yüzyıl içerisinde Tanrı'nın isteğini açık ve herkes tarafından uyulması gereken yasalara aktarmak inancıyla topluca islam hukukunu geliştirdiler. Tek tek konularda

Kuran ve sünnet aracılığıyla hidayet

Kaynaklar

İslam hukukunun gelişimi

⁵ bkz. Bölüm 1, 1.2.5 ve 1.3.3 son paragraf.

kullandıkları ya da tercih ettikleri usüllere göre farklı mezhepler oluştu. Kısa zaman içindeyse, mantık yoluyla karara varma şekli olan *icthihad* kullanım dışı kaldı.

Sünni
mezhepleri

(23) Ağırlıklı olarak 9. yüzyılın ortalarına kadar kuruluşu tamamlanmış olan ekoller günümüze kadar ayakta kalmışlardır. Bunlardan dört tanesi Sünni İslama aittir. Her biri adlarıyla anıldıkları büyük bir alime dayandırılırlar: Hanefiler (Ebu Hanife, ölümü 767); Malikiler (Malik ibn Anas, ölümü 795); Şafiiler (Muhammed es-Şafi, ölümü 820); Hanbeliler (Ahmed ibn Hanbel, ölümü 855). Şii grupların herbiri de kendi ekollerini geliştirdiler. İçlerinde en önemlisi, Onikiler şiiilerinin mezhebi, 6. İmam Cafer'e (ölümü 765) izafeten Caferiye olarak anılır.

Şii
mezhepleri

İslam'da
çoğulculuk
öğeleri
olarak
mezhepler

(24) Peygamberin ardılığı konusundan farklı olarak, bu ekollerde sözkonusu olan ayrılıklar değil, daha çok hem Sünniler hem de Şiilerce paylaşılan, Tanrısal isteğin kendini Kuran ve Sünnet'te açınladığına ve bu nedenle bütün müslümanlar için yasa olarak geçerli olduğu düşüncesinin içsel çoğulcu öğeleri, farklı oluşumlarıdır. Bunların hayata geçirilmesi müslüman hükümdarın görevi durumunda idi ve islam hanedanlarının herbirinin farklı ekolleri izlemiş olmaları da şaşırtıcı değildir. Osmanlı hükümdarları hanefilik mezhebini kabul ettiklerinden, günümüzde de neredeyse bütün sünni Türkler bu mezhebe dahildirler. Bundan dolayı da Almanya'da hanefi ekolünün ağır bastığını kabul etmek gerekir. Dünya genelinde de müslümanların yaklaşık % 30'u bu mezheptendir. Hanefiliğin Türkler arasındaki bu ağırlığı gibi, Hanbelilik de çok tutucu bir şekliyle Suudi Arabistan islamında ağır basmaktadır. Al Suud ailesi 18. yüzyılda kendini Hanbeli mezhebine göre yönlendirmiş katı bir dinsel reform hareketi olan Vahhabilikle bir birlik içine girmişti. Mekke'de kurulu Islamische Weltliga ve Suudi Arabistanca desteklenen dün-

ya çapındaki islami misyon ve oluşumlarla Hanbeli mezhebinin güçlenmesi de elele yürümektedir.

(25) Bu mezhepler arasındaki fark, hanefi mezhebinin karar için insani mantığa gerçi küçük, ancak diğerleriyle kıyaslandığında en büyük payı veriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşın hanbeli mezhebi ise hüküm vermede, insan mantığının yardımıyla *icthad* ve *kıyasa* en az oranda izin veren mezheptir.

Mezheplerde mantığın yeri

(26) İctihat sonuçları arasında aradabir görülen belirgin farklara rağmen bu dört sünni mezhep de birbirlerini tanımaktadırlar. Onikiler şiiiliğinin *Caferiyesi* de bazı müslümanlar tarafından beşinci mezhep olarak görülmektedir. Bu mezheplerden birine dahil olmak birçok müslüman için hala kişiliğinin bir parçası olarak sayılmaktadır. Ancak savunucularının farklılıkları aşmak için çaba gösterdikleri reformcu eğilimler de mevcuttur.

Mezheplerin birbirini tanınması

1.2.4. Diğer islami gruplar

(27) Özel gruplar olarak genel anlamda iman açıklamasının her iki temel parçasının (Tanrı ve Peygamber) yeni yorumlarını temsil edenler tanımlanmaktadır. Bu yorumlar, Tanrı'nın birliği ve teklifi, peygamberin son vahyi getirmiş olduğu iddiasıyla ilgili olabilir.

İman açıklamasının yorumları

(28) Şiilerin çoğunluğu ilk imamları Ali'yi insan olarak görürlerken, bazı gruplarda ona gösterilen yüceltme tanımlarına kadar varmaktadır. Bu ise tek Tanrı'ya olan inançla ilgili olduğundan, böylesi gruplar „aşırılar“ ya da „aşırı şia“ olarak tanımlanırlar ve islama aidiyetleri müslümanların çoğunluğunca kuşkulu görülür. Bu grupların en tanınmış olanı yukarıda adı geçen İsmaililerdir. Almanya'da da Sünniler „aşırı“ şiiilere karşı reddedici tavırlarını açıkça ortaya koymaktadırlar.

Aşırı şia

(29) Yeni bir peygamberin gelişiyle yeni bir çağın başlayacağı inancında olan Yediler şiiileri Muhammed'e gelen vahiylerin son ve tamamlayıcı karakterde oluşuna şüphe ile bakmaktadırlar. Ahmediler ise buna karşın kurucuları Mirza Gulam Ahmed ile böylesi bir vahyin geldiği inancındadırlar. Bu cemaat İngiliz egemenliği altındaki Hindistan'da kurulmuştur. O dönemler Pencap'ta ders veren kurucusu 1889 yılından itibaren vahiy aldığı iddiasında bulunmuştur. Kendisinde, inanışlarına göre Hindistan'da doğal bir şekilde ölmüş olan İsa, zamanın sonunda geleceği beklenen *Mehdi* ve Hint tanrısı Krişna'nın beden aldıklarını iddia eder. Ahmed, grubun 1914 yılında yaşadığı bir bölünmenin ardından, taraftarlarının *Lahore* grubu olarak da anılan azınlıktaki bir bölümü tarafından „Reformcu-Yenileyici“, çoğunluk tarafından ise, Muhammed'e göre ikinci dereceden ve yeni bir şariat getirmemiş olsa da, islam „peygamberi“ olarak tanımlanır. Ahmed'i peygamber olarak yücelten ve kaynaklandıkları yere izafeten *Kadiyaniler* olarak anılan çoğunluğun başı „Vadedilmiş Mesih'in Halifesi“ ünvanını taşır ve 1984 yılından beri Londra'da sürgünde yaşamaktadır.

(30) Ahmediye hareketi son derece misyoner bir tarza sahiptir. Sayıca az olmalarına karşın, neredeyse dünyanın hemen her yerinde mevcutturlar. *Lahore*-Ahmediye grubu Wilmersdorfer Camisi ile Almanya'da ilk kez yerleşik hale gelip islamı tanıtmayı başaran ilk müslüman cemaattir. Ahmed'i yalnız bir „Reformcu“ olarak gören bu küçük akım, Berlin'de günümüzde de hala temsil edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa zaman sonra *Kadiyaniler* de Hamburg'da bir misyon merkezi açmışlardır. Şimdiki merkezleri kendilerine ait bir cami, bir mezarlık ve bir televizyon stüdyolarının olduğu Frankfurt a. M. şehrinde dir. Grup ayrıca üç dergi yayınlamaktadır. İbadet tarzlarında ise Ahmedilerin Sünnilerden hemen hiç farkları yoktur.

(31) Pakistan’da parlamentonun 1974 yılındaki bir kararına göre Ahmediye tarikatı islamiyetten çıkmış olarak görülür. Buna uygun çıkarılmış olan ceza yasaları Ahmediye taraftarlarının Pakistan’da camilerde ibadet etmelerini yasaklamaktadır. Kendilerini müslüman ve ibadethanelerini de cami olarak adlandırmaları da yasaklanmıştır. Aynı şekilde Ahmediye de sıkı bir ayrımcı politika izlemektedir. Kadınlar yalnızca Ahmediye içinden evlenebilirler. Üyeleri, Ahmedi olmayan bir imamın arkasında namaz kılamazlar. Bu da, kendi camilerini inşa etme zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Kendi ifadelerine göre Almanya’da sayıları 60.000’e ulaşmıştır, Pakistanlıların yanında bunların 10.000’i Bosnalı, 10.000’i de Arnavut Ahmedilerdir. Frankfurt’taki mezarlıklarında Avrupa’nın bütün ülkelerinden Ahmediler defnedilmektedir.

Ahmedilerin
islamdan
çıkmış
sayılmaları

1.2.5 Aleviler

(32) Kendilerini tanımladıkları *Alevi* sözcüğü „Ali taraftarı“ olarak tercüme edilebilir. Suriye Alavileriyle (Nusayriyer) karıştırılmaması gereken Aleviler kendilerini Ali ile Muaviye arasındaki çekişmede Şiiilerle birlikte Ali’nin tarafını tutmuş olan müslümanlar olarak tanımlarlar. Meşhur sözleri „Allah-Muhammed-Ali“, Alevilerin Muhammed ve Ali’yi gerçeğin bir parçası olarak gördüklerini vurgular. Onlar da - şiiiler gibi - Oniki İmamı yüceltirler. Bu nedenle sık sık Şia’nın özel bir grubu olarak görülürler. Kelime-i Şehadet hariç diğer Kuran ve sünnete dayalı dinsel-ibadetsel görevleri ve yine Kuran ve sünnetten geliştirilen islam hukukunu (şeriat) reddederler. Bunun nedeni de, şimdiki mevcut haliyle Kuran’ı tanrısal olarak görmemeleridir.

Dini
görevlerin
reddi

(33) Alevilerde cami yoktur, yerine „Cemevi“ vardır ve ibadetlerini de Mekke’ye yönelik şekilde yerine getirir

Tapınış
şekli

mezler. İbadetlerinin ana noktasını, islamın ilk dönemlerinden kırk kutsal kişinin efsanevi bir yemeklerinin törensel şekilde anıldığı *cem* oluşturur. Aleviler ayrıca tek eşli olarak yaşamaları ve ibadette erkek ve kadınların beraberce yer almaları ile öne çıkarlar. Alevilikte kadınlar, sünnilige ve şiiilige göre oldukça daha güçlü bir sosyal statüye sahiptirler.

İslamöncesi
öğeler

(34) Alevilerin öğretisi sünniler ve şiiilerce kabul edilmez. Uğradıkları baskılar nedeniyle sağ kalma stratejileri yüzyıllar boyunca uzak durma ve gizli kalma olmuştur. Bunun yanında inançları da „kutsal kişilerce“ sözlü şekilde kuşaktan kuşağa aktarılagelmiştir. Aleviler içinde de gelenekler açısından büyük farklılıklar gözlenmektedir. Aleviler islamöncesi bir çok öğeyi de korumuş ve islamın ortaya çıkışından sonra da islama yabancı olan bazı düşünceleri entegre etmişlerdir. Alkol kullanımı ve domuz eti yenmesi gibi konular dinsel açıdan net olarak belirlenmemiştir. Aynısı, sünni ve şii islamda gördüğümüz kıya-fet kuralları için de geçerlidir.

(35) Bu nedenlerden dolayı bir çok müslüman Alevilerin doğru inançta olduklarından kuşku duymaktadır. Ancak alevilerin kendilerini müslüman olarak gördüklerini belirtmek gerekir.

Geleneksel
dinsel
yapının
yitirilmesi

(36) Türkiye ve Türklerin yaşadığı yabancı ülkeler dışında çok az alevi vardır. Türkiye’de ise nüfusun % 20 ila % 30 kadarını oluşturmaktadırlar. Türkiye’de, çoğunlukta olan sünniler tarafından büyük bir eritme politikası altındadırlar. Diyanet İşleri Başkanlığı (kısaca Diyanet) alevilerin yerleşik olduğu köylerde camiler inşa ettirmektedir. Bunun ötesinde devlet okullarında din bilgisi olarak okutulan, ancak sünnilik içerikli din derslerine katılım aleviler için de zorunludur. Türkiye içerisinde Batı bölgelerindeki şehirlere içgöç ve daha fazla da Almanya’ya göç ile

alevilerin geleneksel dinsel yapıları büyük oranda çözülmüş, zayıflamıştır. Bütün islami ve buna yakın inanç eğilimleri arasında aleviler en yüksek oranda laik düşünce yapısına sahip olanlardır.

(37) Almanya’da tahmini olarak 600.000 kadar alevi yaşamaktadır. Bu şekilde müslümanlar içindeki payları % 20 kadardır, yani şiilerin toplamdaki payının dört ila beş katıdır. Bu nedenle Almanya’da barış içinde birlikte yaşam için, sünniler ve aleviler arasındaki ilişkiler, sünniler ile şiiler arasındaki ilişkilerden çok daha fazla önem taşımaktadır. Onyıldan biraz daha uzun bir süredir aleviler ilk defa organize olmaya ve islami bir azınlık olarak kabul edilmeleri için çaba göstermeye başlamışlardır.

Almanya’da
aleviler

1.2.6 İslami Tasavvuf

(38) Daha 7. yüzyılın sonlarından itibaren islamda din-darlık idealinde derinleşmeyle gelişen bir takva eğilimi kendini gösterdi. Bu eğilim bir yandan, Muhammed’in ölümünün ardından büyük islami fetihlerin o zamana kadar araplarca bilinmeyen bir refah ortamını getirmesinden sonra halifenin sarayı ve çevresinde gözledikleri, yaşam tarzının Kuran’a aykırı şekilde dünyasallaştırılmasına bir tepki olarak doğdu. Diğer taraftan da islam hukukunun oluşumu ve artan toplumsal önemi sırasında iman bilincinin gitgide kurallaştırılmasına karşı bir hareket durumundaydı. İlk dönem islam takvacıları geçici dünyanın bütün çekiciliğine karşı durmayı ve yalnızca görünen işlerin değil, aynı zamanda ve daha da fazlasıyla bütün içsel çabaların Tanrı’nın isteğini yerine getirmeye yönelik olmasının gerekliliğini vurguluyorlardı; bunun içinde insanın kendi benliğini sürekli olarak gözlemlemesini ve bencil isteklerini disipline etmesini öneriyorlardı. 8. yüzyılın sonlarıyla 10. yüzyılın başlarına kadar gelişen islam

Tasavvufun
ortaya çıkışı

tasavvufu, bu şekilde gelişen, tamamen Tanrı'ya yönelim psikolojisi üzerine gelişti. Bu tasavvuf, aynı zamanda „Sufilik“ olarak da anılır, taraftarına ise „Sufi“ denir. Yaygın kanıya göre bu tanımlama, ilk dönem islam tasavvufçularının giydikleri kaba yün (Arapça: *suf*) giysiden gelmektedir.

Tasavvufçu
islam ile
şeriatçı
islam
arasında
kutuplaşma

(39) O dönemden itibaren „Tasavvuf islamı“ ile „Şeriat islamı“ zaman zaman birbirine karşıt duruma düşen iki kutup haline geldiler. Özellikle Bağdatlı büyük tasavvufçu al-Hallac 922 yılında yerel din alimlerinin oldukça etkili oldukları bir şekilde ölüme mahkum edilip idam edildikten sonra, sufiler şeriata yeterince itaat etmedikleri şüphesini üzerlerinden atmaya büyük önem verdiler. İslam tasavvufçularının çoğu ise kendi açılarından dini hukuka sadakatla uymak ve tassavuf pratiği arasında çelişki görmemektedirler. Çünkü sonuncusunu yalnızca hukuki standartları yerine getirmekten öte tek Tanrı'ya daha derinden bağlanmak için ve daha ötesi bir aşamada ise O'nunla bir olma deneyimine erişmek için bir fırsat olarak görmektedirler. Tasavvuf konusundaki bu anlayış nedeniyle islam tarihi, aynı zamanda uygulayıcı sufiler de olan bir çok önemli din ve hukuk alimleri görmüştür.

Tasavvuf
tarikatlarının
oluşumu

(40) Sufilikte daha ilk zamanlardan itibaren tasavvufi deneyimin sistematik şekilde ancak, müridin tam bir itaatle sorumlu olduğu bir öğretmen tarafından eğitilmesiyle, uygulanabilirliği düşüncesi oluşmuştur. Bu nedenle büyük sufilerin çevresinde öğretmenleriyle yakın bir şekilde uzun süre beraber yaşayan müritlerden oluşan bir çember oluşmuştur. 12. yüzyıldan itibaren bu gruplardan, nesiller boyu süren ve bazen birçok islami ülkede etkinlik gösteren, yüzlerce yıllık geleneklerle bir ağ oluşturan topluluklar doğmuştur. Böylesi topluluklar tarikat (yol) olarak adlandırılır, çünkü her biri mistik bir „yol“, yani Tanrı'yla bir

olma deneyimine erişmek düşüncesiyle, en başta *zıkr* olmak üzere grup içinde uygulanan kendine özgü bir ruhsal egzersiz yöntemi izlemektedir. Hristiyanlıktaki tarikat kurallarını anımsatan, her bir tarikatın kendine özgür kuralları nedeniyle tarikatlar Avrupa dillerinde daha çok sufi tarikatları olarak adlandırılırlar. Aynı şekilde „Sufi kardeşlik gruplarından“ veya „Derviş tarikatlarından“ da bahsedilmektedir. Derviş sözcüğü (farsça aslı „yoksul“ demektir) eski dönemde, sufilerin mal-mülk edinmekten kaçınmak idealleriyle ilgili olarak kendileri hakkında sıkça kullanılan bir deyimdir.

(41) 1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nde çıkarılan bir yasayla sufi tarikatlarının tekkeleri kapatıldı ve tarikatlar pratik olarak yasadışı hale geldiler. Aralarından bazı büyük tarikatlar perde gerisinde var olmaya devam ettiler ve yakın geçmişte yeniden açıkça aktif hale geldiler.

Türkiye’de tekke ve zaviyelerin kapatılması

(42) En önemli tarikatlara örnek olarak 14. yüzyılda Ortaasya’da kurulan *Nakşibendiler* tarikatı anılabilir. Çok sayıda islami ülkede ve günümüzde hem Avrupa’da hem de A.B.D.’de taraftarları vardır. Türkiye’de bu tarikattan Almanya’da da İslam Kültür Merkezleri Federasyonu’nu (Verband der Islamischen Kulturzentren) oluşturan *Süleymanlılar* kopmuştur.⁶ Ayrıca yalnızca Türkiye kökenli olmayan çok sayıda sufi tarikatları da günümüzde Almanya’da mevcuttur.

Nakşibendiler

Süleymanlılar

1.3 En önemli islami kuruluşlar

(43) Cami derneklerinin işçi derneklerinin yerini alması da 1973 yılından beri yaşanan değişikliklerdendir. Bu vakıflar, yalnız dini açıdan değil, sürdürdükleri sosyal fonksiyonları açısından da işçi derneklerini ikame etmiş-

Gayrimüslim çevrede kimlik unsurları olarak cami dernekleri

⁶ bkz. Bölüm 1, 1.3.3

lerdir. Bu nedenle vakıflarda müslümanların farklı ulusal ve siyasi bağları da dinsel konularla birleşmektedir. Cami dernekleri her açıdan, oluşmakta olan islami altyapının belirginleşme noktaları ve müslüman olmayan bir çevrede islami kişilik edinmenin faktörleri olarak etkindirler. Dernekler, müslümanların örgütlenme düzeyinin nispeten düşük olmasına rağmen bu fonksiyonlarını yerine getirebilmektedirler. Yaygın islami kanıya göre müslümanların bir örgüte gereksinimi yoktur. Dine ait olmak ya da ibadetlerini yerine getirmek için herhangi bir cami derneğine üye olmak gerekli değildir.

(44) Cami dernekleri ulusal, siyasi ya da dini farklılıklarına bağlı olarak bölgeler üstü federasyonlarda birleştikleri için, köken ülkenin dini, siyasi ve kültürel farklılıklarını, gerilim ve çekişmelerini de aynı şekilde tekrarlamaktadırlar. Bunun tersi yönde de köken ülkeler maddi kaynak ya da personel desteğiyle Almanya'daki islam üzerinde nüfuz kazanmaya ilgi duyar olmuşlardır.

(45) Bundan dolayı Almanya'da bazı insanlar gitgide gelişen islami mevcudiyete endişe ile bakmaktadırlar: Örneğin Ortadoğu ya da Türkiye'deki karmaşık çekişmeler yalnızca Almanya'daki islami etkilemekle kalmamakta, bu çekişmeler Almanya'da da yaşanmaktadır. Çekişmeler siyasi bir nedenden kaynaklansa bile islamiyetle bağlantılı hale getirilmektedir, çünkü taraflar genelde dini bir dil kullanmakta ve dinsel farklar ve ayrılıkları malzeme yapmaktadırlar.

(46) Ülkemizde barış içinde bir birarada yaşamı gözönünde tutarak, bu korkularla ciddi bir şekilde ilgilenmek en önemli ödevlerdendir. Sebepsiz korkular olabildiğince bilgi ve aydınlatma ile ortadan kaldırılmalıdır. Farklar özenle belirlenmeli ve haksız önyargı ve çekingenliklere aktif bir şekilde karşı çıkılmalıdır. Hristiyanlar bu görevi

Memleketlerindeki çekişmelerden etkilenimler

sorumlu bir şekilde üstlenmek istiyorlarsa, öncelikle kendilerini Almanya’da islami yaşamı şekillendiren „tek tek islami gruplar hakkında yeterince bilgilendirip bilgilendirmedikleri“ sorusu ile karşı karşıyadırlar.⁷

1.3.1 Arap özellikleri taşıyan islam

(47) Almanya’daki Arap ağırlıklı islam büyük oranda sünnidir. Dört sünni mezhebinin hepsi de temsil edilmektedir. Arap özellikleri taşıyan islam Almanya’da nispeten daha küçük oranda işçi göçü öncesindeki dönemde gelişmeye başlamıştır. Günümüze dek ilerigelen kuruluşları Arap akademisyenlerin inisiyatifine dayanmaktadır. Öncelikle 1960 yılında Münih’teki „Almanya Federal Cumhuriyetindeki müslüman mülteciler ruhani idaresinin“ katılımıyla Cami İnşa Komisyonu kurulmuş, bu kuruluş 1963 yılında Güney Almanya İslam Cemaati olarak genişlemiş ve 1982’de adını Almanya İslam Cemaati (Islamischen Gemeinschaft in Deutschland - IGD) olarak değiştirmiştir. Cami İnşa Komisyonu’ndan 1967 yılında Münih İslam Merkezi (Islamische Zentrum München - IZM) doğmuştur. Frankfurt, Nürnberg, Marburg ve Stuttgart’ta IGD’nin şubeleri şeklinde Arap ağırlıklı islam merkezleri oluşmuştur. IZM ise tek başına üç islami dergi yayınlamaktadır⁸ ve Münih’te islami bir anaokulu ve islami bir okul işletmektedir. IGD’nin başkanı İbrahim El-Zayat’tır.

Arap
özellikleri
taşıyan
islami
merkezler

(48) 1964 yılında Aachen’de Bilal Camisi inşa edilmiştir. Cami 1978 yılında Aachen İslam Merkezi - Bilal Camii (IZA) adlı bir vakfa kavuşmuştur. Yine Arap ağırlıklı bu

⁷ bkz. Spuler-Stegemann, Ursula: *Muslimen in Deutschland. Nebeneinander oder Miteinander*, Freiburg 1998, S. 313. Yine Almanya’daki islami kuruluşlar hakkında ayrıntılı olarak, Lemmen, Thomas: *Muslimen in Deutschland. Eine Herausforderung für Kirche und Gesellschaft*, Baden-Baden, 2001, S. 52-128

⁸ Anılan dergiler: „Al-Islam“, „Al-Islam aktuell“ ve „Du und der Islam“

vakıf IGD'ye katılmamıştır. Ancak her iki grubun da dahil oldukları bir federasyonda beraber çalışmaktadırlar.⁹ Suudi Arabistan kökenli doktor Nadeem Elyas IZA'nın uzun süredir idare ve danışma kurulu üyesidir.

(49) Hem IGD hem de IZA için geçerli olan, dini ve siyasi açılardan islami Müslüman Kardeşler örgütünün ardılı olan örgütlere yakın olduklarıdır. Bu nedenle her iki kuruluş da Anayasa Koruma Kurumu (*Verfassungsschutz*) tarafından gözlem altında tutulan kuruluşlardır. IGD ve ona bağlı olan IZM, Müslüman Kardeşler örgütünün Mısır koluna dahil olarak görülürken, IZA ise Suriye koluna dahil görülmektedir. Federal Hükümet'in kayıtlarına göre Müslüman Kardeşler Almanya'da toplam olarak 1.200 üyeye sahiptirler.

Müslüman
kardeşler

İslamcılığın
öncü
düşünürleri

(50) Müslüman Kardeşler örgütü 1928 yılında Kahire'de Hasan al-Banna (1906-1949) tarafından kurulmuştur. Al-Banna sömürgeciğinin son yıllarındaki Mısır'ın siyasi ve sosyal koşullarında yeniden islama dönüş propagandası yapmış ve islam dünyasının siyasi açıdan yeniden yükseleceği vaadini bununla birleştirmiştir. Ruhsal halefleri arasındaki en önemli teorisyen olan Seyyid Kutub (1906-1966), Pakistanlı Abu lala Mavdudi (ölümü 1979) ve Ayetullah Humeyni ile birlikte, islamı ve islam hukukunu aslına uygun ve saf bir şekilde devletin ve toplum düzeninin tek temeli kılmak şeklinde anlaşılın bugünkü islamcılığın ruhsal altyapısını oluşturmuştur.

(51) Mısır'daki Müslüman Kardeşler örgütü 1954 yılında dağılmış ve aynı yıl şiddetle bastırılmıştır. Kutub 1966 yılında idam edilmiş ve örgütün çok sayıda taraftarı hapse atılmıştır. 70'li yıllarda Baas Partisi'nin rejimiyle kanlı çatışmalar yaşayan Suriye'deki Müslüman Kardeşler

⁹ bkz. Bölüm 1, 1.3.4

örgütü için de aynı durum geçerlidir. Müslüman Kardeşler örgütünün ardılı olan örgütler bugün diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Mısır'da da yasallık ile kovuşturma arasında bir boşlukta gibidirler. İçlerinden çoğu, hedeflerine ulaşmak için şiddet kullanmaktan vazgeçmiş gibi görünmektedirler.

1.3.2 Fars özellikleri taşıyan İslam

(52) Almanya'daki şii islamın taraftarlarından büyük çoğunluğunu İranlı müslümanlar oluşturmaktadır. Almanya'daki şii islamın en önemli kuruluşu, 1962 yılında kurulmuş olan Islamischen-Iranischen Gemeinde'den 1966 yılında doğan Islamisches Zentrum Hamburg - IZH'dir (*Hamburg İslam Merkezi*). Kuruluş günümüze dek Hamburg İmam-Ali Camisi'ni yürüten organ durumundadır. Aynı zamanda IZH'nin genel başkanı olan caminin imamı İran'la sıkı bağlara sahiptir. Humeyni'nin devriminden beri IZH İran yönetiminin ideolojik destek noktası olarak görülmektedir. Kuruluş 15 yıldan beri „Salam Kinder“ (*Merhaba çocuklar*) ekini de içeren şii „Al Fadschr“ (*Şafak*) dergisini ve „Islamisches Echo in Europa“ (*Avrupa'da islami yankı*) kitap serisini yayınlamaktadır. IZH'nin örneğin Hannover'de olduğu gibi bazı şubeleri vardır. Bunun ötesinde Münster'deki şii camisiyle yakın ilişkilere sahiptir. Eğitim seminerleri düzenleyen Delmenhorst'taki „Islamische Weg e.V. - İslami Yol“ vakfının da aynı şekilde bu kuruluşa ait olduğu düşünülmektedir.

Hamburg
İslam
Merkezi

1.3.3 Türk özellikleri taşıyan İslam

(53) İşçi göçü sırasında Türk islamının örgütsel oluşumları da adım adım Almanya'da yerleştiler. Bu şekilde Türk islamının hem devletçe yönetilen hem de devletdışı olan yapılanması Almanya'da da mevcuttur. Devletdışı olan islami örgütler gerçekte ya bir partinin yurtdışı örgü-

tünü ya da sufi bir tarikatın yurtdışı şubesini oluşturmaktadırlar. Aşağıdaki Türk-İslam örgütlerinin sıralanışı olabildiğince kronolojik sıralamayı izlemektedir.

İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ)

Süleymancılar

(54) Türk fıkıhçısı ve sufi vaazı Süleyman Hilmi Tunahan'ın (1888-1959) taraftarları 1973 yılında Almanya'da „göçmen Türk işçileri“ için Kuran kursları açmak üzere Köln İslami Kültür Merkezi'ni (*Islamisches Kulturzentrum Köln*) kurdular. Bunu diğer kuruluşlar takip etti, öyle ki kuruluş 1980 yılında İslam Kültür Merkezleri Birliği (*Verband der Islamischen Kulturzentren - VIKZ*) adını aldı. VIKZ asıl olarak, Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Dernekleri Federasyonu'nun Avrupa'daki yurtdışı kolunu oluşturmaktadır. Birliğin yönetimi ise, Nakşibendi tarikatının sufi geleneğine sahip olan, kurucusunun adıyla anılan Süleymancı tarikatıdır. Türkiye'de tarikatların yasaklanmasından sonra kurulan bu tarikatı daha çok sufi eğilimli bir Kuran kursu hareketi olarak görmek gerekir. Günümüzde Türkiye ve dünya çapında binlerce dinsel eğitim kurumlarından oluşan bir sistemi elinde bulundurmaktadır. VIKZ'in Almanya'da da sayıları gitgide artan dini eğitim merkezleri ve yatılı okulları bulunmaktadır. Süleymancılar, çok katı yiyecek kuralları, seçkinlik tavırları ve kurucularına gösterdikleri büyük saygıyla diğer sünni müslümanlardan ayrılmaktadırlar. 60'lı yıllarda Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir bilirkişi raporunda bu nedenlerden dolayı „sapkın (*heretik*)“ olarak tanımlandılar.¹⁰ VIKZ tarikatla arasındaki yakın ilişkiyi belki de bu nedenle uzun süre devamlı olarak reddetmiş ve ilk defa 1997 yılında bir bağlantı olasılığını kabul etmiştir.

¹⁰ bkz. Spuler-Stegemann, Ursula: *Muslimen in Deutschland. Informationen und Klärungen*, Freiburg 2002, S. 133vd.

(55) 1997 yılında kendi ifadelerine göre Almanya’da 21.000 üyesi ile 308 şube ve dünya çapında da 125 diğer şube VIKZ’e dahildir. VIKZ Almanya’daki üçüncü en büyük islami kuruluş durumundadır. Şubeler katı ve merkezietçi bir şekilde idare edilirler ve eyalet birlikleri şeklinde örgütlenmişlerdir; bu eyalet birlikleri de kuruluşun Avrupa Birliğinin bir parçası olan Almanya Birliği’ni oluştururlar.

Merkezci ve
hijerarşik
yapılanma

(56) Almanya’da islamiyeti yerleşik hale getirmek çabası içinde VIKZ - günümüze dek tek - Almanca ilmihal kitabını yayınlamıştır.¹¹ Birlik imamların öğrenimini Almanya’da gerçekleştirmektedir. Islamische Akademie Hahnenburg’un (*ISLAH - Hahnenburg İslam Akademisi*) 1998 yılında - diyalog toplantıları da dahil - geniş bir eğitim programıyla bölgelerüstü öneme sahip bir islami eğitim kurumu olarak açılışı kuruluşun Alman toplumuna açılışının bir işareti olarak değerlendirilmiştir. VIKZ Türkiye’deki Süleymancılar tarikatının şeyhi Kemal Kaçar’ın vefatının ardından 2000 yılı yazında ISLAH’ın içedönük dinsel eğitimi aşan bütün aktivitelerini durdurmuştur.

İslami Nur Cemaati (Jama’at un-Nur)

(57) Kendisini Arapça olarak adlandıran Köln’de yerleşik Nur Cemaati, Said Nursi’ye (1874-1960) izafeten anılan Nurculuk tarikatının Almanya koludur. Cemaat sufi ideallerinin etkisinde bir yenilenme hareketi oluşturmaktadır ve bir şok olarak yaşanan modern çağın başlangıcını ruhsal olarak özümseme çabası olarak göze çarpmaktadır. Bu şekilde doğal bilimlere temeli Kuran’da atılmış

Nurculuk

¹¹ Arıkan, Hasan: *Der Kurzgefasste Ilmihal. Illustriertes Gebetslehrbuch. Religionsunterricht für muslimische Kinder und Jugendliche im schulpflichtigen Alter.* Hrsg. vom Verband der Islamischen Kulturzentren, e.V., Vogelsanger Str. 290, 50285 Köln VIKZ, Köln 1998. Kitap, Almanya’daki Sünni Türk camilerinde öğretildiği şekilde kısa bir ilmihaldir.

Fethullahçılar

şekilde islamın dünya görüşüne entegre etmeye çalışmaktadır. Said Nursi'nin en önemli eseri olan *Risale-i Nur* (Nur Kitabı) günümüze dek bütün Nurcular için bağlayıcı olan öğretiyi içermektedir. „Nur“ dergisi de buna izafeten adlandırılmıştır. Nurculuktan bir çok yeni oluşumlar doğmuştur. Bunlardan en tanınmış, Almanya'da da taraftarları olan Fethullah Gülen grubudur. Gülen'e izafeten Fethullahçı denilen grup Türkçe konuşan müslümanların olduğu her yerde çoğunlukla çok modern ve çok iyi donatılmış eğitim kurumlarına sahiptir. Almanya'daki yayın organları ise popüler-bilimsel islami dergi „Die Fontäne“ dir.

İslami Milli Görüş Cemaati (Islamische Gemeinschaft Milli Görüş - IGMG)

(58) 1976 yılında Köln'de bir kaç kez yeniden örgütlenme ve isim değişikliklerinin ardından günümüzde Milli Görüş (IGMG) adını taşıyan Avrupa Türk Birliği kurulmuştur. IGMG'nin bir önceki selefi ise kendisinden 1994-95 yıllarında IGMG'nin yanısıra görevi IGMG'nin büyük emlak mülkiyetinin idaresi olan Europäische Moscheebau- und Unterstützungsgemeinschaft (EMUG - Avrupa Cami İnşa ve Destekleme Cemiyeti) adlı kuruluşun da çıktığı yine 1985 yılında Köln'de kurulmuş olan *Avrupa Milli Görüş Teşkilatları* (AMGT) dir.

Refah Partisi

(59) Bütün Batı Avrupa'da aktif olan kuruluş, 1969'da Necmettin Erbakan tarafından kurulan ve sık sık yasaklanıp yeni isimler altında yeniden kurulan ve Avrupa'da özellikle *Refah Partisi* olarak tanınan Türkiye'nin tek gerçek islami partisinin Avrupa kolu olarak görülmektedir.

Milli Görüş

(60) Örgütün isminin *Milli Görüş* kısmı Almanca'ya „nationale Sicht“ olarak tercüme edilebilir ancak buradaki *milli* sözcüğü, modern ulusal kavramıyla aynı anlamda ol-

mayıp, Arapça *milli* sözcüğü gibi dinsel içeriğe de sahiptir. IGMG kendini tanımlarken düzenli olarak bu son açığı vurgulamaktadır. Kuruluşa göre Milli Görüş anlam açısından „Tek Tanrıcı Ekümenizm“ anlamına gelmektedir ki, burada müslümanlarca müslüman olarak görülen İbrahim Peygamber’e tek Tanrıcı dinlerin atası olarak atıfta bulunulur. Bununla birlikte, *Milli Görüş* teriminin gerçekten de Necmettin Erbakan ve partisinin siyasi dilinden alındığına hiç kuşku yoktur.¹²

(61) Kendi ifadesine göre IGMG halihazırda 514’ü Almanya’da olmak üzere, Avrupa genelinde 86.000 üyeye sahip 740 cami cemaatini kapsamaktadır. Almanya’daki üye sayısı bilinmemektedir; ancak Alman makamları bunu 27.000 olarak tahmin etmektedirler. IGMG, Türk devletiyle sıkı bağ içindeki Diyanet İşleri Türk-İslam Birliği’nden¹³ (DİTİB) sonra Almanya’daki ikinci büyük islami kuruluştur.

(62) Mehmet Sabri Erbakan, 2001 yılından çekildiği Ekim 2002’ye kadar hem IGMG hem de EMUG’un genel başkanıydı. Sözkonusu kişi, Necmettin Erbakan’ın yeğeni ve Almanya’da doğmuş bir Alman vatandaşıdır. Necmettin Erbakan da Türkiye’de siyasete atılmadan önce Aachen’de üniversite eğitimi görmüştü.

(63) Türk Anayasa Mahkemesi tarafından *Refah* Partisi’nin ardılı olan Fazilet Partisi’nin 2001 yılı yazında kapatılmasının ardından Erbakan’ın partisi ilk defa birlik içinde yeni bir parti kurmamış ve islami Saadet partisi ve muhafazakar-islami Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) olmak üzere ikiye bölünmüştür. *Saadet* Partisi Erbakan’ın siyaset ve kişiliğine sıkı sıkı bağlı kalır ve gitgide güç yi-

¹² bkz. Erbakan, Necmettin: *Milli Görüş*, İstanbul 1973 ve *Ekonomik Adil Düzen*, Ankara 1991, S. 96

¹³ Aşağıda DİTİB başlığına bakınız.

Refah
Partisi'nin
kapatılması-
nın Avrupa
İnsan
Hakları
Mahkemesi
tarafından
onaylanması

tirirken, Erdoğan'ın başkanlığında AKP, adındaki *Adalet* sözcüğüyle başarılı bir şekilde eski Başbakan ve Cumhurbaşkanlığı Demirel'in Adalet Partisi'nin mirasını devralan ve şu sıralarda Türkiye'de iktidarda bulunan, kitleleri kendine çeken bir partiye dönüştü.

(64) Almanya'daki bazı müslümanların Türkiye'deki dini koşullar hakkındaki eleştirilerinde haklılık payı da bulunmasına karşın, Türk Anayasa Mahkemesi'nin, şeriatı dayalı islam devleti kurma çabası nedeniyle 16 Ocak 1998 tarihli *Refah* Partisi'nin kapatılması kararıyla ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin şu kararına işaret etmekte yarar vardır: Mahkemenin 3. heyeti 31 Temmuz 2001 tarihinde Erbakan'ın *Refah*'in kapatılmasına karşı itirazını reddettikten sonra, mahkemenin büyük heyeti 13 Şubat 2003'de kapatma kararının laik devlet düzeninin korunması açısından kanuna uygun olduğunu ilan etmiştir.

(65) Almanya'da bazı gözlemciler IGMG'yi gözönünde tutarak Türkiye'de AKP'nin gerçekleştirdiği tarzda bir gelişimi beklemektedirler. IGMG'nin resmi açıklamalarında özgürlükçü, demokratik temel düzeni benimsediğini ve laik devlet yapısını dinsel çoğulculuk ve inanç özgürlüğünün garantisi olarak gördüğünü belirtmektedirler. Ancak raporları ülke ve eyalet düzeyinde daha kapsamlı bir gözleme dayanan Federal Anayasa Koruma Kurumu ile yine bilim dünyasından gözlemciler başka bir görüşü savunmaktadır. IGMG'ye - kuruluşun hukuki yollardan enerjik bir biçimde reddettiği - demokrasi ve laik devlet düzenine karşı ve Alman toplumuna yönelik entegrasyon karşıtı bir tavra sahip olduğu suçlamasında bulunmaktadır. Antisemitizm suçlaması ise kesilmemiş olmakla birlikte son zamanlarda daha az vurgulanmaktadır.¹⁴

¹⁴ bkz. Spuler-Stegemann, Ursula: *Muslime in Deutschland. Informationen und Klärungen*, Freiburg 2002, S. 327.

(66) Dini açıdan IGMG'nin Nakşibendi tarikatına belli bir yakınlığından sözedilebilir. Necmettin Erbakan islami partisinin kuruluşu için tarikatın ruhani lideri Şeyh Kotku tarafından teşvik edildiği sıralarda bu tarikatın üyesiydi.

(67) Federal Almanya İslam Konseyi Atatürk tarafından kaldırılmış olan *Şeyhülislamlık* makamını 1990'lı yılların başında yeniden kurmuştur.¹⁵ Makamın ilk sahibi, daha önce Diyanet İşleri Başkanlığının Fıkıh daire başkanlığı görevinde bulunmuş, bir süre *Milli Görüş* genel başkanlığı da yapmış olan Ali Yüksel'dir. *Şeyhülislam*, Osmanlı İmparatorluğu'nda en üst ve siyasi açıdan da en önemli islam alimiydi. Şeyhülislamın ana görevi, Sultan-Halife'nin yönetiminin islam hukuku ile uyum içinde olmasını gözetlemektir. Bu görevi yerine getirmek için fetvalar, yani islam hukuku ile ilgili bağlayıcı kararlar çıkarırdı. Atatürk, bu makamın yerine günümüzde hala mevcut olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nı getirmiştir.

Almanya'da
şeyhülislam

(68) Eleştirmenlerce anakronik (tarihi gelişime aykırı) görülen makam Almanya'daki müslümanlar arasında şu ana dek pek kabul görmemiştir. Kuruluşu İslam Konseyi'nin dini-siyasi pozisyonlarıyla bağlantı içinde görülmemelidir, ancak aynı zamanda Türkiye'deki laik devlet düzeni ile ilgili iç çekişmelerin Almanya'daki islam üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır. Türkiye'de hilafetin kaldırılması ve laik düzene geçilmesi islam tarihinde derin bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Almanya'daki islamın temsilcileriyle ilişkiler açısından, bununla ilgili çekişmelerin Almanya'da da ve Almanya'dan yönelerek de sürdürüldüğünün bilinmesi yararlı olur.

¹⁵ bkz. aşağıda Bölüm 1, 1.3.4 nolu başlık.

Halife Devleti

„Köln’ün
Halifesi“

(69) Cemalettin Kaplan da uzun yıllar Diyanet İşleri Başkanlığı’na hizmet etmiştir. İslamcı çabaları nedeniyle emekliliğine az bir zaman kala ayrılıp Almanya’ya gittiğinde orada da başkanvekili olmuştur. Almanya’da *Milli Görüş*’e katılmıştır. Orada radikal güçleri etrafında toplayıp, 1983/84 yıllarında bir bölünmeye yolaçmıştır. *Milli Görüş*’teki muhaliflerle birlikte İslami Cemaat ve Cemiyetler Birliği’ni (Verband Islamischer Vereinigungen und Gemeinschaften - ICCB) kurmuştur. Yaklaşık 10 yıl sonra - Milli Görüş’ün Şeyhülislam makamını yeniden kurduğu sırada - Köln’de „Halife Devletini“ ilan etmiştir. Daha önceleri „Köln’ün Humeynisi“ olarak manşetlerde yer almışken, kendini halife ilanından sonra „Köln’ün halifesi“ olarak Almanya’daki aşırı islamcılığın sembolü haline gelmiştir. Oğlu ve ardılı olan Metin Kaplan, kendi topluluğu içinden bir muhalifin öldürülmesi için çağrıda bulunduğu ve bu kişi de öldürüldüğünden dolayı birkaç yıllık bir hapis cezası çekmiştir. Kaplan hareketi ayrılığın hemen ardından *Milli Görüş* için gerçek bir tehdit oluştururken, sürekli radikalleşmesinden dolayı en son 1.100 üyeye kadar küçülmüştür. Aralık 2001’de yasaklanarak dağıtılmıştır.

Diyanet İşleri Türk İslam Birliği

DİTİB:

Diyanet
İşleri
Başkanlığı’-
nın yurt dışı
kolu

(70) 1984’te Türk hükümeti de türk-islam diasporasındaki gelişmelere reaksiyon göstererek Köln’de *Diyanet İşleri Türk İslam Birliği*’nin kurulmasını sağlamıştır. Kuruluşun kısa adı DİTİB’dir. Pratikte DİTİB, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın artık Avrupa Kolu haline gelmiş olan Almanya kolunu oluşturmaktadır. Atatürk tarafından 1924 yılında kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görevi islam dininin gerek ve amaçlarını laik devlet düzeni içinde idare ve geliştirmektir. Fıkıhçı olan başkanı Başbakana bağlıdır ve protokoldaki sırası bakanlar ve valilere eşittir.

(71) Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışındaki Türkleri gözönünde tutarak kendini onların ulusal ve dini kimliklerini korumakla görevli görmektedir. Türk Devleti'nin DİTİB ile ilgili amacı bu cümleyle ifade edilmiştir. Bunun arkasında ise dini amacın yanında siyasi bir amaç da vardır. Türk hükümeti için sözkonusu olan, devlet kontrolü altındaki islamla şekillenen resmi din anlayışını Almanya'daki Türkler arasında da geçerli kılmaktır. Böylece yalnızca dış politik bir nüfuz kazanılmış olmayacak, ayrıca Almanya'dan Türkiye'ye yönelik Türk islamcılığına karşı tedbir de alınmış olacaktır.

(72) DİTİB, büyük farkla Almanya'daki en büyük islami kuruluştur. Kendi ifadesine göre birliğe Almanya'da 776, Batı Avrupa'da da ayrıca çok sayıda cami derneği dahildir. Bu dernekler ya DİTİB'e katılmışlar ya da direk DİTİB'in şubeleri olarak kurulmuşlardır. Almanya'daki üye derneklerin kayıtlı üyelerinin toplam 150.000 kadar olduğu ifade edilmektedir. Bu sayı, büyük islami kuruluşlara üye tahmini 309.000 müslümanın neredeyse yarısını oluşturmaktadır. DİTİB kendini, kontrol ettiği ve özellikle dini, sosyal, kültürel ve hayır konularında desteklediği Türk-İslam kültür derneklerinin çatı organizasyonu olarak görmektedir. Desteğin en önemli şekli, maaşları Türk Devleti'nce ödenen, Türkiye'den gönderilen imamların üye cemaatlerde görevlendirilmesidir. Şu sıralarda Almanya'da Türk Devleti tarafından gönderilmiş yaklaşık 600 DİTİB imamı görev yapmaktadır. Başlangıçta hayır amaçlı olarak vakıflara ait cami arazilerinin mülkiyetinin DİTİB'e devri, artık önşart¹⁶ haline gelmiş gibi görünmektedir.

Türk
imamların
gönderilmesi

¹⁶ bkz. Lemmen, Thomas: „Aktuelle Entwicklung innerhalb islamischer Organisationen in Deutschland“, in: André Stanisavljevic / Ralf Zwengel (Yayımlayanlar): *Religion und Gewalt. Der Islam nach dem 11. September*, Potsdam 2002, S. 129-156.

(73) DİTİB laik devlet düzenini savunmasından dolayı kendini Alman kurumları ve toplumunun asıl muhatabı olarak görmektedir. Ancak Türk hükümetince diplomatik temsilciliklerin yardımıyla yönlendirildiği için Alman toplumunda büyüklüğüne ve hemen her yerde temsil ediliyor olmasına uygun fonksiyonu tam olarak yerine getirememektedir. Ayrıca DİTİB'in islam din derslerinin - tercih ettiği Türkçe yerine - Almanca olarak okutulmasına yıllardır gösterdiği reddedici tavrı nedeniyle Alman makamları üzerindeki nüfuzu da azalmıştır. Bu arada DİTİB imamlarının Almanya'ya gönderilmeden önce Almanca kursuna gitmelerini karara bağlayan bir antlaşmaya varılmıştır.

Avrupa Türk İslam Birliği

Ülkücü
dernekleri,
„Bozkurtlar“

(74) 1988 yılında kurulmuş olan Avrupa Türk İslam Birliği (ATİB) açıkça milliyetçi eğilimli bir gruptur. Birlik 1978'de Frankfurt'ta kurulan, kendini „Bozkurtlar“ ve 1997'de ölen Alparslan Türkeş'in Pantürkçü-Milliyetçi partisiyle özdeş gören Avrupa Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu'ndan (ADÜTDF) kopmuştur. Kendi ifadesine göre ATİB'e 123 cami cemaati dahildir.

(75) ATİB, Türkiye'de laik yapıli devletin İslam'a çizdiği sınırları kabul etmesiyle DİTİB'e yakındır. Kuruldukları zaman dinle ilgisi olmayan „Bozkurtlar“ dan ayrılmanın nedeni olarak daha fazla islami bir yönelim isteği görülür. ATİB Almanya'da cezaevlerindeki mahkumların islami ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir etkinlik alanı keşfeden ilk kuruluş olmuştur. İslami örgütlerin cezaevlerinde dini hizmetler sunmayı keşfetmeye başlamalarının nedeni en başta gurbette oluşun sonucu gibi görünmektedir. Hristiyan anlayışıyla kıyaslanabilir şekilde bir dini hizmet islam memleketlerinde bilinmemektedir.

Almanya Alevi Birliği (AABF)

(76) Alevilerin Almanya'da örgütlenmeye başlamaları nispeten daha uzun sürmüştür. Geleneksel dini ve kültürel yapıları Türkiye'de asimilasyon baskıları ve göçler nedeniyle büyük oranda yokolmuştur ve bu nedenle kolaylıkla Almanya'ya aktarılması mümkün olmamıştır. 90'lı yılların başına kadar Aleviler Almanya'da neredeyse hiç farkedilmemişlerdir. Kurumsal yapılanmaya gidişle ilgili ilk adım, 1989'da modern tipte ilk Alevi derneğinin kurulduğu Hamburg'da atılmıştır. Şu sıralarda Almanya'da 96 Alevi derneği vardır. Dernekler 1990 yılında kurulan Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu'nun (AABF - şimdi ise Almanya Alevi Birliği) üyesidirler. Almanya dışında diğer Batı Avrupa ülkelerinde de benzer birlikler kurulmuştur. AABF kendini Anayasa'nın tanımladığı şekilde dini bir cemaat olarak ve „din ile siyasetin birbirine karıştırılmasını tamamen reddeden, ancak Aleviler için Türkiye'de ve Almanya'da kültürel düzeyde daha fazla haklar talep eden laik bir federasyon“ olarak görmektedir.¹⁷

(77) Aleviler kültürel kimliklerinin desteklenmesi yanında dinsel kimliklerinin korunmasına da çaba göstermektedirler. Almanya'da da Türk-Sünni bir çoğunluğun karşısında kendilerini ayakta kalmak durumundadırlar. Ancak Türkiye'deki durumdan farklı olarak Almanya'da çok laik bir çevrede bulunmaktadırlar. Yalnızca „laik“ oluşlarını vurgulamakla kimliklerini kalıcı olarak sağlamlaştırmaları mümkün değildir. Bu nedenle Almanya'da mevcut olan fırsatı kullanarak yetkili kurumların baskısı olmadan kendilerini dinsel olarak da tanımlama ve islami bir cemaat olarak tanınmalarını sağlama yönünde çaba

Kültürel ve dinsel kimlik ifadesi arasında

¹⁷ bkz. Türki-Programm der Körberstiftung (Yayımlayan): *Religion - ein deutsch-türkisches Tabu?* Deutsch-türkisches Symposium 1996, Körberstiftung, Hamburg 1997, S. 112.

göstermeye başlamaktadırlar. Bu noktada özellikle resmi okullarda islam din dersinin okutulması konusundaki tartışmanın kendilerini buna zorunlu kıldığını düşünmektedirler. Kendi din derslerini okutmak için talepte bulunmuşlar, bununla ilgili olarak kendi ders planlarını oluşturmuş ve böylece dinsel kimliklerini açığa kavuşturmak konusunda bir katkı da sağlamışlardır.

1.3.4 Federal Almanya İslam Konseyi / Islamischer Weltkongress ve Almanya Müslümanları Merkez Konseyi

(78) 1978 yılında İslam Konseyi'nin sonradan kurucusu ve ilk başkanının söylediği gibi „mevcut olan islami cemiyetlerin islam ilkesi altında, (...) atanmış ve demokratik olarak seçilmiş kurullar ve sözcüleriyle, uluslarüstü, bütün mezhep ve eğilimleri de kapsayan bir islami cemaat olmalarını sağlayacak düzenleme“ günümüze dek hala mevcut değildir.¹⁸

Temsiliyet
iddiası

(79) Günümüzde hem 1986'da kurulmuş olan Federal Almanya İslam Konseyi /Islamischer Weltkongress (kitabın devamında İslam Konseyi olarak anılacaktır) ve 1994 sonlarında kurulan Almanya Müslümanları Merkez Konseyi (kitabın devamında Merkez Konseyi olarak anılacaktır) bu eksikliği giderme iddiasındadırlar. Ancak her iki konseyde bu iddiayı yerine getiremezler, çünkü Almanya'daki islami kuruluşların en büyüğü olan DİTİB bu konseylere dahil değildir.

(80) Bunun yanında bu konseylerin örgüt yapıları da hiç sağlam değildir. Bu şekilde örneğin İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ), hem İslam Konseyi'nin hem de Merkez Konsey'in kurucuları arasında yer almış, daha

¹⁸ bkz. Abdullah, Muhammad Salim: „Die Präsenz des Islams in der Bundesrepublik Deutschland“, *CIBEDO-Dokumentation* 1, Frankfurt 1978, S. 9.

sonra bu iki çatı kuruluştan da ayrılmıştır. VIKZ 2000 yılı yazında Türkiye’deki Süleymancı tarikatında bir yönetim değişikliği olmasının ardından ani bir kararla Merkez Konseyi’nden ayrılmıştır.

(81) İslam Konseyine kendi farklı ifadelerine göre 32 ile 37 arasında birlik dahildir. Bunların büyük bir bölümü, uzmanların tahminine göre merkezinde IGMG’nin olduğu bir işbirliği grubuna dahildir. Aralarında Berlin’de geçerli özel düzenlemelere („Bremer Klausel“) göre devlet okullarında islami din dersleri vermek hakkı tanınan - ki Almanya’da bu hak tanınan ilk islami kuruluş olan - Berlin İslam Federasyonu da (Islamische Föderation Berlin - IFB) olmak üzere islami federasyonlar tanınmış hale gelmişlerdir. İslam Konseyinde ağırlığın IGMG’de olduğu düşünülmektedir. Uzun süreli başkanı Hasan Özdoğan’ın ardından yeni Konsey başkanı Ocak 2002’den beri Ali Kızılkaya ile yine IGMG tarafından bu göreve getirilmiştir. IGMG’nin ardından Türk sufi İslami Nur Cemaati (Islamische Gemeinschaft Jamm’at un-Nur) Konseyde nispeten daha az olmasına rağmen belli bir ağırlığa sahiptir.

(82) İslam Konseyi - daha önce belirttiğimiz gibi - Türkiye’de kaldırılmış olan *Şeyhülislamlık* makamını Almanya’da yeniden tesis eden yapısal çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu makamın yeniden canlandırılışını bir taraftan Türkiye’de laik devlet düzeni ile ilgili yaşanan tartışma ortamı, diğer taraftan da Türkiye’de yaygın olan Osmanlı nostaljisi açısından görmek gerekir. Şeyhülislamlık makamının kuruluşu yine Alman hukukuna göre bir dini cemaat için gerekli dinsel otoriteyi sağlamak çabasıdır da kaynaklanmaktadır. İslam Konseyi’nin kuruluş sözleşmesinde yeralan dini-siyasi hedeflere kamu tüzel kişiliği olarak tanınmak (bkz. Bölüm II, İslami kuruluşların hukuki durumu) ve islam din derslerinin Almanca olarak okutulması da (bkz. Bölüm II, Kamuya açık okullarda müslümanlar için

İslam
Konseyi

Dini-siyasi
hedefler

din dersi) dahildir. Özellikle Özdoğan'ın 1989 yılında Almanya kolunu kurduğu Libya kökenli *World Islamic Call Society* için çabaları ve Kaddafi'nin inisiyatifi ile kurulmuş olan Dünya Müslümanları Liderliği'ne (*World Islamic Peoples Leadership*¹⁹) üye olması nedeniyle İslam Konseyi içinde, sonucunda Özdoğan'ın son iki yıl içinde kamu önündeki şöhret ve etkinliğini biraz yitirmesine yol açan bir yönetim krizi doğmuştur.

Merkez
Konseyi

(83) Merkez Konseyi 1994 yılında Almanya İslam İstisare Kurulu'ndan (Islamischer Arbeitskreis in Deutschland) doğmuştur. Konsey, öncelikle bütün islami kuruluşlarca desteklenen şeriat kurallarına uygun hayvan kesimi ve islami din dersi konularında şekillenmiştir. Şu sıralarda Merkez Konsey'e 19 kuruluş dahildir. Kendi ifadelerine göre bu kuruluşlara dörtyüz ila beşyüz kadar cami cemaatleri üyedir. Bu sayının gerçekte kaç olduğu, bazı başka islami kuruluşlarda da olduğu gibi, belli değildir.²⁰ İkiyüz kadar caminin cemaatinin temsil ediliyor olması gerçekçi bir sayı olarak kabul edilebilir.²¹ Merkez Konsey'e dahil derneklerin toplam üye sayılarının 10.000 ila 15.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir.²² Ancak kesin olan, VIKZ'in 2000 yazında ayrılmasından sonra Konsey'in en büyük üyesini kaybettiğidir.

¹⁹ bkz. Lemmen, Thomas: „Aktuelle Entwicklung innerhalb islamischer Organisationen in Deutschland“, içinde bulunduğu yayın: André Stanisavljevic / Ralf Zwengel (Yayımlayanlar): *Religion und Gewalt. Der Islam nach dem 11. September*, Potsdam 2002, S. 129-156

²⁰ Islamischer Zentrum München'in resmi yayın organının yayımcısı Ahmad v. Denffer bu yayında İslami Karta konusunda bir yorum yayınlamıştır. Karta'da açıklanan sayılar hakkında Merkez Konsey'in tahminen „yüz camiye bile temsil etmediğini“ yazmıştır, bkz. AL-ISLAM. Zeitschrift von Muslimen in Deutschland, Sayı 2/2002. Bu ifade tartışılabilir ve Merkez Konsey yönetimi tarafından reddedilmiştir.

²¹ bkz. Lemmen, Thomas: *Islamische Vereine und Verbände in Deutschland*. Yayımlayan: Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn 2002, S. 90

²² bkz. <http://www.im.nrw.de/sch/101.htm#>

(84) VIKZ'in ayrılmasından beri oldukça daha küçük olan ATIB Merkez Konsey'in en büyük üyesi durumundadır. Konsey'in düşünce doğrultusu üzerinde şubeleri İslam Merkezleri ile birlikte IGD'nın ve IGD'ye ait olmayan IZA'nın nüfuzu olduğu düşünülmektedir. Almanca olarak internette büyük ve kapsamlı bir portali olan Merkez Konsey'in kendi ifadesine göre müslüman Almanların iki derneği de Konsey'de önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Fars-Şii Hamburg İslam Merkezi (Islamische Zentrum Hamburg) ile Almanya'daki şii islamın en önemli kuruluşunun da Merkez Konsey'e dahil olduğunu belirtmek gerekir.

(85) Merkez Konsey'in başkanı kuruluşundan beri tıp doktoru Nadeem Elyas'tır. Kendisi, Alman makamları tarafından Arap Müslüman Kardeşler örgütünün taraftarı olarak görülmektedir.²³ Elyas ise bu görüşü defalarca reddetmiştir. 1962'de Mekke'de kurulmuş olan Islamischer Weltliga ile sıkı bağları vardır.²⁴ Bu örgüt, dünya çapında, en önemli islami özel örgüttür. Örgütün kuruluş sözleşmesine göre ana amacı dünya çapında „İmana (islama) Davet“ (*dava*), yani islam misyonudur. Etkinliklerini yerine getirmek için Suudi Arabistan'ın desteğini görmektedir. Elyas aynı zamanda Alman toplumunda islamın büyük saygı gören bir temsilcisidir. Anayasa'ya bağlılığını defalarca ifade etmesinin de bunda büyük payı olmuştur.

İslami Karta

²³ bkz. NRW (Kuzey-Ren Vestfalya) eyaleti İçişleri Bakanlığı'nın internet sitesi: „Islamische Charta des Zentralrats der Muslime in Deutschland (Almanya Müslümanları Merkez Konseyi'nin İslami Kartası)“, <http://www.im.nrw.de/sch/101.htm#>. Bu sitedeki açıklama şöyledir: „Merkez Konsey'in (ZMD) 19 üye birliğinden en az 9'u islami 'Muslimbruderschaft-Müslüman Kardeşler (MB)' taraftardır. Merkez Konsey'in sözcüsü, Suriye „Müslüman Kardeşler“ örgütünün o zamanki önderi olan Prof. Issam El-Attar tarafından kurulan „Islamischen Zentrums Aachen“ in ortak kurucusu ve uzun süre etkin üyesidir.“

²⁴ Islamische Weltliga'nın önder kadrosunun Haziran 2002'deki Almanya ziyareti sırasında Elyas delegasyonun resmi üyesiydi.

Elyas 1998 yılında Alman vatandaşı müslümanları Federal Parlamento seçimlerine katılmaya çağırmıştır. Merkez Konsey tarafından 20 Şubat 2002’de yayınlanan „Islamische Charta (İslami Karta)“ da bu çizgidedir. Orada ifade edilen Anayasa’ya bağlılık ondan üstün görülen islami yasaya bağlı kılınmaktadır. İslam hukuku müslümanlara azınlık olarak buldukları yerde - eğer inanç özgürlüğünden yararlanabiliyorlarsa - ilke olarak „mahalli hukuk düzenine“ uymayı emreder.

Islamische
Weltliga

(86) İslam Konseyi ile Merkez Konsey arasında ilk dönemdeki rekabet yerini konulara bağlı bir işbirliğine bırakmıştır. Her iki konsey de islam din dersi konusunda ortak bir komisyon (KIRU) ve Ocak 2002’den beri de ortaklaşa İslami Hayvan Kesimi (KIS) komisyonunu oluşturmaktadırlar. Bunun yanında Islamische Gemeinschaft in Deutschland (Almanya İslami Cemaati) ve başkanı İbrahim El-Zayat gibi bazı önemli birlik ve şahıslar da her iki konseyle direk ya da indirek sıkı bağ içindedir.

1.4 Ayrılık ile Entegrasyon arasında

1.4.1 Hukuki ve sosyal yönler

Az sayıda
islami
kurumlar
vakıf statü-
sündedirler

(87) Önde gelen bir Alman gazetesi 2001 yılının başlarında, CDU/CSU federal parlamento grubunun Almanya’daki islam hakkındaki sorusuna Federal Hükümetin yanıtının açıklanışını, yanıtın en başta Almanya’da islam ve Almanya’da yaşayan müslümanlar hakkında ne kadar az bilgi sahibi olduğunu gösterdiği şeklinde yorumladı. Almanya Episkoposlar Konferansının (Ruhani Mecelis) Almanya’da islam konulu bir çalışma toplantısına hazırlık süreci içerisinde Eylül 2001 tarihinde hazırlanan Almanya’daki islami kurum ve kuruluşlarla ilgili liste 1.600’den fazla adresi içermektedir; yine de bu sayıya rağmen liste kesinlikle tam değildir. Bununla birlikte Fe-

deral Hükümetin²⁵ verdiği bilgiye göre özel birlik veya vakıflarca yürütülen devletçe tanınmış yalnız oniki kurum mevcuttur: beş kreş/anaokulu (Berlin), iki anaokulu (Karlsruhe ve Münih), bir öğrenci yurdu (Rastatt), üç okul (Münih, Berlin ve Bonn'da birer tane) ve Niedersachsen eyaletinde bir huzurevi.

(88) Vakıflar olarak tanınmış islami kuruluşların bu düşük oranı ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. İster islami kuruluşları vakıf olarak kabul etmekteki isteksizlik, isterse yine aynı şekilde vakıf olarak tanınmak için gerekli ön şartları yerine getirme isteksizliği olsun, neden olarak hangisi görülürse görülsün, daima şu sonuç ortaya çıkmaktadır: hızlı bir gelişim gösteren islami yapılanma toplumumuzun merkezine henüz ulaşmamıştır. İslamiyet Alman toplumuna entegre olmuşluktan çok, bu toplumun yanında mevcut gibi görünmektedir. Bu bulgu, islami derneklerin kamu tüzel kişiliği statüsüne sahip olmadıkları gerçeğini belirtmekle de zayıflatılamaz. Gerçi bu statü bağımsız kuruluşlar olarak hareket etmelerini biraz daha kolaylaştıracaktır, ancak bu statünün yokluğu duruma uygun bir tanınımlılığı olanaksız kılmamaktadır.

Olası
nedenler

(89) Ancak bu bulgudan çıkarılacak olası sonuçların tekyanlılığı hakkında dikkatli olmak gereklidir. Hemen hemen bütün islami yapı kayıtlı dernekler şeklinde medeni yasaya uygun olarak yapılanmıştır. Müslümanların geldikleri ülkelerde ise böyle medeni hukuka dayalı yapısal düzenlemelere ihtiyaç yoktur. Devlet ya da çoğu zaman devletin gözetimi altındaki dini vakıflar gerekli dinsel altyapıyı sağlamaktadırlar. Bu nedenle Almanya'da islami yapının dernekler yasası temelinde oluşturulması önemli

Dernek türü
yapılanma
gelişimi ile
entegrasyon

²⁵ bkz. Federal Hükümet'in yanıtı: Islam in Deutschland, Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, Drucksache 14/4530, 8. November 2000, 12c numaralı soruya yanıt.

bir uyum başarısını ortaya koymaktadır ve entegrasyon için önemli bir gösterge olarak görülebilir. Bu özellikle derneklerin büyük çoğunluğunun kamu yararına çalışır şekilde tanınmış olmaya erişmeleri durumunda daha fazla geçerlidir. Aralarında „tüzel kişilik (vakıf)“ şeklinde tanınmış kuruluşlar çok az olsa da, islami derneklerin büyük çoğunluğu kamu yararına bağlı özel vergi düzenlemelerinden yararlanmaktadırlar.

İslam'ın
„tanınması“
sorunu

Hukuki
statü

(90) Bununla birlikte bazı müslümanlar, İslam'ın Almanya'da resmen tanınmadığı ve bu nedenle hristiyan kiliseleri ile eşit haklara sahip olmadığından yakınmaktadırlar. Bununla kastedilen genellikle, kiliselerin, Almanya'daki ruhani ve dünyevi güçler arasındaki ilişkinin uzun ve çokyönlü tarihinin sonucu olarak bu statüye sahip olmalarına karşın, şimdiye kadar islami kuruluşlardan hiçbirine kamu tüzel kişiliği statüsünün tanınmamış olduğudur. Buna karşın yaygın kanıya göre tüzel kişilik statüsü yalnızca hristiyan kiliseleri ile sınırlı değildir ve gerekli şartları yerine getirdikleri takdirde diğer cemaatlere de a-çıktır.²⁶

Ayrışma
unsurları

(91) İslamın Alman toplumunun içinde değil de dışın-
da durduğuna dair sık sık kanıt olarak gösterilen nedenler özellikle şehirlerimizdeki içe dönük ve banliyö türü yerleşimin artışı ile başörtüsü taşıyarak müslüman olduklarını belli eden ve kendilerini böylece hristiyanlardan, diğer din mensuplarından ve inançsızlardan soyutlayan kadın ve genç kızların kamuoyunda giderek artan mevcudiyetleridir. Bazı gözlemcilerce tespit edilen, okula başlama çağındaki Türk çocuklarının Almanca bilgilerindeki gerileme de bir diğer kriter olarak anılabilir. Son olarak da, müslümanların tahminen % 90 ile 95 kadarının burada ö-

²⁶ bkz. Bölüm II, Başlık: İslami kuruluşların hukuki statüleri.

len akrabalarını defnedilmek üzere kendi memleketlerine götürüyor olmaları,²⁷ kırk yılın ardından bile Almanya'da hala bir vatana kavuşmuş olamadıklarının göstergesidir.

(92) Yine sosyal açıdan bakıldığında entegrasyon konusunda mevcut olan göstergeler de görmezden gelinmez. Tahminen 700.000'den fazla müslüman çocuklar ve gençler Almanya'da kamuya açık okullarda okumaktadırlar. Bunların gitgide artan bir bölümü eğitim ve mesleki kariyer aracılığıyla toplumca kabul görme şansının arttığını görmektedir ve bu şansı yakalamaya isteklidir; aynı şekilde Türk göçmenlerin entegrasyon düzeyi hakkındaki ampirik bir araştırmanın sonuçları da bunların mesleki konumları ve toplumdaki yerlerinden memnun olduklarını ve aynı zamanda çocuklarının kendilerinden daha ileri bir konumda olacağına inanan bir tavır sergilediklerini göstermektedir.²⁸ Uzun zamandan beri sayıları onbinlerle hesaplanan müslüman işadamları ve bir o kadar da avukatlar, doktorlar ve gazeteciler vardır. Böylesi örnekler de dikkati islamın Alman toplumunda aldığı yerin özellikle göçmenlerin, en başta da Türk göçmenlerin Alman toplumuna entegrasyon düzeyine bağlı olduğuna çeker. Yine bu bağlamda, memleketleriyle sıkı bağlarına rağmen, görüşleri sorulan Türk göçmenlerin yaklaşık yarısının Almanya'yı vatani olarak gördüklerini ve Alman toplum düzenini takdirlerinin, benzer anketlerle kıyaslandığında Alman toplumunun ortalamasından daha yüksek çıktığını belirtmek gerekir.²⁹

Entegrasyon
ve eğitim

²⁷ bkz. Bölüm I, Başlık 3.2.3 ve Bölüm II, Başlık Defin

²⁸ bkz. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich: Türken in Deutschland II - Individuelle Perspektiven und Problemlagen. (Yayımlayan) Konrad-Adenauer-Stiftung, Arbeitspapier Nr. 60, Februar 2002, S. 5vd.

²⁹ bkz. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich: Türken in Deutschland - Einstellungen zu Staat und Gesellschaft. (Yayımlayan) Konrad-Adenauer-Stiftung, Arbeitspapier Nr. 53/2001, S. 6vd.

(93) Birkaç yıldır yabancı müslümanlar, özellikle Türk kökenliler arasında Alman vatandaşlığına geçmekle ilgili hukuki olanaklardan yararlanma eğiliminde artış gözlemlenmektedir. Müslüman Alman vatandaşlarının sayısı 1999 yılı sonu itibariyle 370.000 ile 450.000 arasında tahmin edilmektedir. 1999 ile 2002 yılları arasında yıllık 140.000 ile 180.000 arasında değişen ve oldukça yüksek bir Türk ve İranlı yüzdesi barındıran vatandaşlığa yeni kabuller nedeniyle, şu sıralarda % 80 kadarı Türk kökenli olmak üzere Alman vatandaşı müslümanların sayısı 600.000 ile 700.000 civarında olabilir. Son nüfus sayımından beri Almanya'daki müslümanların sayısı iki katına çıkmışken, aynı süre içerisinde Alman vatandaşı müslümanların sayısı 10 kattan fazla bir artış göstermiştir. İslamiyetin Almanya'da nasıl bir gelişim göstereceği bir yana, kesin olan bunun artan oranda bir „Alman“ islami olacağıdır. Buna sayıları yıllardır artış gösteren, farklı din mensupları arasındaki evlilikler de katkı sağlamaktadır.³⁰

1.4.2 Dini yönler

(94) Daha dikkatli incelendiği zaman ayrılıkçılık ve entegrasyon terimleri gözönünde tutulduğunda hukuki, sosyal ve dini yönler arasında ayırım yapmak oldukça zordur. Çünkü konunun bu yönleri birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı durumdadır. Örneğin Almanya İslam Merkez Konseyi'nin genel sekreteri islami örgütler için kamu tüzel kişiliği statüsünü „islama aykırı“ bularak reddediyorsa, bu Almanya'daki islami mevcudiyetin kurumsal formlarının - ister hukuki isterse sosyal kategorilerde ele alınsın - daima dini bir açığa da sahip olacağına işaret eder. Bu şekilde uyulmalarının islami toplumun yapılanmasına katkı sağladığı islami yiyecek kurallarının pratikte uygulanmaları özel kültürel ve dini gelenekleri de içermekte-

³⁰ bkz. Bölüm II, Başlık: Katolikler ve müslümanlar arasında evlilik.

dir.³¹ Vefat edenlerin cenazelerinin kendi islami anavatanlarında defnedilmek üzere götürülmeleri basitçe „yabancılaşma“ bir göstergesi olarak yorumlanamaz, aksine cenazelerin defnedilmesi ile ilgili islami kuralların bir sonucu olarak da algılanmalıdır.³² Aynısı başörtüsü ve müslüman kadınların çarşaf giymeleri için de geçerlidir.³³ Tüm bu soruların ortak noktası, bu konularda dini açıdan açık ve zorlayıcı yanıtların, yani hükümlerin olup olmadığının tartışılmasıdır.³⁴

(95) Federal Hükümet'in yabancılar konusundaki görevlisinin 9 Şubat 2000 tarihli raporunda müslümanların % 24'ünün haftada bir, % 8'inin de haftada birden fazla defa camiye gittikleri bildirilmektedir. Genç Türk göçmenler arasında bu sayılar % 18 ve % 4'e inmektedir.³⁵ Türk göçmenlerin entegrasyon düzeyi ile ilgili anılan araştırma sonucuna göre bunlardan % 13'ü yaşamını tamamen, diğer % 30'u da büyük oranda islami kurallarına göre şekillendirmektedir. Genel bir geçerlilik iddiası olmamasına rağmen, Müslüman erkeklerin Cuma³⁶ günleri camiye gitme zorunluluğu karşısında böylesi sayıların anlamı, islamiyetin de laik bir çevrenin etkilerine karşı bağımsızlığı olmadığını göstermektedir. Daha anlamlı olan sonuç ise, entegrasyon eğilimi ile laikleşme eğiliminin açıkça birlikte ilerlemesidir: Laikleşme eğilimi, Alman vatandaşlığına

Entegrasyon
ve dini
uygulamalar

³¹ bkz. Bölüm I, Başlık 3.2.2 ve Bölüm II, Başlık: Hayvanların helal kesimi

³² bkz. Bölüm I, Başlık 3.2.3 ve Bölüm II, Başlık: Defin

³³ bkz. Bölüm I, Başlık 3.2.4 ve Bölüm II, Başlık: Başörtüsü

³⁴ Konuyla ilgili Almanya'da yeni başlayan tartışma ile ilgili durum hakkında bkz. örn. Kandel, Johannes: „Lieber blauäugig als blind? Anmerkungen zum Dialog mit dem Islam“, Friedrich-Ebert-Stiftung, Islam und Gesellschaft Nr. 2, S. 9vd.

³⁵ bkz. Federal Hükümetin yanıtı: Islam in Deutschland, Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, Drucksache 14/4530, 8. November 2000, 5a numaralı soruya yanıt.

³⁶ bkz. Bölüm I, Başlık 3.1.2.

geçmiş olan göçmenlerde „daha belirgin“ durumdadır. Bunlardan yalnızca % 25 kadarı çoğunlukla ya da tamamen islami kurallara göre yaşamaktadır.³⁷

(96) Bu çerçevede bazı müslümanların, islami anavatanlarından uzak bir yaşamı dini kimliklerini kaybederek ödemek istemedikleri için, kendilerini de etkileyen laik eğilimlere karşı kendilerini islam dışı çevreden tamamen soyutlayarak korumaya çalıştıkları da belli olmaktadır.

³⁷ bkz. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich: Türken in Deutschland - Einstellungen zu Staat und Gesellschaft, (Yayımlayan) Konrad-Adenauer-Stiftung, Arbeitspapier Nr. 53/2001, S. 13.

2. İman ve Eylem - müslümanlar ile hristiyanların ortak ve farklı yanları nelerdir?

2.1 İman ve Yaşam Düzeni olarak İslamiyet

(97) İslamiyet, hristiyanlıktan sonra ortaya çıkmıştır ve kendisini hristiyanlık gibi potansiyel olarak her insana yönelik bir Gerçeklik iddiasıyla evrensel bir din olarak görür. Günümüzde her iki dinde gerçekten dünya dini konumundadırlar.

İslamiyetin evrensellik iddiası

(98) Gerçi Kuran Muhammed'i hepsi de *İslamı*, yani Tanrı'ya koşulsuz teslimiyeti vazedmiş olan - çoğunluğu Kitabı Mukaddes'te de ismen anılan - peygamberlerin sonuncusu olarak gösterir, ancak Muhammed mesajında, Kuran'ın da aktardığı gibi, yahudiler ve hristiyanlara da cephe almıştır. Kuran'ın bakış açısına göre yahudiler ve hristiyanlar, kurucuları Musa ve İsa'ya Tanrı (Arapça: *Allah*³⁸) tarafından indirilen kutsal kitapların, metinlerini veya enazından asıl anlamlarını değiştirmişler, bozmışlardır. Bu nedenle İslamiyet ve hristiyanlık arasında hem ortak yanlar hem de aykırılıklar vardır. Burada her iki dinin de temel ifadelerini anmak çok önemlidir. Yalnızca bu temel ifadelerden yola çıkılarak diğer ifadeleri kendi özgünlükleri - ve böylece yakınlık ve farklılıkları - ve anlamları açısından değerlendirilebilir.³⁹

³⁸ Allah, Türkçe'deki Tanrı sözcüğünün Arapça karşılığıdır ve Türkçe'de müslümanlar ve hristiyanlarca da kullanılmaktadır.

³⁹ Takip eden bölümlerde islamiyet Almanya'daki birçok dindar müslüman tarafından anlaşıldığı ve tanıtıldığı özgün normatif yapısı, yani hükümler koyan doğal yapısı içinde sunulacaktır. Bu açıdan da en başta Ibn Ahmad Ibn Rassoul tarafından İman Anke Müller'in katkıları ile yazılmış olan ve Almanya'daki birçok cami ve islami kitabevlerinde satışa sunulan *Was ist Islam?*, 15. verbesserte Auflage, (Köln: IB Verlag Islamische Bibliothek, 1999) (kısaca WI) isimli kitapçık temel olarak alınmıştır. Aynı şekilde daha önce anılmış olan Hasan Arıkan'ın *İlmihal* isimli kitabı da kaynak olarak kullanılmıştır.

2.1.1 İslamiyet: İmanla Tanrı'ya teslimiyet

İslama geçiş
ifadesi
olarak
kelime-i
şehadet

(99) Hristiyanlar olarak müslümanlarla ilişkilerimizde inançlarını kendi doğallığı içinde tanımaya ve olabildiğince anlamaya ve bu sayede kendi inancımızı da daha derin bir şekilde kavramaya çağrılı durumdayız. Müslümanların inançları ve bunun pratiğe yansımaları Kuran'da, islam peygamberinden aktarılan sözlerde (*hadis*), islam hukukunda (*fıkah*) ve teolojisinde (*kelam*) tarif edilmiş ve belirlenmiştir. Kuran, inanılacak Gerçeklikleri kendisi sıralamaktadır: Tanrı'ya, meleklerle, kutsal kitaplara, peygamberlere ve kıyamet gününe iman. Geleneksel öğreti buna kadere imanı da eklemektedir. Geleneksel inanç ifadeleri islami inancı sık sık iki öğreti içinde özetlerler: Bir tanesi „Tanrı ve kıyamet günü“ ve diğeri de kısa iman ifadesi, *kelime-i şehadettir*. Kelime-i şehadet şöyledir: „Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna tanıklık ederim.“ Resmen müslüman olmak için bu iman ifadesini tanıklar önünde doğru bir şekilde tekrar etmek yeterlidir.

(100) Tanrı, islam inancının ilk ve - doğru anlaşılırsa - tek içeriğidir. Başka sözlerle ifade edersek, islamiyet kendini tamamen Tanrımerkezli olarak görür. İnsanın Tanrı'ya yönelimi, ifadesini, ibadet eylemlerinde, O'nun isteğine teslimiyette ve „Tanrı'nın hakkına“ saygı göstermekte bulur. Müslüman öncelikle ve en başta bir kuldur (*abd*), yani hizmet ve ibadet eden. İslami iman açıklaması şu şekilde ifade eder: „Allah'tan başka Tanrı olmadığına tanıklık ederim“. İman öncelikle Tanrı'nın kendisine yöneliktir. Ardından Muhammed'e yönelir („ve Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna tanıklık ederim.“), O'nun Kuran'ı, Tanrı'nın gerçek ve son vahyini getirmek üzere gönderildiğini vurgular.

(101) Müslümanlar, Tanrı'nın vahyinde kendine tanıklık ettiğine inanırlar. Tanrı'nın tek olduğuna, Tanrı bunu Kuran'da söylediği ve Kuran da müslümanlar için Tanrı sözü olduğundan dolayı inanırlar. İnsan - *Mutazillerin* teolojik ekolünün 9. yüzyılda yaptığı gibi - Kuran'ı yaratılmamış değil de, yaratılmış Tanrı sözü olarak sınıflasa bile, islam inancının tutumunun her gerçek monoteist inancın tutumu olarak kaldığı kesindir: Tanrı'ya, - insanlarca anlaşılır şekilde - dünyaya, peygambere „indirdiği“ (*tenzil*) sözüne dayanarak iman etmek. Müslüman için imanda itaat, yani insanın yaptıklarının Tanrı'nın isteğine uygun olması önemlidir. İşte islam budur: Tek Tanrı'ya ve O'nun vahiyle açıklanan isteğine tam olarak teslimiyet eylemi. Arapça'da „İslam“ gibi aynı sözcük kökü „s l m“ den gelen müslüman sözcüğü, „kendini tamamen Tanrı'ya teslim eden“ kişiyi tanımlamaktadır.

İslam
sözcüğünün
anlamı

2.1.2 İman ve yaşam düzeni olarak islamiyetin kaynakları

(102) İman ve yaşam düzeni olarak islamın temeli Kuran'dır. Kuran kelimesinin anlamı inşaat, zikir etmektir. Kuran aynı zamanda konuşma, okumadır. İslam inancına göre bir insanın düşünce ve bilgeliğini içermez, aksine yalnızca Tanrı'nın, peygamber Muhammed'e melek Cebrael tarafından tek tek sözcüklerle aktarılan vahiylerini içerir. Hakka suresi 38 ila 46. ayetlerinde Kuran kendisi hakkında şunları söyler:

Kuran

„Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki, hiç şüphesiz o (Kuran), çok şerefli bir elçinin sözüdür. Ve o, bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz! Bir kahin sözü de değildir (o). Ne de az düşünüyorsunuz! (O), alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı,

elbette onu kısıkırak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık).“

(103) İslami aktarıya göre Kuran bir defada vahyedilmemiş, aksine 23 yıllık bir süre boyunca, bazen belli bir konuya yanıt olacak şekilde indirilmiştir. İslam inanınca göre Kuran’daki bu vahiylerin metni de günümüze kadar hiç değişmeden korunmuştur.

Hadis

(104) Kuran çok sayıda ahlaki normlar, bunun yanında ibadet kuralları ve - topluca bir hukuk kitabı olmasa da - bir sıra hukuki ifadeleri içerir. Geleneksel aktarı (yani hadisler) bu normların yorumlanışında, şüpheli konularda ve ayrıca yeni davranış ölçüleri kazanımında yardımcı olarak devreye girerler. Peygamberin sünneti, kendisinin nasıl islamın parlak örneği olarak yaşadığına dair aktarılardır. Bu sünnet hadislerde tespit edilmiştir. Bunlar peygamberin sözleri, davranışları, özellikleri ya da tepki göstermemekle ortaya koyduğu tasvipleridir.

Hüküm
verme aracı
olarak
uzlaş

(105) İman ve yaşam faaliyetlerinden üzerinde ne Kuran ne de Sünnet’te hüküm belirtilmemiş konu ve sorunlarda islamiyetin ilk dönemlerinden itibaren bir uzlaşya (*icma*) varılmış olabilir. Peygamberin yoldaşları veya en eski islam alimleri herhangi bir konuda bir uzlaşya varmış iseler bu, daha sonraki alimler için islam hukukunun bir diğer kaynağını teşkil eder.

(106) İslami iman ve yaşam düzeni ile ilgili bir konuda ne Kuran ne Sünnet ne de Peygamberin yoldaşlarının uzlaşısı şeklinde açıkça varılmış bir hüküm yok ise, kıyaslama (*kıyas*) yapılarak, bu konu ile benzeri bir halde varılmış olan hüküm arasında bağlantı kurulabilir. Bunun önşartı ise hükmün gerekçesi ve/veya hükmedenin niyeti gözönünde bulundurularak her iki konunun benzer kabul edilmesidir. Ancak bütün mezhepler kıyas yönteminin kul-

lanılmasının geçerliliği konusunda hemfikir değildiler. Örneğin Hanbeliler kıyasta insan mantığının Tanrısal ya-sayı tahrif edebileceği tehlikesini görmektedirler ve bun-dan dolayı da kıyas yöntemini büyük oranda reddetmek-tedirler.

2.1.3 İman Açıklaması (Amentü)

(107) İslam imanı, „imanın temel direklerinin“ kabulü olmaksızın olanaksızdır, çünkü bunların doğruluğuna hiç kuşkusuz inanmak, islami tavır ve tutumun üzerinde geli-şeceği temel durumundadır. İman açıklaması (Amentü) altı madde içerir: (1) Tek Tanrı olan Allah’a inanmayı, (2) O’nun meleklerine inanmayı, (3) O’nun kitaplarına inan-mayı, (4) O’nun elçilerine inanmayı, (5) Kıyamet Günü’ne inanmayı, ve (6) kadere inanmayı. Bu altı madde ayrıl-maz bir bütün oluştururlar; insan bunlardan bir tanesini kabul etmiyorsa, diğerlerini de reddediyor demektir.

(1) Tek Tanrı olan Allah’a iman

(108) İslamiyet’in temel iman açıklaması şöyledir: *La ilahe illallah* (Allah’tan başka Tanrı yoktur). Tanrı’nın tekliği (*tevhid*) bütün islami ilkelerin kaynağıdır. „Saf“ monoteizm gerçeği bütün islami düşünce ve yaşam görü-şü sisteminin ana çizgisi durumundadır.

İslamın
Tanrı
kavramı

(109) Allah sözcüğü Arapça belirli tanım edatı „al“ ve Tanrı anlamına gelen „ilah“ sözcüğünden oluşur. İslam i-nancında Allah adı, İbrahim’in, Musa’nın, İsa’nın ve Mu-hammed’in Tanrısı olan belli bir ve tek Tanrı’yı ifade etmektedir.

Allah adı

(110) Kainatın düzeni ve mükemmeliyeti, aynı zaman-da sınırlı olduğu da belli olan insan ruhunun mükemme-liyeti, yaşam ve ölüm gizemi - tüm bu gerçekler, Yara-

Yaratıcı
Tanrı’nın
işaretleri

danları Tanrı'nın varlığına işaretirler. Kuran'da İhlas suresi (1-4. ayetler) şöyledir: „De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.“

(111) Kuran, Tanrı'nın bambaşka olduğunu öğretmektedir. O'nun, ne yapısı ne de özellikleri itibariyle yaratıklarından hiçbirleriyle bir benzerliği yoktur. O bütün eksiklik ve noksanlıklardan münezzehtir, daha ötesi O kendisi mükemmeliyettir. O, herşeyin ötesinde erişilmezdir ve duyularla algılanamaz. Buna rağmen Tanrı, insanın kendisine yaklaşamayacağı şekilde çok uzak da değildir. Kuran'da Kaf suresi 16.ayet şunu söyler: „Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şahdamarından daha yakınız.“

(112) İnsan kendi sınırlı düşünce ve tahayyül gücüyle Herşeye Kadir Yaratıcı'nın özelliklerini tam olarak kavrayamaz, bu yalnızca Tanrı'nın ona bu özellikleri bildirmesi ile olanaklıdır. Sık sık tekrarlanan „*Allahu ekber*“ cümlesinin anlamı: Tanrı, insan ruhunun kavrayabileceğinden daha büyüktür. Kuran'da Bakara suresi 255.ayet şunu duyurur:

„Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; O, hayydir, kayyumdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaate edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (O'na hiçbir şey gizli kalmaz.) O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür.“

(113) Tanrı, Herşeye Gücü Yeten'dir, Herşeyi Bilen'dir ve O'nun kudreti sonsuzlarca etkindir. Yaşam veren ve

ölüme izin veren O'dur; O'ndan geliyoruz ve dönüşümüz O'nadır. Bizleri canlı kılan, besleyen ve gözetken O'dur. O, istediğine istediğini verir, ve istediğinden alır. O, En Adil Olan, En Lütüfkar Olan ve En Merhametli Olan'dır. O, Yaratıcı lütfu ile yaşamın her hali için en iyi olanı emretmiştir. Emirlerine aykırı hareket edenleri kendi başlarına bırakmaz, eğer hatalarından hakkıyla pişman olup, gelecekte bundan sakınmaya kararlılırsa onlara merhametle yaklaşır. Tanrı aynı zamanda adil cezalar da verir. Ve O'na sırt çevirip, emirlerine aykırı davrananlara da ağır cezalar vereceğini bildirir.

Tanrı'nın
kudreti ve
merhameti

(114) Kuran'da birçok defa Tanrı'nın ne arkadaşı ne de Oğlu olmadığı vurgulanır. O daha çok oğulların yaratıcısıdır ve bir arkadaş ya da oğul sahibi olmak, Tanrı'nın eşsizliğine aykırıdır. Kuran'ın öğretisi, İsa'nın Tanrıoğlu olduğu düşüncesine karşıdır. İsa'ya, Tanrı'nın büyük peygamberlerinden biri olarak müslümanlarca özellikle saygı gösterilir. Meryem isimli surenin 27 ila 35.ayetlerinde şöyle yazılıdır:

Kuran'da
İsa

„Nihayet onu (kucağında) taşıyarak kavmine getirdi. Dediler ki: Ey Meryem! Hakikaten sen iğrenç bir şey yaptın! Ey Harun'un kızkardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi. Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. 'Biz, dediler, beşikteki bir sabi ile nasıl konuşuruz?' Çocuk şöyle dedi: 'Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekatı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır. İşte, hakkında şüphe ettikleri Meryem oğlu İsa - hak söz olarak - budur. Allah'ın bir

evlat edinmesi, olur şey değildir. O, bundan münezzehdir. Bir işe hükmettiği zaman, ona sadece ‘Ol!’ der ve hemen olur.“

Üçlübirliği
red

(115) Tanrı'nın Üçlübirliği deyimi de islami Tanrı'nın Tekliği öğretisi ile uyumlu değildir ve Kuran'da kesin bir dille reddedilir (özellikle Kuran, Maide suresi 73 ila 75. ayetlere bakınız) - ve bu, Üçlübirlik konusundaki orijinal hristiyan öğretisi Kuran'da yeralmadığı halde geçerlidir. Bu bağlamda islamiyetin ve hristiyanlığın öğretileri arasındaki diğer iki temel farklılığa da işaret etmek gereklidir.

İsa'nın haçta
kurtarıcı
ölümünü
red

(116) İslamiyet bir yandan, insanların O'nu yani Tanrı'yı tanıyabilmeleri için Tanrı'nın şahsen İsa Mesih'e büründüğü düşüncesini reddeder. İslami görüşe göre insan, Tanrı'nın sıfatlarını bilerek ve kainatın olağanüstülüğünde Tanrı'nın kudretini algılayarak, Tanrı'yı çok iyi „tanıyabilir“. Ve O'nun emirlerine uyarak Tanrı'ya yakın olabilir. İmanlı özellikle islami yaşama uygulayarak Tanrı'ya yaklaşır. Diğer taraftan da islamiyet İsa'nın insanların günahları için çarmıhta öldüğü iddiasını reddeder. Bu konuda Kuran, Nisa suresi 157-158. ayetleri çok açıktır:

„Ve ‘Allah elçisi Meryem oğlu İsa’yı öldürdük’ demeleri yüzünden (onları lanetledik). Halbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah onu (İsa’yı) kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir.“

(117) İslam öğretisine göre kimse bir başkasının suçlarını taşıyamaz ve yerine sorumluluğunu üstlenemez; çünkü masum birini başkalarının günahları için cezalandırmak Tanrı'nın adaletine aykırıdır. Kuran'da, İsrâ suresi 15. ayette şöyle denir: „Hiçbir günahkar, başkasının günah yükünü üstlenmez.“ Hata ettiğimiz ve O'ndan af dilediğimiz zaman, Tanrı isterse bizi affeder.

(118) Tanrı'nın asla affetmediği günah, O'na eş koşmaktır. Bunun Arapçadaki karşılığı *şirk*'tir. Bu konuda Kuran, Nisa suresi 116'da şu yazılıdır: „Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa büsbütün sapıtmıştır.“ İslami görüşe göre hristiyanların İsa peygamberle yaptıkları, bir insanın her ne şekilde olursa olsun „Tanrılaştırılması“, islamiyetle bağdaştırılmaz. Muhammed, insanların kendisini benzer bir şekilde yüceltmelerini açıkça yasaklamıştır. Kuran'da Kehf suresi 110. ayette şöyle çağrıda bulunulur: „De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlahınızın, sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.“⁴⁰

Şirk:
affedilmez
tek günah

(2) Meleklerine iman

(119) Kuran meleklerin var olduğunu öğretir.⁴¹ Meleklerin nitelikleri hakkında Kuran'dan edindiğimiz bilgi fazla değildir. Bu nedenle meleklerin tamamen ruhsal mı ya da daha farklı varlıklar mı oldukları konusunda spekülasyon yapmak yararsız olur. Köln İslam Merkezleri Birliği'nin kısa „İlmihali“ bu konuda şunları yazıyor:

Melekler
hakkındaki
görüş

⁴⁰ bkz. WI, S. 31-34

⁴¹ Kuran cinleri de insanlarla melekler arasında yaratıklar olarak defalarca anmaktadır. Onlar öz ateşten yaratılmışlardır (Kuran, Rahman 15), duyu organları için erişilmezdirler, mantığa sahiptirler ve değişik şekillere girebilirler. İslami halk inanışı içinde önemli bir rol oynarlar.

(120) „Melekler nurdan yaratılmış, istedikleri sûret ve şekillere girebilen ruhani ve latif varlıklardır. Meleklerde erkeklik ve dişilik yoktur. Onlar, emroldukları şeylerde Allah’a isyan etmezler. Yorulup usanmazlar. Yemek, içmek gibi ihtiyaçları yoktur. Kimi gökte, kimi yerde, kimisi de Ars’ta vazifelidirler. Sayılarını ancak Allahü Teala bilir. İçlerinden dört büyüğü meleklerin peygamberidir.

1. Cebrâil (a.s.): Cenab-ı Hakk’ın kitaplarını peygamberlere getirmeye, yani vahye memur, Allah ile resülleri arasında bir vasıtaadır.
2. Mikail (a.s.): Bir kısım hadiselerin; Mesela rüzgarların, yağışların, hububatın ve bitkilerin meydana getirilmesine memurdur.
3. İsrâfil (a.s.): Surun üfürülmesi, kıyamet gününün meydana gelmesi ve insanların kıyamette tekrar dirilmeleri hususlarına memurdur.
4. Azrâil (a.s., Ölüm meleği): Öleceklerin ruhlarını almaya memurdur.

Ayrıca her insanda, vazifeli 384 melaike vardır. Bunlardan, Kiramen Katibin ve Hafaza melekleri insan ne yaparsa onu yazmakla vazifelidirler.⁴²

(121) Kuran’ın öğrettiğine göre melekler sıkıntıda ve haksızlığa karşı savaşta peygamberlerin ve bütün imanlıların yenilmez müttefikleridir. Allah’ın emri üzerine İblis (Şeytan, bkz. Kuran, Araf suresi 11 ila 18. ayetler) dışındaki bütün melekler insanın yaradılışına saygıdan dolayı Adem’in önünde secde ederler. Meleklerle inanmanın talep edilmesi aynı zamanda Tanrısal vahyin gerçekliğine ve bu vahyi aktarmış olan Muhammed’in peygamberliğine imanın doğruluğu konusunda bir denektaşı durumundadır.

⁴² Arıkan, Hasan: Der Kurzgefasste Ilmihal, S. 17.

(3) Kitaplarına iman

(122) Tanrı kutsal kitaplarını insanlara dünyasal yaşam için bir ilke, norm olarak yollamıştır. Bu kitaplarda insanlardan kendisine, Tek Tanrı'ya inanmalarını ve yalnız O'na hizmet etmelerini istemiştir. Kendisine inanan ve emirlerine uyanlara hem bu dünyada hem de öteki dünyada refah ve mutluluk vaatetmiş, imansızlıkla O'na sırt çevirilmesi ve emirlerine aykırı hareket edilmesi durumu içinde ağır cezalar olacağını belirtmiştir.

Kutsal kitaplar hakkındaki görüş

(123) İslam'a göre kutsal kitaplara sırasıyla Musa'ya, Davut'a, İsa'ya ve Muhammed'e indirilmiş olan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran dahildir. Kuran'da Bakara suresi 136. ayet şöyle demektedir:

„Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve esbata indirilene, Musa ve İsa'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbirisi arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk deyin.“

(124) „Kitaplara iman“, bu kitapların bozulmamış, asıl hallerine yöneliktir, ancak Kuran'dan önceki kitaplar artık bu hallerinde mevcut değildir. Buna karşın Kuran, peygamber Muhammed'e kelime kelime aktarılan Tanrısal vahyin asıl metnini içermektedir. Kuran'da Maide suresi 12 ila 15. ayetler şöyledir:

„Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. [...] Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrat'ın) önemli bir bölümünü de unuttular. [...] 'Biz hristiyanlarız' diyenlerden de kesin sözlerini almıştık

ama onlar da kendilerine zikredilen (verilen öğütlerin veya Kitab'ın) önemli bir bölümünü unuttular. Bu sebeple kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık. Yakında Allah onlara yaptıklarını haber verecektir. Ey ehl-i kitap! Resulümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok (kusurunuzu) da affediyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi.“

(4) Peygamberlerine (elçilerine) iman

Peygamberlerin görevi

(125) Tanrı, seçilmiş insanları kendi elçileri ve peygamberleri olmaya atadı. Onları, kendilerine bildirilmesini sağladığı vahiylerini başka insanlara duyurmak ve onlara Tanrı'nın istediği şekilde yaşamayı öğretmekle görevlendirdi. İnsanlar, yalnız elçiler aracılığıyla Tanrı'nın sıfatları, O'nun isteği ve öteki dünya hakkında bilgi sahibi olabilirlerdi. İlk insan Adem aynı zamanda, Tanrı tarafından atanan ilk peygamberdir. Tanrı herşeyin adını ona bildirmiştir. Ancak insanlık tarihi boyunca saf monoteizm devamlı olarak unutulmuş ve herçeşitten çoktanrıcılık ortaya çıkmıştır.

Muhammed: son peygamber

(126) Bu durumda Tanrı merhameti nedeniyle diğer insanlara unuttukları şeyleri hatırlatan başka peygamberler atamaya başlamıştır. Bu nedenle birçok ülkede ve birçok uluslar içinden peygamberler çıkmıştır. Bunların hepsi de Tanrı'nın isteğine koşulsuz teslimiyeti, yani islamı vazetmişlerdir. Kuran'da bazı peygamberler ismen anılırlar ancak daha başka peygamberlerin de gelip geçtiği ve Muhammed'in Tanrı'nın bütün peygamberleri ve elçilerinin sonuncusu olduğu açıkça vurgulanır. Muhammed'in görevi yalnız kendi halkına islamı öğretmekle sınırlı kalmayıp, Kuran'ın defalarca belirttiği gibi, Tanrı'nın bütün insanlık için elçisi olmaya atanmıştır. Ve onun aracılığı

ile Tanrı islamın öğretisini insanlar için mükemmel sona erİştirmİştir. Bu konuda Kuran'da Maide suresi 3. ayet Şunu demektedir: „Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim.“

(127) Bunun bir diğer anlamı da peygamber Muhammed'e vahyolunduğu Şekliyle islamiyetin, insanlar varolduğu sürece geçerliliğini koruyacağıdır. Bu, islam öğretisinin - her nerede ve hangi çağda yaşarlarsa yaşasınlar - bütün insanların ihtiyaç ve yaşam koşullarına uygun olduğu anlamına da gelmektedir.

Kuran:
son vahiy

(128) Her müslüman Tanrı'nın bütün elçilerinin doğruluğuna inanmak zorundadır. Hepsi de Tanrı'nın verdiği görevle gelmişlerdir ve hepsi de Tanrısal vahyin taşıyıcıları, Rab'lerinin sadık ve sebatkar hizmetkarlarıydılar. Aktardıkları öğretilerin Gerçeği bir ve aynıdır; bu, Muhammed aracılığıyla Kuran'ın duyurduğu saf monoteizm ve her insanın Tanrı önünde sorumlu olduğudur. Bütün peygamberi mesajlar, Gerçeğin tamamlayıcı kriteri olarak Kuran'a göre değerlendirilmelidir.

(5) Kıyamet Günü'ne iman

(129) Kıyamet Günü'ne ölümden sonra yaşama iman Şunları ifade eder:

- Bu dünyadaki yaşam, içinde var olan herŐeyle birlikte belirlenmiş bir günde sona erecektir. İşte o gün Kıyamet, yani „Son Yargı“ günüdür;

- Yeryüzünde Şimdiye dek yaşamış bütün insanlar yenedirilecekler ve dünyadaki yaşamları hakkında hesap vereceklerdir.

- Allah o günde merhamet, adalet ve bilgelikle bütün insanlar hakkında hüküm verecektir. Allah'a ve peygamberlerine inananlar ve sevapları ağır basan insanlar ödül-

Kıyamet
günü:
Hesap günü

lendirileceklerdir; onlar tam bir mutluluk içinde ebediyen yaşamaya devam edecekleri cennete gideceklerdir.⁴³ Tanrı'yı ve peygamberlerini reddedenler ya da günahları ağır basanlar ise kendilerini en ağır işkence içinde bulacakları cehennem ateşiyle cezalandırılacaklardır.

(130) Kıyamet gününe ve ölümden sonraki yaşama iman bütün elçiler tarafından öğretilmiştir. Bu, Tanrı'nın adaletine imana uygundur. Aynı zamanda yaptıkları için hesap vermek zorunluluğuna olan inanç insanları düşünceli ve sorumlu davranmaya yöneltir.

(6) Kadere iman

Kader:
Tanrı'nın
takteri

(131) „Herşeyi Bilen ve Herşeye Gücü Yeten Allah, kainatındaki herşeyi bilir; başı ve sonu olmayan bilgisiy-le kararlaştırdığı herşeyi gerçekleştirecek kudrete de sahiptir. Egemenliğini Tanrısal mükemmeliyetle yönetir ve O'nun iradesine karşı gelebilecek hiçbir güç yoktur. Bu nedenle O'nun iradesine aykırı hiçbir şey gerçekleşemez ve olan herşey O'nun izniyle vuku bulur.“⁴⁴

İnsanın
seçme
özgürlüğü ve
sorumluluğu

(132) İnsanın seçme özgürlüğü buna karşı değildir. Tanrı insana özgür bir irade vermiştir ve onu iradesine uygun şekilde seçim yapabilmek ve buna göre davranabilmek için yetkin kılmıştır. Bu nedenle Tanrı, Kıyamet Günü insanları sorguya çekip yargıladığı zaman adildir. Tanrı'nın herşeydeki takteri asla pasifizim ya da kadercilik değildir. İnsan, Tanrı'nın yasalarına uygun olarak etkin şekilde günlük yaşamın sorunlarıyla yüzyüze gelmek ve başa çıkmakla görevlidir.

⁴³ Kuran cennetteki sevinç dolu yaşam ile cehennemdeki azap hakkında sayısız tarifler içermektedir, örn. Hicr 43-48; Sad 49-64.85; Saffat 23-24; Rahman 40-70; Tur 11-27. Burada temel düşünce şudur: Cehennem Tanrı'ya uzak düşmektir, Cennet ise Tanrı'nın yakınında yaşamaktır.

⁴⁴ WI, S. 47.

(133) İnsanın yaptıklarıyla amaçladığı hedefe varıp varamayacağını da yalnızca, sonsuz bilgisi içinde doğru gördüğü şekilde herşeyin sonunu ve eylemlerin sonucunu takdir eden Allah belirleyecektir. Herşeyde Allah'ın takdirine olan iman, O'na güven ve kaderin O'ndan kaynaklandığı ve başarının da O'nun yardımına bağlı olduğu inancı - tüm bunlar müslümanın gözünde yaşama büyük bir anlam verir, onu umutsuzluğa düşmekten korur ve rahatlık ve iç huzuru sağlar. Bu konuda Kuran'da Al-i İmran suresi 26-27.ayetler şöyle der:

„De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsın ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadırsın. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsın.“

(134) Diğer yandan Tanrı'nın takdirine olan iman, Tanrı'nın Kuran'da Al-i İmran suresi 160. ayette bildirdiği üzere, insana dayanıklılık ve cesaret verir ve onu tüm gücüyle her türlü haksızlık ve yanlışlara karşı çarpışmaya teşvik eder. Ayette şöyle yazılıdır: „Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakıverirse, ondan sonra size kim yardım eder?“

2.1.4 Temel dini görevler

(135) İman kendini hizmet işlerinde gösterir. Bunlar da imanın yaşama geçirilmesi ve korunmasıdır. İslamiyette Tanrı'ya hizmet, Tanrı'ya itaat etmek ve O'nun isteğini yerine getirmektir. İyilik eylemi, sevap, bir itaat eylemidir. İslamın *ibadet* dediği şey, temel olarak Tanrı'nın isteğine uygun bütün eylemlerdir (*amel*). Her iş, her eylem,

İtaat
görevleri

Tanrı'ya olan kul-hizmetkar ilişkisini yaşamda pratiğe geçirmelidir. Bununla birlikte Tanrı'ya itaat yolunun temelini ibadet (tapınış) oluşturur. İbadet görevi direk olarak Tanrı'yla insan arasındaki ilişkiyle ilgili olduğu için ve müslümanlar özellikle ibadet sorumluluklarını yerine getirmeleriyle tanındıklarından, bu ibadet görevi aynı zamanda İslam'ın „temel direkleri“ olarak da anılırlar. Bunlar kelime-i şehadet, namaz, zekat, oruç ve hacdır.

(1) Kelime-i şehadet (İmana tanıklık)

(136) Merkezi önemi nedeniyle şehadeti burada bir kez daha tekrarlayalım: „Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna tanıklık ederim.“ İslamiyet yalnızca, dediğimiz gibi tamamen imana yönelik olmak değildir, müslüman olmak demek aynı zamanda kardeşleri ve bütün dünya önünde imanın tanığı olmaktır.

(2) Namaz

(137) Namaz - Arapçada: *salat* -, bir müslümanın şehadetten sonra en önemli görevidir. Burada sözkonusu olan, hristiyanların da litürjik ibadet dedikleri, törensel ibadettir. Namaz, en küçük detaylarına kadar kuralları belirlenmiş ve günde beş kez belli vakitlerde yerine getirilmesi gereken ibadettir. Kişisel ve şeklen serbest olan yakarı ise *dua* olarak anılır.

(138) Litürjik ibadet temel olarak, Tanrı'nın belirlediği şekilde tapınış ve Tanrı'yı yüceltme eylemidir. Müslüman namazla yalnızca Tanrı'ya tapınmasını, O'nu yüceltmesini vurgulamaz, Tanrı tarafından kendisine yüklenmiş bir görevi yerine getirmekle O'na gösterdiği itaatini de ortaya koyar. Herşeyden Bağımsız Olan Tanrı'nın ibadet ya da itaatlerimize en küçük bir gereksiniminin olmadığı açıkça vurgulanır. İbadetin anlamı, insana olan faydasın-

dadır. İbadet imanlı için bir güç, sevinç kaynağı ve günlük yaşamın sıkıntılarına karşı bir dayanma noktası haline gelir.

(3) Zekat

(139) Para ve malvarlığı belli bir asgari miktarın üzerinde olan her müslüman, şeriatta tek tek belirlenmiş olan yıllık belli bir zekatı vermekle sorumludur. Bazı yorumcular modern yaşamın şartlarını gözönünde tutarak bu konuda bir standardın oluşturulmasına çaba göstermektedirler. Örneğin Pakistan'da servet miktarına göre verilmesi gereken zekat miktarı devletçe % 2,5 (kırkta bir) olarak tespit edilmiştir. Zekat ya muhtaç olanlara verilir ya da bütün toplum için faydalı işlere harcanır. Servetinin küçük bir miktarından vazgeçmek müslümanın, muhtaç olanların, Tanrı tarafından daha fazla maddiyata kavuşturulmuş olanlar tarafından desteklenme hakları olduğunu daha iyi görmesini sağlar. İslam'ın bu „temel direğinde“ ifadesini bulan sosyal adalet duygusu yalnızca diyalogun ana konularından biri değil, aynı zamanda günümüz insanlığına hizmet açısından hristiyan ve müslümanların yoğun bir ortakçalışma yürüttükleri bir konudur.

(4) Oruç

(140) Ramazan ayı boyunca oruç tutulması, insanın gün ağarmasından (imsak) güneş batmasına (iftar) kadar bedensel ihtiyaçlarını gidermekten sakınmasıdır. Müslüman oruç tutmakla, Tanrı'nın yasalarının bedensel güdülerimize göre daha öncelikli olduklarına tanıklık eder. Orucun asıl amacı bu şekilde Tanrı'ya itaattir. Bunun yanında orucun daha değişik faydaları da vardır: örneğin kendine hakim olmayı öğretir, açlık ve susuzluk çekenleri anlamayı ve onlara dert ortağı olabilmeyi öğretir, maneviyatı geliştirir. Ramazan ayında örneğin hastalık ya da seyahatte bulunmak gibi belli sebeplerden dolayı oruç tuta-

mayanların, bu günleri daha sonra oruç tutarak kaza etmeleri gerekir. Ramazan ayının bitimi ile İslam dünyası „Ramazan Bayramını“ (*Id al-fitr*) kutlar.

(5) Hac

(141) Mekke'deki Kabe'ye hac gezisi, sağlığı ve gücü yerindeyse, gerekli maddi olanaklara sahipse ve kendisine bağımlı aile üyelerinin geçimi için gerekli kaynağı da sağlamış durumdaysa her müslüman için yaşamı boyunca en az bir kere farzdır. „Tanrı'nın Evine“ yolculuk belli tören ve ibadetleri içerir ve öncelikle, İbrahim Peygamberde kendini gösteren, Tanrı'nın isteğine tam bir adanmışlık ve koşulsuz itaati vurgular. Hac sırasında müslümanlar bütün dünyadan iman kardeşleri ile biraraya gelirler ve dünya çapındaki islam ümmetinin islamiyet içindeki bütün farklılıkları aşan gücünü yaşarlar. Hac döneminin sonunda müslümanlar „Kurban Bayramını“ (*Idu-l-adha*) kutlarlar.

2.1.5 Cihada katılma mecburiyeti?

Kuran'da
cihad

(142) *Cihad*, Kuran'da ve peygamberin yaşamında göze çarpan bir görevi oluşturur. Bununla birlikte, şiiiler ve bazı islami hareketler biryana bırakılacak olursa, „islamın altıncı direği“ (altıncı şartı) değildir. Cihad, Kuran'ın metnine göre geçtiği ayetlerin % 80'inden fazlasında „iman uğruna savaş etmek“ anlamına gelir. Bunun da ötesinde, inış açısından içlerinde en son ve dolayısıyla hepsini yorumlayan sure olan Tövbe suresinin 5. ve 29. ayetleri bütün gayrimüslimlerle aktif olarak savaşmaya, teslim olmaz ve müslümanlığı kabul etmezlerse öldürmeye çağırır. Din adına savaşta ölenlerin - islami terminolojiyle şehitlerin - direk olarak cennete gittikleri düşüncesi Kuran'da yer almaktadır (Al-i İmran suresi 169. ayet; Müminun suresi 58.ayet).

(143) İlk dönem islam hukuku *cihad* konusunda ana hatları şu şekilde tanımlanabilecek genel bir teori geliştirmiştir: Dünya birbirine düşman iki parça halindedir, bunlardan biri „Dar-ül İslam“ yani Şeriat’ın geçerli hukuku oluşturduğu müslümanların egemenliğindeki bölüm, diğeri ise „Dar-ül Harp“ yani hala gayrimüslimlerin egemenliğinde bulunan ve ilke olarak müslümanlarca orada da şeriat geçerli oluncaya dek fetih seferlerine hedef olması gereken bölüm. Eğer müslüman olmayanlar islam topraklarına saldırırlarsa, müslümanların dini vazifelerini yerine getirmelerini ya da islamın tebliğini engellerlerse cihada başlanması gerekir. Bu durumlarda cihad tamamen savunma savaşı olarak geçerlidir. Ancak modern çağ öncesi islami devlet anlayışına göre cihad karşıdan saldırı gelmemiş olsa bile zorunludur, ta ki bütün dünya islam egemenliği altına girinceye kadar, ya da kıyamet gününe kadar. Bu yayılcı cihadı sürdürmek her bir müslümanın şahsi görevi değildir. Devlet yönetiminin bunun devamlılığını sağlaması yeterlidir.

Klasik islam hukukunda cihad

(144) Tarih içerisinde ise müslüman olmayanlara karşı sürekli saldırı buyruğu devamlı olarak uygulanmamıştır. Daha çok müslüman ve gayrimüslim devletler arasında geniş çaplı ticari ve kültürel ilişkileri içeren uzun süreli barış dönemleri yeralmıştır.

Tarihsel gerçek

(145) Müslümanların kendileriyle sözleşmelerle düzenlenmiş ilişki içinde oldukları devletler için islam hukuku topluca *dar-ül ahd* deyimini kullanmıştır. Ancak böylesi sözleşmeler eski dönemlerin teorisinde temel olarak sonunda islam egemenliğinin bütün dünyaya yayılması ile aşılacak olan zoraki ve geçici şartlar olarak görülmüşlerdir. Günümüzdeyse birçok müslüman böylesi antlaşma ilişkilerini günümüz şartlarına taşımaya ve sürekli, kalıcı bir durum olarak genelleştirmeye eğilimi içindedirler.

Gayrimüslimlerle sözleşmeler

Bugünkü
anlamı:
Barış dini
olarak islam

(146) Günümüzde islamiyet müslümanlarca çoğunlukla doğasından barışçı bir din olarak tanımlanmaktadır. Müslümanlar, bu tanımlamanın doğruluğuna kanıt olarak, kafirlere karşı savaşın „küçük“ cihad olarak, her bir müslümanın kendi nefsinin kötülüklerine karşı savaşının ise „büyük“ cihad olarak tarif edilmesini gösterirler. Bu görüş bir hadise dayanmaktadır, ancak sözkonusu hadis, sünnilerin güvenilir olarak geçerli sayılan altı ana hadis külliyyatına dahil edilmemiştir.

(147) Bu hadis gerçek olsa bile ne hadisin metni, ne de islam geleneği içinde sonradan edindiği anlam, islamın silahlı cihadı reddetmeye yönelik bir eğilimi olduğunu göstermez. Dikkatle incelendiğinde hadis cihadın silahlı şeklinin kötü, lüzumsuz olduğunu ya da daha az uygulanabileceğini ifade etmez. Bu hadise büyük değer veren islam mutasavvıfları da kafirlere karşı cihaddan vazgeçilmesini ya da cihadın yalnız savunma ile sınırlandırılmasını önermemişlerdir.

(148) Bunlar bir yana, günümüz islami yazarlarından çoğunun cihadın yalnız savunma yönünü geçerli saymalarını takdir etmek gerekir. Elbette savunma halinin tam olarak nasıl tarif edileceği sorun halinde kalmaktadır. Bu konuda askeri savunma için geçerli yasal sebepler konusundaki görüşler geniş bir spektrum oluşturmaktadır.

(149) Ters yönde de fanatik islamcılar arasında son 30 yılda ofansif (saldırgan) cihad düşüncesi tekrar yaygınlık kazanmıştır. İlerigelen bir islam ideologu Sayyid Qutb'a (1906-1966) göre gelecekteki dünya barış düzenine ancak müslümanların öncelikle büyük çaplı bir cihadla tüm dünyayı ele geçirmeleriyle ulaşılabilir. Seyyid Qutb bu yöntemi tüm insanlığın esenliği için şart olan devrimsel bir kurtuluş süreci olarak övmektedir.

Savaşçı
cihad
kavramının
islamcılar
tarafından
diriltişi

(150) Günümüzde mevcut olan durumu birbirine ters düşen eğilimler şekillendirmektedir. Bir taraftan müslümanlar cihad konusundaki eski düşüncelerden büyük ölçüde sıyrılmışlar ve islamın genel barışçı yapısını vurgulamaktadırlar. Diğer taraftan cihad sözcüğü, geleneksel cihad kavramıyla bağdaştırılamayacak hemen her türlü silahlı eylemler için de kullanılır hale gelmiştir. Ancak günümüzde müslümanların kendi düşüncelerine göre islam barışçı bir din olduğu için yalnızca din adına savaş istemediklerini söylemeleri yeterli olmamaktadır. Kuran'ın bazı ayetleri başka bir ifadeyi içerirken neden böyle düşündüklerini hem kendilerine hem de başkalarına açıklamaları gerekir. Aksi takdirde eleştirel bir gözle incelenmemiş tarihin kritik durumlarda kendini tekrarlaması tehlikesi doğar, öyle ki, işine geldiği zaman, zorbalığı kolaylaştıran ya da sempatican kazanmasını kolaylaştıran keyfi dini mazeretleri savaşçı ya da terörist eylemleri için kullananlar olabilir. Hristiyanların bir bölümü de Yeniçağın süreci boyunca din savaşı sınıflandırmaları düşüncesinden ancak zahmetli bir akılcı eleştiriyle ayrılmışlardır. Günümüz müslümanları için de cihad düşüncesinin sorunlu mirasını eleştirel bir gözle ele almanın olanaksız olacağını düşünmek için sebep yoktur.

İslam içi aydınlatma gereği

(151) Günümüzde siyasi hedeflerine gerçekten de kaba kuvvetle erişmeye çalışan, bu arada kendilerini siyasetçi, savaşçı ya da terörist olarak değil de, doğru müslümanlar, evet hatta tek doğru müslümanlar olarak gören ve gösteren islami gruplar vardır. Böylesi gruplar zaman zaman tamamen sapkın mezhep türünden düşünceler de geliştirmektedirler. Buna grubun amaçları uğruna kendini feda edebilecek düzeyde bir fanatizm de eklenmektedir.

Fanatik islami grupların şiddet kullanmaya hazır oluşu

(152) Elbette böylesi grupların taraftarlarının nefreti dini olduğu kadar siyasi ve sosyal kökenlere de sahiptir.

Gerçekten de çok sayıda islam ülkesinde, baskıcı yönetim tarzı, yerel siyasi yönetimlerin kötü idare ve rüşvetçilikleri ve yine günümüze kadar etkileri süren Avrupalı sömürge idareleri, özellikle batılı sanayi uluslarını kayıran dünya ticaret düzeni ve ekonomik kaynaklarda yeni kazanımların yetişemediği hızlı nüfus artışının sebep olduğu yaygın yoksulluk ve ağır sosyal şartlar hüküm sürmektedir.

(153) Çift yönlü bir gelişim gereklidir: Birincisi, sebepleri bertaraf etmek için, terörist eylemlerde herkesin de-ğil, yalnızca gerçekten suçluların cezalandırılması. İkincisi, kötülüğü kaynağında kurutmak için, bir yandan demokrasi ve insan haklarından bahseden, ancak islam ülkelerinde antidemokratik egemenleri destekleyen ve hatta bunları işbaşına getiren batılı liderlerin siyasi ikiyüzlülüğü bırakmalarıdır. Bunun anlamı, kendi çıkarları için - örn. petrol ve doğalgaz - islam ülkelerinde günümüzde büyük çoğunluğu tamamen rotasız ve yolunu şaşırılmış durumda bulunan hükümetler ve halklar üzerinde etkili olanlarca daha az çifttestandardlı ancak daha adaletli siyaset yürütülmesidir.

2.1.6 Şeriat kavramı

(154) Yaşamın bütün alanlarını, Kuran'da açınlanmış olan Tanrı'nın isteğine uygun olarak düzenleme aracı, bütünlük içinde ve islam hukukunun uygulanmasını da içerir şekilde şeriatı oluşturan yasadır. Şeriat bütün insani eylemleri dine hizmetleri açısından sınıflandırmayı ve bunları emir ve yasaklarla düzenlemeyi amaçlar. Vahyin, bireyin ve toplumun yaşamını düzenlemeyle ilgili emri, bu şekilde hukuki hükümlere dönüşür, bu da ideal bir şekilde müslümanların, ibadetten vergi hukukuna, sözleşmelerden ceza yasasına, evlilikten savaş hukukuna kadar tüm şahsi, toplumsal ve iç-dış siyasi ilişkilerini kapsar.

(155) İctihad, yani Kuran ve hadisleri temel alarak mantık yoluyla hükümler tespit etme yöntemi hemen hemen tamamen bırakıldıktan sonra, 8. ila 10. yüzyıllar arasında belirlenmiş olan hukuki çözümler yüzyıllar boyunca geçerli olarak kalmışlardır. Bu da islam hukukunu gitgide tutucu bir güce dönüştürmüştür.

Şeriatın
gelişme
olanağı

(156) 19. ve 20. yüzyıllarda bağımsız kararlarla hukukun gelişimine yönelik talepleriyle geniş bir çoğunluğun desteğini kazanan reformcular ortaya çıkmıştır. İslam hukukunun tek tek içeriklerini, hukuk alimleri *icthad* yöntemiyle incelemişler ve olanaklar ölçüsünde birbiriyle ilişkili kategorilere tasnif etmişlerdir.

(157) İnsanın eylemlerini kategorize eden bu sistemlerin en önemli beş kategorisi şunlardır: Yapılması kati şekilde emredilmiş olan eylemler (*vacip*, ki *farzları* da içerir); tavsiye edilmiş olan eylemler (*mendub*), izin verilmiş ve ahlaki açıdan kayıtsız olan eylemler (*mübah*); tavsiye edilmeyen, ancak hukuken yasak olmayan eylemler (*mekruh*); ve son olarak da katiyetle yasaklanmış olan eylemler (*haram*). *Haram*, Tanrı'nın tamamen yasaklamış olduğu şeyleri tanımlar. Haram, öbür dünyada Tanrı'nın cezasına, bu dünyada da yasal cezaya yolaçar. Yasaklanmamış, bu nedenle diğer dört kategorilerde yer alan herşey de *helal* olarak tanımlanır. Yapılması emredilmiş olan eylemlere özellikle beş ibadet görevinin yerine getirilmesi dahildir. Bir eylemin alimlerce „emredilmiş“ ya da yalnız „tavsiye edilmiş“ olarak sınıflandırılmış olması, islamiyetin çoğunlukta olmadığı ülkelerde yaşayan müslümanlar için büyük öneme sahip olabilir.

İnsani
amellerin
derecesi

(158) İslamın yasaasının pratikte uygulanması, hayata geçirilmesi hem tek tek her bir imanlının hem de topluca cemaatin sorumluluğundadır. İslam cemaatinin liderleri ve hakimler görevleri gereği yasanın uygulanmasını sağ-

lamakla yükümlüdürler. Alimler de danışman olarak onlara yardımcıdırlar.

Vahyedilmiş
ahlak ve
maneviyat
normları

(159) Ahlak ve maneviyat iyi kavramıyla ilişkilidir. Geleneksel sünni anlayışına göre neyin iyi neyin kötü olduğu, insanın eyleminin iç niteliğine ya da herhangi bir şekilde teşekkül etmiş, objektif ve insan mantığına uygun düşen bir standardın uygulanmasıyla değil, yalnızca ve sadece Tanrı'nın isteğine uygunluğuyla anlaşılabilir. Çünkü Tanrı tam ve nedeni sorgulanamaz bir özgürlükle iyinin standardını belirler. Bu nedenle ahlak ve maneviyat da islamın bütün pozitif hükümleri gibi şeriatın bir parçasıdır. İnsanın sorumluluğu ise en başta Tanrı'nın isteğine tam bir itaatla tabi ve teslim olmasındadır.

Günah ve af

(160) Ahlaki değer ölçülerinin belirlenmesi islamda asla insan özgürlüğünün çiğnenmesi olarak görülmez, aksine doğru yolu bulmak için insanlara büyük bir destek ve rehber olarak görülür (bkz. Kuran, Araf 43). Ancak deneyim insanın devamlı olarak günaha düştüğünü göstermektedir. İnsanlığın tarihi en başta Tanrı'nın isteğine itaatsizliğin tarihi durumundadır. Ancak bütün günahlar aynı ağırlığa sahip değildir. Büyük ve küçük günahlar vardır (bkz. Kuran, Nisa 31). En ağır günahlar Tanrı'ya ve imana karşı işlenen günahlardır. İmansızlık ve inkar günahı insanı merhametten tamamen mahsun kılar, bu günahlar asla affedilmeyecektir (Kuran, Nisa 168). İmansızlık islamda müşriklik (Kuran, Nisa 116) ve kafirlik, münafıklık (Kuran, Nisa 137) olarak tanımlanır. Muhammed'in şefaati bile Tanrı'nın bu günahları affetmesini sağlayamaz (Kuran, Tevbe 80). Diğer günahlar ise insanların yaşamına yöneliktir ya da başkalarının mülkü veya adı, şöhretiyle ilgilidir. Tüm bu günahlar affedilebilir.

(161) Günahların affi, iman (Kuran, Ahkaf 31), peygamber Muhammed'i sadakatle izlemek (Kuran, Al-i İm-

ran 31), ve dini vecibelerin imanla yerine getirilmesi nedeniyle gerçekleşir. Ayrıca günahkarın pişmanlık ve tövbesidir (Kuran, Nisa 17). İslam ahlakı, Kitabı Mukaddes'te yer alan On Emir'le kıyaslanabilecek olan emir ve yasaklar içerir (bkz, Kuran, İsra 22-39; Enam 151-152; Mümtehine 12).

2.1.7 Evlilik, Aile, Cinsellik ve Doğum Kontrolü

(162) İslam hukukunun diğer bölümleri halihazırda büyük oranda modern Avrupa hukuklarına uyumlu hale getirilmişken, Evlilik, Aile ve Miras hukuku, geleneksel islami düşünceye göre vahyedilmiş olan hukukun (şeriat) islam ülkelerinin çoğunda hala büyük oranda geçerliliğini koruyan çekirdek kısmını oluşturur. Bu, hem adı geçen konulardaki hukuki kuralların Kuran'da sahip oldukları yere hem de bu kuralların müslümanların bilincine derin bir şekilde yerleşmiş olmasına dayanmaktadır. Yalnızca Türkiye Cumhuriyeti - daha 1926 yılında - şeriatın açık hükümlerini İsviçre Medeni Kanununu temel alan laik bir aile hukuku ile değiştirmiş ve bu arada 2002 yılı başlarındaki bir reformla da, yeni yasada hala yer almakta olan bazı ataerkil maddeleri kadınların eşit haklara sahip olmaları yönünde bir kez daha değiştirmiştir. Bununla birlikte diğer islam ağırlıklı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de Tanrı'nın isteğine uygun cinsiyetlerarası ilişkiler ve aile yapısıyla ilgili düşünceler şeriatın yüzyıllarca geçerli olması nedeniyle öyle kalıcı etkilenmiştir ki, orada da islam hukukunun ilkeleri sosyal değerler ve davranış biçimleri açısından hala büyük oranda etkilidir.

Geleneksel evlilik ve aile hukukunun etkilerinin sürmesi

(163) İslami düşünceye göre evlilik büyük bir ahlaki ve sosyal öneme sahiptir: Evlilik, Kuran'a göre birbirleri için bir elbise gibi olan⁴⁵, ve Tanrı tarafından birbirlerine

Evlilik anlayışı

⁴⁵ bkz. Kuran, Bakara 187.

sevgi ve merhametle kaynaşmaları için yaratılmış⁴⁶ olan koca ve karının dayanışma birliğidir. Aynı zamanda evlilik Tanrı tarafından talep edilmiş olan insan neslinin ve özellikle islam cemaatinin çoğalma yeridir; evlilik çocuklarla berekete kavuşmak ve bu çocuklara yetişmelerini destekleyecek bir ortam sağlamak üzere belirlenmiştir. Bunun dışında evlilik, insanın cinselliğini kontrolsüz bir şekilde yaşamak eğilimine ve toplumsal birliktelik düzeyini tehlikeye atma riskine karşı Tanrı tarafından verilmiş bir dayanaktır. Son açıdan, peygamber Muhammed'e dayandırılan ve müslümanların dillerinden düşürmedikleri bir söz evliliği „dinin yarısı“ olarak tanımlar. Çoğunluğun müslüman olduğu ülkelerde hala ortalama evlenme çağı geçtiği halde evlenmemiş olanlara kuşkuyla bakılır; özellikle ailesiyle beraber oturmayıp da yalnız yaşayanlar kolaylıkla ahlaksızlık şüphesi ile karşılanır.

(164) Sünni - ve bu şekilde müslümanların büyük çoğunluğuna göre - evlilik sürekli olmak üzere kurulur. Bu, evliliğin erkek tarafından nispeten kolayca sona erdirilebilirliği durumuna rağmen geçerlidir. Yalnızca (Onikiler) şiipleri - ve onlarla beraber örn. İran İslam Cumhuriyeti'nin hukuku ve Lübnan halkının şii kesiminin aile hukuku - kalıcı evliliğin yanında „keyif evliliği“ (muta) denilen, baştan belirlenmiş bir süre - örn. birkaç saat, birkaç gün ya da hafta - için kıyılan nikahları tanırlar. Bu tür „keyif evlilikleriyle“ çoğunlukla seyahatte bulunanlar evlenirler.

(165) Geleneksel islam hukukuna göre müslüman erkekler tek evlilikle yükümlü değillerdir, bundan da fazla olarak, aynı zamanda dörde kadar yasal eş edinmeye ve ayrıca kendilerine ait kölelerle (cariyelerle) istediği kadar sayıda metres türü ilişkilere sahip olma hakları vardır.

Kuran'da ve hukukta çekeşlilik

⁴⁶ bkz. Kuran, Rum 21.

Günümüzde köleliğe islam ülkelerinde nadiren rastlanmaktadır. Poligami ve *Polijini*⁴⁷ (Çokeşlilik ve çokkarıllık) sorunu, şu ana kadar yalnızca Türkiye ve Tunus tarafından yasaklanmış olması nedeniyle günümüzde de hala önem taşımaktadır. İslam hukukunun Polijini hakkında verdiği izin Kuran'da Nisa suresi 3. ayete dayanmaktadır. Ancak orada da kocanın bütün karılarına karşı adil davranması şartına bağlıdır. Kuran'da başka bir ayette (Nisa 129) ise erkeklerin ne kadar iyi niyetle çabalasalar da bütün eşlerine karşı adil davranmalarının olanaksız olduğu ifade edilmektedir. 20. yüzyıldan beri birçok müslüman yorumcu sık sık bu iki ayetin birarada görülmesi gerektiğini vurgulamışlar ve bu iki ayetin kombinasyonundan gerçekte Kuran'ın çokkarıllığa izin vermediği sonucunu çıkarmışlardır, zira Nisa suresi 3. ayette öne sürülen koşulun Tanrı'nın kendi ifadesine göre yerine getirilemez olduğu ortadadır. Tunus'ta çoğunluğu hala şeriata dayalı 1957 tarihli aile hukukunun içerdiği çokkarıllık yasağı da yine bu gerekçeye dayandırılmıştır.

(166) Hala çokevlilik yasağının bulunmadığı islami ülkelerin büyük bölümünde çokeşlilik daha seyrek görülmeye başlamıştır; örneğin Mısır'daki oranı % 3,5 civarındadır. Bunun hem ekonomik sebepleri vardır, hem de aynı zamanda modern çağda değişime uğrayan evlilik ve aile idealinden kaynaklanmaktadır. Bazı islam ülkeleri bu değişimi, çokkarıllığı yasal olarak ancak örneğin evlenme sırasında ilk eşin kısır olduğunun bilinmemesi gibi istisnai durumlarla kısıtlayarak ya da kocanın ikinci bir eş alması durumunda ilk eşe boşanma talebi hakkını tanıyan

Günümüzde
polijini

⁴⁷ *Polijini* terimi yalnızca bir erkeğin birden fazla kadınla evliliğini tanımladığından daha uygun bir terimdir. *Poligami* terimi ise anlamından dolayı *Poliandri*, yani bir kadının birden fazla erkekle olan ilişkisini de içermektedir. Buna rağmen çoğu kez daha uygun olan polijini teriminin yerine kullanılmaktadır.

düzenlemelerle uygulamaya koymuşlardır. Buna rağmen çoğu islam ülkesinde çokkarınlılığın temel olarak mümkün olması, koca gerçekten ikinci bir eş alma hakkından vazgeçmiş olsa dahi, kadınlar için ağır bir sıkıntı yaratmaktadır: Kocanın ikinci bir eş alabilme ihtimali bile ya da bununla tehdit edebilme durumu, eşler arasında görüş ayrılıkları ya da farklı ilgilerin olması durumunda kadın üzerinde uysal ve itaatkar olma baskısı oluşturmaktadır.

Cinsellik ve Evlilik

Evlilik dışı cinsel ilişkilerin değerlendirilmesi

(167) Erkek ve kadın arasındaki cinsel ilişki geleneksel islami görüşe göre Kuran tarafından çizilmiş çerçeve, yani evlilik içinde olduğu sürece insanlara Tanrı tarafından armağan ve müsaade edilmiş bir mutluluktur. Bu çerçeve dışında kalan cinsel ilişkiler yalnızca ağır bir günah değil, aynı zamanda şeriata göre her iki tarafa da ağır bedensel cezalar getiren ahlaksızlık suçunu oluşturur.

Namus ve şeref konusundaki geleneksel görüşler

(168) İslam ülkelerinin sosyal gerçeklikleri içinde böylesi evlilik öncesi ya da evlilik dışı cinsel ilişkilerin, hatta üçüncü kişilerin yalnızca olası şüphelerinin bile sonuçları ise genellikle kadınlar için daha ağır olmaktadır. Bu özel islami kuralların sonucu değil, islam dünyasının büyük çoğunluğunda - ve aynı şekilde Akdeniz kıyısındaki hristiyan ülkelerin güney bölgelerinde de - büyük oranda şeref ve ar kavramlarının belli bir şekilde anlaşılmasına dayanan geleneksel ve karakteristik ahlaki anlayışa dayalı olduğu gerçeğinin sonucudur. Buna göre kadının şerefi öncelikle evlilik *öncesinde* dokunulmamış olmasına ve *evlilikte de* kocasından başka hiçbir erkekle cinsel temas kurmasına dayanır. Kadının, kadınlığının doğasından ötürü güçlü duygusal eğilimi, erkeği baştan çıkarıcı etkisi ve erkeğin yaklaşmasına izin verme açısından zayıf olduğu düşüncesinden yola çıkılarak, erkeğin cinselliğini

tahrik etmeye yönelik olduğu varsayılan doğal eğilimini ve erkeklerin baştan çıkarmalarına dayanabilmek için kadınlar iffetli davranış için daha fazla eğitilir ve bu iffet kendilerinden beklenir. Kadın, yalnızca tam anlamıyla iffetli olduğu zaman evlilik öncesinde ve daha sonra da kocasından başka her erkeğe karşı cinsellikten kaçınabilir durumdadır, ki şerefi ve namusu da bu konuma bağlıdır. Erkeğin şerefi ise kendisi açısından böylesi bir cinsellikten kaçınmada olmayıp, karısının, kızının ya da kızkardeşinin, kadınlıklarının kendilerini sürükleyebileceği yasak cinsel yakınlık ya da ilişkilerde bulunmalarını engellemekle onların namusunu korumasındadır. İslam ülkelerinde kadının ve ondan sorumlu erkeğin şereflerini yitirmelerini engelleme amacına, eski dönemlerdeki çok katı cinsiyet ayrımı da hizmet etmiştir. Öte yandan şeref ve iffet üzerine kurulu ahlak kuralları içinde erkeklik ise cinsel kudretlilik ve olabildiğince fazla cinsel yakınlıklarla tarif edilmektedir. Bu nedenle oralarda erkeklerin hovardalıkları hala çoğunlukla sıradan bir suç ya da olgu, hatta tam bir erkek oluşun göstergesi gibi görölmekteyken, aynı durum kadınlarda bir facia, aile şerefini yıkan bir büyük suç olarak değerlendirilir. Evlilik dışı ilişkiler konusunda erkek ve kadın için farklı farklı standartların kullanılması birkaç nesil öncesine kadar Almanya’da da sıkça rastlanan bir durumdu. Şeref ve namus, kadınlık ve erkeklik konusunda belli kalıplardaki görüşler ve bunlardan kaynaklanan davranış kuralları, köklerinin islamiyete değil de Akdeniz çevresindeki eskiye dayanan toplumsal geleneklere dayanıyor olduğu dikkate alınmaksızın, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki müslümanlar arasında günümüzde bile cinsiyetlerarası ilişkiler konusunda dinsel emirlerin merkezi bir parçası olarak görölmektedir.

(169) İslama göre kocanın karısı üzerinde sınırsız bir cinsel talep hakkı vardır. Kadın için böylesi bir hak ise

Kadının
cinsel tercih
hakkı yoktur

yalnızca Maliki ve Hanbeli mezheplerince tanınmaktadır,
-Türklerin büyük çoğunun dahil olduğu - Hanefiler ve
Şafiiler ise bunu kabul etmemektedirler.

Doğum Kontrolü

(170) Yalnızca kadının hamile kalma ihtimalinin yüksek olduğu günlerde kocanın cinsellikten kaçınması şeklindeki „doğal“ yöntem değil, diğer doğum kontrol yöntemleri de müslümanlar için kabul edilebilir durumdadır, yeter ki bu çocuk sahibi olmayı temelden reddeden bir tutum olmasın; çünkü Muhammed’in bir sözü (*hadis*), cinsel ilişki sırasında kullanılan eski bir sakınma yöntemine açıkça izin vermektedir. Bu plan çerçevesinde örneğin El Ezher Üniversitesinin yönetimi, Mısır hükümetinin isteği üzerine, geçen onyıllarda devletçe yürütülen doğum kontrol araçlarının kullanımını yaymaya yönelik kampanyalara temel ahlaki ve hukuki sorun görmeksizin destek verebilmiştir. Bununla birlikte, aralarında aynı yüksekokulun öğretim üyelerinden bazıları da dahil olmak üzere tanınmış islam alimlerince doğum kontrol yöntemlerinin yalnızca müslümanların sayısını az tutmak ve böylece islamın dünyadaki yerini zayıflatmak isteyen Batı’nın kirlili bir oyunu olduğu iddiasıyla defalarca doğum kontrolüne *karşı* çıkan açıklamalar da yapılmıştır.

2.1.8 Ölüm

Kendi
ölümüne
bakış

(171) Kendi ölümü gerçeğini bir kenara atmak yerine kendi yaşam şeklini ciddi bir şekilde, kaçınılamaz olan Kıyamet Günü’nde Tanrısal Yargıçla karşılaşmaya hazırlayabilmek için bu konuyu bilinçli bir şekilde devamlı olarak düşünmek iyi bir islami inanç tarzının parçasıdır. Geleneksel islami davranışa göre Mekke’ye hacca giderken insan geleceği düşünerek kendi kefenini satın alır ve

hacca gidebilme şansı olmayan sevdiği yakınları ve dostlarına da oradan bir tane yanında getirir. Eskiden uzun yolculuklar esnasında kendi kefenini de yanında taşımak bir alışkanlık halindeydi. Yoksul birine kefen bağışlamak da yine hayırseverliğin çok takdir edilen bir şeklidir.

(172) Ölmekte olan birinin evine gitmekten sakınılmaz. Bilinçli bir şekilde ölmekte olanla helalleşmek ve veda etmek çok hayırlı ve yararlı bir iş olarak görülür ve ölmekte olanın akrabalarının durumu haber vermesiyle mümkün olur. Ölmekte olanlara teselli için genellikle Kuran'dan „Biz Allah'ın kullarıyız ve Allah'a döneceğiz“ (Bakara 156) ayeti ya da „Sen önden gidiyorsun, biz de ardından geleceğiz“ cümleleri söylenir. Can vermekte olan imanlı bir müslüman yüzünü Mekke yönüne çevirmeli ya da yakınlarından kendisini çevirmelerini dilemelidir. Ölmekte olan ve yatağının başında bekleyenler kelime-i şehadet getirmelidirler; çünkü bir hadise göre kim şehadet ederken ölürse cennete gider. Ölüm anında „Allah'tan başka güç ve kudret yoktur“ ve „Allah rahmet eylesin“ gibi cümleler söylenir.

Ölmekte olanlara karşı davranışlar

(173) İslam inancına göre ölüm sırasında ruh bedenden ayrılır ve kıyamet günü ölümlerin dirilişi sırasında yeniden bedenle birleşir.

Ölüm düşüncesi

(174) Ölümün hemen ardından, eğer meftanın bedeni o yöne dönük değilse, yüzünün Mekke'ye yönüne çevrilmesi gerekir. Olanaklar elveriyorsa, cenaze evden çıkana kadar yatağının başucunda Kuran okunur. Matemî vurgulamak için bağırarak ağlamak, kendi başına vurmak ya da kendi yüzünü gözünü tırmalamak gibi aşırı davranışlar dindarlığa uygun görülmez. Ancak bu davranışlar yine de kadınlar arasında yaygındır ve günümüzde de kırsal kesimde ve kentlerde de alt tabaka arasında sık sık görülmektedir. Erkeklerde ise böyle davranışlara gözyumulmaz.

Uygulama ve adetler

(175) Ölümün ardından cenazenin olabildiğince çabuk yıkanması gerekir. Bunu, kurallarını yerine getirebilen akrabalar, ya da profesyonel cenaze yıkayıcıları, kadın ya da erkek olsun mutlaka cenaze ile aynı cinsiyetten olanlar yerine getirirler. Eğer cenazeyi yıkamayı doğru yapabilecek kimse yoksa bu görev imama düşer. Öncelikle ağız ve burun hariç tutularak abdest alınır şekilde yıkama yapılır, ardından da tüm beden normal bir şekilde yıkanması yerilir. Ardından cenaze, genel olarak beyaz ve dikişsiz tek parça keten bezden oluşan kefene sarılır.

(176) Geleneksel islami görüşe göre cenazenin defni olabildiğince çabuk, mümkünse ölüm gününde gerçekleştirilmelidir. Cenaze namazı için cenaze bir camiye taşınır ya da araba ile getirilir. Eskiden erkek cenazeleri bir sedye üzerinde getirilir ve üzerine yalnızca bir örtü konulurdu, yalnızca kadın cenazelerinde tabut kullanılırdı. Zamanımızda ise erkek cenazelerinin taşınmasında da tabut kullanımı çoğu yerde yaygınlaşmıştır. Cenaze namazı genelde bir camide ya da caminin avlusunda, bir imamın önderliğinde kılınır. Bu konuda Türkiye’de tabutun cami önünde iki ayak üzerinde masa gibi duran musalla taşının üzerine konması yaygındır. Cenaze namazının ardından cenaze bir matem alayı şeklinde, cenazenin baş tarafı önde olacak şekilde mezara taşınır. Meftanın akrabaları ve dostları tabutu sırayla yer değiştirerek omuzlarında taşırlar. Bu takdire şayan bir davranış olarak görülür. Bu nedenle cenaze alayına rastlayan, o sırada yoldan geçmekte olan erkeklerin de tabutu bir süre birlikte taşımalarına sıkça rastlanır. Kadınlar çoğunlukla cenaze namazının ardından camide kalırlar veya mezarlığın kapısından geri dönerler. İslam geleneği bir cenaze alayıyla karşılaştığı zaman, peygamberin örneğine uygun davranışla, saygılı bir şekilde yolun kenarında durup dua etmeyi emreder - üstelik insan cenazenin müslüman olmadığını bilse bile.

(177) Geleneksel islami kurallara göre cenaze tabutsuz, yalnız kefenle defnedilir, eğer mezarlığa tabutla getirilmiş ise tabuttan çıkarılır; cenazenin tabutla gömülmesi, islam hukukunun eski otoritelerinin çoğunluğunun görüşüne göre yalnız istisnai durumlarda, örneğin toprak yapısının sorunlu olması gibi durumlarda mümkündür. Mezarda cenaze yönü Mekke'ye doğru olacak şekilde sağ tarafına dönük olarak defnedilir, baş tarafında sol kulağı açıkta kalacak şekilde kefenin ucu katlanır, öyle ki kıyamet gününde Sur'u (Diriliş, kıyam borusu) duyabilsin.

(178) Kuran'a dayalı olmamasına rağmen, geleneklerden, aynı zamanda teologların öğretilerinde de yer almış olan halk arasında yaygın bir islami düşünceye göre, cenazeyi defnin hemen ardından bir çeşit önyargı beklemektedir: Çoğunlukla Nekir ve Münkir adıyla bilinen iki korku verici mezar meleği onu ziyaret edeceklerdir. Kendisine kalkmasını emredecek ve onu imanı ve dünyadayan yaptıkları hakkında çok sıkı bir sorguya çekeceklerdir. Bu sorgu onun zararına olacak şekilde sonuçlanırsa örneğin demir çubuklarla dövme gibi ağır terbiye yöntemleriyle ona acı verirler; eğer sorgu onun için olumlu sonuçlanırsa kendisine kısa bir an için cenneti gösterirler ki, kıyamet gününü rahat ve mutlu bir şekilde beklesin; ayrıca üzerine ağırlık veren mezar toprağını hafifleterek ya da çevresinde serbest alan sağlayarak kıyamet gününe kadar mezarda geçireceği süre için kendisine kolaylıklar sağlarlar. Tüm bu beklentiler, ölünün canının bedeninden ayrılmış olmasına rağmen mezarda yine de belli bir şekilde algılama, ifade ve hareket yeteneğine sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır.

(179) İslami defnin „talimat“ da denilen son bölümü her iki mezar meleğinin sorgusuna hazırlığı sağlamaktadır: Bir din adamı, Türkiye'de bu genellikle imamdır, defnin sonunda mezarın başında tek başına kalır ve ölüye hatırlat-

Meftanın
mezar
melekleri
tarafından
sorguya
çekilmesi

mak için imanının geniş bir açıklamasını okur, ki ölü kendisini uyandırdıkları zaman meleklere en başta bunları söylemelidir: „Tanrı benim tek Rabbimdir, Muhammed peygamberimdir, İslam benim dinimdir, Kuran kitabımdır, müslümanlar kardeşimdir, Kabe benim kiblemdir, ve Allah’tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed’in O’nun elçisi olduğuna iman içinde yaşadım ve öldüm.“ İslam geleneğine göre, doğan çocukların kulağına hemen islami iman açıklamasının okunması kaynağını belki de onları kısa zaman sonra ölebilecek olmaları nedeniyle mezar meleklerinin sorusuna yanıtla önceden hazırlama düşüncesinden almaktadır.

2.1.9 Demokrasi ve İnsan Hakları

Devlette
tek kanun
koyucu
olarak Tanrı

(180) Modern Avrupa’nın islam ülkelerinin siyasi yapılarında nüfuz sahibi olmasından önce bu ülkelerde devlet ve din geleneksel olarak içiçe geçmiş durumdaydı: Halifelikle, Muhammed’in Medine’de kurduğu, devlet ile cemaat idaresinin tek ve aynı makamda birleştiği düzen devam etmişti. Kuran hukuki normlar da içermektedir ve böylece devlet yaşamının önemli bir alanında belli kural ve hükümleri önceden ortaya koymuştur. Hilafetin daha sonraları otoritesini yitirmesine rağmen, yaygın islami kanıya göre tamamen, yani Kuran’ın düzenlemelerinin dışında kalan bölümleri de Tanrı’nın açıklaması olarak görülen şeriatın büyük kısmı 19. yüzyıla kadar bütün islam ülkelerinde geçerli yasa durumunda kalmıştır. Eski dönemlerin islami devlet teorisine göre Tanrı, devletteki tek kanun kaynağıydı. Hem hükümdarların hem de tebanın görevi Tanrısız yasayı yerine getirmektir. Tarihi pratik içinde hükümdarların yasa gücündeki buyrukları olmuş ve arasına verdikleri büyük tavizler dini temelli olmayan örf ve adet hukukuna dönüşmüşse de, yukarıda anılan model ideal olarak korunmuştur.

(181) Tanrı'nın devletin tek yasa kaynağı, yasa koyucusu olduğu düşüncesi ile halkın bağımsızlık ve egemenliği ve üyelerinin halkı temsil ettiği bir parlamentonun yasa koyma yetkisinin kabulü birbiriyle çelişmektedir. Bu açıdan geleneksel islami devlet ideali temel demokratik ilkelerle bağdaşmaz. Ancak günümüz islamcılarında, yani tüm şeriatın yeniden geçerli olduğu bir „islam devletini“ savunan açıkça demokrasi karşıtlarının yanında, islamiyetin en azından belli sınırlar içerisinde demokratik bir devlet düzenine izin verdiği görüşünü savunanlar da vardır. Bu görüşün temeli olarak halkın seçilmiş temsilinin elbette Tanrı tarafından açıklanmış hukuk kuralları hakkında oylama yapamayacağını, ancak bu kuralların doğru ve çağdaş yorumu konusunda belirleyici olabileceğini, ve bunun da devletin yasa yapma prosedürünün konusu olduğunu; ayrıca Tanrı tarafından düzenlenmemiş, hakkında parlamentonun sınırsız yasa yapma yetkisinin olduğu hukuki detaylar alanının olduğunu ileri sürmektedirler. Bunun yanında günümüz müslümanlarından birçoğu, Kuran'da Al-i İmran suresi 159. ayette Muhammed için, Şura suresi 38. ayette de bütün imanlılar için görev haline gelmiş olan, zor siyasi kararlar öncesinde başkalarıyla birlikte danışarak karar almak (*şura*) yükümlülüğünün, „islam devletini“ parlamenter bir sisteme sahip olmaya yönlendirdiği yorumunu yapmaktadırlar. Ancak Kuran bu danışma (*şura*) şeklinin nasıl olacağı ve sonuçlarının devlet idaresi için nasıl bir bağlayıcılığa sahip olacağı konusunda açıklama içermemektedir; bu nedenle de Kuran'ın verdiği bu şartlar demokratik yapı için tespit durumunda bulunmamaktadır.

İslam,
şura,
demokrasi

(182) Günümüzde sık sık anılan „*Al-İslam din va-davla*“ (İslam hem din hem devlettir) sloganı islami ülkelerde ilk olarak 20. yüzyılda Avrupanın etkisi altında ilerleme gösteren devlet ve hukukun laikleşmesi sürecinde, bunun kar-

„İslam hem
din hem
devlettir“

şitlarının geleneksel yapıya dönüş için kullandıkları bir savaş parolası olarak ortaya çıkmıştır. Bu slogan günümüzde islamcılar tarafından islamiyetin yaşamın bütün alanlarını içeriyor olması sebebiyle daima karakteristik ve vazgeçilmez bir şekilde din ve siyasetin birliğini talep ettiği iddiasıyla ileri sürülmektedir.

Laik devleti savunanlar: Dayanakları

(183) Ancak artık laik devlet yapısını kabul eden çok sayıda müslüman da bulunmaktadır ve bunlar İslam dininin laik bir devletin çağdaş koşulları içinde iyi, hatta daha iyi yaşanabileceğine inanmaktadırlar. Haklı olarak yukarıda anılan sloganın, ne tarihlerinde eski dönemlerde bile pratikte laik uygulamaların mevcut olduğu islam ülkelerinin tarihsel gerçeğini yansıttığını, ne de belli bir devlet düzeni ve onun dinle ilişkisi konusunda rehber olacak şekilde devlet ve din arasındaki ilişkiyi yeterince belirtmediğini öne sürmektedirler. Bu şartlar altında islamcılarının da din için ortaya sürdükleri siyaseti düzenleme talebine karşın, böylesi bir „islam“ devlet düzeninin önemli konularını bile ancak kendi başlarına yani insani ve sonuç olarak laik yasalarla belirleyebileceklerini iddia etmektedirler. Laik devlet yapısını savunan müslümanlar ayrıca peygamber tarafından örnek olarak yaşanmış devletle cemaatin idaresinin birliğinin artık sürdürülemez olduğunun daha üçüncü halife zamanında belli olduğunu ve tarihi yapısı açısından da şeriatın çoğunlukla vahyedilmiş normlardan değil, vahyedilmiş normların insanlarca yapılmış yorumlarından oluştuğunu belirtmektedirler.

Günümüz müslümanlarının laik devlete karşı çekinceleri

(184) Ancak bir gerçek bu güncel tartışmadan bağımsız bir şekilde mevcut olmaya devam etmektedir: Kuran'da yeralan hukuk kuralları ve islam geleneği içinde kökleşmiş olan devlet ve dinin sıkı bağı gözönüne alındığında, bir çok müslüman için günümüzde de din ile devletin ayrılması Tanrı'nın isteğine aykırı ve bu nedenle arzu edile-

mez gibi görülmektedir. Onların düşüncesine göre yalnız dini yaşam değil, islam ülkelerinin siyasi düzenleri de temel açılardan Kuran'a uygun olmalıdır. Kuran'ın belirlediği temel çizgilerin idare gücünün ölçüsü ve otoritenin ölçüğü olduğunu savunmaktadırlar; Tanrı'nın yasası hukukun ve kamu görevlerinin yürütülmesinin temelidir. Tüm siyasi yaşamın da Tanrı'nın ve müminlerin haklarını korumayı hedeflemesi gerekir.

(185) Batı dünyasında devletle kilisenin, yani siyasetle dinin ayrılığı prensibi bugün olağan bir durumdur. Bu aynı zamanda özgürlükçü-demokrat bir şekilde oluşturulmuş ve çoğulcu yapıya sahip toplum şekillerinin de önşartıdır. Laik dünyayla karşılaştırıldığı zaman yukarıda tanımlanmış olan islami anlayış gözardı edilemeyecek bir karşıtlık oluşturmaktadır.

(186) Bu durum özellikle insan hakları konusundaki farklı anlayışlarda iyice belirgin hale gelir. Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni çekincesiz kabul etmek, bu haklar Şeriat'a (Tanrısal yasaya) dayanmadığı gerekçesiyle birçok müslüman için hala olanaksızdır. Farklı uluslararası islami örgütlerce hazırlanan - ancak şu ana dek hiçbir islam ülkesi tarafından yasayla tanınmamış olan - islami insan hakları beyannameleri de ırk ayrımının yasaklanmasını, herkesin yasalar önünde eşit olmasını, yaşam ve mülkiyet hakkının dokunulmazlığını, yoksulların fazla olan mallardaki haklarını, eğitim ve sağlık hizmetleri hakkını içermelerine rağmen, inanç özgürlüğü ve kadının toplumsal yaşamdaki yeri konusunda büyük daraltmaya gitmektedirler.

(187) Kuran'daki dinde zorlama olmayacağına dair (Bakara 256) ayetten hareketle geleneksel şeriat anlayışının hakim olduğu yerlerde bireye özgürce bir dini seçme hakkı tanınmaktadır, ancak islama geçiş şeklindeki bir kara-

BM İnsan Hakları Beyanname-sine karşı çekinceler

İnanç özgürlüğü sorunu

rın geriye dönüşü yoktur - böylesi bir durum için idam cezası öngörülmektedir. Bu nedenle müslümanlar için kelimenin tam anlamıyla inanç özgürlüğü mevcut değildir. Aynı şekilde gayrimüslümlerin hakları da kısıtlıdır ve yine hem evlilik hem de belli siyasi ve hukuki kurumlarda görev almak açısından kadınların hakları da kısıtlıdır. Tamamen islama dayandırılması mümkün olmamakla birlikte müslümanların çoğunlukta olduğu bazı (hepsinde değil!) ülkelerde gayrimüslümlere karşı baskılar uygulanmaktadır.

2.2 Hristiyan İman Açıklamasının temel yapısı

2.2.1 Tek Tanrı'ya İman

(188) Müslümanlarla ve onların Tanrı anlayışlarıyla karşılaştıkları zaman hristiyanlar, islamin Tanrı'nın birliğini ve tekliğini, kudretini, egemenliğini ve adil oluşunu, ve yine O'nun insanlara karşı lütuf ve merhametini ifade etmekteki kararlılıklarından etkileneceklerdir. İkinci Vatikan Konsili'de „Kilise'nin hristiyanlık dışı dinlerle ilişkisi hakkındaki açıklamasında“ islami Tanrı anlayışının bu yönlerini öne çıkarmakta ve uygun bir şekilde takdirini vurgulamaktadır:

„Kilise, diri, merhametli ve herşeye kadir, yerin ve göğün yaratıcı, insanlara seslenmiş olan tek Tanrı'ya tapınan müslümanlara da saygıyla bakar. Kökenlerini dayandırdıkları İbrahim'in kendini Tanrı'ya tabi kıldığı gibi Tanrı'nın isteğine teslim ve tabi olmaya çaba gösterirler. İsa'nın Tanrı olduğunu kabul etmemekle beraber O'na peygamber olarak saygı gösterirler ve Bakire annesi Meryem'i de onurlandırır. Bunun yanında Tanrı'nın herkesi diriltip yargılayacağı Kıyamet gününü beklemektedirler. Bu nedenle ahlaki yaşama önem

verir ve Tanrı'ya özellikle dua, sadaka ve oruç ile ibadet ederler."⁴⁸

(189) Aynı şekilde - yahudiler için olduğu gibi - hristiyanlar için de Herşeye Kadir Yaratıcı ve Dünya'nın Rabbi olan, insanlara merhametli adil Yargıç olan Tek Tanrı'ya iman temel teşkil eder. Bu Tanrı'ya olan imanda hristiyanlar ve müslümanlar, üzerinde Tanrı'nın isteğini beraberce arayabilecekleri bir temele sahiptirler.

Tanrı
anlayışı:
Ortak yanlar
ve farklar

(190) Bununla birlikte - özellikle Tanrı anlayışında - farklılık ve ayrılıklar vardır. Bu farklar islamiyetin Üçlü-bir Tanrı anlayışını, Tanrıoğlu'nun Nasıralı İsa'da beden alışını ve insanların İsa Mesih aracılığıyla kurtuluşunu keskin bir şekilde reddetmesiyle belirginleşir. İslamiyet, bu hristiyan iman öğretilerinde çok tanrıçılığa dönüşü ve yaratılmışın tanrılaştırılmasını görmektedir. Buna karşın islamiyet tek Tanrı'nın bütün yaradılmış kainattan ayrı, erişilmez ve yüce olduğunu vurgular. Gerçi Tanrı öğretisi ve emirlerini insanlara iletmektedir; isteğini duyurmakta ve lütuf ve adaletle insanların kaderlerini yönlendirmektedir, ancak insanlarla birebir temas içine girmemektedir; bu O'nun erişilmezliğine aykırı olurdu. İslam inancında Tanrı Rahman ve Rahim'dir, ancak yaygın islami anlayışa göre insanlarla bir birlik oluşturmamaktadır. Tanrı kendini ve yaşamının gizemini açıklamamakta, bunun yerine yaradılış ve özellikle insanlarla ilgili yaptığı şeyleri açıklamaktadır.

2.2.2 Tanrı'nın insanlarla öyküsü

(191) Buna karşın hristiyan imanı Tanrı'nın kendini insanlara açıkladığını ve sevgisi içinde kendini insanlara armağan ettiği düşüncesindedir. Tanrı insanlara kendisine

Tanrı'nın
açımlayıcı
davranışı

⁴⁸ Vaticanum II, Nostra Aetate Nr. 3; bkz. Bölüm I, Başlık 3.3.1.

giden yolu açmaktadır (bkz. İncil, Efeslilere Mektup 3,12; Romalılara Mektup 5,2).

Tarih içinde

(192) „Tanrı, Mesih’te edindiği iyi amaç uyarınca bize kendi isteğinin sırrını açıkladı (bkz. İncil, Efeslilere Mektup 1,9): öyle ki insanlar beden alan Söz, Mesih aracılığı ile Kutsal Ruh’ta Tanrı’ya giden bir yola kavuşunlar ve Tanrısal özyapıya ortak olsunlar (bkz. Efeslilere Mektup 2,18; Petrus’un 2. Mektubu 1,4). Bu vahiyde onları kendisiyle birliğe davet ve kabul etmek amacıyla, gözle görünmez Tanrı (bkz. Koloselilere Mektup 1,15; Timoteyus’a 1.Mektup 1,17) aşkın sevgisiyle insanlara dostları gibi seslenir (bkz. Eski Ahit, Çıkış 33,11; İncil, Yuhanna 15,14-15) ve onların arasında dolaşır (bkz. Eski Ahit, Baruh 3,38).⁴⁹

(193) Tanrı insanlarla biraraya gelmek ve onlarla birlikte yaşamak ister. Bütün insanları kendisiyle birliğe çağırarak için bireyle ve bir halkla bir antlaşma yapar. O halkın tarihteki yolunu onlarla beraber gider. İnsanların sadakatsizliği ve günahlarına üzülür, ancak vaadine sadık kalır ve günahları affetmeye daima hazırdır. Tanrı yaşamın yeniden doğru ve iyi olması için tövbeye ve barışmaya çağırır. Tanrı’nın insanlarla birlik olma isteği, Tanrı tarafından çağırılmış, bu çağrıya güven ve itaatle uymuş olan insanlarda etkin ve belirgin olur. Örneğin Musa Tanrı’ya güven içinde halkı özgürlüğe erdirdiği zaman burada Tanrı Kurtarıcı olarak görülür (bkz. Mezmur 77,14-21). Ancak Tanrı yine de görünmez olarak kalmaktadır, insani etki ve tasarruftan münezzehdir; bağımsızdır (bkz. Çıkış 33,18-23). Ancak insanların tarihsel devinimlerinde onları taşıyıcı temel ve tamama erdirtirecek hedef olarak mevcuttur ve bu şekilde kendisini insanlar için erişilir kılmaktadır. Tarihin akışı içinde kendisini devamlı olarak

⁴⁹ bkz. Vaticanum II, Dei Verbum 2.

yeniden açıklamaktadır ve tarihsel gelişim içinde sınırsız sevgisinin zenginliğini göstermektedir.

2.2.3 Tanrı'nın Nasıralı İsa'da kendini açıklaması

(194) Tanrı'nın insanlarla bu anlaşma ve ilişki tarihinde „günah hariç herşeyde bize benzeyen“ (bkz. İncil, İbrani- lere Mektup 2,17; 4,15; Dignitatis Humanae 301) - ve tam bir insan olan - Nasıralı İsa da yeralır. O kendini tama- men Tanrı'ya bağlı görmektedir. O Tanrı'ya dua etmekte, ölüm korkusu çekmekte ve Tanrı'ya feryat etmektedir (bkz. İbrani- lere Mektup 5,7). Ancak halkının iman tarihi- ni dinlerken en sevgili Baba olarak Tanrı'ya güvenmeyi, O'nun egemenliğinin gelişini umutla beklemeyi ve bu gü- ven içinde insanlara, en başta da yoksullara, küçüklere, hastalara ve günahkarlara yönelmeyi öğrenmiştir. İsa'nın bu tutumunda Tanrı eşsiz bir şekilde etkindir; çünkü İsa kendini Tanrı'dan gelen ve O'nun lütuflarıyla dolu olan olarak görmektedir. Yaptıklarının ve yaşamının kaynağı olarak kendini değil Tanrı'yı göstermektedir (bkz. Matta 12,28; Markos 10,18; Luka 17,18; Yuhanna 17,2 vd). Bu nedenle yaşamlarını ve davranışlarıyla kendilerini tama- men İsa'ya adayın insanlar için, İsa'nın tavır ve eylemle- rinde Tanrı açıklanmış olur: İsa aracılığıyla Tanrı'ya, kay- bolanları karşılayan ve bağışlayıcı, barıştırıcı sevgisini ar- mağan eden sevgili Baba olarak güvenmeyi öğrenirler. Bu şekilde İsa aracılığıyla Tanrı'nın kendisiyle birliğe kavuşurlar ve kendi aralarında da barış ve esenliği tesis etmeye teşvik edilir, cesaretlendirilirler.

Tanrı'nın
İsa'da
kendini
açınlayışı

(195) İsa'nın tutumu, umut dolu güveni ve sevgisi uğ- radiğı eziyetler ve ölümünde son haddine, keskinliğe e- rişmektedir. İsa kendisini Tanrı tarafından terkedilmiş o- larak hissetmesine rağmen, yine de Tanrı'ya, Baba'sına güveniyor. Kendi olanaklarının sonuna varmış olmasına

rağmen, yine de Tanrı'nın Ruhü'nün etkinliğiyle beklenen egemenliğini başlatacağını umut ediyor. İnsanlar tarafından terkedilmiş ve reddedilmiş olmasına rağmen, bundan dolayı kötülüğe yönelmiyor, aksine sevgi ile kendisini çarmıha gerenler için dua ediyor. Havariler, İsa'nın ölümünden sonra Dirilişi deneyimini yaşadıkları sırada Tanrısal Ruh'un etkinliğiyle, çarmıha gerilmiş olan İsa'da Tanrı'nın şahsen en radikal ve aşılmaz bir şekilde etkin ve açınlanmış olduğunu anlıyorlar. Çünkü İsa da özellikle eziyetler çekerken kendini tamamen Tanrı'nın etkinliğine ait ve muhtaç görüyordu. Bu nedenle İsa'nın güven dolu ve umutlu sevgisinde Tanrı'nın kendisi sevgi olarak belirir. İsa'nın insanlar için kendi canını feda edişinde, Tanrı'nın kavga, çekişmeler ve kötülüklerle dolu bir dünyada insanları birbirleriyle barıştırmak ve kurtarmak için kendini feda ettiği açınlanır (bkz. Korintlilere 2. Mektup 5,18 vd.). Böylesi bir fedakarlık ise en üst ve aşılmaz düzeydedir, çünkü kendini feda etmekten fazlasını sunmak olanaksızdır, Tanrı için bile. Tanrı İsa'da sevgisinin ne kadar aşkın ve radikal olduğunu göstermiştir. Bu nedenle İncil, Tanrı'nın özü, cevherini tanımlarken şu ifadeyi kullanabilir: „Tanrı sevgidir“ (İncil, Yuhanna'nın 1. Mektubu 4,8.16). Ve Tanrı'nın bu cevherinin belirginleştiği İsa da „Görünmez Tanrı'nın görüntüsü“ (Koloselilere Mektup 1,15) olarak adlandırılır. İsa, „sonuna dek olan sevgisinde“ (Yuhanna 13,1), gizem dolu Tanrı ne ise ona denk gelmektedir: kendini feda ve armağan eden sevgi.

Mesihçi
ifadeler

(196) Daha sonraki hristiyan iman ifadeleri bu özelliği açmakta ve derinliğine vurgulamaktadırlar. İsa'nın gerçek Tanrı ve Tanrı'nın O'nda insan olduğu söylendiği zaman, tüm bu ifadelerin dayandığı noktayı gözden kaçırmamak gerekir, yani İsa, insan, Babası Tanrı'ya haçta ölüme kadar itaat etmiştir (Filipililere Mektup 2,8) ve bu itaat içinde sevgiyi sonuna dek yaşamıştır (Yuhanna 13,1). İsa ita-

ati ve sevgisinde kendini değil Tanrı'yı işaret ettiği, Tanrı'ya yönlendirdiği için, İsa'da Tanrı bizim için mevcuttur ve bizi sonuna dek sevmektedir. Bu nedenle İsa, Tanrı'nın kendini tamamen açıkladığı vahiydir. Yuhanna İncili'nde İsa'nın şu sözleri yer alır: „Beni görmüş olan, Baba'yı görmüştür“ (Yuhanna 14,9); ve: „Ben ve Baba biriz“ (Yuhanna 10,30). İsa'nın Tanrı'yla, Babasıyla olan bu birliği, en başta İsa'nın Baba'ya olan itaatinde öne çıkan farkı ortadan kaldırmamakta, aksine bu itaati temel ve ön şart olarak görmekte, içermektedir. Bunu unutmamak gerekir - ki bu konuda islam hristiyanları uyarabilir.

2.2.4 Üçlübir Tanrı

(197) Havarilerin Diriliş'ten sonra Paskalya günü yaşadıkları haçlanmış İsa ile tekrar karşılaşmaları deneyimi, Üçlübir Tanrı anlayışının da çıkış noktasıdır. Üçlübir Tanrı'ya inanmakla Tanrı'nın bir ve tek oluşuna olan iman ne ortadan kalkar ne de zayıflar. İsa kendisi de Tanrı'yı tek olarak ifade etmiştir (bkz. Markos 10,18; 12,28; Yuhanna 17,3), ve hristiyanlar da iman ifadelerinde daima Tanrı'nın tek oluşunu vurgulamışlardır (bkz. Galatyalılara Mektup 2,19; Romalılara Mektup 3,30; Yakup'un Mektubu 2,19). Kilise'nin en eski dönemlerinden itibaren birçok hristiyan Tanrı'nın tek ve eşsizliğine kanlarıyla tanıklık edip, bu uğurda canlarını vermişlerdir. Onlar şehit olarak onurlandırılırlar. Ancak işte bu tek Tanrı, İsa'da kendisini sevgi olarak açıklamış ve bildirmiştir. Oğul İsa ile Babası arasındaki ilişkide ve İsa'nın ruhun etkinliğinde başkaları için kendini feda etmesinde Tanrı şahsen mevcuttur ve kendini armağan etmektedir. Bu üçlü ilişki deviniminde tek Tanrı'nın kendi içinde çoğul ilişkili sevgi olduğu belirginleşir. Tanrı'nın bu iç gizemini çözemeyiz, bunu saygıyla kabullenmek ve İsa'nın Tanrı'yla oğulluk ilişkisi ve O'nun ruhun etkinliğinde kendini başkaları için feda et-

Kendini armağan eden sevgi olarak tek Tanrı

mesinde gösterilene uymak zorundayız. Bu Tanrı'nın kendisine uygun düşmektedir ve burada Tanrı'nın birliğinin, kendini armağan eden sevginin birliği olduğu görünür.

2.2.5 Kilise: „Tanrı'nın yeryüzünde sağaltıcı etkinliğinin „işaret ve aracı“

Kilise'nin anlayışı

(198) Hristiyan inancına göre Tanrı İsa'da, insanların kurtuluşu için olan sevgisini en derin ve ebediyen kalıcı şekilde açıklamıştır. İsa'nın adıyla toplanan hristiyan cemaati bu gizemden yaşar: bu gizemi sakramentlerinde kutlar, bu gizemi açıkça duyurur ve sevgi eylemleriyle bu gizeme tanıklık eder. Bu şekilde - çağrısına ve görevine uygun şekilde - Tanrı'nın yeryüzünde kurtarıcı eyleminin „işaret ve aracıdır“ (Vaticanium II, *Lumen Gentium* 1). Kilise yetersizliği nedeniyle merhametli ve affedici sevgisini duyurduğu Tanrı aracılığıyla devamlı tövbe ve barışa muhtaçtır. Kilise'nin kendini başkalarından üstün görmesi için sebep yoktur. Ancak Tanrı tarafından kendisine armağan ve emanet edilene şükran dolu eylem ve sözlerle tanıklık etmek ve bütün insanları kilise cemaati içinde İsa'yı izlemeye davet etmek zorundadır. Bu nedenle hristiyanlar diğer dini cemaatlerle, örneğin islamiyetle, saygı ve eleştirel açıklık içinde biraraya gelebilirler; çünkü bir yandan Tanrı'nın kurtarıcı etkinliği yalnızca kilise ile sınırlı değildir, diğer yandan bütün dinler ve ideolojiler de hem günahın hem de insani müdahalelerin etkisi altındadırlar. Özellikle insan İsa Mesih'te açınıldığı şekliyle Tanrı'nın sevgisini düşündüğü zaman, Tanrı'nın sevgisinin sınırsız olduğunu, Kutsal Ruh aracılığıyla tüm insanlara yönelik ve bütün insanlarda etkin olduğunu anlayacaktır. Kilise'nin en önemli görevlerinden biri de Tanrı'nın sevgisinin bu enginlik ve evrenselliğine tanıklık etmek, bu sevgi için şükretmek ve böylece Tanrı'yı yüceltmektir (bkz. Efeslilere Mektup 3,17-21).

2.3 Hristiyan imanının temel ifadelerine islamiyetin tepkisi

(199) Hristiyanlar ve müslümanlar bir taraftan karşılıklı polemikten kaçındıkları, ancak aynı zamanda iman ve ibadet konularında sadece bilgi alışverişinden daha öteye varmak istedikleri zaman bir diyalog sürdürmeyi deneyeceklerdir; başka bir şekilde ifade etmek istersek, Tanrı önünde sorumluluk bilinciyle gerçeğe daha fazla yaklaşmak amacıyla birbirlerini dinleyecekler ve yanıtlayacaklardır.

2.3.1 Yaratıcı Tanrı

(200) İslam inancına göre de Tanrı yaratıcıdır. „Allah’ın doksan dokuz güzel adından“ biri de (herşeyi yoktan) yaratıcı anlamındaki „Halik“ tir. Tanrı’nın dünyayı ve içindeki herşeyi yoktan varetmesi ve daha sonra bunu insanın emrine ve yararlanmasına vermesi O’nun Tanrısal merhametinin ifadesidir.

Dünyanın yoktan varedilişi

2.3.2 İnsan: Tanrı’nın benzeri değil, aksine sorumlu vekili

(201) Bakara suresi 30. ayetin yeni yorumlarıyla uyum içinde günümüz islam düşünürlerinin çoğu insanın görevini, Tanrı’nın vekili, temsilcisi (*halifet Allah*) olarak yaradılışın yasasına uymakta ve dünyanın saygıyla ve Tanrı’nın verdiği yasalara göre düzenlenmesinde görmekte-dirler. Bunun içinse devamlı olarak Yaratıcı’nın verdiği görev konusundaki bilinci yenileyen ve kendilerini de O’nun isteğinin yerine getirilmesine adayan peygamberlere ihtiyaç vardır. Tanrı’nın yarattığı kainatta insan için öngördüğü „fıtrata“ bir yandan örneğin tek Tanrı’ya teslim ve tabi olmak (İslam) gibi bütün insanlar için ortak olan, yaradılışla bağışlanmış özellikler (Kuran, Rum 30),

Tanrı’nın temsilcisi olarak insan

diğer yandan ise erkek veya kadın cinsiyetinden olmak, belli kabiliyetler gibi bireysel özellikler dahildir. Elbette Kuran ve sünnete dayalı şeriat ile yalnızca islam cemaatine Tanrı'nın isteğine uygun islami yaşam düzeni açılmıştır. İslama dayalı insan doğası yalnız bu düzen içinde asıl anlam ve kemaliyetine erişir. İşte bu bakış açısı neden ideal islam devletinin gayrimüslimleri ikinci sınıf olarak gördüğünü ve neden islami insan hakları beyannamelerinin - Birleşmiş Milletlerin 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi ile karşılaştırıldığında - gayrimüslimlerin haklarında kısıtlamalar öngördüğünü açıklar.

Erkek ve kadının eşit ve farklı oluşu

(202) Kitabı Mukaddes gibi Kuran da Tanrı önünde erkek ve kadının aynı değerde olduğunu öğretir. Tanrı önünde insanları birbirinden farklı kılan tek şey imanları ve Tanrı'dan korkma dereceleridir. Tanrı, erkeğin ve kadının biyolojik yapılarındaki farklılıklar ve buna bağlı olarak erkek ve kadının aile ve toplum yaşamındaki farklı görevleri nedeniyle Kuran'da erkeklerin ve kadınların hak ve ödevlerini bu farklılığa uygun bir biçimde belirlemektedir.

2.3.3 Tanrı, Günah ve Kurtuluş

Günah, af ve Yargı Günü

(203) Yukarıda 2.1.3 başlıklı bölümde anılan yahudi ve hristiyanların kutsal kitaplarının tahrif edilmesi, yahudi ve hristiyanlara ortaklaşa olarak isnat edilen suçlamalardır. Birey, eğer islam hukukunda detaylı olarak sıralanan, Kuran'daki iyi ve kötü arasındaki ayrıma aykırı davranırsa yasayı çiğnemiş olur. Geleneksel islami düşünce yapısına göre bir taraftan - cinayet ve yaralama suçları gibi - zarar görenin ya da onun vekillerinin devletin gözetimi altında kısasa kısas yöntemiyle intikam haklarının olduğu başkalarının haklarına zarar verme suçları ile, - hırsızlık nedeniyle elin kesilmesi gibi - devletin Tanrı tarafından

öngörülen cezayı uyguladığı Tanrı'nın haklarına zarar verme suçları arasında ayırım yapılmalıdır. Bu ceza türleri çoğu islam ülkelerinde de Avrupa modeli ceza hukuku yasaları uygulanmaya konulduğundan artık pek uygulanmamaktadır. Cezai hükümlerle karşılığı olmayan, Tanrı'nın emirlerine aykırı davranışlar için insan Tanrı'dan af dileyebilir. Tanrı, ancak hatasını telafi etme istek ve kararlılığı varsa ve insan bu af dileğini daha yeryüzündeki hayatında ve yetkin halde ifade etmişse affeder. Kıyamet günü yeryüzündeki yaşamda bağışlanmamış günahlar bireyin hesabında yer alırlar ve bu hesap olumsuz (yani günahlar daha fazla) çıkmışsa, cehennemde ebedi cezaya sebep olurlar.

(204) İnsan doğasından günahkar değildir, ancak doğru yoldan sapma özgürlüğü vardır. Tanrı insanı devamlı olarak günahlarından dönmeye ve itaat etmeye çağırır. Kim Tanrı'nın sözlerine aykırı davranır ve itaat etmezse, sonuçta kendi yaptıklarının sonucuna katlanmak zorundadır. Yasaya saygı gösterilirse, hem bireyin hem de toplumun yaşamına barış ve başarı gelir.

2.3.4 Tanrı, Nasıralı İsa ve Kutsal Ruh

(205) „Meryem oğlu İsa“ müslümanlar için büyük bir peygamberdir. Babası olmadan dünyaya gelmesi mucizesi ve diğer mucizeleri O'nun peygamberliğini tasdik ederler. Yaşamının sonu hakkındaki ifadeler çok net değildir, ancak Kuran İsa'nın haçta ölümünü yalanlamaktadır. Tanrı'nın kendi seçtiği peygamberlerden birini aşağılanmaya ve başarısız olmaya terketmesi, peygamberlerin büyük görevleri ile bağdaştırılmaz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ile ilgili Kuran ayetlerinin islami yorumları ne kadar birbirlerinden farklı olurlarsa olsunlar hepsi de İsa'nın haçta can verdiğini yalanlamaktadır. İsa'nın yeryüzüne tekrar

İslamın
İsa'ya
bakışı

gelişi, bu konudaki Kuran ayetinin (Zuhuf 61) yorumlarına göre kıyamet gününün başladığının bir işareti durumundadır.

Üçlübirliğin reddi

(206) Bir müslümanla konuşurken onu en çok provoke eden konu hristiyanlığın Üçlübir Tanrı inancıdır. Kuran, hristiyanların Üçlübir Tanrı öğretisini kararlılıkla ve temelden reddettiği bir Üç Tanrı öğretisi olarak görmektedir. Kuran'ın değişik yerlerinde (Nisa 171, Maide 75, Maide 116) hristiyanların Meryem'e üçüncü Tanrısal şahıs olarak tapındıklarından bahsedilir.

Kuran'da „Kutsallık Ruhü“

(207) Kuran, örneğin İsa'yı güçlendirmiş olan bir „Ruh-ül Kudüs“ten bahsetmektedir (bkz. Bakara 87). Nahl surresi 102. ayet de şunu söylemektedir: „De ki: Onu, Mukaddes Ruh, iman edenlere sebat vermek, müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi.“ Ancak Kutsal Ruh Tanrısal şahıs olarak Kuran'ın bakış açısında yer almamaktadır.

2.3.5 İslam ümmetinin görevi

Tanrı *ümme*t aracılığıyla etkin olur ve yargılar

(208) İsa'dan sonra 7. yüzyılda Muhammed'in gönderilmesinden sonra islami görüşe göre Tanrı, müslümanların topluluğu, *ümme*t ile etkindir. Muhammed, kendisinden önce başka halklara gönderilmiş olan peygamberler gibi, arapları doğru yola çağırarak görevli olduğuna inanıyordu. Ancak engeç Medine'deki ilk yıllarında müslümanların o zamanlar daha küçük olan cemaatinin bütün insanları tek Tanrı'ya ve O'nun peygamberine (yani Muhammed'e) inanmaya ve böylece *ümme*te katılmaya davet etmekle ve aynı zamanda „iyiyi emredip kötüyü yasaklayarak“ (Al-i İmran 104) mümkün olduğu her yerde islama ve böylece Tanrı'nın egemenliğinin zaferine yardım etmekle görevli olduğunu anladı (Tevbe 33). Bu iman bilinci ve içerdiği görev, ibadet açısından kible yönünün

Kudüs'ten Mekke'deki Kabe'ye değiştirilmesinde ve islamın İbrahim'in bozulmamış, saf tek dini olduğu duyurusunda ifadesini buldu (Bakara 124-145). Gerçek, son ve bütün insanlara gönderilmiş din olma inancıyla islamın yayılışı Arap yarımadasından ötelere ulaştı. Her bir müslüman ve „insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en iyi ümmet“ (Al-i İmran 110) olarak müslümanların cemaati bu çağırışı ve onunla yüklenmiş olan sorumluluğu ortaya koyar.

2.4 İslam ve hristiyan inançlarının ortak yönlerindeki farklılıklar

2.4.1 Tanrı'nın Vahyi

(209) İslamın anladığı şekildeki katı Monoteizm, temel hristiyan inancının islami açıdan kabul edilemez oluşuna yolaçar. Tanrı'nın tam transandant oluşu, erişilmez ve eşsizliği müslümanlar için bu tek Tanrı'nın erişilmezliği halinde kendi içinde şahsi ilişki ve sevgi olmasını kabullenmeyi imkansız kılar. Muhammed'e göre Üçlülük hakkındaki hristiyan öğretisi Üç Tanrılı öğretiye yakındır. Tek Tanrı eşsizliği içinde kendini Oğlunda, İsa Mesih'te açınlayamaz. Kendi erişilmezliğinden insanlara vahyetmek isteyen Tanrı'nın islami öğretiye göre araçılara, elçilere ihtiyacı vardır: Melekler. Temel kurtarıcı eylemin, hidayet tanımlanmasında bu belirginleşir. Muhammed melek Cebrail'in aracılığıyla Tanrı'nın Sözü Kuran'ı alır. İncil'de ise melek Gabriel „yalnızca“ Tanrı'nın şahsen yapacağı şeyi haber verir: Ebedi Sözü'nün İsa Mesih'te beden almasını.

Vahiy anlayışında farklılıklar

(210) Böylece hristiyanlar ve müslümanlar için imanın merkezi farklı ifadeye sahiptir. Müslümanlar, Tanrı sözü olarak Kuran'a itaat etmeleriyle kurtuluşa erişeceklerine inanırlar. Hristiyanlar ise Tanrı'nın Sözü'nün İsa'da eş-

Hidayet yolu anlayışında farklılıklar

siz, bir tek defalık ve aşılamaz biçimde belirlediği, „beden“ aldığı (İncil, Yuhanna 1,1 vd), Tanrı'nın kurtuluşunun, yani hidayetin bir insanda, çarmıha gerilmiş ve dirilmiş olan İsa Mesih'te gerçekleşip sunulduğuna inanır ve bu inançtan yaşarlar.

Tanrı'nın
acı ve hatalara
bakışı

(211) İslamda Tanrı, günahın da dahil olduğu insani gerçekliğin karanlık taraflarına yaklaşmayan, tam erişilmez, transandant olarak kalmaktadır. Buna karşın Kitabı Mukaddes'te Tanrı insani yanlışlık, hatalar, insani acı, başarısızlık ve günahattan dolayı üzülmemektedir ve sevgisinde yaralanabilir.

İsa ve Muhammed'in
hidayet içindeki
konumları

(212) İslamiyet Muhammed'i „peygamberlerin sonuncusu, tamamlayıcısı“ olarak adlandırdığı zaman onu, Kuran'da mevcut İsa'ya yönelik bütün övgü ve saygıya rağmen, İsa'dan daha büyük peygamber olarak görmektedir. Muhammed islamın düşüncesinde vahyin duyurucusudur, ancak hristiyanların İsa'yı gördükleri şekilde şahsında Tanrı'nın vahyi değildir. Ayrıca Tanrı'nın sağladığı kurtuluş, hidayet Muhammed'in şahsında bağışlanmamaktadır.

İslam: Kitap dini,
Hristiyanlık:
İsa Mesih'in dini

(213) İslamiyet - hristiyanlıktan farklı olarak - bir kitap dinidir. İslamda vahiy Kuran'ın yazılı sözlerindedir. Kuran metni tamamen Tanrı sözü olarak görüldüğü için özel bir şekilde kutsal ve dokunulmazdır. Bu nedenle hristiyan metin inceleme bilimi ve din bilimlerinde diğer kutsal yazıları incelemekte kullanılan çağdaş, tarihsel-eleştirel inceleme yöntemlerinin Kuran metni için uygulanması bu nedenle çoğu dindar müslümanca yasak olarak görülmektedir. Günümüzde ise islam düşünürlerinin yalnızca çok küçük bir kısmı - Kuran'ın tamamının Tanrı'nın eseri olduğunu inkar etmeden - Kuran ifadelerinin bazılarının Tanrı tarafından peygamberin yaşadığı dönemdeki duruma ve koşullara uyarlandığı ve bu nedenle günümüzde

her açıdan (kelime kelime) bağlayıcı olamayacağı düşüncesini savunmaktadırlar.

2.4.2 Kurtuluş Yolu

(214) Her iki dinin temel yapıları karşılaştırıldığı zaman islamda Tanrı'nın yazıya aktarılmış sözü olarak Kuran, hristiyanlıkta İsa'nın Tanrı'nın beden alan sözü olarak sahip olduğu yeri almaktadır. Bu da hristiyanların izleme, takip etme dedikleri konuda etkilere sahiptir. Hristiyanlar için İsa Mesih izledikleri yol iken, müslümanlar için izlenecek „doğru yol“ (Fatiha 6) en başta Muhammedin, „peygamberin“, Tanrı'nın isteği olarak duyurduğu ve kendi yaşamında örnek alınacak şekilde uyguladığı Kuran'a itaattir. Bu nedenle Kuran müslümanın yaptığı herşey için ilke, ölçektir ve Tanrı, insan, dünya hakkındaki anlayışı biçimlendirir. Muhammed'in yaşamı „güzel bir örnek“ (Ahzab 21) olarak Kuran'ın ilk ve gerçek yorumunu ortaya koyar.

(215) Yaygın islami görüşe göre Tanrı'nın isteği yalnızca, yaygın görüşe göre Tanrı'nın istediği dünya düzenini kurmak da görevleri arasında bulunan islam ümmeti içinde gerçekleştirilebilir. Bu nedenle özellikle eski islam tarihinde islam ümmeti daima aynı zamanda siyasi olarak da yapılanmış bulunan hidayet topluluğu olarak anlaşılmiştir.

2.4.3 Tanrı karşısında insan

(216) İslamın Tanrı anlayışı Tanrı'nın beden almasını kabul etmez ve Tanrı ile insan arasında kişisel ilişki hakkındaki sözlerde bir tehlike görür. İslama göre Tanrı insani suç ve günahlardan etkilenmez. Bir insan Tanrı'ya karşı yanlış yapıyorsa, yalnızca Tanrı'nın yasasını çiğnemiş olur. Bu nedenle islamiyette ahdin sevgi dolu Tanrısı ile

O'nun seçtiği bir halk arasında devinimli bir ilişki tarihi için hemen hemen hiç yer yoktur. İslamın öğretisine göre insan - Tanrı'nın lütufkar yardımı ile - Tanrı'nın yasasına itaat etmekle hidayete erişmeye yetkin olduğu için, bir başka kişi aracılığıyla sunulan, hele ki onun acı çekmesi ve haçı aracılığıyla sunulan bir kurtuluş gereksizdir.

(217) Kuran'da insanın özgürlüğünü öne çıkaran ifadeler yanında, Tanrısal öngörüyü gerekli gören ifadeler de vardır. Ancak sünni çoğunluğun teolojisinin bakış açısından, Tanrı'nın erişilmezliği ve herşeye yeten kudreti ile insanın özgürlüğü arasındaki ilişki kadere inanmaya götürmektedir. Burada insana yalnızca Tanrı tarafından zaten yaratılmış olan „eylemleri üstlenme“ özgürlüğü kalmaktadır. Hristiyan Tanrı anlayışında transandant Tanrı ile insanın faniliği arasındaki sonsuz mesafe Tanrı tarafından aşılmış olduğu için, Tanrı tamamen kendi inisiyatifi ve insanlara olan sevgisinden dolayı onları Kutsal Ruh'un gücü içinde Baba ve Oğul arasındaki Tanrısal, Üçlülük ilişkisine katılmaya çağırmaktadır ve yalnızca Tanrı Sözü İsa Mesih'te gerçekleşen vahiye inanmakla „anlaşılabilir“ bir özgürlük ve yakınlık vardır.

3. Toplumumuzda Hristiyanlar ve Müslümanlar

3.1 Almanya'da islami dinsel yaşam

3.1.1 Anayasadaki inanç özgürlüğü

(218) Alman Anayasası'nda 4. madde 1. ve 2. paragraflarda yer alan ve önceliği olan temel haklar geniş kapsamlı bir inanç özgürlüğü sağlarlar. Herkesin dini bir inanca sahip olma ya da olmama ve bu inancı tek başına ya da başkalarıyla birlikte yaşamaya hakkı vardır. Bu nedenle müslümanların da dinlerini Almanya'da tatbik edebilmeleri devletin görevleri arasındadır. Ancak inanç özgürlü-

Müslümanlar içinde inanç özgürlüğü temel hakkı

ğü temel hakkı kısıtlamalar da öngörmektedir - ve bu müslümanlar için de hristiyanlar, başka din mensupları ya da inançsızlar için olan kısıtlamalarla aynıdır. Bu kısıtlamaların nedeni bir yandan, devletin sağlamakla yükümlü olduğu diğer temel haklarla kesişme veya çelişme olması durumunda sınırlar çizilmesi gerekmesidir. Bunun yanında temel hakların kullanılımı, önemli ve toplumca benimsenmiş değer yargılarına aykırılık teşkil etmemelidir.

(219) İslami iman yaşamının, yani Tanrı'ya itaat yolunun çekirdeğinde şeriat tarafından detaylı olarak düzenlenmiş olan 5 temel ibadetin yerine getirilmesi yeralır. Bunlar temel olarak hristiyan ya da laik bir çevrede de yerine getirilebilir. Almanya'da islam dininin uygulanabilmesi inanç özgürlüğü koruması altındadır. Sık sık öne sürülen, şeriatla anayasanın birbirine aykırı oluşu iddiasına karşı şunu vurgulamak gerekir ki, şeriatın bazı emirleri anayasayla çelişmesine rağmen, „islamın beş direğinin“ yerine getirilmesi ile şeriatın önemli talepleri anayasaya aykırı düşmeden de yerine getirilebilir.

3.1.2 Kelime-i Şehadet, Namaz, Zekat, Hac ve Oruç

(220) Müslüman, kelime-i şehadeti her zaman açıkça ya da kendi başınayken de söyleyebilir. Günlük beş defa kılınan namazın güneşin konumuna göre belirlenmiş olan vakitleri vardır. Güneşin doğuşundan önce kılınan sabah namazı ile, güneşin batışından sonra kılınan akşam ve yatsı namazları, öğrenci olan ya da çalışan müslümanların günlük yaşamlarında çoğunlukla herhangi bir zorluk yaratmamaktadır. Öğle ve ikindi namazları ile ilgili olarak da, bütün namazlar için dakikası dakikasına bir vakit değil de, uzunca bir zaman aralığının belirlendiğini belirtmek gerekir. Normal iş saatlerine denk gelen namazlar

Dinin beş „direği“ ve Anayasa

normalde molalar sırasında da kılınabilir ya da en azından yaz aylarında iş bitiminin ardından topluca kılınabilir. İslam hukuku bu olanağı açıkça belirtmektedir.

(221) Muhtaç durumda olmayan her müslümanın mal varlığının ya da gelirinin küçük bir kısmını muhtaç olanlar yararına vermesi (zekat) de dünyanın her yanında kolaylıkla mümkündür. İslam ülkelerinde zekatın nasıl verileceği genelde bireylerin kendi özgür kararına bırakılmıştır. 80’li yıllarda islami örgütler uluslararası etkinlik alanı olarak insani yardım konusuna daha fazla eğilmeye başlamışlardır. Almanya’da buna uygun yardım çağrıları, hizmetleri arasında „zekatın dağıtımını“⁵⁰ da sundukları için ağırlıklı olarak zekatla ilgilidir. İslam dünyasına göre müslümanların da daha büyük refaha sahip olduğu Almanya’daki gibi bir toplumsal yapıda müslüman zekatını banka havalesi yoluyla da verebilir. Almanya dışındaki muhtaç müslümanlara yardım etmeye karar vermekle aynı zamanda dünya çapındaki ümmetin dayanışmasını da güçlendirmiş olur.

(222) Aşağıda belirtilen şartların yerine getirilmesi durumunda yaşam boyu en azından bir kere Mekke’ye yapılması gereken hac yolculuğunun senesi temel olarak serbestçe seçilebilir. Bir çok müslüman emekli oluncaya kadar beklemektedir. Karar verilen yılın hac zamanı ise bellidir. İslami ay takviminin hacca göre adlandırılmış ayına denk gelmektedir. Detaylı olarak belirlenmiş olan ibadet ve törenlerin bu ayın 7. ile 10. günleri arasında yerine getirilmesi gerekir. Bunların ardından hacılar ve onlarla birlikte bütün islam ümmeti dört gün süren Kurban Bayramı’nı kutlarlar.⁵¹ İbrahim’in anısına, etinin bir kısmının muhtaçlara verilmesi gereken bir kurban (bir kuzu ya da

⁵⁰ bkz. örn.: „*Muslimen helfen. Basisinfo. Wer sind wir?*“, Muslimen helfen e.V.’nin posta ile dağıttığı broşürü, Mayıs 2002.

⁵¹ bkz. Bölüm II, Başlık: İslami bayram günleri.

bir keçi) kesilir. Suudi Arabistan'daki kutsal yerlerin idaresi, aşırı miktardaki hacı akını nedeniyle islam ülkelerine nüfuslarına göre belli kontenjanlarla sınırlama koymak zorunda kalmaktadır. Almanya'daki islami organizasyonlar da Almanya'daki müslümanların gözardı edilmemeleleri için yardım etmektedirler. Bunun da ötesinde, islami ülkelerin çoğunda devlet tarafından hac yolculuklarının organize edilmesi gibi hac yolculuklarını organize etmektedirler. Almanya'dan hac yolculuğu müslümanlar için herhangi bir soruna yol açmamaktadır. Zekatta olduğu gibi kurban bayramı içinde öngörülen kurban etinin muhtaçlara ulaştırılması konusunda da islami organizasyonlar bağış kampanyaları yoluyla bunu yerine getirmektedirler. Örneğin IGMG (İslami Cemaat Milli Görüş) birkaç yıldan beri kurban bayramı münasebetiyle Afrika'daki ve Asya'daki muhtaç müslümanlar için kurbanlık satın almak üzere bağış kampanyaları düzenlemektedir.

(223) Sağlık durumları elveren müslümanlar Ramazan ayı boyunca güneşin doğuşundan batışına kadar oruç nedeniyle hiçbir şey yemez, içmez ve sigara içemezler. İş ve mesleki yaşamın getirdiği zorluklara rağmen oruç emrine Almanya'daki müslümanlar arasında gitgide daha fazla uyulmaktadır. Ramazanda iftar yemekleri olanaklar elverdiği ölçüde aile ya da cemaatle birarada yenildiği için bu ibadet sosyal birlikteliği de güçlendirmektedir. Şii müslümanlar ise yalnızca Ramazan ayında değil, aynı zamanda Ali'nin ikinci oğlu ve üçüncü imam olan Hüseyin'in öldürülmesinin anısına Muharrem ayında da 12 gün oruç tutmaktadırlar. Ramazan ayının sonunda bütün müslümanlar islamiyette en büyük iki bayramdan biri olan şeker bayramını kutlamaktadırlar. İslami takvim aya bağlı olduğu oruç dönemi her yıl 11 gün önceye denk gelmektedir. Genel olarak Alman toplumunda oruç konusunda gösterilen anlayış artmaktadır. Almanya Ruhani Meclisi

si'nin (Episkoposlar Konferansı) başkanının 15 yıldan daha fazla bir süreden beri her sene şeker bayramı dolayısı ile Almanya'daki müslümanlara bir kutlama mesajı sunması da bunda büyük rol oynamıştır.

3.1.3 Camilerin islami yaşam için önemi

(224) Cami Almanya'da da islami dini yaşamın en belirgin ögesi durumundadır. Karşılıklı daha iyi anlayış çabaları çerçevesinde hristiyanlarda da cami ziyaretine yönelik eğilim gelişmektedir. Bir kaç yıldan beri bir çok cami dernekleri 3 Ekim'de „Cami kabul günleri“ düzenleyerek herkesi davet etmektedirler. Bu nedenle caminin islami yaşamda taşıdığı merkezi önemi tanımak hristiyanlar için yararlı olacaktır.

Cami:
törensel
ibadet yeri

(225) Namazın en belirgin sembolü „secde etmektir“. Arapça *mescit* sözcüğü namazın kılındığı yeri ifade eder. Yani caminin ilk fonksiyonu namaz kılınan, ibadet edilen yer olmasıdır. Namaz gerçi açık havada, fabrikada ya da özel olarak bunun için inşa edilmiş bir binada da kılınabilir, yeter ki yer temiz ve abdest alma olanağı bulunsun. Bunun dışında yine gerekli olan, Mekke yönünü gösteren *mihrabın* mevcut olmasıdır.

Camide
kadınlar

(226) Namazın erkekler ve kadınlarca günde beş kez kılınması emredilmiştir. Cuma günü öğle namazını camide kılmak ise yalnız erkek müslümanlara görev olarak belirlenmiştir. Kadınların camideki yeri erkeklerden farklıdır. Namaz için onlara ya camideki arka sıra ya da bölmeler, Almanya'da ise bazen video aracılığıyla imamı izleyebildikleri ayrı oda ya da salonlar ayrılmıştır.

Cami: Cuma
namazının
yeri

(227) İslam dünyasında Cuma, erkeklerin cemaatle beraber ibadet etmek için toplandıkları gündür. Arapça „toplanma“ anlamına gelen *Cuma* sözcüğünden hem günün hem de toplanılan yerin adı gelmektedir. Mescitten farklı

olarak cami sözcüğü Cuma günü müslümanların toplandıkları yeri tanımlamaktadır. Böylece caminin ikinci, sosyal fonksiyonu ortaya çıkmaktadır. Cami, islam cemaatinin birliğini sağlar ve sembolize eder. İslam tarihi boyunca (Cuma namazı kılınan) camiler uzun süre siyasi açıdan merkez konumundaki yörelere özgüydü.

(228) Müslüman erkeklerin Cuma namazına katılımı namazdan önce yer alan hutbeyi de içerir. Hem Muhammed hem de halifeler ve eyaletlerdeki vekilleri hutbe sırasında güncel siyasi sorunları da dile getirirlerdi. Yani caminin üçüncü fonksiyonu da siyasi yapıdaydı. Daha yakın zamanlarda islami devlet başkanları da ara sıra bu fonksiyonu kullanmışlardır. Özellikle İran Devrimi sırasında cuma hutbelerinin siyasi açıdan kullanılmaları tekrar göze çarpmıştır. İslam ülkesi olmayan yerlerde de camiler siyasi düşüncelerin oluşturulduğu yerler olabilir.

Caminin
siyasi
fonksiyonu

(229) Temel olarak gerekli bilgilere sahip her imanlı bir camide *imamın* görevini yerine getirebilir. Meslekten imam olanlar diğer müslümanlara göre genellikle daha derin bir Kuran ve hadis bilgisine sahiptirler. Sözkonusu olan büyük bir cami ise, imamı genelde uygun eğitim almıştır ve dini eğitim ve gelişim konusunda da hizmet vermektedir. Bu şekilde cami hem eğitim yeri, hem de imanlıların islam normlarına uygun yaşamak için tavsiye ve öğreti alabilecekleri yer olarak da hizmet etmektedir. İslam dünyasının en önemli camilerinde geleneksel olarak büyük saygı gören ulemalıklar gelişmiştir. Almanya'da bu tip camiye bağlı teolojik merkezler gelişmemiştir. Burada görev yapan imamlar eğitimlerini memleketlerinde yapmışlardır. Ankara'daki Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderilmiş ve Almanya'da görev yapan yaklaşık 600 DİTİB imamından çoğu bir *İmam-Hatip* Okulu mezunudur ve bazıları ilahiyat fakültelerinde de okumuştur. Kural olarak üç ila beş yılda bir rotasyonla değiştirilmektedirler.

İmamların
fonksiyonu
ve eğitimi

Almanya'da caminin sosyal fonksiyonları

(230) Almanya'daki birçok müslüman için cami, kendi vatanından bir parça, anadilinin konuşulduğu ve vatandaşlarının aynı konuları tartıştığı bir yer durumundadır. Camilere genellikle, ziyaretçilerin de kabul edilebildiği kafeterya türü yerler de eklenmiştir. Çoğunlukla yalnızca memleketlerinin ürünlerine olan isteğin ve dini açıdan temiz (helal) yiyeceklerin sağlanması yanında, cami vakfina gelir de sağlayan bir market ve kasap dükkanı da buna dahildir. İmamın bürosu ve elbette bir kitaplık ya da kitabevi de eksik olmamalıdır. Çocuklar için Kuran kursu ile yetişkinlerin eğitimi için bölümler de vakfın maddi olanaklarına göre farklı büyüklük ve donatımlara sahip olmaktadır.

3.2 İslami iman ve yaşam düzeninin ayrıntıları

3.2.1 Cami inşaatı ve ezan

Almanya'da camiler

(231) Almanya'daki islami ibadethanelerin sayısı 1995 yılı itibariyle 2.180 olarak bilinmektedir. İbadethanelerin sayısında hızlı bir artış görülmektedir ve şu sıralarda sayısı çok daha fazla olabilir. Almanya'daki islami ibadethanelerin çoğu „mescid“ şeklindedir ve cami olarak tanınmaları zordur. Çoğunluğu hala avlularda ya da ek binalar içindedir. 1973'ten beri gelişen bilinçlenmede özellikle sosyal ve temsili açıdan da anavatandaki camilerle aynı fonksiyonları sunabilen camilere yönelik istek artmıştır. Almanya'da bu isteklere uygun camilerin sayısı yakında 100'ü bulacaktır. Bunlarda sözkonusu olan çoğunlukla Osmanlı stilinde bir ya da iki minareli ve kubbeli camilerdir. 1995 yılında açılan Mannheim Camisi 2.500 kişilik kapasiteye sahiptir. Frankfurt ve Berlin'de ise 3.000 ve hatta 5.000 kişilik camiler inşa edilmiştir. Böylesi camiler mimari yapıları ve büyüklükleriyle şehirlerimizin görüntüsünü yavaş yavaş değiştireceklerdir.

(232) Camilerin inşaatı daima birçok sorunlarla içiçe durumdadır. İslami dernek ve vakıflar camilerin inşasına ya da ibadete hazır hale getirilmesine uygun arsa ya da binalar bulmakta sıkıntı çekmektedirler. Bazı gruplar mimari nedenlerle bazıları da müslümanların Avrupa’da kalıcı oluşlarını sembolize ediyor olmasına dayandırarak böylesi inşaat projelerine karşı çıkmaktadırlar. Cami cemaatlerinin siyasi hedefler peşinde koşabileceği ya da fanatik eylemler için kötüye kullanılabilceğinden korkulmaktadır. Cami inşaatlarına karşı çıkanlar ayrıca müteakabiliyet, yani karşılıklılık esasını da öne sürmektedirler: İslam ülkelerindeki hristiyanlar da dinsel yaşamlarını, Almanya’daki müslümanlar kadar özgürce yerine getirebilme hakkına sahip olmalıdırlar.⁵²

Cami inşasının sorunları

(233) Böylesi çekingelerin arka planında yabancılaşma korkusu da yatmaktadır. Böylesi korkuları ciddiyetle ele almak hem hristiyanların hem de müslümanların görevidir. Birçok hristiyan cemaatinde paylaşılan, Almanya’daki müslümanların inanç özgürlüğüne dayanan, ihtiyaçlarına uygun oranda camiler inşa etmeye hakları olduğu görüşü de bu sorunun çözümüne büyük katkı sağlayan unsurlar arasındadır.

(234) Yine bu bağlamda önemli bir konu da islam dünyasında yaygın olan ezanın caminin minaresinden okunmasının islami ibadet yaşamının bir parçası olarak görülüp görülmediğidir. Hoparlörle yüksek sesle ezan okunması konusundaki tartışmanın çözümü açısından, ezanın da temel olarak Anayasa’nın 4. maddesinin koruması altında olduğu, ancak başka temel haklarla kesişme durumunda kısıtlamaya tabi olabileceği görüşü temel oluşturmaktadır.⁵³

Ezan

⁵² bkz. Bölüm II, Başlık Cami inşası

⁵³ bkz. Bölüm II, Başlık Ezan

3.2.2 Yiyecek kuralları

Kuran'a ve islam hukukuna göre helal kesim

(235) Kuran, „Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yeyin“ demektedir. Helal olmayanlar - ki bu konuda müslümanların büyük çoğunluğu hemfikirdir - domuz eti (Enam 145) ve şarap yasağına (Maide 90) bağımlı olarak alkoldür. Ayrıca kan ve mundar hayvanların etidir ki, burada mundar kelimesi yalnızca ölmüş hayvanların değil, islami usullere göre kesilmemiş hayvanların eti de olarak da anlaşılabilir (Maide 3). İslami kurallara göre kesimde, yani hayvanın boğazı kesilerek kanının akıtılması esnasında, hayvan Mekke'ye doğru çevrilir. Boğazı ve şahdamarı kesilirken de Tanrı'nın adı anılır. Burada belirleyici olan bütün kanının akmasının sağlanmasıdır. Kanın akmasını engelleyebileceği korkusuyla, yahudilikte de olduğu gibi, kesilecek hayvan uyuşturulmaz.

Yahudi ve hristiyanlarla sınırlı sofranın ortaklığı

(236) Kuran'daki başka bir ifadeye göre müslümanlara - alkol ve domuz eti bir yana bırakılırsa - „kendilerine kitap verilenlerin bütün yiyecekleri“(Maide 5) temel olarak serbesttir. Yahudiler ve hristiyanlarla sınırlı bir sofranın ortaklığına izin veren bu karar, hristiyanların da hayvanları müslümanlarla aynı usullere göre kesecekleri, yani onların da kesim sırasında Tanrı'nın adını anacakları ve hayvanı boğazını kesip bütün kanını akıtarak keseceklerini kabule dayanmaktadır. Sonuç olarak islami yiyecek kurallarında da açlık ve büyük sıkıntı durumlarında bu kurallara itaatsizliğin Tanrı tarafından affedileceği geçerlidir (Maide 3; Bakara 173).

Helal kesim konusunda farklı görüşler

(237) Kuran'ın kuralları pratikte çok farklı yorumlara ve tutumlara sürüklemektedir. Birçok müslümanın Almanya'daki çevrelerinden farkı yalnızca alkol ve domuz etinden sakınmalarıyken, başkaları ise evleri dışında sıkı bir şekilde vejeteryen tutumludur ve kaynağı tam olarak belirli olmadığı için örneğin jelatin içeren ürünlerden de

sakınmaktadırlar. Bir kısmı yiyecek kurallarına dikkat etmekle kendilerini az ya da hiç kısıtlanmamış hissederken, başkaları da hayvanların islami usullere göre kesilebileceği ve kullanılan bıçak ve diğer aletlerin de asla domuz etiyle temas etmemesinin sağlanabileceği özel islami mezbahalar talep etmektedirler.

(238) İslami mezbahaların açılabilmesinin önündeki bir engel Hayvan Koruma Yasası'ndadır. Bu yasanın 4a maddesinin 1. paragrafı sıcakkanlı hayvanların uyuşturulmadan kesilmesini yasaklamaktadır. Maddenin ikinci paragrafına göre ise istisnalara ancak „dinlerinin zorlayıcı kurallarının hayvanın boğazının kesilip tüm kanı akıtılarak kesilmesini emrettiği ya da bu şekilde kesilmemiş hayvanların etlerini yemeyi yasakladığı belli dini cemaatlerin üyelerinin ihtiyacını karşılamak için eğer gerekliyse“ izin verilebilir. Bu istisna düzenlemesinin kastettiği şekilde „zorlayıcı“ olarak yahudiliğin kuralları kabul edilmiştir. Federal Anayasa Mahkemesi ilk kez 2002 yılı Ocak ayında bu istisna düzenlemesine dayanarak müslüman bir kasabın lehine karar vermiştir.⁵⁴

Helal kesim
ve
hayvanların
koruması

3.2.3 Cenaze ve Defin Kuralları

(239) İslami hükümlere uygun bir cenaze töreni, cenazenin özenli bir şekilde yıkanmasını, cenaze namazı kılınmasını ve meftanın mümkünse ölümüyle aynı gün defnedilmesini talep eder. Cenaze kefen bezi ile kefenlenir ve yüzü Mekke yönüne bakacak şekilde defnedilir.⁵⁵ Mezar - cenazenin huzuruna saygıdan dolayı - çoğunlukla sadedir. Farklı olan yalnızca evliyalar ve türbe gelenekleri olan sufi islamı ve geleneksel halk islamıdır. Ülkemizde sayısı gitgide artan cenazenin yakılması uygulaması müslümanlarca dini sebeplerden dolayı reddedilir.

Almanya'da
defin

⁵⁴ bkz. Bölüm II, Başlık Hayvanların helal kesimi.

⁵⁵ bkz. daha geniş açıklamalı olarak Başlık 2.1.8.

veya

(240) Almanya’da gitgide daha fazla yerel yönetimler müslümanların islami kurallar ve geleneklere göre defnedilmeleri ihtiyacını karşılamak üzere ayrı mezarlıklar kurmaktadır. Buna rağmen Almanya’da ölen müslümanların yaklaşık % 90-95 kadarı memleketlerine götürülüp orada defnedilmektedirler. DİTİB ve IGMG, cenazelerin memleketlerine götürülmesi konusunda yakınlarına hem maddi açıdan hem de organizasyon açısından kolaylık sağlayan cenaze fonları oluşturmuşlardır.

memlekette defnetmek?

(241) Bu uygulamanın nedenleri olarak devamlı şunlar ifade edilmektedir: Bir taraftan, mezarlık yönetmelikleri tabutsuz definlere şimdiye kadar ancak çok istisnai durumlarda izin verirken, islam hukuku ise tabutla define ancak çok az istisnai durumlarda izin vermektedir. Diğer taraftan özellikle Türk kökenli müslümanlar Almanya’da olağan bir uygulama olan mezarların boşaltılıp yeni cenazelerin defnedilmesinin islamiyette olanaksız olduğuna işaret etmektedirler. Hem tabut zorunluluğu hem de islami mezarların boşaltılıp yeni cenaze defnedilmesi sorunları hakkında bir uzlaşmaya varılması gereklidir ve bu aslında mümkün olan bir durumdur.⁵⁶

3.2.4 Kıyafet kuralları

Kadınlar ve erkekler için kıyafet kuralları

(242) İslam geleneği hem erkekler hem de kadınların uygun kıyafetler giyinmeleri ile ilgili kurallara sahiptir.⁵⁷ Erkekler ve kadınlar Sahih-i Buhari’de yeralan bir hadise göre „abartmadan ve gurura kapılmadan“ giyinmelidirler. Erkeklerin aksine kadınlarda altın takılar yasak ve ayıp sayılmaz, üstelik islam ülkelerinde kadınların takıları sosyal güvenlikleri için bir güvence niteliğini de taşımaktadır.

⁵⁶ bkz. Bölüm II, Başlık Defin.

⁵⁷ bkz. Kuran, Nur 31.

(243) Yalnızca islam ağırlıklı ülkelerde değil, batı ülkelerinde de sürdürülmekte olan türban tartışması, münasip ve edepli kıyafet konularının yalnızca kadınları değil erkekleri de kapsamına rağmen, münasip kıyafet konusunun yalnızca kadınlar gözönünde bulundurularak sürdürülmesine yol açmıştır.

(244) İslam alimlerince müslüman kadınların belli bir esasa göre giyinmeleri konusunda günümüze dek temel alınan Kuran'dan üç pasaj tartışmalıdır.⁵⁸ Bu pasajların anlamları konusundaki tartışmada sözkonusu olan yalnızca Kuran yorumu değil, aynı zamanda kadının toplumdaki yeri ve bir „müslümanlık“ sembolüdür. Bu şekilde örneğin yaklaşık yüz yıl önce Mısırlı Kasım Amin „Kadının kurtuluşu“ adlı kitabında kadınlar için özel bir kıyafet kuralı olduğu iddiasına karşı çıkmıştır. Buna karşın Mısırlı islamcı İssam el-Aryam 1980'den beri „batı medeniyetine karşı direnişin sembolü ve iltizamın, yani islamın kurallarını sıkı sıkıya takip etmenin başlangıcı“ olarak türbanın propagandasını yapmaktadır.⁵⁹

Kıyafet kuralları ve cinsiyet ayrımı

(245) Bu noktada kadınlar için kıyafet kuralları ve bu kurallara uyulmasının sert biçimde dayatılması ile cinsiyetler arasında uygulanan ayırımın çok yakın bağ içinde olduklarını anlamak çok önemlidir.⁶⁰ Bu yalnızca dünya-

⁵⁸ Bunlar Kuran, Nur suresi 31, Ahzab suresi 53 ve 59. ayetlerdir. Nur suresi 31. ayete göre: „mümin kadınlar başörtülerini (bu *himar*, *şal* veya *örtü* anlamlarında çevrilmiştir) yakalarının üzerine kadar örtmeli ve zinet eşyalarını teşhir etmemelidirler.“ Ahzab suresi 53. ayet peygamberin eşlerini kastederek şunu yazıyor: „peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde (*hicab*) arkasından isteyin.“ Yine Ahzab suresi 59. ayete göre müminlerin karıları „dışarı çıktıkları zaman dış örtülerini (*cilbab*) üstlerine almalıdırlar.“ bkz. Bobzin, Der Koran. Eine Einführung, Beck: München, 1999, S. 79 vd.

⁵⁹ bkz. Kepel, Gilles: *Das Schwarzbuch des Dschihad. Aufstieg und Niedergang des Islamismus*, München 2002, S. 104 vd.

⁶⁰ bkz. yuk. Başlık 2.1.7 „Cinsellik ve Evlilik“.

nın islam ağırlıklı bölümünde değil, aynı zamanda müslümanların gayrimüslim bir çevrede yaşadıkları Almanya gibi ülkeler için de geçerlidir. Türban takılması Almanya'da - buna taraftar ve karşıt olanların heyecanlı tartışmaları dikkat çektiği halde - örneğin laik devlet düzenine dayanarak resmi kurumlarda yasak olduğu Türkiye ya da Fransa'dan daha az tepki⁶¹ görmektedir. Bu şekilde Almanya'da mahkeme kararları sonucunda kız öğrenciler dinen emredilen kıyafetler ve cinsiyetler arası farklılıklara dayanılarak haklı bulunulan durumlarda ortak yüzme ve spor derslerinden muaf tutulabilmektedirler.

3.2.5 İslam hukukunda kadının konumu

Erkekler ve kadınlar: Tanrı önünde aynı değer

(246) İslam öğretilerine göre erkekler ve kadınlar aynı şekilde ruha kavuşturulmuş varlıklardır. Bunu, ortaçağda hristiyanlık ve islam arasındaki rekabet döneminde yaygınlık kazanmış bir iddia nedeniyle vurgulamak gerekir. Kuran'ın mesajı ayrım yapmaksızın hem erkeklere hem de kadınlara yöneliktir ve kadınlara da cennete eşit girme hakkı sunmaktadır. Nisa suresi 124. ayet şöyle demektedir: „Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler...“. Ancak Avrupa ve Kuzey Amerika'daki kadınlarla kıyaslandığında islam ülkelerindeki kadınlar hem sosyal şartlar açısından hem de hukuki açıdan erkeklere karşı hala oldukça zayıf bir konumdadırlar.

Kuran'da cinsiyetlerin eşit olmayan hukuki durumları

(247) Şeriatın yeniden yürürlüğe girmesini destekleyen her iki cinsiyette müslümanlar islam hukukunda kadının erkekten daha düşük değerde görülüp buna göre muameleye tabi tutulduğunu ve kadının mağdur edildiğini reddetmektedirler. Kuran'a ve sünnete göre erkek ve kadının aynı değerde ve aynı derecede haklara sahip olduk-

⁶¹ bkz. Bölüm II, Başlık Başörtüsü.

larını - ancak bunların Tanrı kendilerine yaşamda farklı ödevler verdiği için farklı olduklarını iddia etmektedirler.

(248) Buna karşın Kuran eşit derece ve eşit haklar düşüncesine karşı çıkan, bu düşünceyle çelişen ifadeler içermektedir. Örneğin Nisa suresi 34. ayet şöyle demektedir: „Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.“ Erkekler kadının farklı sayılmasını savunmak isteyen islami yorumcular bu temellendirmenin ilk bölümünü erkeğin, kendisini ailenin korunması ve geçindirilmesiyle görevli kılan bedensel ve ruhsal üstünlüğü ile ilişkilendirmektedirler. İkinci bölümde anılan harcama yapma ifadesi ile çoğunluğun düşüncesine göre erkeğin kendisine evlilikte ha kim konumda olmayı sağlayan, kadına verdiği mihir kastedilmektedir.

(249) Kadının konumunun en düşük olduğu nokta ise geleneksel islami aile hukuku ve burada da özellikle evlilik hukukudur. İslam hukukunun cinsiyetlerin konumu konusunda kadınlara en ağır baskı yapan ve bu nedenle en çok tartışmalı olan hükmü çokkarılığa (*polijini*) izin verilmesidir.⁶²

Evlilik
ve aile
hukukunda
kadının za-
yıf konumu

(250) İslam’da erkeğin, kadının yaşamı ile ilgili hala önem taşıyan bir hakkı, kadının bulunacağı veya kalacağı yeri belirleme hakkıdır. Erkek örneğin kadının evden dışarı çıkmasını yasaklayabilir; bunun sonucu da kadının dışarı çıkmasını gerektiren eğitim ya da çalışma gibi haklardan mahrum kalmasıdır.

(251) İslam dünyasında hükümetler ve gitgide artan sayıda müslümanlar, günümüzde yaşam koşullarının kız ço-

⁶² bkz. yuk. Başlık 2.1.7.

Kadınların eğitimi ve çalışması konusunda bugünkü görüş açısı

cuklarının da iyi bir eğitim görmesini gerektirdiği ve kadınların mesleki etkinliklerinin de toplumsal refaha katkı sağlayabileceği düşüncesine kapalı değildirlir. Aynıısı Batı'daki sanayileşmiş ülkelerde yaşayan birçok müslüman için de geçerlidir. Mücadeleci müslüman kadınlar, islamcılar tarafından propagandası yapılan „tesettürü“ kabullenmeyi, kocalarının evden dışarı çıkmalarına ve çalışmayı da içerir şekilde toplumsal yaşama katılmalarına izin vermeye yöneltebilecek bir yol olarak görmekteidrlir. Örneğın Suudi Arabistan'da kadınlar meslek yaşamında yönetici pozisyonlarda da yer alabilirler, ancak örneğın eğitim ve hizmet sektörlerinde ayrı kadın kolları ve şubelerinin oluşmasına yolaçan sıkı bir cinsiyet ayrımının kontrolü altında.

Miras ve dava hukukunda kadının zayıf konumu

(252) Sünni müslümanların kurallarına göre miras durumunda kız çocuğının erkek çocuğının yarısı kadar mirastan pay alma hakkı, erkeğe yüklenmiş olan ailenin geçimini sağlamak görevi ile bağlantılıdır. Kadını açıkça erkekle eşit olarak kabul etmeyen böylesi hükümler arasında, mahkeme önünde iki kadının şahitliğinin ancak bir erkeğın şahitliğine eşit görüldüğü yargılama konusundaki hükmü de belirtmek gerekir.

(253) Bilgiye dayalı bir değerlendirme sonucunda, günümüz anlayışına göre kadını ayrıma tabi tutan hükümlere islamın yayıldığı ülkelerde Kuran ve sünnetin neden olduğunu iddia etmek zordur. Ancak orada zaten mevcut olan ve kadını geri plana iten bir ataerkil yapıyı bunun Tanrı'nın isteğı olduğu düşüncene büründürdüler ve hiç kuşkusuz kalıcı bir şekilde sağlaştırdılar. Bunun tespiti islama haksız bir eleştiri değildir. Hristiyan ağırlıklı halklar ve toplumların kültürel ve sosyal tarihleri hakkındaki bilgi ve yine ancak sıkıntılarla örneğın Pavlus'un İncil'de Efeslilere Mektup 5,22 ya da Korintlilere 1. Mek-

tup 14,34'deki cinsiyetler arasındaki sosyal konumla ilgili sözlerinin yeni yorumuna kavuşabilmiş olan hristiyan teolojisinin gelişimi hristiyanların tarihe dayanmayan ve bu nedenle haksız olan eleştiriler yapmasını engellemektedir.

(254) Hristiyan vahyi gibi Kuran vahyi de özel bir tarihi ve sosyal çerçeve içindedir. Bazı açıklama ve öğretilerin tarihle bağlantılı olduğunu kabullenip kutsal kaynakların tarihsel incelemesi ile bunların aşılması müslümanlara hristiyanlara nazaran çok daha zor gelmektedir. Müslümanların çoğunluğu hala Kuran aktarısının kelime kelime vahyedildiği düşüncesine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Buna rağmen islam hukukundaki yeni gelişmelerin gösterdiği gibi, Kuran temeli üzerinde örneğin kadınlara karşı ağır ayrımcılık yapan böylesi hükümlerin modern yorumlarına erişmek de olanaksız değildir.

Cinsiyetlerin rolleri konusunda modern bir islami anlayışın olanakları

(255) Almanya'da müslümanlar diğer taleplerinin yanında aile konularında hukuki otonomi talep etmektedirler, öyle ki geldikleri birçok islam ülkesinde olduğu gibi şahsi konularını islam hukukuna dayalı hükümlere uygun olarak düzenleyebilsinler. Medeni hukuk özel şahıslar arasındaki ilişkileri düzenlediği ve bu şahısların haklarının sağlanması da öncelikli amaç olduğu için, uluslararası medeni hukuk ölçülerine göre örneğin yabancı ülke vatandaşlarının aile ve miras konularında memleketlerinde geçerli, islam ağırlıklı devlet hukukunun uygulanmasına izin verilebilir. Ancak buna, temel hakları da içerir şekilde Alman hukukunun önemli temel hükümlerine aykırı bir sonuca götürüyorsa izin verilemez.

Alman ve islam aile hukuku arasında gelişmeler

(256) Bu şekilde çokevlilik Ceza Yasası'nın 171. maddesine göre yasak ve cezaya tabi iken bir erkekle bir kadının evliliği Alman Anayasası'nın koruması altındadır. İnanç özgürlüğüne dayanarak çokeşlilik yasağında istis-

na uygulanması olanaksızdır. Buna karşın Almanya’da kendi memleketlerinin yasalarına uygun şekilde birden fazla kadınla evli olan müslümanlar da görülmektedir. Yabancı bir hukuka göre yapılmış çokevlilikler Almanya’da suç unsuru sayılmamaktadır; ancak Alman hukukunda bir evliliğin mevcudiyetine dayalı hukuki sonuçlar daha sonra Almanya’ya gelen ikinci bir eş ya da sosyal hukuk konularında geçerli olmamaktadır. Bunun sonucu ise ikinci ya da üçüncü eşin Alman hukuku önünde neredeyse tamamen korunmasız kalışıdır. Şii islamında kabul edilen „muta“⁶³ evliliği de Alman hukukuna göre geçersizdir ve kabul edilmez.

(257) Bu bağlam içerisinde iki ulustan ve farklı dinlerden yapılan evlilikler büyük öneme sahiptir. Böylesi evliliklerle ilgili sorunlar hristiyanlık ve islamiyetin evlilik konusundaki anlayış farklılıklarında yatmaktadır. Bunun yanında islam ağırlıklı ülkelerin, bir müslümanın gayrimüslim karısını ve ortak çocuklarını koşullara bağlı bir şekilde - örneğin bir yurtdışı seyahati veya boşanmanın hukuki sonuçları açısından - kendi islamiyet ağırlıklı evlilik ve aile yasalarına tabi tutabileceği de pek bilinmemektedir.⁶⁴

3.3 İslami Mevcudiyet - Kilise için bir meydan okuma

3.3.1 Hristiyanlık-İslamiyet teması

(258) Almanya’da hristiyanlar ve müslümanların yan yana ve birarada yaşamaları karşılıklı reaksiyonlara yol açmıştır. Cemaatlerin üyelerinden bir kısmı birbirlerini rakip olarak görmüşlerdir, bir kısmı da birbirlerini ortak

⁶³ bkz. yuk. Başlık 2.1.7.

⁶⁴ bkz. Bölüm II, Başlık Katolikler ve müslümanlar arasındaki evlilikler.

düşman, agnostisizm ya da toplumun ateist eğilimi karşısında müttefikler olarak görmektedir. Buna karşın dinlerarası diyalogda söz konusu olan Tanrı'yı daha iyi ve derinden tanıma arayışı ile farklılığa saygı içinde Tanrı'nın verdiği görevin daha iyi yerine getirilmesidir.

Geçmişte hristiyan-müslüman ilişkileri

(259) Kilise, müslümanlarla olan ilişkilerinde 1400 yıllık hareketli, değişken bir tarihe sahiptir. Hristiyanlar ve müslümanlar arasında karşılıklı saygı ve iyi ilişkilerin egemen olduğu dönemler gibi, polemik ve savaş dönemleri de olmuştur.

(260) Teolojik mücadelelerin ilk dönemi Arap-İslam İmparatorluğu'nun o zamana dek hristiyanlık ağırlıklı ve hristiyanların egemenliğinde olan bölgeler üzerindeki hızlı yayılımının yarattığı şokun etkisinde kalmıştır. Arap-İslam İmparatorluğu içinde böylesi tartışma ve mücadeleleri yürütenler Şamli Yohannes (655-749) gibi teologlardı. Latin kilisesinin teologlarının islamiyete olan ilgisi bir taraftan İspanya'nın tekrar ele geçirilmesi ve haçlı seferlerine neden olan müslümanlarla yoğun temaslarla ilgiliydi. 12. yüzyılda Cluny başrahibi Petrus Venerabilis'in önerisiyle yapılan Kuran'ın Latince'ye ilk çevirisi de bu bağlam içinde yer almıştır. Diğer taraftan ise yeni kurulan vaiz tarikatlarının anladığı şekilde yahudilere ve müslümanlara Müjde'yi duyurma görevi bunda etkili olmuştur.

İslamla
teolojik
mücadelele-
rin
dönemleri

(261) Geç Ortaçağ ve Rönesans döneminden beri teolojik tartışma ve münakaşalardan bir dil ve dinbilimsel tartışma doğmuştur. Örneğin Nikolaus von Kues (1401-1464) gibi alimler, Kuran metni çalışmalarında temel olarak islamın daha az polemik bir tanıtımını sunmaya çaba göstermişlerdir. Aydınlanma çağı sürecinde islamla ilgili

çalışmaların hristiyan teolojisinden gitgide ayrılmasıyla, 19. yüzyılda çağdaş islam bilimi gelişmiştir.

Yeni bir
islam
anlayışının
hazırlayıcısı

(262) İslamiyet konusunda uzman hristiyan bilimadamlarının arasında Fransız Louis Massignon (1883-1962) özel bir rol oynamıştır. Massignon, müslümanlarla ilişkileri ve al-Hallac'ın (858-922) yaşamı ve tasavvuf felsefesini incelemesi sonucunda 1908 yılında yeniden hristiyan olmuştur. Profesör olarak hristiyan düşünürleri ve islam uzmanı bilimadamlarının bütün bir neslini etkilemiştir. Bunlar arasında 2. Vatikan Konsili aracılığıyla Katolik Kilisesi'nin islamiyete bakışı ve ilişkilerinin yeniden belirlenmesinde büyük etkiye sahip olan Jacques Maritain, Georges L. Anawati (1905-1994) ve Louis Gardet (1904-1986) de yer almaktadırlar.

İkinci
Vatikan
Konsili:
İslam ve
islam-hristiyanlık
ilişkileri
konusunda
yeni bir
anlayış

(263) Hristiyanlık ve islamiyet arasındaki ilişkiler açısından 2. Vatikan Konsili, sık sık Louis Massignon'un sözleriyle „hristiyan-müslüman ilişkilerinde kopernikçi bir devrim“ olarak nitelenen büyük bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu anlamda konsil metinlerinin özellikle iki ifadesi temel teşkil etmektedir. Bunlardan bir tanesi Lumen Gentium'da yer alan şu ifadedir: „Esenlik tasarısı Yaradani kabul edenleri, öncelikle İbrahim'in inancını ifade eden, bizim gibi tek, bağışlayıcı, son günde insanları yargılayacak Tanrı'ya tapan Müslümanları da aynı şekilde kapsar.“⁶⁵ İkinci ifade ise Nostra Aetate bildirisinde yer almaktadır: „Kilise, diri, merhametli ve herşeye kadir, yerin ve göğün yaradani, insanlara seslenmiş olan tek Tanrı'ya tapınan müslümanlara da saygıyla bakar.“⁶⁶

(264) Hristiyanlar ve müslümanlar arasında diyalogun ilk gerekçelerinden birisi, uluslararası ilişkiler ve çoğulcu

⁶⁵ bkz. Vaticanum II, Lumen Gentium, Nr. 16.

⁶⁶ bkz. Vaticanum II, Nostra Aetate, Nr. 3.

toplumlarda birlikte yaşamın dostça ve adil olarak sağlanması ihtiyacıdır. Açlıkla mücadeleden kınatın korunmasına kadar ve ancak birlikte çalışma ile çözülebilecek global sorunlar karşısında hristiyanlar ve müslümanlar Tanrı önünde ortak sorumluluğa sahiptirler. Bu sorumluluğu hakkaniyetle yerine getirmek için görüşmelerde karşılıklı olarak etkinliklerinin temelleri konusunda birbirlerini aydınlatmalıdırlar. Bunun yanında hristiyanlar ve müslümanlar, dinin gitgide marjinalleşmesinin etkilediği bir dünyada kendilerini Tanrı'nın Yaratıcı ve Yargıç olduğuna tanıklık etmeye çağrılı ve bununla görevli hissetmektedirler. Bunu ise ancak inançları arasındaki farklılıkları bir yana bırakıp beraberce büyük gerçeğe, hakkı arayışa yöneldikçe daha inanılır ve daha sağlıklı bir şekilde yapabilirler. Papa 2. Jean Paul bunu 6.5.2001 tarihinde Şam'daki Emeviler Camisi'ni ziyareti sırasında şu sözlerle vurgulamıştır: „Karşılıklı daha iyi bir anlayış, pratik açıdan her iki dini de yeni bir şekilde sunmaya götürecektir: Geçmişte sık sık olduğu gibi rakipler olarak değil, insanlık ailesinin refahı için ortaklar olarak.“

Diyaloğa
yönelten
nedenler

(265) Taktik ya da çıkar amaçlı olarak yürütülmeyip de gerçekten önem değer verilen dinlerarası diyalogun gerekliliği ve geçerliliği hakkında Papa 1991 yılında Redemptoris Missio isimli papalık bildirisinde şunları yazmaktadır: „Diyalog en başta, istediği yerde etkin olan Ruh'un insanlardaki etkinliğine derin saygıdan ileri gelmektedir.“⁶⁷

(266) Papalık Dinlerarası Diyalog Konseyi'nin metinleri müslümanlar ve hristiyanların görüşmelerinde dört aşama görmektedir: Yaşam diyalogu, eylem diyalogu, teolojik paylaşım ve iman deneyimi diyalogu. Almanya'nın

Diyaloğun
aşamaları

⁶⁷ Redemptoris Missio, Nr. 56.

dini ortamında yaşam diyalogu, uzmanların diyalogu ve dini-mesleki tarzdaki görüsmeler özel öneme sahiptir.

Yaşam
diyalogu

(267) Başka bir dinin mensupları ile birlikte yaşayan herkes yaşam diyalogunu uygulayabilir. Ailede, okulda, toplumsal yaşamda, kültürel alanda, yerel etkinliklerde, işyerinde, siyasette, ticarete inancın değer ve gelenekleri kendiliğinden ilişki içine girmektedirler. Komşular ya da iş arkadaşlarınınca bir doğum gününe davet edilmek bile insani düzeyde değer verme ve saygının bir ifadesidir; islami bayramlar hakkında bilgi edinmek ve yıl içindeki tarihlerini not etmek, şahsen kutlama ve belki kutlamada yer alma olanağı da sunmaktadır. Günlük yaşamdaki diyalog açısından özellikle önemli bir alan anaokulları ve okullardaki eğitimidir. Burada bilerek ve anlayarak tanıtmakla, dayanışmaya ve saygıya alıştırmakla önemli bir temel atılabilir. Çocuklar ve gençlerin, bilinçli olarak inançlarını ifade etmeleri, bu konularda birbirleriyle konuşabilmeleri ve daha sonra da toplumumuzda barış, özgürlük ve adalet için birlikte hareket etmek için gerekli karşılıklı güveni kazanmaları gerekir.

Eylem
diyalogu

(268) „Yaşam diyalogunun“ iletilmesi için tek tek bireylerin birliktelikleri ve görüşmeleri yeterli değildir. Aktif ve uygulamadaki ortak çalışma ön planda yer almalıdır. Hristiyanlar ve müslümanlar adalet, özgürlük, ve insan hakları için her şekilde birlikte etkin olmalıdırlar. Gruplar, cemaatler ve kuruluşlar içerisinde ilişkileri sürdürmelidirler. Bu nedenle de hristiyanlar ve müslümanlar arasındaki görüşmeler ve diyalog yerel topluluklarımızın eğitim alanında, gençlerin ve yetişkinlerin eğitimi çalışmasında önemli yönleri oluşturmaktadır. Bu çalışmalar geniş bir dinlerarası temel bilgi sağlamaktadırlar.

(269) Kilisenin yardım çalışmalarında da sözkonusu olan bir yandan bireyler arasında yardımcı, bilgilendirici

ve destekleyici görüşmeler, diğer yandan da sürekli ve yapısal yardım ve refakattir. „Dinlerarası diyalog ortak çalışmanın bir çok türlerine, özellikle yoksullar ve zayıflar için olan görevimizi yerine getirmekte işbirliğine yöneltecektir. Bunlar ise Tanrı’ya olan iman ve ibadetimizin gerçek olduğunun işaretleridir“ (Papa 2. Jean Paul’ün Şam’daki konuşmasından).

(270) Teolojik paylaşım diyalogundan bahsedildiğinde sözkonusu olan inanç ve inanç öğretisi konularıdır. Bu noktada herkes karşı tarafın inancını içinden anlama ve değerlendirmeye çaba gösterir. Her iki inancın ortak ve farklı olan yanları gözönünde bulundurulmaya çalışılır. Burada sözkonusu olan yalnızca dinlerarası görüşmelerde etkin olan teologların görüşmeleri değil, aynı zamanda özel bir konuyu ele almış uzmanların dini cemaat sınırlarının ötesinde de görüş alışverişinde bulunmalarıdır. Kùltürler ve dinlerarası eğitimde din eğitimcileri örneğinin ders kitaplarında karşılıklı tanımlamaları analiz etmekte veya din öğretmenlerinin yeterliliği konusunda model çalışmalar yapmaktadırlar. Hasta ve yaşlı bakımı meslekleri alanında kültür ve din kaynaklı faktörler hakkında canlı bir bilgi aktarımı mevcuttur. Aynısı sosyal-pedagojik etkinlik alanları için de geçerlidir.

Teolojik
paylaşım
diyalogu

(271) Özellikle önemli olan ahlaki konularda hristiyan ve müslüman uzmanların şimdiye kadar olduğundan daha sık görüşme ve bilgi alışverişinde bulunmaları arzu edilmeye değer bir konudur. Bu uzmanlar diyalogu Almanya Ruhani Meclisi’nin verdiği görevle, müslüman ve hristiyan filozofları ve hukukçuları kendi cemaatlerinin insan hakları konusundaki görüşlerini ele almalarıyla başlamıştır.

(272) Kendi dini gelenek öğretisi hakkında derin bilgiye sahip hristiyan ve müslüman uzmanların ruhsallık

Dinsel deneyim diyalogu

konusundaki diyalogu özel bir öneme sahiptir. Birbirleriyle meditasyon, ibadet ve kontemplasyon konusundaki deneyimleri hakkında bilgi alışverişinde bulunmakta, inançları ve inançlarının ifade şekilleri konusunda, hakkı ve mutlakı arayışları ya da tasavvufi deneyimleri konularında görüşmektedirler. Bu diyalog kendi dini mirasını daha iyi anlamak, karşı tarafın ruhsallık anlayışını daha iyi tanımak ve birbirlerinin Tanrı'nın gerçekliği konusunda yaşamdaki deneyimlerini paylaşmak açısından katkı sağlayabilir.

Hristiyanlar ve müslümanların görüşmelerinde dini-mesleki ilişkiler

(273) Dini-mesleki ilişkiler teriminden, hristiyanları ve müslümanları müştereken ya da yalnızca müslümanları ilgilendiren konularda dinsel görevlilerin (rahipler, eğitimciler ve din öğretmenleri) hizmetlerinin talep edildiği durumları anlıyoruz. Bu özellikle farklı dinlerden evliliklere hazırlık ve bunlara refakat edilmesinde, yas tutanlara destek olunmasında, müslümanların vaftiz olma istekleri durumunda, müslüman çocuklarına katolik anaokullarında ve okullarında yardımcı olunmasında ve son olarak da konuya dayalı dinsel hizmetlerle bağlantılı olarak yer alan bir durumdur.⁶⁸

3.3.2 Temasın Yönleri

(274) Yerel topluluklarımızda hristiyanlar ve müslümanlar arasındaki temasa giden yolda şu yönler ortaya çıkmaktadır:

Algılama, idrak etme

Karşılıklı korkuları algılamak

(275) Son yıllarda bir çok yerleşkelerde müslümanlarla tanışmaya, görüşmelere ve onların sosyal entegrasyonuna yönelik istekte artış görülmektedir. Diğer taraftan da

⁶⁸ bkz. Bölüm II.

hem müslümanlar hem de hristiyanların tarafında yeni korkular ortaya çıkmıştır: müslümanlar tarafında yabancı düşmanlığı deneyimiyle güçlenen kendi kimliğini ve bağımsızlığını yitirme korkusu; hristiyan çoğunlukta ise yabancılaşma korkusu ve siyasi-savaşçı bir islamdan duyulan korku. Ancak aynı zamanda genç kuşak müslümanlarda genel olarak gayrimüslümlerle ilişkiler konusunda daha normal bir anlayış oluşmuştur. Birçokları dini ve kültürel kimliklerini çoğulcu bir toplumda yapıcı bir şekilde gerçekleştirmenin yolunu aramaktadırlar.

(276) Müslüman muhatabın anlayış ve bilincine islami-teolojik öğretiler ve ekollerin ve Almanya'daki islami-ulusal eğilimli birliklerin çokluğunun algılanışı katkı sağlamaktadırlar. Birçok durumda müslüman muhatabın seçimi olanaksız olabilir. Çoğunlukla duruma göre ya da yakın çevrede belli bir cami cemaatinin mevcudiyetiyle muhatap önceden belirlenmiş hale gelir. Bu nedenle muhatabın, islami çoğul yapı içerisindeki konumunu tespit edebilmek o derece önemli hale gelmektedir.

İslami
çoğulluğu
algılamak

Bilgi edinme

(277) İslamın en önemli öğretileri, her iki din arasındaki ortak ve farklı yanlar, dini bayramlar ve gelenekler ile hristiyanlar ve müslümanların görüşmeleri için önşart durumundaki bilgiler okullardaki din eğitimi ve katolik yetişkin eğitimi ile yazılı ve görsel basın hizmetlerinin önemli içeriğini oluşturmalıdır. Ancak aynı şekilde Yabancılar Haftası ve yahudiler ve müslümanlarla birlikte hazırlanabilecek olan Kardeşlik Haftası da bilgileri derinleştirmeye ve yaymaya fırsat sağlamaktadırlar. Komşu müslüman cemaatler, neredeyse hep Ulusal Bayram'ın tarihi olan 3 Ekim'de düzenlenen „camilerin kabul günlerinde“ ziyaretçilere kendilerini tanıtmaktadırlar.

Birbirini
tanımamanın
yolları

(278) İslami eğitim kurumları ve müslüman yazarların eserleri, müslümanların kendi dinleri, diğer dinler ve laik toplum yapısı ile ilgili anlayış ve düşüncelerini tanıtmaktadırlar. Böylesi sunumlar, yaşanan dindarlığın ve iman tanıklığının dolaysızlığından yararlanmaktadırlar. İslam bilimi ve din bilimleri bölümlerinin yayınları objektif bir şekilde araştırma ve enformasyon durumunu belirtmektedirler. Hristiyan teologlar, objektif bilgileri ihmal etmesizin iki dünya dini arasındaki ilişkileri yansıtmaktadırlar. İslamiyet hakkındaki bu bilgiler, hristiyan muhatabın bilgilerini derinleştirmesine ve sağlamlaştırmasına hizmet etmektedir.

Ortak sosyal ve kültürel ödevler

(279) Kilise cemaatlerindeki sohbet grupları bilgilendirme ve islamiyetle ilgili deneyimler konusunda bilgi alışverişiyle sınırlı kalmamalı, müslümanlarla sohbet gruplarına dönüşmelidir. Sık sık ortaklaşa aktivitelere yönlendirilen ortak sosyal ve kültürel görevler ortaya çıkmaktadır. Böylesi sohbet gruplarında her bir dinin iman konularını daha derinlemesine tanımak ve incelemek de mümkün olmaktadır.

Özel etkinlik alanlarında bilgi ihtiyacı: Anaokulları

(280) Eğitimciler için çok çeşitli yaşam ve davranış biçimleri ile değer yargılarını tanımak önemli ve gereklidir; bunlar örneğin yiyecek kurallarının korunması ve uyulması ile ibadet ve dinsel eylemler, çocukların eğitiminde bize çoğunlukla yabancı gelen değer yargılarına önyargısızca yaklaşmak, kreş ve anaokulları gibi yerlerde uyku düzeninin sağlanması gibi gündelik olağan şeylerin özenle yönetilmesidir. Aynı şekilde anaokulunun eğitim yılı başında ve sonunda yer alan Blasius kutsaması ve tapınışlar gibi dinsel törenler ile hristiyan ve müslüman bayramlarının kutlamaları çocukların ve ebeveynlerinin dinsel görüş ve düşünceleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmayı gerektirir.

(281) Hastanede tedavi için bulunmak bir çok insana ağır sıkıntı verir. Doğum, hastalık ve ölüm, yaşamın dinsel boyutunu yoğun biçimde öne çıkarırlar. Gayrimüslim bir çevrede hastanede yatmak, edep kuralları da dahil olmak üzere islami kuralların tamamen uygulanması olanaksız olduğu için müslümanlar açısından bu süreci daha da zor kılabilir. Hastanelerin yemek planları da dinsel yiyecek kuralları ile her zaman uyum içinde olmayabilir. Kalabalık aile ziyareti de çoğu zaman hastanenin düzenine ve çalışma akışına aykırı düşmektedir. Dil ve anlaşma konusundaki zorluklar da yanlış anlamalara ve izolasyona sürükleyebilir; ve çok yataklı hasta odalarında mecbur kalınan yakınlık, gayrimüslim ve müslüman hastalar arasında bazen antipatiyi artırabilir, bazen de dostluk ve güven ortamına yol açabilir. Bu, gönüllü hasta ziyaretçilerinin, hastabakıcıların, doktorlar ve hastane din görevlilerinin konuya özellikle dikkatlerinin çekilmesini ve bu konuda eğitilmelerini gerektirir.⁶⁹

Hastane

(282) Caritas'ın bütün hizmetleri gibi, hasta, yaşlı ve özürlülerin günlük bakım hizmetleri ile diğer sosyal kuruluşların yardım hizmetleri de - milliyet, ırk ve din ayrımı yapılmaksızın - temel olarak bütün insanlara açıktır. Müslümanlar sözkonusu olduğunda duyarlı bir şekilde aile ve sosyal çevre de hesaba katılmalı ve kendine özgü yanları gözönünde bulundurulmalıdır. Özellikle muhafazakar müslümanların cinsiyetlerin ayrılığı düşünceleri erkek ya da kadın bakıcı ya da sağlık görevlilerinin görevlendirilmesi konusunda gözetilmelidir.

Yaşlı ve özürlülerin bakımı

(283) Özellikle gözönünde bulundurulması gereken bir husus da müslüman mahkumların durumudur. Müslüman mahkumlara Ramazan ayında oruç ve dinen helal yiyecek

⁶⁹ bkz. Bölüm II, Başlık: Hastane

kuralları gibi yaşam düzeni ile ilgili özel islami hükümler konusunda anlayış ve kolaylık gösterilmesi gerekir.⁷⁰

Özel
yetkinlik
kazanımının
önemi

(284) Katolik taraf, önceden bilgi edinmek suretiyle yeterince konuya vakıf olursa, kurulan ilişki ya da görüşmenin düzeyi ve yararı daha fazla olacaktır. Bunun sorumluluğu dinsel ve sosyal mesleklerin eğitim kurumlarındadır. İyi bir hazırlığın ardından müslüman meslektaşlarla işbirliği ve dayanışma sağlanabilir.

Bilinçlenme ve İman Tanıklığı

Kendi
inancında
sağlam
temele sahip
olmak

(285) Müslümanlarla işbirliğine kadar ulaşan dinsel temaslarda bile yeterli yetkinlik çabasında islamiyetin Tanrı ve insan hakkındaki söylemleri hakkında hristiyanlığın yorumlarına olan ihtiyaç kendisini göstermektedir. Bunun da ötesinde müslümanlara kendi hristiyan inancını da tanıtır şekilde yönelmek ve bunda asla onları etkilemek, etki altına almak çabası gütmemek hristiyanca iman ve tanıklık görevinin bir parçası durumundadır. Bu görev yalnızca bireyler değil, her hristiyan cemaati için geçerlidir. Bu görevin yerine getirilmesinin ön şartı, karşısına yanıt ve inancı konusunda hesap verebilmeyi de içerir şekilde kendi inancını iyi bilmek ve konuya hakimiyet ve aynı zamanda imanın içeriği için yeni kültürel ve dilsel ifade yollarını aramaya cesarettir.

Çelişki ve
gerilimleri
konuşmaktan
kaçınmamak

(286) Bunun için gerekli güç İncil'den gelmektedir: İncil, müslüman komşularla insani görüşme ve biraraya gelme olanağını sunar ve hristiyan-müslüman ilişkilerindeki bütün çelişki ve çatışmalara rağmen bir insani ve dinsel birliktelik ortamı bulmayı sağlar. Karşılıklı saygı içerisinde çelişkileri konuşabilmek, gerginliği ortadan kaldırmak ve görüşmeyi verimli bir görüş alışverişine dönü-

⁷⁰ bkz. Bölüm II, Başlık Cezaevi.

türmek olanaklıdır. „Özellikle bu zorluklar, hristiyan olsun müslüman olsun, bütün imanlıları birbirini daha iyi tanımaya ve birbirine katkıda bulunmaya teşvik etmelidir“ (Papa II. Jean Paul: Müslümanlarla görüşmeler, Brüksel, Mayıs 1985).

İşbirliği

(287) Hristiyanlar ve müslümanlar inançları gereğince ve bu dünyanın sorunlarını çözmek için işbirliği yapmaktadırlar. İşbirliği ahlakı şu erdemleri içerir: Saygı, duyarlılık, kültürlerarası çatışmaları aşma çabası, dayanışma ve insani katılım.

İşbirliği
ahlakı

(288) Saygı, değişik işbirliği alanlarında çeşitli şekillerde kendini ortaya koyar. Farklı dinlerden evliliklere refakat edilmesinde işbirliği yapan ortaklar özellikle vicdani seçim özgürlüğüne saygı göstermektedirler. Saygı, anaokulu, okul ve sosyal, hayır işleri alanında da ebeveynlerin hakları ile dinsel görevler ve törenlere saygı ve duyarlılık gösterilmesiyle kendini ifade eder. İnanç konularındaki görüşmelerde, her iki dinin önemli ve belirleyici konularının da ifade edilebilmesi karşılıklı saygıyı gerekli kılar. Saygı, katlanma açısından, muhatabı farklılığında ciddiye aldığı için toleranstan daha üstündür. Saygı daima ekonomik ve sosyal statüden, cinsiyet, dil ve etnik kökenden bağımsızdır.

(289) İnsanlarla birlikte çalışmak her şekilde duyarlılık gerektirir, ancak özellikle müslümanların bakım ya da korunma durumlarında karşılarındaki insanın herhangi bir şekilde etkisi altında oldukları sosyal ve hayır işleriyle ilgili mesleklerde bu çok gereklidir. Bu şekilde eğitimci ve öğretmenlerin dinsel-kültürel kökenli davranış şekillerinin çeliştiği gündelik konularda duyarlı bir idare ve yönlendirmede bulunmaları gereklidir. Örneğin cinsiyet-

ler konusunda geleneksel islami toplum günümüzdeki alışkanlıklarımızdan farklı düşünceye sahiptir.

(290) Saygı, aykırılık ve çelişkilerin görmezden gelinmemesini emreder. Görüş ve davranış biçimi farklılıkları ortak çözümler konusunda düşünmek ve farklı görüşler arasında mevcut olan gerilime sabır ve muhatabına da saygı ile katlanmaya hazır olmayı gerektirir.

3.3.3 Katolik anaokullarında müslüman çocuklar

Dinsel
eğitimde
özene güven

(291) Almanya’da 18 yaşın altında yaklaşık 800.000 müslüman çocuk yaşamaktadır. Çocuklar için hemen hemen hiç bir islami anaokulu bulunmadığı için birçoğu katolik anaokulları ve eğitim kurumlarına gitmektedirler. Müslüman ebeveynler, bir kilise kurumundan dinsel eğitim konusunda daha büyük özen bekledikleri için çoğunlukla devletin kurumlarını değil de katolik kilisesinin eğitim kurumlarını tercih etmektedirler. Bu noktada eğitimcilerin diğer dinlere karşı açık ve hoşgörülü bir tutuma sahip olmalarına güvenmektedirler ve çocuklarının dinsel sorumlulukları ve büyüdükları ülkenin kültürü ve dinini tanımasına da değer vermektedirler. Ancak bir çok müslüman ebeveynler için - örneğin yiyecek kurallarına dikkat edilmesi ve çocuklarının da islami inançlarından bahsedebilmeleri gibi - dinlerine katolik anaokulu ve eğitim kurumlarında saygı gösterilmesi de önem taşımaktadır.

Merkez olarak hristiyan imanı

(292) „Katolik anaokulunda dua edilmesi, Tanrı’dan, İsa’dan ve Kitabı Mukaddes’te anılan diğer kişiler ve azizlerden bahsedilmesi, dinsel ilahi ve şarkılar söylenmesi ve kilisenin bayramlarının kutlanması, bu anaokulunun bir parçasıdır.“ Katolik anaokul ve yuvalarının federal birliğinin (KTK - Verband Katholischer Tageseinrichtungen für Kinder) küçük yaşlarda dinsel eğitim ile ilgili

temel açıklaması bu sözlerle başlamaktadır.⁷¹ Bu anlayışla dinsel eğitim, katolik anaokullarının eğitim ve terbiye görevlerinin temel noktası olarak çocukların hristiyan imanını ve kilisenin iman yaşamını tanımalarını sağlamaktadır. Katolik anaokulları dinsel eğitimle çocukların kişilik gelişimini desteklemektedirler.

(293) Katolik anaokullarındaki dinsel eğitim çocukların deneyimlerini, sorularını ve görüşlerini gözönünde bulundurmaktadır. Bu deneyimlere başka dinlere mensup kişilerle görüşmeler ve tanışmalar da dahildir. Çocuklar bu insanlarla hem yakın çevrede hem de okullarında karşılaşmaktadırlar. Bundan dolayı eğitimin günlük süreci içerisinde diğer dinlerle bir karşılaşma, ya da diğer dinlerin tema olarak yer alması ortaya çıkar. Dinler dinlerle temas çocuklara kendi dinleri ve kiliseye aidiyetleri hakkında yeni bir anlayış da kazandırmaktadır. Bu nedenle çocuklara uygun bir dini eğitim programı kendi dini ve mezhebi hakkında sorulara da yer ayırmalı ve katolik çocukları imanlarını tanıyıp benimsemeye yönlendirmelidir.

Başka dinlerden insanlarla görüşme

(294) Eğer günümüzde müslüman ebeveynlerin beklentilerini ve değişik dinlerden çocukların eğitimini uygun bir şekilde yerine getirebilmek istiyorlarsa öğretmenlerin imanda ve kilisede sağlam bir temele sahip olmaları büyük öneme sahiptir. Kendi dinsel kimlikleri ne kadar berrak ise, başka dinlere karşı da o kadar açık ve toleranslı olabilirler, görüşme ve birliktelikleri organize ve bunlara eşlik edebilirler ve eğitimsel işlerini de o derece şeffaf kılabilirler: Müslüman ebeveynlere - genelde anaokulu

⁷¹ Lebensräume erschließen. Überlegungen zur religiösen Erziehung im Elementarbereich. Eine Handreichung zur grundlegenden Orientierung. Redaktion: Matthias Hugoth. Freiburg: Verband Katholischer Tageseinrichtungen für Kinder (KTK) - Bundesverband 1996.

gruplarının tüm ebeveynlerinin katıldığı toplantılarda ve gerekirse özel görüşmelerde - hristiyan ağırlıklı dinsel eğitim çalışmasının temel içerik ve amaçları, çocukların bu eğitimde ne tür deneyimler edinecekleri, neler öğrenecekleri ve diğer dinler hakkında nasıl bilgi sahibi olacakları konusunda aydınlatılırlar. Bunun ötesinde anaokulunun günlük akışı içinde dinlerarası temasın nasıl biçimlendirileceği ve her bireyin kendi dinine karşı saygı ve tutumunun nasıl olacağı açıklanır. Bu, bir hristiyan eğitimi ve bir müslüman eğilimli dinsel eğitimin hem ortak yönlerinin hem de farklılıklarının konu olarak ele alınmasını da içerir.

3.3.4 Özel katolik okulları

(295) Özel katolik okulları Almanya Federal Cumhuriyetinin kamuya açık okul sisteminde özel bir yere sahiptir. Şu sıralarda 1.137 katolik okulunda yaklaşık 370.000 kadar öğrenci öğrenim görmektedir. Bu ise Almanya'daki toplam öğrenci sayısının % 3'üne tekabül etmektedir.

(296) Özel katolik vakıf okulları *devletçe tanınmış* okullar olarak kamuya açık okullardan istenen bütün şartları yerine getirmektedirler. Özel *katolik* okulları olarak eğitimsel çalışmalarında, eğitim ve okul yaşamına dinsel boyutu da içeren ve katolik kilisesinin öğretisine göre iman ve kültür ile iman ve eğitimsel alanda yaşamın bir sentezini amaçlayan bir konsepti temel almaktadırlar. Katolik okullarının eğitim programlarında hristiyanlık dışındaki dinlerin de yoğun bir şekilde işlenmesi bu geniş konseptte uygun düşmektedir. Bu noktada aynı zamanda Almanya'daki müslümanların sayısının artmasından dolayı da islamiyete daha fazla yer verilmektedir ki, bu da konunun daha derinlemesine incelenmesinde kendisini göstermektedir. Bu hem özellikle - diğer dünya dinleri ile

Hristiyanlık dışı dinleri yoğun şekilde inceleme

beraber - islamiyetin de işlenmesinin zorunlu olduğu katolik din derslerinde,⁷² hem de toplum bilimlerini konu alan diğer derslerde gerçekleşmektedir. Örneğin daha sık gerçekleştirilen cami ziyaretlerinde görüldüğü gibi okul dışındaki öğrenim yerleri de bu açıdan gitgide daha fazla önem kazanmaktadır. Katolik okulları kendi kurumlarına ya da kiliselere davetlerle hristiyanlar ve müslümanlar arasında gerekli olan görüşmeler ve beraberlikler konusunda katkı sağlamaktadırlar.

(297) Katolik okullarının dinsel ağırlıklı olmaları ve geniş bir dünya görüşüne sahip olmaları nedeniyle bazı müslüman ebeveynler çocuklarının bu okullara kabul edilmelerini dilemektedirler. Kilise vakıflarının ise gerekli görüldüğü durumlarda müslüman öğrencileri de kabul etmeye temel olarak hazır oluşları buna uygun düşmektedir.

(298) Bu durum ise, müslüman çocuklar ve gençlerin başvuruları sırasında özel bir görüşmeyi ve konunun dikkatle incelenmesini gerekli kılmaktadır. Ebeveynler ve kendisi için başvuruda bulunulan çocuk vakfın bir temsilcisi ile görüşme sırasında katolik bir okulun yapısı, amacı ve bu amacın uygulamaya geçirilişi konusunda bilgilendirilirler ve çocuklarının eğitim alacağı okulun temel konseptini kabul ettiklerini ifade ederler. Bu şartlar altında müslüman çocukların okula kabulü dinsel ve kültürel birliktelikler için özel ve çok uygun bir fırsat sunabilir ve hristiyanlar ve müslümanlar arasında anlayışa ve toplumuza uyum sağlamalarına bir katkıda bulunabilir.

Müslüman öğrencilerin kabulü için önşartlar

(299) Katolik okullarının islamiyetle bir temas düzeyleri daha vardır, o da öğrenci ve öğretmenlerinin çoğunluğu müslümanlardan oluşan islam ülkelerindeki katolik okulları ile kurdukları ilişkilerdir. Bu sayede uluslararası

Yurtdışındaki okullarla ilişkiler

⁷² bkz. Başlık 3.3.5.

kardeş okullar gibi, proje çalışmaları ve öğretmen ve öğrenci takası gibi, günümüzde uluslararası kuruluşlarca çaba gösterilen program ve projelere katılmak konusunda avantajlı durumdadırlar.

(300) Özel katolik vakıf okulları islamiyetle böylesi geniş kapsamlı temasları sayesinde öğretmen ve öğrencilerini yurtiçi ve yurtdışında islamiyetle beraberlik ve işbirliği konusunda yetkin kılmaktadırlar. Bu sayede kültürler ve dinlerarası diyaloga ve Almanya’da yaşayan müslümanların entegrasyonuna vazgeçilmez bir katkıda bulunmaktadırlar.

3.3.5 Katolik din dersinin konusu olarak islamiyet

(301) Çoğu öğrenciler bugün çevrelerinde islamiyetle karşılaşmaktadırlar. Buna karşın islamiyet birçok çocuk ve genç için hala yabancı bir din olarak kalmaktadır. Bu yabancılık bazen ilgi bazen de olumsuz tepki doğurmaktadır. Okulun görevi öğrencileri dinsel çoğulculuk ve çeşitlilik konusunda bilgilendirmek, onlara ortak yanları ve farklılıkları açıklamak ve onları dinsel ve ahlaki konularda kendi konularını geliştirmeye yetkin kılmaktır. Bu noktada din dersi önemli bir katkı sağlamaktadır.

(302) Katolik din dersi, temel eğitimi „iletişim yetkinliği ve kendi kültür çevresinden de öte dayanışmacı bir katılım“ olarak gören bir eğitim kavramınca yönlendirilmektedir.⁷³ Diğer dinler ve dünya görüşlerinin - özellikle islamiyetin - işlenmesi bu dersin temel bir parçasıdır. Bu sayede katolik din dersi hristiyanların ve müslümanların okulda ve toplumumuzda hoşgörülü ve anlayışlı bir birlikteliğine etkin ve yapıcı katkı sağlamaktadır.

Dinsel
çoğulluğu
tanıtmak

⁷³ Die bildende Kraft des Religionsunterrichts. Zur Konfessionalität des katholischen Religionsunterrichts (Die deutschen Bischöfe Nr. 56), Yayınl.: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 1996, S. 44.

(303) İlkokuldaki din dersinde çocuklara islamiyetin bayramları ve dinsel uygulamaları tanıtılır. Bu bilgiler onların müslüman öğrencilerin dinsel kökenli davranış ve tutumlarını daha iyi anlamalarına ve onlara karşı anlayışlı davranmalarına yardım eder.

Din dersinin beraberliğe katkısı

(304) Ortaokul 1. sınıfta islamiyet, diğer dünya dinleri ile birlikte dersin mecburi konuları arasında yer alır. İçerik olarak islamiyetin temel iman öğretileri, dinsel temel ödevler ve temel hukuk öğretileri ile islam tarihinden temel bilgiler sunulur. Bu noktada müslümanların dinlerini içinde bulacakları şekilde islamın sağlam bir sunumuna büyük önem verilir. Bu sınıf düzeyinde islamiyetin derslerde işlenmesinin amacı hem bilgi sunmak, hem de katolik öğrencilerde müslümanlara yönelik hoşgörü ve anlayışın gelişmesine yardımcı olmaktır. Konu ile ilgili bilginin yanısıra, önyargıları algılama ve inceleme yoluyla sonuçta davranış değişikliklerine yolaçan duygusal impulslar da ortaya çıkmaktadır. „İslam“ konulu derse - mümkün olduğu yerlerde - müslüman öğrencilerinde davet edilmeleri, bir caminin ziyaret edilmesi ve dinleri hakkında bilgi verebilecek düzeyde olan yetişkin müslümanlarla görüşmeler de dahildir. Siyasette ve kamuoyunda yer alan „Fanatizm“ ve „İslamcılık“ gibi terimler nedeniyle din dersi çocukların islamiyetin dinsel öğretisi ve ahlaki değerleri ile siyasete malzeme yapılması arasında ayırım yapmayı öğrenmelerine büyük katkı sağlamaktadır.

İslam konusunun işlenişinin amaçları

(305) Lise düzeyinde islamiyet konusunun işlenmesi en başta teolojik açıdandır. Öğrenciler müslümanlarla dinsel ve ahlaki sorunlar konusunda anlamlı ve doygun bir diyalog sürdürebilmeye yetkin kılınmalıdırlar. Bunun ön şartı ise kendi konumu hakkında sağlam bilgi ve katolik kilisesine diri bir aidiyet, diğer din hakkında bilgi sahibi olunması, dinsel ve ahlaki sorunları karşı tarafın açısın-

Değişik sınıflarda

dan da görebilmek ve kendi konumunu dayanaklarıyla ifade edebilmeye yetkinliktir.⁷⁴ Ortak noktalar ve çelişkili noktalar - örneğin islamın mesih öğretisi konusundaki soruları - bu nedenle katolik iman öğretisinin sunumuna dahil edilirler. Uygun olan yöneltimi kilisenin açıklamaları sağlamaktadır.⁷⁵

(306) Meslek okullarında da islamiyet konusunun işlenmesi zorunlu ders konularındandır. „Toplumumuzda genç insanlar yanyana çalışmak zorunda oldukları diğer dinlerin mensuplarıyla bir araya gelmektedirler. Gençleri böylesi durumlara hazırlamak meslek okulunun eğitim görevleri arasındadır. Diğer inançları büyük saygı ile incelemek, kendi inancının da daha iyi anlaşılmasını ve derinleşmesini sağlamaktadır.“⁷⁶ Bu şekilde meslek okullarındaki katolik din dersi hristiyanlar ve müslümanların işyerlerinde karşılıklı anlayış ve işbirliklerini desteklemektedir.

3.3.6 Diyalogun konuları: Değerler diyalogu

(307) Hristiyanlar ve müslümanlar arasındaki geçen on yılların ortak çalışmalarının bilançosu, teoloji düzeyindeki diyalogun kelimenin dar anlamı ile çok zor olduğunu göstermektedir. Dürüstlük, her iki taraftan da, şaşmadan karşılıklı saygı ve karşısındaki için daha iyi bir anlayış

⁷⁴ bkz. Grundlagenplan für den katholischen Religionsunterricht in der Sekundarstufe II / gymnasiale Oberstufe, Yayınlayan: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 2003, Kap. 4.

⁷⁵ bkz. II. Vatikan Konsili'nin Nostra Aetate bildirisinin yanında, öncelikle: Päpstlicher Rat für den interreligiösen Dialog / Kongregation für die Evangelisierung der Völker, Dialog und Verkündigung (Verlautbarungen des Apostolischen Stuhls 102), Yayınlayan: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 1991.

⁷⁶ Grundlagenplan für den katholischen Religionsunterricht an Berufsschulen, Yayınlayan: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 2002, S. 37.

geliştirme hedefine yönelik durumda iken kendi dinsel geleneğine tamamen sadık olmayı talep etmektedir.

(308) Ancak değerler ve değer yargıları düzeyinde hristiyanlar ve müslümanlar inançlarından dolayı kendilerini ortaklaşa tanıklık ve dayanışmacı ve işbirliği içinde hizmetle sorumlu olarak görebilirler. Tanrı'nın bir armağanı olarak gördükleri insan onuru, bu onurun bütün içeriğini beraberce savunmaya yöneltir ve bundan doğan değer yargılarını hukuki metinlere ve ahlaki kurallara dönüştürmeye teşvik eder. Bu konu hristiyanlar ve müslümanların bütün görüşmelerinde hemen her zaman merkezi öneme sahiptir.

İnsanın
değeri

(309) Müslümanlarla birlikte olarak da gerçekleştirilmesi gereken değerlerin bir adı vardır: İnsan hakları. Bu kavramın müslümanlar arasında da gitgide önemli ve merkezi bir konuma kavuşmaya başladığını tespit etmek sevindiricidir. Bu durum, - en azından günümüze dek - insan hakları konusundaki değişik islami açıklamaların, kullanılan terimlere, 1948 tarihli Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ya da İkinci Vatikan Konsili'nin Din ve Vicdan Özgürlüğü hakkındaki bildirisinin (*Dignitatis Humanae*) metnindekinden farklı bir anlam yüklemeleri gerçeğine rağmen geçerlidir.

İnsan
hakları

(310) Değişik islami insan hakları açıklamalarının anlamları nasıl olursa olsun ve sürekli olarak şeriata gönderme yapılmasına karşın, bu açıklamalarda sözkonusu olanın önemli değer yargıları olduğunu kabul etmek gerekir. İkinci Vatikan Konsili de hristiyanları ve müslümanları „geçmişini unutup birbirini anlamak için çaba göstermeye ve tüm insanlar adına sosyal adaleti, ahlaki değerleri, barışı, özgürlüğü korumak ve özendirmek için işbirliği yapmaya“ (*Nostra Aetate* 3) çağırdığında da bu değerleri vurgulamaktadır. Bunun yanında „Günümüz Kilisesi hak-

kında Tinsel Yasa“ da (*Gaudium et Spes*) bütün iyi niyetli insanların işbirliğinin gerekli olduğu alanları bir „tablo“ şeklinde ortaya koymaktadır. Hristiyanlar ve müslümanlar, yahudiler ve bütün iyi niyetli insanlarla birlikte „insanlara daha iyi hizmet“ aracılığıyla „dünyayı mükemmelleştirmeye“ çağrılıdır. Diyalog ve işbirliğinde bunu yerel, bölgesel ve uluslararası alanda ilerletmek, geliştirmek sözkonusudur: Gerçekten çoğulcu toplumların oluşturulması; azınlıkların ve çocukların haklarının korunması; ailelerin desteklenmesi; kadın hakları ve demokratik, sosyal toplum yapısı için gayretler; sosyal adalet ve barış kültürünün gerçekleştirilmesi için gösterilen tüm çabalar. Şüphe yok ki, bunların büyük çoğunluğu henüz gerçekleştirilememiştir. Genel anlamda, dinsel toplumun sınırları ötesinde dayanışmacı bir düşünce ve eylem birliği henüz gerçekleşmemiştir. Ancak değişmeyen şudur: hristiyanlar ve müslümanların „yaşam diyalogu“ bunları talep etmekte ve kaçınılmaz şekilde ortak inisiyatifler oluşturmaya ve mültecilere, toplum tarafından dışlanmışlara, bedensel özürlüler ve hastalara okul, hastane, cezaevi vb. yerlerde etkin işbirliği yoluyla fedakarca hizmet etmekte yarışmaya teşvik etmektedir. Bu birlikte düşünmeye ve eğitim, yaşamın korunması ve hatta bioetik konularına dek birçok konuda inisiyatifler oluşturmaya yönelmektedir.

İnsan
yaşamının
değeri

(311) Tek Tanrı inancına sahip olan herkes için insan yaşamı en başından en son anına dek kutsaldır: islamiyet de hristiyanlık gibi kürtajı, kısırlaştırmayı ve ötenaziye reddetmektedir. Aralarında doğum kontrolü ve aile planlaması konularında görüş farklılıkları olsa da her iki din de sorumlu ana-babalığı savunmaktadırlar. Bu bağlamda aile hukuku konusunda değişik islam ülkelerindeki gelişimi incelemek yararlı olur. Şüphesiz ki, görüşmeler, kültürlerin karşı karşıya gelmesi, dünya çapında insani ilişkiler hristiyanlar ve müslümanların birbirlerine yaşanan

değerler konusunda ilk bakıştakinden daha yakın olduklarını keşfetmelerini sağlamaktadır.

3.4 Hristiyan ve müslümanların laik devlette ortak yaşamları

(312) Almanya’da bir hristiyan ve bir müslüman biraraya geldikleri zaman - kendileri bunun bilincinde olsalar da olmasalar da - her iki inancın yanısıra üçüncü bir öge, yani dine karşı tarafsız hukuk devleti ya da başka bir şekilde ifade edilmek istenirse laik yapılı toplum da bu görüşme sırasında mevcut durumdadır ve görüşmeyi etkilemektedir. Almanya bir yandan bir müslümanın yüzyıllar boyunca en fazla dostluğa bağlı olarak bir konuk olabileceği yahudi kökenleriyle birlikte hristiyanlığın etkisindeki batının bir parçası durumundayken, diğer yandan günümüzdeki devlet ve toplum düzeni müslümanın haklarının hristiyanlardan daha az olmamasını sağlar, öyle ki müslümanlar ve hristiyanlar özgürce ve eşit haklara sahip muhataplar olarak biraraya gelebilirler. Başka bir ifadeyle, insanın statüsünü dinsel aidiyeti değil, laik temele dayalı hukuk düzeni belirlemektedir. Bu, ilke olarak farklı dinlere mensup vatandaşların hukuki eşitliğini sağlayan hukuk düzeninin laikliğidir - Ortaçağ’da hristiyan ülkelerde yargının *ordo* ve yine günümüze dek yahudi ve hristiyanların islam ülkelerinde „zimmi“ olarak hukuken daha düşük durumda bulunmalarından farklı olarak.

Laik devlette eşit haklara sahip yurttaşlar olarak hristiyanlar ve müslümanlar

(313) Modern batılı anayasal düzen ve anayasanın inanç özgürlüğü hakkındaki temel değer yargıları, hristiyan düşüncesine de tamamen uygundur. Katolik Kilisesi, İkinci Vatikan Konsili’nde inanç özgürlüğünü, insan onuruna dayalı temel bir hak olarak görmüştür. Bu nedenle hristiyanların müslümanlarla görüşmelerinde, islam ülkelerindeki hristiyanların da müslümanların bizim ülkemizde

Hristiyanlar için islam ülkelerinde, müslümanlar için Almanya’da inanç özgürlüğü

yararlandıkları kadar inanç özgürlüğüne sahip olmaları düşüncesini ortaya koymaları hem doğal ve hem de gereklidir. Diğer yandan dünyanın diğer taraflarındaki inanç özgürlüğü kısıtlamalarını örnek göstererek Almanya'daki müslümanların inançlarını yaşama haklarına kısıtlama getirmek hem anayasal düzenimize hem de inanç özgürlüğü hakkındaki hristiyan düşüncesine aykırı olurdu.

(314) İnanç özgürlüğü temel hakkı çoğulcu Alman toplumunda gitgide dinsel farklılıklar ve dinsizlik ağırlıklı bir yapı içerisinde yer almaktadır. İnsanların inanç özgürlükleri arasındaki sınırın nasıl çizileceği konusunda toplumun bir uzlaşmaya varması gereklidir. Hristiyanlar ve müslümanların bu konuda da görüş alışverişinde bulunmaları gereklidir. Bu noktada hristiyanlarla müslümanlar aralarında bir çok farklılıklar, ancak inançsızlarla kıyaslandığında aralarında bir çok ortak yanlar da bulunmaktadır. Bu şekilde kendi aralarında ve toplumun üyeleri olarak bütün sınırlar ötesinde barışçı ortak yaşam konusunda anlaşmaya olan ilgileri artmaktadır.

(315) Değer yargılarına dayalı ancak dinsel açıdan tarafsız olan anayasal düzen, tarihi açıdan, sonucunda devletin dinsel inançları devlet zoruyla kabul ettirmekten vazgeçmeyi öğrenerek gerçek konusundaki tekelciliği bıraktığı din savaşları deneyimi üzerinde kuruludur. Ancak o dönemde birbirine karşı olan taraflar hristiyan mezhepleriydi. Bu nedenle laik düzen uzun süre „hristiyan karakterliydi“ ve günümüze dek de hristiyan geleneğinden etkilenimler taşımaktadır. İslamla ilişkili olarak biz hristiyanların barış içinde birarada yaşamamızı güvence altına alan laik düzenin müslümanlarca bir ölçüde „hristiyan karakterli“ olarak görüldüğünü, bir ölçüde de hristiyanlığını yitirmiş ve tanrısızlık olarak değerlendirildiğini görmemiz gerekir.

(316) Almanya'daki müslümanlar islam hukukundan kaynaklanan dinsel taleplerin ancak laik temelli hukuk devleti çerçevesinde gerçekleştirilebileceğini ve böylece uygun dini haklara dönüştürülebileceğini öğrendiler. Bu şekilde örneğin Almanya Müslümanları Merkez Konseyi'nin Şubat 2002'de anayasayı şeriatı aykırı olmayan yerel hukuk düzeni olarak tanıması önemli bir ilerleme oluşturmaktadır. Müslümanlar inanç özgürlüğünü baz alarak hukuki yollardan şeriatı dayalı talepler için davalar açtıkları zaman, islamiyetin o ana dek kendisine yabancı olan hukuk düzenine uyumu için katkıda bulunmaktadır. Ancak bazı gayrimüslimler anayasanın tanınmasının sürekli olarak şeriatı dayandırılmasının sonucunda müslümanların yasal dinsel haklar yerine anayasanın değiştirilmesi için gayret edeceklerinden korkmaktadırlar.

Laik devlette müslümanların dinsel haklarının algılanışı

(317) Bu bağlamda hristiyanlara düşen görev devlet ve toplum içindeki etkinliklerinde ve aynı şekilde müslümanlarla görüşmelerinde buna gayret etmeleri ve laikliğin dinsizlik olmadığını daha iyi açıklamalarıdır. Anayasanın önsözünde Tanrı'ya gönderme yapılması hakkında sürekli tekrarlanan tartışmalar da hristiyanlara bu açıdan bir fırsat sunmaktadır. Bu açıdan net bir pozisyona sahip olmanın ne kadar önemli olduğuna örneğin Almanya Müslümanları Merkez Konseyi'nin 1998 yılındaki Federal Parlamento seçimleri sırasında müslümanları oylarını anayasanın önsözündeki Tanrı'ya ilişkin ifadenin korunmasından yana olan politikacılara vermeye çağırısı örnek teşkil etmektedir.

Laiklik dinsizlik demek değildir

(318) Anayasa, hristiyanların, müslümanların, başka inanç mensuplarının ve inançsızların inanç özgürlüğüne hukuki temel olarak din barışını sağlayıcı ve koruyucu fonksiyonunu ancak hukuki geçerliliği kendiliğinden genel kabul görürse yerine getirebilir. Bu nedenle müslü-

Devletin laikliği: Müslümanlar içinde inanç özgürlüğünün temeli

manların da laikliği hem kendi inanç özgürlüklerinin hem de farklı dinlerin eşit haklarda ortak yaşamı için temel olarak kabul etmeleri önemlidir. Değer yargılarına dayalı, ancak dinler karşısında tarafsız olan hukuk devletinde hristiyanlar gibi müslümanların da kendi kimliklerini hem vatandaşlık hem de din mensubu kategorisinde belirleyebilecekleri öngörülmektedir.

(319) Bu açıdan hristiyanlık son iki yüzyılda laikleşmenin zor ve sıkıntılı sürecini yaşamıştır. Günümüz için İsa'nın şu sözü çok yararlıdır: „Sezarın hakkını Sezara, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin.“ Biz hristiyanlar için İsa, dinin yönetim düzeni olamayacağını en üstün örnek olarak yaşamıştır. Çoğu müslümanın siyasi düşüncesi ise hala çoğunlukla din, devlet ve hukukun sıkı bir birlikteliğinin etkisi altındadır. Hristiyanlar, Kilise'nin siyasi görevlerden kurtarılması nedeniyle biraz sancılı ancak artık kabul görmüş olan laikleşme deneyimleri nedeni ile müslümanların laik devlette farklılık içinde birarada yaşamak için uygun çerçeveyi bulmalarına yardımcı olabilirler mi?

Bölüm II

Detaylı Konular

Huzurevi

(320) 20. yüzyılın 60'lı yıllarından itibaren Almanya'ya gelen çoğunluğu Türk müslüman göçmen işçilerin ilk neslinin üyelerinin çoğu artık emeklilik çağındadırlar. İçlerinden çoğu başlangıçtaki planlarının yerine artık tamamen burada kalmaya karar vermişlerdir, çünkü çocukları ya da torunları artık Almanya'da ya mesleki açıdan kalıcıdırlar ya da eğitim görmektedirler ve bu nedenle geleceklerini artık memleketlerinde değil, burada görmektedirler. Ancak bu göçmenlerin hepsi de hala sağlıklı bir eşe ya da çocuklara sahip değildir. Bunun yanında çekirdek aile yapısı ve mesleki nedenlerle devingenlik göçmen müslümanlar arasında da yaygınlaşmaktadır, öyle ki yetişkin çocukların ebeveynlerinden çok uzaklarda yaşamaları gitgide daha sık görülmektedir. Bu nedenle Almanya'da yaşlı ve bakıma muhtaç hale gelen müslüman erkek ve kadınların hepsinin de beraber yaşayacakları ve kendisine bakabilecek yakınları olmayabilmektedir. Özel müslüman huzurevlerinin kurulması çabaları daha başlangıç safhasındadır. Tüm bu koşullar nedeniyle kiliseler tarafından yürütülen huzurevleri ve bakımevlerinde artık arasına müslüman sakinlere de rastlanmaktadır.

(321) İçlerinden çoğu memleketlerinde öylesi sosyal şartlar içinde yetişmişlerdir ki, bir insanın yaşamının son dönemini yakınlarının arasında değil de böylesi bir kurumda geçirmesi onlar için hiç düşünülemez ve günümüze dek hala çok istisnai bir durumdur. Bu nedenle böylesi bir konumda kaldıklarında daha çok yalnızlığın sorunlarıyla mücadele etmek zorundadırlar. Bu sorunlar, dil sıkıntısı, alışılmadık yemekler, Alman sakinlerin yabancı gelen sofrası ve davranış adabları ve huzurevi ya da bakımevi sakinleri arasındaki gelenek ve yaşam tarzlarının farklılığını iyice belirginleştiren diğer faktörler nedeniyle daha da ağırlaşacaktır. Daha da acı gelen deneyim ise, yaşlılara Almanya'da, müslüman ülkelerinde hala doğal olan bir şekilde saygı ve itibar

gösterilmediğini farketmeleridir; o zaman yalnızlığın yanına kendisinin hakir görülüp değeri verilmediği duygusu da eklenmektedir.

(322) Bu şartlar altında yaşlı müslümanlara da kendilerine sevgi dolu bir şekilde bakıldığı ve kendilerini evlerinde hissedebilecekleri duygusunu kazandırmak huzurevleri ve bakımevlerinin idarecileri ve personeli için özel bir görev oluşturmaktadır. Bu nedenle personel toplantıları ya da hizmet içi seminerlerde böylesi sakinlerin durumlarının zorluğu ve özel ihtiyaçlarının gözönünde bulundurulmasının gerekliliği konusunda personelin dikkatinin çekilmesi tavsiye olunur. Bunun için diğerleriyle birlikte şu noktalar önemlidir:

(323) Hastanelerde olduğu gibi huzurevleri ve bakımevlerinde de müslümanlara islami yiyecek kurallarına uyabilmeleri, ibadetlerini yerine getirebilmeleri ve istenirse bir imamın ya da yerel cami cemaatinden bir temsilcinin desteği sağlanabilmelidir. Bu konuda daha detaylı bilgiler „Hastane“ başlığı altında yer almaktadır.

(324) Hastane başlığı altında yer alan açıklamalar dışında burada özel olarak huzurevleri ve bakımevleri ile ilgili bazı tavsiyeler eklemek gerekir: Temel olarak müslümanlara, istiyorlarsa huzurevlerinde de günlük beş vakit namazlarını kılabilme olanağı sağlanmalıdır. Buna dikkat ederek öğle ve akşam yemeklerinin saatlerinin düzenlenmesi ya da namaz kılabilmek için gerekli serbestliğin sağlanması gerekir.

(325) Güçsüz olan yaşlıların, zayıfların, sakatların ve hastaların islamiyette Ramazan ayında oruç tutma mecburiyeti yoktur, evet hatta oruç tutmamalıdır, bunun yerine daha çok olanakları ölçüsünde bir yoksulu doyurmak ya da sadaka vermek gibi bir hayır işlemleri gerekir. Normalde çok yaşlı insanlar artık oruç tutmazlar ve bunun yerine böylesi bir yöntemi seçerler. Ancak kendilerini Ramazan ayında bütün ay boyunca ya da bu ayın bir bölümünde oruç⁷⁷ tutabilecek kadar iyi hissederlerse, ve zorunlu bir tıbbi engel yoksa, kendilerine bu konuda kolaylık sağlanmalıdır. Bu örneğin şöyle olabilir: öğle yemeği bir ta-

⁷⁷ bkz. Bölüm I, Başlık 2.1.4 ve Bölüm II, Başlık: İslami bayramlar.

bakta çorba tası ve tatlı da dahil olmak üzere uygun bir kapakla buz-dolabında saklanabilir, öyle ki, güneş battığı zaman kendileri ya da personelden biri yemeği çıkarıp sıcak yenmesi gerekenleri bir mikrodalga fırında ısıtabilir ya da - örneğin Ramazan yaz aylarına denk gelir ve iftar vakti normal akşam yemeği saatinden daha da geç olursa - soğuk bir akşam yemeği paketlenmiş olarak hazırlanabilir ki, iftar saatinde kendileri yemeği alıp yiyebilsinler.

(326) Müslüman sakinlerin de bulunduğu huzurevleri ve bakımevlerinin idarecileri her yıl farklı tarihlere denk gelen müslümanların en büyük iki bayramının (bkz. „İslami bayramlar“) her yıl tam tarihini öğrenmeli ve diğer sakinlerin de yanında onların bayramlarını kutlamalıdır. Ayrıca diğer personeli de müslüman sakinlerin bu günlerde tebrik edilmekten memnun olacakları konusunda bilgilendirmelidirler. Tatlı kurabiyeler ya da bu bayramlarda müslümanların birbirlerine götürmeye alışık oldukları gibi, bir Türk dükkanından bir kutu helvayı ya da baklavayı takdim etmek de sevindirecektir. İslami takvimin bu ana bayramlarının görmezden gelinmediğini ya da unutulmadığını, aksine insani bir katılımıla eşlik edildiğini gösterecek olan böylesi küçük şeyler müslüman sakinlerin kabul gördüklerini hissetmelerine ve kendilerini daha iyi hissetmelerine katkı sağlayabilir. Bayramların tam tarihleri konusunda episkoposlukların islamiyet konusundaki görevlileri ya da yerel bir caminin cemaati bilgi verebilir.

(327) Müslümanların çok güçlü olan utanma duygusu nedeniyle vücut bakımı, giyinip soyunmak ya da tuvalet ihtiyacı ile tüm tıbbi ve bakımla ilgili konularda, hele de bu edep yerlerini içeriyorsa, olanaklar elverdiğince aynı cinsiyetten bir personelce gerçekleştirilmelidir. Yani müslüman erkeklere, erkek hastabakıcı ve doktorlar, müslüman kadınlara da kadın hastabakıcı ve kadın doktorlar meşgul olmalıdır. Personel sıkıntısı nedeniyle bu olanaksız ise, o zaman olabildiğince nazik ve hassasiyetle davranılmalıdır. Müslüman erkek ve kadınların kendi görüşlerince dinen emredildiğini kabul ettikleri giyim ve başörtüleri gibi eski alışkanlıklarını kabullenmek gerekir. Alışkanlıklarını değiştirtilmeye çalışmaktan ya da bu konuda eleştirilerde bulunmaktan kaçınılma-

lıdır; böylesi denemeler farklı inanç sahiplerine gösterilmesi gereken saygı ile bağdaştırılmaz.

(328) Huzurevi ya da bakımevi, sağlığı nispeten iyi olan sakinler için terapi amaçlı, kültürel ya da eğlendirici türde etkinlikler düzenliyorsa, etkinliğin programına Alman kökenli olmayan yaşlı müslüman sakinler de gözönünde bulundurularak dil gerektirmeyen türden (örneğin birlikte çörek pişirmek, elişi, Ksilofon, Üçgen veya Tamburin gibi basit enstrümanlarla müzik yapmak gibi) bölümler konulması da yararlı olur, öyle ki dil ve kültür sınırları olmaksızın katılım ve topluluk deneyimi mümkün olabilsin.

(329) „Hastane“ başlığı altında katolik hastane din görevlilerinin müslüman hastaların görüşme istekleri olması konusunda açıklanan şey, aynı şekilde huzurevlerinin din görevlileri için de geçerlidir. Ölüm döşeginde bulunanlara eşlik edilmesi ve müslümanların ölümü sırasında gözönünde bulundurulması gereken en önemli konular da aynı başlık altında işlenmiştir. „İslamda ölüm“ konusu hakkında bu kitabın 1. bölümünde 2.1.8 başlığı başka bilgiler de sunmaktadır.

Sünnet

Erkeklerde sünnet

(330) Erkek müslümanlar çocuk yaşta sünnet edilirler. Bu işlemin zamanı bölgeden bölgeye doğumdan hemen birkaç gün sonrası ile yaklaşık 13 yaş arasında değişmektedir. Ortadoğu'nun arap müslüman ülkeleri ile Türkiye ve İran'da geleneksel olarak sünnet yaşı beş ile yedi arasında değişmektedir. Ancak günümüzde şehirli aileler arasında küçük çocuğun korku ve acısını en aza indirmek maksadı ile sünneti doğumdan hemen sonra hastanede yaptırma eğilimi artış göstermektedir.

(331) Erkek çocuklarının sünnet edilmesi geleneği islamiyet öncesi de Arabistan'da yaygın bir uygulamaydı. Kuran'da sünnetten bahsedilmemektedir. Ancak peygamber Muhammed'in değişik hadisleri ve kendi şahsi örneği müslümanlarca takip edilmesi gereken bir *sünnet*

olarak görülmesine temel olarak gösterilir. Sünnetli olmak müslüman erkeklerce islam dinine aidiyetin vazgeçilmez işareti olarak görülür. Bu nedenle islama geçenlerde yetişkin yaşta da olsa sünnet uygulanır. Sünnet eğer çocuk beş ila yedi ya da daha ileri yaşta yapılırsa, bu aynı zamanda onun artık ilk çocukluk devrini bırakıp yavaş yavaş erkek olmaya başlamasının töreni gibi algılanır.

(332) Eskiden sünnetler genellikle hamam da işleyen berberler tarafından yapılırdı. Günümüzde islam ülkelerinde bu uygulama eğer bir doktor yapmıyorsa, genellikle ulusal sağlık kuruluşundan bir personel tarafından yerine getirilmektedir. Sünnet günü, bir düğün töreni olarak kutlanır. Çocuğa özel olarak bu gün için hazırlanan sünnet kıyafeti giydirilir. Eski alışkanlıklara uygun şekilde bir at üzerinde - günümüzde artık çoğunlukla bir otomobilde - caddeleri gezerler. Türkiye'nin çoğu yerinde hala süren kirve geleneğine göre, ailenin özel bir yakınlık kurmak istediği kirve sünnet sırasında çocuğu kucağında tutar. Sünnetin ardından çocuk yatağına getirilir ve tatlılar ve hediyelerle çektiği acı hafifletilir, teselli edilir. Aile, olanakları ölçüsünde davetli bir çok akraba ve tanıdıklarla büyük bir sünnet düğünü kutlar. Zengin ailelerin, yoksul ailelerin çocuklarını da kendi çocuklarıyla beraber sünnet ettirmeleri ve ardından birlikte sünnet düğünü kutlamaları eskiden beri varolan bir gelenektir. Sünnet törenlerindeki gelenekler islam ülkelerinde geleneksel düğünlerle çok benzerlikler içerir, örneğin Türkçe'de sünnet töreni de „düğün“ kelimesi ile anılır. Bunlar da sünnetin evlilik gibi yaşamın önemli dönüm noktalarından biri olarak algılandığını göstermektedir.

Kadınların sünnet edilmesi

(333) Özellikle Afrika'da ve Ortadoğu'da müslümanların büyük çoğunluğu ya da nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğu bazı ülkelerde kadınlar da „sünnet“ edilmektedir. Ancak burada sözkonusu olan, erkeklerde sünnet denilen cerrahi uygulamadan çok daha ağır bir uygulamadır: Yalnızca dışderinin bir parçası kesilmekle kalmayıp, her ülkenin kendi geleneklerine göre ya klitoris bir parçası, ya klitoris tamamı ya da - „firavun sünnetinde“ olduğu gibi - bunların ötesinde

kadın cinsiyet organının başka parçaları da kesilmektedir ki, bu yöntemlerden ikinci ve üçüncüsü birinci yöntemden daha sık uygulanmaktadır. Burada sözkonusu olan, açıkça ifade edilmesi gereken cinsiyet yönünden tam bir sakat bırakmadır. Dünya Sağlık Teşkilatı'nın (WHO) tahminlerine göre bu cerrahi müdahaleye maruz kalmış kadınların sayısı 135 milyon kadardır ve bu sayı hergün 6.000 civarında artmaktadır. Güvenilir tahminlere göre Somali'de kadınların hemen hemen % 100'ü, Mısır'da % 90'dan daha fazlası, Sudan, Etiyopya, Eritre ve Mali'de % 90'ı, Kenya, Ortaafrika Cumhuriyeti, Nijerya ve Liberya'da % 50 kadarı „sünnetlidir“. Kadınların cinsi yönden sakat bırakılması anlamına gelen bu uygulama Arap yarımadasının güneyi ve doğusunda da yaygındır ve nispeten daha az zarar veren birinci yöntemin uygulanması şeklinde de olsa Malezya ve Endonezya müslümanları arasında da uygulanmaktadır. Mevcut gözlemlere göre bu uygulamalar adı geçen ülkelerden Kuzey Amerika ve Avrupa'ya göç etmiş aileler tarafından da sürdürülmektedir. Bu aileler sünnetin yapılması için kızlarını kısa süre için kendi memleketlerine göndermektedirler. Büyük ihtimalle Almanya'da da bu şekilde „sünnet“ edilmiş ya da bu tehlike altında bulunan çok sayıda kız çocukları vardır. Almanya'da bu sünnet uygulaması resmen yasak ve cezaya tabidir ve uygulamanın Almanya'da yapılma olasılığı düşüktür. Bunun ne kadar uygulandığının yetkili kurumlarca tamamen tespiti, „sünnet edilen“ kızların utanmaları ve ailenin baskısı nedeniyle mümkün olduğunca gizli tutmaları nedeniyle olanaksız gibidir. Buna rağmen Almanya'da da savcılıkların doktorlar hakkında cinsel açıdan sakat bırakma şüphesi ile takibatta bulunduğu olaylar görülmüştür.⁷⁸

(334) Kız çocukları yerel geleneklere göre farklı yaşlarda, daha bir kaç günden 18. yaşına kadar olan süreç içinde, ancak daha çok beş ila sekiz yaşları arasında „sünnet“ edilirler. Bu sünneti çoğunlukla

⁷⁸ Bu konuda: Genitalverstümmelung von Mädchen und Frauen - Eine kirchliche Stellungnahme, erarbeitet von einer Arbeitsgruppe des Kirchenamtes der EKD in Verbindung mit externen Expertinnen, Yayınlayan: Kirchenamt der EKD, Hannover 1999, S. 7. 55 sayfalık bu broşür sorunun değişik boyutları hakkında kapsamlı bir bakışı sunmakta, sorunla mücadele etmek için alınabilecek tedbirleri göstermekte ve maruz kalmış kadınlar yararına olası bir angajman için tavsiyelerde bulunmaktadır.

„sünnet olmamış“ bir kızı evlenmeye uygun görmeyen - sosyal çevrenin görüşüne uygun olarak - annelerin inisiyatifi altında genel olarak bu sünneti meslek olarak uygulayan yaşlı kadınlar yaparlar. Sonuçları ise çok ağırdır: Alışılmış şekilde narkoz kullanılmaksızın, çoğunlukla sağlıksız koşullar altında ve bıçak ya da jilet gibi ilkel araçlarla yapılan böylesi uygulamaların sonucunda her yıl binlerce kız çocuğu yaşamını yitirmektedir. Bu cerrahi müdahale sonucu sağ kalanlarda ise çoğunlukla örneğin kronik idrar yolları ve böbrek iltihapları gibi çok ağır zararlara yolaçmaktadır. Bu müdahale, hiç hazırlanmamış ve alelacele yapılan ve erkek çocuklarının aksine kendileri için ne bir tören ne de hediye olmayan bir çok kızda ise öylesi travmalara neden olmaktadır ki, sonradan evlendikleri zaman kocalarıyla korkusuzca bir ilişki kuramayacak hale gelmektedirler. Bu cerrahi müdahale her halükarda kadınların cinsel ilişkiden zevk almalarını tamamen ya da kısmen olanaksız kılmaktadır ki, bu da onları ve kocalarını evlilikte ağır sıkıntı içine sokabilir.

(335) Kız çocukların cinsel açıdan sakat bırakılmaları (uluslararası tanımı FGM, „Female Genital Mutilation“ teriminin kısaltması) işleminde sözkonusu olan uygulama insan haklarına karşı ağır bir suçtur. Bu örneğin WHO, BM İnsan Hakları Komisyonu ve UNICEF’in bildirilerinde, 1997 yılında Almanya Federal Hükümeti’nin parlamentoda bir soruya⁷⁹ verdiği karşılıklı da belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler özellikle „BM Kadınlar Onyılı“ 1985-1995 programından beri kızların sünnet edilmesine karşı çaba göstermiş ve 1994 yılında böylesi uygulamaları yasaklamayı amaçlayan „Kadınlar ve çocuklarla ilgili zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması için eylem planını“ kabul etmiştir. Bu eylem planı ile uyum içinde çok sayıda ulusal ve uluslararası hükümet-dışı örgütler, en başta kadın birlikleri ve insan hakları örgütleri, aydınlatma, kamusal etkinlikler ve geliştirme, kalkındırma projeleriyle bu uygulamanın sona erdirilmesi için çaba göstermektedirler.⁸⁰

⁷⁹ Bundestags-Drucksache 13/8281, Tarih 23.7.1997, S. 2.

⁸⁰ Bu kuruluşlardan birçoğu internette sorunla ilgili çok kapsamlı bilgi ve belgeler sunmaktadır, örn. <http://www.amnesty.de/de/2914/Def.htm>, <http://www.Terre-des-femmes.de/fgm-start.htm> ve <http://fgmnetwork.org/>.

(336) Kızların sünnet edilmesi geleneğini uygulayan müslümanlar çoğunlukla bunun dinleri tarafından emredildiğini iddia etmektedirler. Gayrimüslümlerin de bunun temelinde islam dininin olduğu düşüncesine sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu yanlıştır: Kuran’da bu konu yer almamaktadır. Peygamber’e atfedilen bazı aktarımlarda bundan bahsedilmektedir. Ancak, birincisi, bu aktarımların gerçekliği geleneksel islami kriterlere sağlam değildir, ikincisi bu aktarımların hiçbiri bu sünneti görev olarak görmemektedir. Hadislerin çoğu yalnızca bu geleneğe halihazırda mevcut olduğu yerlerde gözyumulmasını vurgulamaktadır ve buna uygun ifadeler de, eğer gerçeklerse, siyasi açıdan yararlı olmaları nedeniyle Arap yarımadasının bazı bölgelerinde yeni müslüman olmuş toplumlara yönelik geçici tavizler olarak yorumlanabilir.

(337) Bu genel durum karşısında tanınmış islam alimleri çok defa açıkça bu uygulamaya karşı çıkmışlardır. Ancak son zamanlara kadar az sayıda islam aliminin de bu sünneti açıkça dinin talebi gibi ya da kadının şerefi⁸¹ olarak savundukları da görülmüştür. Kız çocuklarının cinsel açıdan sakat bırakılmalarının Mısır’da 1996 yılında Sağlık Bakanlığı’nın kararıyla yasaklanıp cezaya tabi kılınması üzerine, belli çevrelerin desteği ile bir kişi bu yasağın emsal teşkil eden bir dava ile mahkeme tarafından iptalini sağlamayı başarmıştır. Ancak 1997 yılı sonunda Mısır’ın en üst mahkemesi olan Kahire’deki Temyiz Mahkemesi bu mahkeme kararını iptal ederek, şimdiki El-Azhar şeyhi Muhammed Seyyid Tantawi tarafından da desteklenen Bakanlık Kararı’nın tamamen geçerli kılınmasını sağlamıştır.

(338) Kadınları cinsel açıdan sakat bırakan sünnet bütün islam dünyasında uygulanmaz. Özellikle Türkiye gibi önemli islam ülkelerinde asla olağan görülmemiştir ve yine Suriye, Ürdün ve Lübnan’da da hemen hemen hiç görülmemektedir; bununla birlikte kimse bu ülkelerdeki müslümanların imanından şüphe etmemektedir. Ayrıca yaygın olduğu ülkelerde geleneksel olarak yalnızca müslümanlar tarafından değil, eski hristiyan topluluklarınca da uygulanmaktadır. Bu Mısır’daki Kıptiler için de geçerlidir, Eritre’de sayıları müslümanlarla hemen hemen aynı

⁸¹ bkz. Bölüm I, Başlık 2.1.7.

olan hristiyanlar ve çoğunluğu hristiyan olan Etiyopya için de geçerlidir. Etiyopya’da bu sünnet musevi inancına mensup „Falaşlar“ tarafından da eskiden uygulanmaktaydı. Bu genel durum da göstermektedir ki, kadınların sünnet edilmesi özellikle islami bir uygulama olmayıp, en çok yaygın olduğu ve büyük bir olasılıkla kökeninin de orası olduğu Afrika’da islam öncesi dönemden kalma, kültürel bir gelenektir. Büyük olasılıkla birden fazla kökeni olan bir uygulamadır. Örneğin hem bir geçiş süreci töreni gibidir, bir ölçüde de bereket için bir sunu özelliği taşımaktadır. Savunucularının da ifadelerinde devamlı yer alan önemli bir öge ise, ataerkil toplum erkeklerinin, kadınların doğasında varolduğu varsayılan ve zayıf olduğu varsayılan mantık güçlerinin kontrol edemediği aşırı cinsel uyarılma, zayıflık ve zevk duyularının, kadın duyumsal yetkinliklerinin azaltılması ile kontrol altına alınması çabasıdır. Bu açıdan bakıldığında zaman kadınların cinsel açıdan sakatlanmaları sonuçta kadınları açıkça ayrıma tabi tutan bir düşüncenin dışavurumu durumundadır.

(339) Almanya’da doktorların ve diğer tıbbi meslek mensuplarının kendilerine bir kız çocuğunun „sünnet“ edilmesi yolunda bir talep geldiği zaman, müslümanların dinsel sayılan bir ihtiyaçlarına ya da yabancı bir kültürün geleneğine yanlış anlaşılan bir hoşgörü sonucu izin verdikleri zaman Alman hukukuna göre cezaya tabi bir insan hakları suçu işlemiş olacaklarını bilmeleri gerekir. Böylesi niyetler her hristiyanın görevi olan, insan kardeşinin bedensel ve ruhsal sağlığını gözetme ve koruma düşüncesiyle açıkça reddedilmelidir.

Defin

(340) Almanya’daki müslümanların tahminen % 90-95 kadarı vefat eden yakınlarını defnetmek üzere memleketlerine nakletmektedirler. Büyük islami kuruluşların bazıları bu hizmeti Almanya’nın her yerinden nispeten ucuza sağlamaktadırlar ve hatta bu amaçla özel yardım sandıkları tesis etmişlerdir. Bunun temelinde yatan ise Alman hukuki kuralları ve mezarlık düzenlerinin çoğunlukla islami ihtiyaçlara tamamen uygun düşmemesidir.

(341) Almanya’da defnedilmiş, nispeten az sayıdaki müslümanlar ise çoğunlukla mezarlarının yakınlarında olmasını isteyen ebeveynlerin çocuklarıdır. Yaşlı müslümanların memleketlerinde defnedilmek isteklerinde, yaşadıkları Almanya’nın kendileri için henüz gerçek bir vatan durumuna gelmediği de kendini göstermektedir.

(342) Almanya’daki islami kuruluşlar özel mezarlıklar ya da en azından ayrı müslüman mezarlık bölümleri talep etmekte ve definler konusunda geçerli Alman hükümlerinde tabut zorunluluğu ile mezarların süre ile sınırlı olması konularında değişiklikler yapılmasını arzu etmektedirler.

Konuyla ilgili islami bilgiler

(343) Yaygın islami kaniya göre müslümanlar yalnızca müslüman mezarlığında defnedilebilirler, gayrimüslimler ise bir müslüman mezarlığında defnedilemezler. Gayrimüslim ülkelerde müslümanlar için özel mezarlık talebinden istisna ve imtina edilmesi mutaassıp hanbeli-vehhabi mezheplerinin yorumlarına göre bile mümkündür.⁸²

(344) İslami kurallara ve geleneklere⁸³ uygun defin, cenazenin aynı cinsiyetten bir müslüman tarafından özenle yıkanmasını, cenaze namazının kılınmasını ve cenazenin mümkünse ölüm gününde defnedilmesini talep eder. Defin esnasında cenaze ketenbezle kefenlenir ve mezarda sağ tarafının üzerine, yüzü Mekke’ye dönük olacak şekilde toprağa verilir.

(345) Cenaze namazı erkeklerin ortak görevidir. Cenaze namazı musalla taşı üzerinde duran cenazenin önünde ayakta kılınır. Bu namazın kılınması özel bir yer gerektirmez. Kılınacağı yer olarak Hanefiler ve Malikiler açıkta bir yeri öngörürken, buna karşın Hanbeliler caminin içinde kılmaktadırlar. Eğer namaz definin zaman açısından çok yakın olması nedeniyle mezarlıkta kılınmak zorundaysa, temel olarak bu da mümkündür.

⁸² bkz. Bund der islamischen Welt (Yay.): *Bestattungsregeln im Islam*. Mekka, S. 27.

⁸³ bkz. daha geniş açıklamalı olarak yuk. Başlık 2.1.8.

(346) İslamiyette yaygın olan ölüm gününde defin çoğu islam ülkesinde hakim olan iklim koşullarına dayanmaktadır. Bunu mecbur kılan bir emir bulunmamaktadır. Sözkonusu olan cenazenin en yakın zaman içinde defnedilmesidir.

(347) İslamda cenazeler normalde tabutsuz defnedilirler. Müslümanlar arasında yaygın olan bir kanıya göre bunun temelinde zorlayıcı bir hüküm yatmaktadır. Almanya Müslümanları Merkez Konseyi'nin açıklamalarında „tabutsuz defin islamiyette izin verilen tek defin şeklidir“ denilmektedir. Bu görüşe göre istisnalar yalnızca belli koşullarda, „örneğin salgın hastalık, sel veya erozyon tehlikesi durumlarında“ mümkündür.⁸⁴ Mekke'deki İslam Hukuku Akademisi'nin bir bilirkişi raporu ise tabutta defni geçerli görmektedir.⁸⁵ Almanya Müslümanları Merkez Konseyi tarafından yürütülen ve bu nedenle onlara ait olduğu kabul edilebilecek olan bir internet sitesinde cenazenin tabut ile defni „eğer bir ülkenin yetkili makamlarınca mecbur kılınmışsa“ kabul edilebilir.⁸⁶

(348) İslam geleneğine göre bir mezarın tek bir defa kullanılması gerekir. Hamburg'da kurulu bir dernek „islamiyetin cenazelerinin ebedi istirahatini kelimesi kelimesine anladığımı“ ima etmektedir ki, bu nedenle „mezarlıklardaki cenazeler (...) yalnızca 25 yıl değil ebediyen“ kalmalıdır.⁸⁷ Bu Türk kökenli müslümanlar arasında yaygın olan görüşe diğer müslümanlar karşı çıkmaktadırlar.⁸⁸ Onların görüşüne göre „mevcut cenaze tamamen çürüdüktan sonra“ ya da „varsa hala mevcut olan cenaze kalıntısı aynı mezarda daha derin bir yere konulduktan sonra“ mezara yeniden bir defin - ancak yeni bir müslüman cenaze ile - mümkündür.⁸⁹

⁸⁴ bkz. Almanya Müslümanları Merkez Konseyi'nin, NRW eyalet hükümetinin defin konusundaki yasa teklifi hakkındaki görüşü, 24 Ekim 2002, www.islam.de

⁸⁵ bkz. Rohe, Matthias: *Der Islam. Alltagskonflikte und Lösungen*. Herder Spektrum 2001, S. 181

⁸⁶ bkz. „Häufig gestellte Fragen zu Themen des Islam“, Teil V. Tod im Islam, Frage 3.

⁸⁷ bkz. internette: „Muslime in Deutschland. Wer vertritt sie, welche Sorgen haben sie? Hamburg islam şurasının örneği, Tarih 7 Kasım 2002, adresi: <http://www.konzil.de>

⁸⁸ bkz. Islamische Religionsgemeinschaft Hessen: „Keine ewige Ruhefrist“. FB 3/1 Februar/März 1999 Bestattungen. <http://www.irh-info.de/projekte/bestattung/htm>.

⁸⁹ bkz. Merkez Konsey başkanı Dr. Nadeem Elyas'ın Kasım 1995'te Köln'de müslüman mezarlarının yeni definlere hazırlanması planıyla ilgili aynı içerikteki açıklaması.

(349) Cenazelerin yakılması müslümanlarca temelden reddedilir; islam inancında cenazelerin yakılması ölümlerin bedenlen dirilişine bir engel olarak görülür.

Almanya'daki hukuki durum hakkında

(350) Almanya'daki eyalet hukuk kurallarının bir dini cemaatin, mezarlık sahibi olabilmesini, kamu tüzel kişiliğine sahip olmaya bağlı kılmasından dolayı Almanya'daki islami birlikler özel mezarlıklara sahip olamazlar. Bu sebepten dolayı gitgide daha fazla yerleşkeler müslümanlar için ayrı, onlara ayrılmış mezarlıklar tesis etmektedirler. 1979 yılından beri, islami defin kurallarını mümkün olduğunca sağlayabilmek için bu konuda ek anlaşmalar da yapılmaktadır. Böylesi mezarlık bölümlerinin mevcut olduğu yerlerde cenazenin yıkanması, beyaz keten bezlerle kefenlenmesi, mezarda ya da yakınında cenaze namazının kılınması ve cenazenin Mekke'ye dönük şekilde defni herhangi bir sorun yaratmamaktadır. Bu durum şu sıralarda Almanya'da yaklaşık 75 mezarlıkta geçerlidir.

(351) Bir çok müslüman, Alman mezarlık hükümlerinin islamiyette yaygın olmayan tabutla defni zorunlu kılmasını bir sorun olarak görmektedir. Tabutla defin mecburiyetinden istisnalar temel olarak ancak yeraltı sularının korunması ile ilgili polisiye tedbirlerin bulunmadığı yerlerde mümkündür. Artık Hamburg, Bochum, Essen, Krefeld, Aachen, Paderborn, Soltau, Herzogenrath ve Aldenhoven'de tabutsuz defin de mümkündür. Nordrhein-Westfalia eyaletinde, tabutun kullanılmasının zorunlu olup olmadığını mezarlığın kendi iç tüzüğüne bırakan yeni bir defin yasası 1 Eylül 2003'te yürürlüğe girmiştir.

(352) Bununla birlikte Almanya'da hiçbir mezarlık süre kısıtlaması olmayan mezar sunmamaktadır. Ancak kural olarak sıradan bir mezar ya da seçme bir mezar arasında seçim yapma olanağı vardır ki, seçme mezarın tercihi durumunda mezarın kullanım süresinin uzatılması hakkı da vardır.

Kilise'nin Tutumu

(353) Müslümanlar vefat eden yakınlarını defnetmek amacıyla kendi memleketlerine naklettikleri sürece Almanya'da gerçekten yerli olmazlar. Bu nedenle Almanya Ruhani Meclisi (Episkoposlar Konferansı) bir çok yerleşkenin islami defin kurallarını olanaklı kılan, müslümanlar için ayrı mezarlıklar tesis etme konusundaki artan çabalarını takdirle karşılamaktadır. Ayrıca, mümkün olduğu yerlerde mecburi ta-but uygulamasından dini sebeplerle müslümanlar için istisnalara izin veren düzenlemeler mezarlık tüzüğüne eklenmelidir.

İslamiyette ve Hristiyanlıkta İbadet

İmanın ifadesi olarak müslüman ve hristiyan ibadeti

(354) İkinci Vatikan Konsili'nin „Kilise hakkında dogmatik yasa-sında“ şu ifade açıkça yer alır:

„Esenlik tasarısı Yaradanı kabul edenleri, öncelikle İbrahim'in inancını ifade eden, bizim gibi tek, bağışlayıcı, son günde insanları yargılaya-cak Tanrı'ya tapan müslümanları da aynı şekilde kapsar.“⁹⁰

(355) Hristiyanlık ve islamiyet aynı Tanrı'ya giden iki ayrı yolu or-taya koymaktadırlar. Bu kendini öncelikle ibadet konusundaki görüş ve uygulamalarda gösterir. Her iki tarafta da litürjik, yani törensel ibadet, başka bir deyişle formel tapınış, belirgin bir şekilde islamiyetin ve hristiyanlığın iman görüşünü vurgularlar. Bunun da ötesinde törensel ibadet her iki tarafta da cemaat kimliğinin belirgin işaret ve aracını oluştururlar.

İslami ibadet

Törensel (ritüel) ibadet: Namaz

(356) Müslümanların ibadeti en başta imanlıların günde beş kez ve tamamen belli, detaylarıyla belirtilmiş hareket ve ifadelerle yerine ge-

⁹⁰ Vaticanum II, Lumen Gentium, 16. bkz. bu konuda Bölüm I, Başlık 3.3.1.

tirdikleri törensel ibadet olan namazdır. „İbadet“ kelimesini duyan müslümanın aklına hemen törensel ibadet olan namaz gelir.⁹¹

(357) Müslüman namazla erişilmez olan Tanrı’ya ve O’nun peygamber Muhammed aracılığıyla sağladığı ebedi hak yoluna imanına tanıklık eder. Bu ibadetle Tanrı’nın apaçık bir emrine itaat etmeyi istemektedir: „Namazı tam kılın, zekatı hakkıyla verin, rüku edenlerle beraber rüku edin“ (Kuran, Bakara 43). Kendisini öncelikle kul olarak, ve bu sözcüğün her iki anlamıyla da: hizmetkar ve ibadet eden olarak; ayrıca şahit olarak görür.

(358) İslami gelenek, Tanrı’nın ibadet ve övgüye hakkı olduğundan hareketle daima namazın törensel tam olarak belirlenmiş kurallı yapısına ve belli bir „sadeliliğine“ önem vermiştir. İbadet eden müslüman devamlı olarak belli ibadet hareketlerini tekrarlamakla Tanrı’nın yarattığı insanlarca övülmesi hakkını devamlı yeniden kabullenmiş, vurgulamış olur. Biz hristiyanların „törensel şekilcilik“ olarak görmeye eğilimli olduğumuz şey, burada Tanrı’nın ibadet ve övgüdeki merkezi konumunu olabildiğince açık bir şekilde vurgulama idealine dönüşmektedir. Sonuçta kendini olabildiğince geri çekmeye, küçültmeye çaba gösteren imanlının hareketlerinde kendisini öven Yüce Tanrı’nın kendisidir.

(359) Bunun da ötesinde namaz kendilerini Tanrı’nın isteğini yeryüzünde hakim kılmak için son peygamber Muhammed’in izinde görevli sayanların topluluğu olan ümmete aidiyetin açık bir ifadesidir. Her namaz Tanrı için ve imanlı müslümanlar aracılığıyla O’nun hakimiyet talebi için tanıklık sunmaktadır. Namaz kılının yönünü ümmetin sembolik merkezi Mekke’ye (*kible*) doğrultması dünyanın her tarafından bütün namaz ve müminleri müslümanların tek ve evrensel birliğine yönlendirmektedir. Bu noktada hristiyanların ve müslümanların tek ve aynı Tanrısal gizem konusundaki anlayışlarının en derin farklılıklarından birine değinmiş olmaktadır.

⁹¹ bkz. Bölüm I, Başlık 2.1.4 (2).

(360) Müslümanların namazın törensel formalite ve değişmez sadeliğine biçtikleri anlam, en fazla törensel ve topluca ve en çok da keşifler tarafından yerine getirilen ibadet ya da belli doğu litürjilerinin değişmez törensellikte uyguladıkları ibadetin süresi ve yaşama geçirilen Tanrı övgüsü ile kıyaslanabilir.

İbadetin diğer şekilleri

(361) İslamiyet, islami devamlı yeniden sergileyen ve „temellendirilen“ namazın yanında başka ibadet şekillerini de tanımaktadır. Burada yalnızca en önemlileri sıralanacaktır. İlk başta Kuran’ın okunması ve Tanrı’nın sözünün yürekte yerleşip, yaşamda etkin olması için ayetlerinin sessizce düşünülüp medite edilmesidir. Bundan hareketle islami dindarlık Tanrı’nın en güzel isimlerinin düşünülmesini geliştirmiştir. Bu ibadet bir tesbih yardımıyla ya tek başına ya da - çoğunlukla tasavvuf gruplarında olduğu gibi - cemaatle yerine getirilir. Elbette mutaassıp islami çevreler tüm bu dindarlık şekillerine belli bir kuşku ile bakmaktadırlar.

(362) Mekke’ye hac yolculuğunun değişik etaplarına da etkileyici övgü duaları ve af dilekleri eşlik ederler. Aynı suretle müslümanın günlük yaşamı da övgü, bereket, yardım ve af dileklerini ifade eden birçok ifadelerle doludur. Müslüman, kendi şahsi duasında bile genellikle geleneksel, Kuran’a dayalı ifadeleri kullanır ve doğaçlama, serbest dua şekillerine nispeten kuşkuyla yaklaşır. Buna karşın Kuran müslümanları şekilcilik konusunda uyarır ve gerçek dindarlığın kökenine yöneltir:

„İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah’a inanır... (Allah’ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar... antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir.... muttakiler ancak onlardır“.⁹²

⁹² Kuran, Bakara 177.

Hristiyan İbadeti

(363) Hristiyanlar için ibadet en başta İsa gibi, İsa ile ve İsa'da ibadet etmektir. Hristiyan imanına göre Tanrı kendini İsa Mesih'te bambaşka bir şekilde dünyaya açınlamıştır. Çarmıha gerilen ve dirilen İsa'da kendini dünyaya görünür kılmıştır ve buna rağmen tamamen kavranamayan, tam gizem olarak kalmıştır. Hristiyan imanı dirilmiş İsa aracılığıyla Tanrı'yı, Kutsal Ruh aracılığıyla bütün dünyada mevcut, etkin ve dünyayla dayanışma içinde görür. Tüm hristiyan ibadeti bu çifte boyutu yansıtır. İsa'nın ibadet hakkındaki öğretisi ve bundan da öte, O'nun sürekli Baba'ya yönelik ve Baba'dan yaşantısı, Baba'sı Tanrı ile yaşadığı birlik; tüm bunlar hristiyanların ibadeti için örnek bir model teşkil eder. Her hristiyanda ibadet eden ve onu tamamen lütfu ile Üçlübir Tanrı'nın yaşamına katılmaya yetkin kılan gerçekte dirilmiş İsa Mesih'in ruhudur (bkz. İncil, Romalılara Mektup 8,26).

(364) Hristiyan kendini Kilise'de İsa'nın ibadeti ile birleştirir. Bu en mükemmel şekilde, hristiyan ibadetinin kendisi olan Efkaristiya ayininde gerçekleşir: „Bunu beni anmak için yapınız“ (İncil, Luka 22,19). Efkaristiya ayini önce beraberce Tanrı'nın sözünü dinlemek ve ardından da Babası Tanrı'ya, kardeşleri olan insanlığa sadık sevgisinden dolayı kendini feda etmiş olan İsa Mesih'in kurbanına sakramental (kutsal gizem) katılımdır. Sonuç olarak Efkaristiya tüm hristiyanca yaşamın ortak sofrası ve gizemli kaynağıdır.

(365) Hristiyan, bahsedilmiş olan kilisenin saatlik yani günün belli zamanlarında edilen ibadetlerinde yıl boyunca Tanrı'nın insanlığın tarihine harika katılımını tekrar yaşayabilir. Bu sürekli ibadet aynı zamanda tapınış, övgü ve şükran sunumu, ve yine şefaathet ve af dileğidir. Bu ibadetlerin bazıları yüzyıllarca eski törenler şeklindeyken, diğerleri yeni ve şartlara uygun tarzlara olanak sağlayan çok çeşitli şekillere sahiptir. Ancak hristiyan ibadetinde Kitabı Mukaddes'te yer alan Tanrı'nın vahyi devamlı olarak özel bir yere sahiptir. İmanlı, „*lectio divina*“, yani kutsal kitabın metinlerinin sessizlik içinde meditasyonu yöntemiyle Tanrı sözü ile devamlı diri bir ilişki içinde kalır.

(366) Hristiyan duası, en azından katolikler ve ortodokslarda, sık sık şefaath dualarına da dönüşür. Bu noktada azizlerin de bizler için Tanrı'nın önünde şefaathiler oldukları düşüncesinden yola çıkılmaktadır. Ancak dua, elbette ibadete tek layık olan Tanrı'ya yönelik olarak kalmaktadır. Nasıl ki resmi ibadet kilisenin bütün yaşamını kutsallaştırmak ve İsa Mesih'te Tanrı'ya yöneltmek istiyorsa, bu şekilde hristiyanların yaşamı da bireysel ya da topluca belli şekillere bağlanmadan şahsen O'na yönelim ile Babamız Tanrı'nın önüne getirilmelidir. Bununla kestedilen örneğin sabah ve akşam duaları, yemeklerden önce ya da günün önemli anlarında edilen dualardır.

(367) Hristiyan duasını „edinilmiş, tecessüm etmiş“ oluşu ve Kutsal Ruh'ta bireyin mizacına ve kültüre uygun şekilde sayısız sözler, işaretler, semboller ve hareketlerle ifade etmek özgürlüğünü sağlaması karakterize eder. Ancak hristiyan ibadeti müslüman ibadetinin temel görünüşü ile örtüşür: Efkariştiya ayininin resmi bir duasının şöyle vurguladığı bir bilinç üzerine kurulu olarak şükran, tapınış ve övgü: „(Babamız) Senin bizim övgülerimize ihtiyacın yoktur... ancak bu bize bereket ve kurtuluş kazandırır“.

Beraberce İbadet?

(368) Ruhsal uygulamalar açısından da ancak kıyaslanabilecek şeylerin kıyaslanması gerekir: Müslümanların namazı ile hristiyanların törensel ibadeti (Efkariştiya ve günün yedi saatinde ibadet), islami dualarla hristiyan duaları. Litürjik ibadet düzeyinde resmi ve cemaat karakteri, ibadet tutumları, melodik açıdan uygulanışları ve günlük ya da haftalık tekrarlanışları kıyaslanabilir. İslami dualara hristiyan dua pratiğindeki yakarı ve şahsi dualar denk düşmektedir, islami zikre (Tanrı'yı düşünme) ise kontemplasyon (düşünerek dua etme) şekilleri.

(369) Her iki dinin ibadet şekilleri, yani örneğin islamiyetteki namaz ile hristiyanlıktaki vaftiz ya da efkariştiya töreni arasındaki, yukarıda açıklanmış olan şekil ve içerik açısından büyük farklılıklar, diğer dini cemaatin ibadetine her türlü aktif katılımı olanaksız kılmaktadır. Nasıl ki bir müslüman için efkariştiya ayinine aktif olarak katılmak ne kadar

anlamsız olacaksa, bir hristiyan için de müslümanların namaz saflarının içinde yer almak o kadar anlamsız olacaktır. Her iki durumda da bu kendi inancından vazgeçip diğer inancı kabul etmek ve ibadetine katılınan cemaatin inancını üstlenmek ve o cemaatin üyesi olmak anlamına gelirdi. Çünkü bu ibadet eylemleri ve törenler her bir cemaatin kendine özgü inancına tanıklık ve „temel“ teşkil ederler.

Katolikler ve müslümanlar arasındaki evlilikler

(370) Artan sayıda müslümanların Almanya’da yaşamasının bir sonucu olarak farklı dinlerden evliliklerin sayısı da artmaktadır. Bu noktada, Alman vatandaşlığına geçişlerin sürekli olarak artışı da farklı ülke vatandaşlığının evliliği engelleyen bir faktör olarak ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu süreçte müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evliliklerinin sayısı da artış göstermektedir. Göçün ve Almanya’da hristiyan ve müslümanların sürekli olarak birarada yaşamalarının bu uzun süreci içerisinde hristiyanlar ile müslümanlar arasındaki evliliklerin daha fazla sorun ve sıkıntılara maruz kaldığı ve boşanmayla sonuçlanma oranının daha yüksek olduğu belirginleşmiştir. Bu, evli çiftin iki ayrı ülke vatandaşı olması durumunda ise daha da yüksektir. Farklı uluslardan evliliklerin toplamdaki payı 1950’deki % 3,6 oranından 1997 yılında % 12,7 oranına yükselmiştir. Bu evliliklerde koca olarak en fazla Türk, Fas ve Cezayir - ve aynı zamanda islam dinine mensup - vatandaşları yer almaktaydılar.⁹³

(371) Evlilik, aile ve miras hukuku geleneksel islami görüşe göre vahyedilmiş hukukun (şeriat) günümüze kadar hemen bütün islami ülkelerde önemli oranda geçerliliğini koruyan çekirdek kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle hristiyan-müslüman evliliklerinde hukuki açıdan evliliğin Alman hukukuna mı yoksa müslüman eşin memleketinin hukukuna göre mi gerçekleşeceği büyük önem taşımaktadır. Yalnızca, Almanya’daki müslümanların büyük çoğunluğunun da memleketi olan Türkiye üstelik daha 1926 yılında şeriatın açık hükümlerini İsviçre Medeni Kanunu temelinde laik bir aile hukuku ile değiştirmiştir. Bu

⁹³ bkz. Rohe, Matthias: *Der Islam. Alltagskonflikte und Lösungen*, Freiburg 2001, S. 103.

nedenle Türk vatandaşları gözönüne alındığında, hristiyan-müslüman evliliklerinde ortaya çıkabilecek sorunlar hukuksal alanda artık yoktur. Buna rağmen diğer islam ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de cinsiyetler arası ilişkiler ve aile yapısının Tanrı’nın isteğine göre düzenlenişi konusundaki düşünceler şeriatın yüzyıllar süren geçerliliğinden öylesine derin etkilenmiştir ki, islam hukukunun ilkeleri orada da sosyal değer yargıları ve davranışlarda büyük oranda hala etkindir.

İslam hukuku açısından müslüman-hristiyan evlilikleri ve ailenin özellikleri

(372) İslam hukuku bir müslüman erkeğin bir hristiyan kadınla evlenmesine izin vermektedir, ancak müslüman bir kadının bir hristiyan erkekle evlenmesini yasaklamaktadır. Bu kural, islamiyetin Tanrı’nın gözünde son ve geçerli din olarak evlilikte ve ailede hakim olması gerektiği ve görüş farklılıkları durumunda kocaya bağlayıcı son söz hakkının düşmesi öngörüsüne dayanmaktadır. Geleneksel islami görüşe göre, evlilik içi otorite konusundaki şartlardan dolayı ailede kabul edilemez bir şekilde hristiyan öğeye ağırlık vereceği için müslüman bir kadın için hristiyan bir koca kabul edilmemektedir. Bu nedenle laik Türk aile hukuku böylesi evliliklere izin vermesine rağmen müslüman bir kadın ile hristiyan bir erkek arasındaki evliliklere genel olarak Türkler arasında bile tersi yöndeki evliliklere göre daha fazla karşı çıkılmaktadır.

(373) İslami düşünceye göre müslüman bir adamın ve hristiyan bir kadının çocukları doğuştan müslümandır ve onları müslüman olarak yetiştirmek zorunluluğu vardır. Öncelikle müslüman kocaya düşen bu görev, katolik kadının çocuklarını kendi dini inancında yetiştirme görevi ile objektif olarak bağdaştırılamaz ve böylesi bir beraberlik için ağır sorunlar doğurmaktadır. Memleketleri laik bir hukukla müslüman-hristiyan evliliğinden doğan çocukların hristiyanca yetiştirilmelerine izin veren Türk kökenli müslüman erkekler bile doğal bir şekilde hristiyan karılarının kendilerine doğurdukları çocukların müslüman olarak yetiştirileceklerini varsaymaktadırlar. Bu nedenle bir müslümanla ya-

pılması planlanan evliliklerde, sözkonusu olan bir Türk dahi olsa, ortak çocukların dini ve dinsel eğitimleri konusunun evlilikten önce mümkün olduğu kadar bağlayıcı bir şekilde kararlaştırılması tavsiye olunur.

(374) Bir hristiyan-müslüman evliliği öncesinde şu konuların da aydınlatılması gerekir: Müslüman kocanın eşi olan hristiyan kadın evlilikten sonra kendi dini cemaatinin ayinlerine katılabilir mi ya da o cemaatle ilişkisini sürdürebilir mi? Evde kendisi için hristiyan sembolleri ve kitaplarına sahip olmasına izin verilmesi gerekli mi? Yiyecek ve içecek konusunda islami kuralların dışına çıkabilir mi? Örneğin regl ya da doğum sonrasında islami kurallara özgü kadının temizliği kurallarına uymak zorunda mı? Bunlar ve benzeri sorular tarih boyunca değişik islami mezheplerin temsilcileri tarafından çok farklı şekillerde yanıtlanmışlardır. Bir müslümanla evlenmeyi planlayan hristiyan kadın evlilik öncesinde müstakbel eşinin bu konulardaki düşüncelerini mümkün olduğu kadar öğrenmeli ve onunla kendisine hristiyanlığını layık olduğu şekilde yaşamaya ve kendi onuruna uygun şekilde davranmasına izin veren usuller konusunda anlaşmaya çalışmalıdır.

(375) Bir müslüman erkekle evlenmeyi planlayan hristiyan bir kadının islam hukukuna göre hristiyan kadınların müslüman kocalarının mirasçısı olamayacaklarını bilmesi önemlidir. Ayrıca islam hukukunun kocaya, bir hristiyanla evli dahi olsa bir eş daha alma hakkını tanıyor olması duruma göre bazen daha önemli bir sorun olarak ortaya çıkabilir.⁹⁴

Müslüman-hristiyan evliliğinin sosyal ve kültürel şartları

(376) Bir müslümanla evlenmeyi düşünen hristiyan kadının, nikahtan sonra eşiyle Almanya'da kalmaya devam edip etmeyeceklerinin evliliklerinin gelişimi ve kendi şahsi ilerleme fırsatları ile aynı zamanda kendi dinini yaşamaya devam edip etmemesi açısından büyük bir fark yaratacağını baştan bilmesi gerekir. Kocasını ile birlikte onun islam ağırlıklı memleketine yerleştiği zaman, kocası kendisine ne kadar serbest-

⁹⁴ bkz. Bölüm I, Başlık 3.2.5.

lik tanısa bile sosyal çevreden ve en başta da kocasının ailesinden uyum göstermesi - ve duruma göre islama geçmesi - için yaşamlarını Almanya'da sürdürmelerine kıyasla daha büyük bir baskı altında kalacağına bilmesi gerekir. Bu, - Türkiye'nin şehirleri hariç - çekirdek aile yapısının islam dünyasının büyük çoğunluğunda yaygın olmaması ve büyük aile ya da akrabaların, aşiretlerin beraberliğinin yaşam şekli olarak normal olması nedeniyle daha fazla geçerlidir. Böylesi şartlar altında kocanın yakın akrabaları da büyük bir olasılıkla kendilerini hristiyan kadının sosyal kontrolü için görevli sayacaklardır ve hristiyan kadının daha başından itibaren kendi inancına aykırı düşecek olan, eşinin ve onun ailesinin dinsel ve kültürel kaynaklı beklentilerine karşı çıkmakta Almanya'da yaşamaya devam etmelerine kıyasla daha büyük zorluk çekecektir. Bu nedenle gelecekte ailenin nerede yaşayacağı konusu evlenmeden önce dikkatle düşünülmeli ve mümkünse kadının sürekli olarak dayanılmaz ölçüde uyum baskısı altında olmayacağı bir aile yaşamına kavuşacağı şekilde kararlaştırılmalıdır. Bu soru ve daha ötesi bir soru, yani müslüman bir eşle evliliği göze alıp alamayacağına doğru şekilde yanıtlanabilmesi için önşart, evlenmeyi düşündüğü kişinin ailesini ve memleketini önceden ziyaret etmesi ve onların yaşam şartları ile değer yargıları hakkında kendisini bilgilendirmesidir.

İslami Evlilik

(377) İslami nikah şekli eşlerin iki tanık huzurunda kuracakları özel bir sözleşmedir. Bunun önşartı her iki eşin de bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı olmalarıdır. Bazı islam ağırlıklı ülkelerde yasa koyucular artık evlilik için belli bir asgari yaş sınırı koymaktadırlar, ki bu aksi takdirde geleneksel olarak erkek çocuklarında 12 ve kızlarda 9 ile 12 yaşları arasında değişmektedir. İslamiyet de hristiyanlık gibi evlilik için bazı engelleri tanımaktadır (kan akrabalığı, yakın akrabalık, „süt akrabalığı“). Dinlerin farklılığı, müslüman erkeğin ehli kitap mensubu kadınlarla evliliği dışında başka istisnalara izin vermemektedir.

(378) Nikah sırasında ne bir imamın etkin olması ne de özel bir dini tören şart değildir. Bununla birlikte evlenme için aynı hristiyan çiftlerin kilisede evlenmeleri gibi, gelinlik ve damatlıkla camiye gitmek olduk-

ça yaygınlaşmaya başlamıştır; böylesi bir durumda huzurunda bu sözleşmenin bağtlandığı imam da çoğunlukla bir vaaz vermektedir.

Erkek ve kadının evlilik ve ailedeki hak ve görevleri

(379) Erkek ve kadının Kuran ve hadise dayalı şeriat hükümleri ve geleneksel islami anlayışa göre farklı farklı görevleri ve sorumluluk alanları vardır. Günümüze dek erkeğe en başta ailenin geçimini sağlama ve aileyi dışarıya karşı temsil görevi verilirken, kadına da evin idaresi ve çocukların gündelik eğitimi düşmektedir. Bu noktada her iki eşin hak ve ödevleri şeriata göre eşit olmayan bir şekilde bölüştürülmüştür ve her durumda kadının aleyhine bir durumda değildir: Buna göre erkek karısının ve çocuklarının geçimini tek başına sağlamak zorundadır. Bu, karısı daha fazla servete ya da sürekli gelire sahip olsa bile geçerlidir. Erkeğin karısına evlenmenin gerçekleşmesi ile borçlu olduğu *mihir* direk olarak kadının mülkiyetine ve kullanımına aittir ve evlilikteki mal varlığı aynı zamanda mal paylaşımı olduğu için kadının mihri ailenin ihtiyaçları için kullanması gerekmez.

(380) Diğer açılardan ise kadının evlilik içindeki hukuki durumu erkeğin durumuna göre oldukça zayıftır. Kuran Nisa suresi 34. ayet açıkça şunu söylemektedir: „Allahın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisidir.“ Burada kastedilen şey büyük olasılıkla nikahın ertesi günü verilen mihrdir. Kadın erkeğe itaat etmekle yükümlüdür; yukarıda adı geçen Kuran ayetinin devamı erkeğe, eğer bu itaatten emin değilse, şiddete başvurmaya kadar ulaşan terbiye yöntemlerini kullanma hakkı vermektedir. Ayette şöyle geçmektedir: „Başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün.“ Bu metnin, şiddete başvuran kocalar tarafından yaptıklarına dinsel temel olarak kullanılabilceği tehlikesini taşımasına rağmen, müslümanların evliliklerindeki durum, hristiyanların evliliklerinde de olduğu gibi yalnızca tek bir ayete bağlı değildir. Böylesi dayak ve şiddetin oluşması durumunu belirleyen öncelikle şeriatın Kuran’a bağlantılı şekilde erkeğe verdiği gele-

neksel terbiye hakkı değil, tersine eşlerin belli bir uygar ve uyumlu ilişkiye sahip olup olmadıklarıdır.

(381) İslam hukukuna göre erkek karısının yaşayacağı ve kalacağı yeri belirleme hakkına sahiptir. Günümüz şartlarında ise bunun anlamı, erkeğin karısına evin dışında çalışmayı yasaklayabileceği ve onu kendi Avrupa'daki memleketi içinde seyahat etmekten alıkoyabileceğidir. Erkeğin, karısının en yakın akrabalarıyla ilişkisini dahi yasaklayıp yasaklayamayacağı konusu değişik islam mezheplerince farklı şekillerde yanıtlanmıştır.

İslam hukukunda boşanma

(382) Bir hadise göre erkeğin karısını boşaması, Tanrısal yasanın izin verdiği şeyler arasında en iğrenç olanıdır. Buna rağmen geleneksel islam hukuku boşanmayı erkekler için çok kolay kılmıştır: Buna göre erkek karısına boşanma ile ilgili bir cümleyi üç kez söylediği zaman evlilik bitmiş sayılır. Bunun için ne sebep açıklamaya ne de şahitlerin bulunmasına gerek yoktur. Erkeğin bu cümleyi her seferinde birkaç hafta aralık ile kadının üç ayrı regl dönemleri arasında söylemesi gerekir, öyle ki evlilik yalnızca ani bir kararla veya basit bir kavga anında kolayca bitmiş olmasın ve eşlerin bunun üzerinde düşünmeye ve - örneğin aileden her iki tarafın da güvendiği kişilerin aracılık etmeleri ile - barışma yollarını aramaya fırsatları olabilsin. Bununla birlikte yaygın sünni hukuku eğer erkek bu kurallara uymaz ve boşanma ile ilgili cümleyi aynı anda üç kez arka arkaya söylerse evliliği bitmiş olarak kabul etmektedir. Şeriatın aile hukuku ile ilgili bölümünün hala geçerli olduğu islam dünyasındaki bazı ülkelerin kanun koyucuları, boşanmaların böylesi kolaylığını, bir boşanma davasını gerekli kılmakla, barışmak için bir kez daha çaba gösterilmesini şart koşmakla ya da kadına şeriatta öngörülenden daha fazla tazminat ödenmesi yöntemini yürürlüğe koymakla zorlaştırmaya çalışmışlardır. Buna rağmen kadınlar bu boşanma şeklinin günümüzde de geçerli olduğu her yerde - yani Türkiye dışındaki bütün islam ülkelerinde - hala kocalarına göre sosyal açıdan çok daha güvensiz bir konumdadırlar.

(383) Erkeğin evliliği bitirme hakkına karşın, kadın tarafının bununla kıyaslanabilecek bir inisiyatifi yoktur. Mezheplerin çoğunun geleneksel normlarına göre kadın yalnızca sınırlı durumlarda, örneğin iktidarsızlık, belli bedensel hastalıklar, uyurgezerlik, uzun süreli evden uzak olma ya da erkeğin nafakayı vermemekte direnmesi durumunda bir hakim aracılığıyla evliliğin sona erdirilmesini talep edebilir; bunların dışında ise önşartlarının yerine gelmesinin çok zor olduğu az sayıda özel boşanma davaları daha vardır. Yalnızca çoğunlukla Kuzey Batı Afrika ve Batı Afrika'nın bazı yörelerinde yaygın olan Maliki mezhebi kadına geleneksel olarak boşanma davasını başlatmak için biraz daha geniş olanaklar tanımaktadır. Bunların gerçekleştirilmesi ise ancak sosyal çevreden insanların destek vermelerine bağlıdır. Ancak bu kişilerin sorunlu durumlarda kadının tarafında yer almalarını beklemek, yaygın ataerkil şartlar altında çok da kolay değildir.

(384) Geleneksel islam hukukuna göre boşanmanın ardından kadının çok kısa bir süre için nafaka hakkı vardır: hamile değilse yalnızca üç ay, hamile ise çocuğun doğumuna kadar. İslam ülkelerindeki yeni yasalar bu nafaka hakkını nispeten genişletmiştir, ancak aynı durumda Alman hukukuna göre boşanma durumunda kadının talep edebileceği nafaka ile kıyaslandığında yine de çok düşük kalmaktadır.

(385) Türkiye dışında başka bir islam ülkesinden bir müslümanla evlenip çocuk sahibi olmuş bir hristiyan kadın için boşanmanın en ağır olabilecek sonucu, islam hukukuna göre boşanma durumunda çocukların velayetinin temel olarak Baba'ya verilmesi ve annenin çocuklarla görüşme hakkının dahi olmamasıdır. Bu kural uygulandığı zaman anne, Alman hukukuna göre çocukların tartışmasız bir şekilde velayetinin kendisine verileceği şartların mevcut olması durumunda bile boşanma ile çocuklarını yitirmektedir. Bu durum yalnızca ailenin son ikametinin erkeğin memleketinde olması ve boşanmanın orada gerçekleşmesi durumuyla da sınırlı değildir değildir: Eğer erkek çocukları ister kaçırarak ya da Alman mahkemesinin kararına göre çocukların her yıl bir kaç tatil haftasını yanında geçirmeleri kararını kullanarak Almanya'dan memleketine götürmeyi başarabilirse, duruma göre anne, o memleket-

te dava da açsa ya da oradaki Alman Büyükelçiliğinin yardımıyla oradaki yetkili kurumlardan yardım da talep etse çocuklarına tekrar kavuşamayabilir.

Alman hukukuna göre farklı dinlere sahip, farklı ülke vatandaşlarının evliliği

(386) İslam hukukunun evlilik hakkındaki hükümlerinin Alman hukuku önünde ne kadar geçerli olabileceği başka bir bölümde işlenmiştir.⁹⁵

(387) Alman vatandaşı bir kadın yabancı ülke vatandaşı bir müslümanla evlenmek istiyorsa, müstakbel eşinin memleketinde geçerli evlilikle ilgili yasaları çok dikkatli bir şekilde öğrenmesi gerekir. Temel olarak evliliğin medeni hukuk açısından Alman evlendirme dairesi önünde gerçekleştirilmesini talep etmelidir. Bu sayede, olası bir boşanma durumunda Alman mahkemelerinin önünde Alman aile hukuku hükümlerinin kullanılmasını garantiye alabilir. Bu, boşanmanın sonuçları açısından, örneğin çocukların velayet hakkı konusunda karara varılacaksa büyük önem taşımaktadır. Yabancı ülkenin evlilik hukuku hükümlerine göre evleniyorsa da, kendi haklarını korumak için ve mevcut yasaya göre mümkün olan bütün koşulları bir evlilik sözleşmesi ile garanti altına almalıdır.

Katolik Evlilik Anlayışı ve Evlilik Hukuku Hakkında

(388) Katolik Kilisesi'nde evlilik, eşlerin mutluluğu ile çocuk sahibi olunmasını ve yetiştirilmesini hedefleyen erkek ve kadının yaşam ve sevgi birliği olarak görülür. Katolik evliliğini eşe sadakat ve bitirilemezlik (*ana yapısı*) biçimlendirir. Hristiyanlar arasında kurulan evlilik bağı bir sakramenttir (*kutsal gizem*); bir katoliğin hristiyan olmayan biriyle evliliği ise sakrament olmayan bir evliliktir.

(389) Katolik kilisesinde geçerli bir evliliği tesis etmek için eşlerin özgürce ve hiç bir baskı altında olmaksızın yukarıda tarif edilen anlayış içinde evlilik bağını kurmak istemeleri gerekir (*evlenme isteği*).

⁹⁵ bkz. Bölüm I, Başlık 3.2.5.

Katolik kilisesinin üyesi olan katolikler bu noktada temel olarak kilise kanununda şart koşulan evlenme şekline bağlıdırlar. Bu şekil, eşlerin evlenme isteklerini, Katolik kilisesinden evlendirmeye yetkili bir din adamının ve iki şahidin önünde açıklamalarını gerektirir. Farklı dinlerden evliliklerde ise istisnai olarak bu tören şeklinden muaf tutulabilirler (*Dispens*).

(390) Katolik imanlı için, kendi imanı ve müstakbel çocukların iman yaşamı gözönünde tutulduğu zaman, hristiyan imanına sahip olmayan ve başka bir dinin mensubu olan birisiyle evlenmek ve bu evliliği sürdürmek zor olabilir. Katolik kilisesi, mensuplarının iman yaşamı için sorumluluğundan dolayı farklı dinlerden evliliği evlenme engeli olarak tanımlamıştır. Bu nedenle farklı dinlerden evlilik ancak evlenme öncesinde bu engelin kaldırılması ile geçerli olabilir (*Dispens*).

(391) Farklı dinler nedeniyle evlenme engelini kaldırılması için iki şartın yerine gelmesi gerekir: Katolik olan eş imanına sadık kalmaya ve çocuklarının da katolik kilisesinde vaftiz olmaları ve katolik imanında yetişmeleri için elinden gelen herşeyi yapacağına söz vermelidir. Müslüman eş de, eşinin verdiği bu sözden haberdar olmalı ve kilisenin evlilik anlayışının içeriği hakkında bilgilendirilmiş olmalıdır. Katolik eşin, müslüman olan eşin de imanını çocuklarına aktarmakla görevli olduğunu bilmesi gerekir. Bu, aralarındaki ilişki için çatışma ve sorun kaynağı olabilir.

(392) Katolik ve müslüman evlilik adayları ile görüşmeler evlenme tarihinden mümkün olduğunca erken yürütülmelidir ki, kararlar acele ile değil de, üzerinde düşünülerek verilebilsin. En geç, gerekli olan evliliğe hazırlık görüşmesinde bir katolik-müslüman evliliğinin özel sorunları, katolik ve müslümanların evlilik anlayışı konusundaki (tek eşlilik, boşanmanın yasak olması) farklı düşünceleri ile evlilik yaşamı (kadının rolü, çocukların eğitimi) konularında konuşulması gerekir.

(393) Hristiyan olmayan, ancak Tanrı'ya inanan bir eşle evlilik, yalnızca Kitabı Mukaddes'ten okumalar ve vaazı içeren ancak Efkariya ayinini içermeyen bir törenle gerçekleştirilebilir. Dualar, kutsal kitap-

tan okumalar ve ilahiler, müslüman eş bunları anlayabileceği ve kendi imanından dolayı da takip edebileceği şekilde bu duruma uygun olarak seçilebilir.⁹⁶

(394) Eğer katolik evlenme şartı kuralından serbest kılınmışsa (Dispens) ve böylece evlilik katolik nikah hükümlerine göre yapılmıyorsa, o zaman bir katolik ile bir müslümanın evliliğinin başka bir şekilde, örneğin evlendirme dairesinde yapılması, evliliğin geçerli olması için yeterlidir. Evlenecek olan çift katolik kanunlarının nikah şeklinden dispens yoluyla serbest kılınmışlarsa ve bu evlenme yöntemini seçmişlerse, gözönünde bulundurmaları gereken, katolik kilise hukukunun başka her türlü evlenme şeklini - örneğin islam geleneğine göre nikah törenini - geçersiz saydığıdır.

Evlilik sözleşmesi ile ilgili açıklamalar

(395) Katolik anlayışına göre evliliğin sona erdirilemezliğine ve hristiyan eşin evliliğini ölünceye dek sürmek üzere kurması dileğine haleb getirmemek şartıyla, evlilik sözleşmesi hakkında düşünmesi yararlı olabilir. Bu, islami evlilik anlayışı ve olası boşanma sonuçlarının şartlarının yumuşatılması açısından önemlidir.

(396) İslami evlilik sözleşmesinin ana temasını mihrin, yani erkeğin gerdek gecesinin sabahında karısına vermesi gereken para, ya da mal-mülkün şekli ve miktarı oluşturmaktadır. Böylesi bir uygulamadan haberdar olmayan Avrupalı hristiyan kadınlarca böylesi bir sözleşme ile önceden anlaşma ile belirlenmiş bir armağan ilk anda duygusal olarak, önemli olanın eşler arasındaki sevgi olduğu düşüncesiyle gereksiz olarak görülmekte, ya da kendilerini „satmak“ istemedikleri düşüncesiyle reddedilmektedir. Gerçekte ise mihrin temelinde yatan düşünce, kadının islam hukukuna göre isteği dışında da olsa kolayca boşanabileceği ve boşanma durumunda ise çok kısa bir süre için nafaka alabileceği gözönünde bulundurulurken, evliliğin olası bir bitimine karşı güvenceye alınmasıdır.

⁹⁶ bkz. *Die Feier der Trauung*, 1992, Pastorale Einführung, 38, 40.

(397) Bu bağlamda tavsiye edilecek şey, islam ülkelerinde sıkça uygulanan bir yöntemin uygulanmasıdır ki, bu da mihrin nispeten yüksek tutulması ancak aynı zamanda bunun büyük bir bölümünün ancak erkeğin kendisini boşaması durumunda geçerli olacağı konusunda anlaşılmasıdır. Bu sayede, kadının yararına olacak şekilde erkeğin karısını kolayca boşaması olasılığı oldukça zayıflamaktadır. Yine hristiyan bir kadının yararına olacak şekilde kocasının sonradan başka eşler almak konusunda kendisine şeriatın tanıdığı haktan feragat etmesi de anlaşmaya dahil edilebilir. Evlenme sözleşmesine dahil edilmesinin hararetle tavsiye edileceği diğer hususlar ise, kadının kilisede ayinlere gidebilme hakkı, kilisenin dinsel hizmetlerinden yararlanma hakkı, kilise cemaatinin etkinliklerine katılabilme hakkı ve ailede dinine uygun yaşam şekline sahip olabilme hakkıdır. Kocanın memleketi ve çevresine göre ayrıca kadının istediği bir işte çalışmasına izin vermesi ve kadının memleketinde seyahat edebilmesi ile akrabalarıyla görüşebilmesi hakkı da sözleşmede yer alabilir. Türkiye dışında başka bir ülkeden bir müslümanla yapılacak her evlenme sözleşmesinde mutlaka yer alması gereken önemli bir nokta da, boşanma durumunda çocukların velayeti ile ilgili düzenlemenin hristiyan annenin kabul edebileceği bir şekilde belirlenmesidir.

(398) İslam hukukunun kriterlerine göre geçerli bir evlilik sözleşmesinin yapılması, Türkiye dışında başka bir islami ülkeden bir müslümanla evlenecek olan hristiyan kadınlar için, eğer evlenecek çift kilise kanunundan dispens yoluyla izin alarak bir Alman evlendirme dairesi önünde evlenseler ya da evlendikten sonra kocanın ülkesine yerleşmeyi düşünmeseler bile ek bir güvence olarak tavsiye olunur. Çünkü daha sonradan kocaya ya da eşlerin her ikisine de kocanın memleketine taşınmanın daha uygun gözükebileceği beklenmedik şartlar ortaya çıkabilir.

(399) Bunun da ötesinde, Almanya'da gerçekleşen boşanmaların ardından kocanın çocukları, islami eğitimlerinin ancak böyle sağlama alınabileceği iddiasıyla, akrabalarının da yardımıyla ve kadının isteğine karşı olarak kaçırmak yöntemiyle ülkesine götürdüğü örnekler çok da

seyrek değildir. Böylesi durumlarda kadının, kocanın boşanma durumunda çocukların velayeti ile ilgili olarak Alman mahkemelerinin kararını kabul ettiğine dair geçerli bir islami evlilik sözleşmesini göstere-mediği takdirde çocuklarını alabilme şansı hemen hemen hiç yoktur.

(400) İslam hukukuna göre hristiyan kadın müslüman kocasının ölümü halinde mirasçısı olamaz. Bu nedenle bu kuralın uygulanmayacağına dair bir kararın evlilik sözleşmesine dahil edilmesi denenmelidir. Bunun dışında evlilik sözleşmesinde önceden belirlenebilecek bir anlaşma ile, erkeğin önce ölmesi durumunda geçerli olacak şekilde, karısının yararına bir vasiyette bulunması durumu kadın için daha olumlu bir hale çevirebilir.

(401) Ancak şu konunun her halükarda düşünülmesi gerekir: Hristiyan kadın evlilik sözleşmesine sahip de olsa ve bu sözleşme onu desteklese dahi, kocasının memleketindeki mahkemenin onun olası başvurularını - ister velayet, isterse miras konularında olsun - kabul edeceğine dair bir garanti yoktur. Özellikle ocukların velayeti konusunda oradaki mahkeme çoğunlukla kamuoyunun görüşüne göre karar vermek durumundadır ki, çoğunluğu müslüman olan ülkelerde bu görüş boşanma durumunda çocukların islami eğitimi için velayetlerinin hristiyan annelerine değil, müslüman babalarına ya da onun akrabalarına verilmesi gerektiğidir. Böylesi bir memlekettten bir müslümanla evlenmek isteyen hristiyan kadınların bu rizikoyu baştan bilmeleri gerekir.

okdinli ibadet törenleri

(402) Müslümanların ve hristiyanların beraberce düzenledikleri görüşmelerde dua etmeleri hem planlanmış etkinliklerde hem de özel ve planlanmamış görüşmelerde yer alabilmektedir ve ikisi arasında çok sayıda daha başka görüşme şekilleri de vardır. Laik toplumlarımızda da dinsel olarak kutlama ya da anma etkinliklerinin olduğu ve böylece hristiyan, müslüman ya da başka dini cemaatlerin de diğer dinlerin mensupları önünde dua etmelerine olanak sağlayan, ulusal düzeyde sevindirici ya da üzücü olaylar vuku bulmaktadır. Bir süredir bu olaylara uluslararası düzeyde Almanya'da çok sayıda mensupları bulunan din-

lerin önemli bir rol oynadığı dünyanın değişik yörelerindeki şiddet içerikli çatışmalar da eklenmektedir. Bu nedenle gitgide daha sık bir şekilde barış için bir çok dinin mensuplarının katıldıkları dua törenleri gerçekleşmektedir. 1986 yılında Assisi'deki Dinlerin (Barış için) Büyük Duası etkinliği o zamandan beri bütün dünyaya bir ilham kaynağı olarak etkili olmuştur. Yine değişik düzeylerde örgütlenmiş olan müslüman-hristiyan görüşme gruplarının çoğu da programlarında dinlemek ve dua etmek için bir süre ayırmaktadırlar.

(403) Fırsatların çeşitliliği, bu konuda uygulanan şekillerin çeşitliliğini de yansıtmaktadır. Günümüzde gitgide artan bir şekilde „ruhani misafirperverlik“ uygulanmaktadır. Bir cemaatin üyeleri resmi bir etkinlik nedeniyle veya - komşu kilise ve cami cemaatlerinin karşılıklı ziyaretleri çerçevesinde - ilgi ve dostluk nedeniyle diğer cemaatin ibadetine katılmaktadırlar.

(404) Birkaç yıldan beri müslümanların inisiyatifıyla „Camilerin kabul günü“ uygulaması mevcuttur ve müslümanlar hristiyanları ve diğer gayrimüslimleri artan bir sıklıkla camiye ziyarete ve cemaatin ibadetine hazır bulunmaya davet etmektedirler - ancak bunun asla namaza katılma daveti olarak anlaşılması gerekir: Böylesi ziyaretler sırasında caminin imamı ya da bir temsilci hristiyan konuklara caminin, namazın ve buna ait olan abdest ve kuralların temel özelliklerini açıklamakta ve böylece islamiyetin inanç ve pratik olarak önemli yönleri hakkında bilgi vermektedir.

(405) Farklı dinlerin mensuplarının mevcut oldukları ortamda dua edilmesi değişik şekillerde gerçekleşebilir: Hakkıyla ifade edilemeyecek olan Tanrı'nın önünde hep birlikte sessizce bulunmak, Kitabı Mukaddes'ten ve Kuran'dan seçilmiş metinleri birlikte dinlemek, ki mezmurların bir çoğu buna çok uygundur; bunların dışında yine beraberce ve özenle seçilecek olan ruhani edebi eserler, övgü, şükran, tövbe ve dilek duaları, bereket dilekleri, karşılıklı edilen dualar ve doğaçlama ifadeler. Duaların edilmesi ve duyumların aktarılması olanak olduğu yerlerde ve istenirse müzikle de desteklenebilir.

(406) Duanın da dahil edildiği böylesi tören ve etkinliklerin geliştiği yerlerde hem hristiyan hem de müslüman iman geleneği açısından ciddiye alınması gereken sorunlar ortaya çıkmaktadır. Her iki taraftaki çekingence de, duayla birlikteliğimiz sırasında hem her iki dinin merkezini hem de karşılıklı ilişkilerimizi ilgilendiren konuların sözkonusu olduğunu göstermektedir. Ancak her iki tarafında birbirlerinin dua anlayışları⁹⁷ konusunda yeterince bilgi sahibi olmasından sonra bu konuda tutarlı ve olumlu bir ilerleme sağlamak için gerekli açıklık kazanılmış olur.⁹⁸

Değişik Vesileler ve Tören Şekilleri

Misafir olarak karşılıklı şekilde ibadetlere katılma

(407) Öncelikle böylesi katılımların ancak davet üzerine gerçekleşebileceği ön şartını belirtmek gerekir. Misafir olarak bir cami cemaatinin ibadetinde yer almak, bir aileyi evinde ziyaret etmekle kıyaslanabilir. Davet edilmeden içeri girilmez. Davet, cemaate misafirleri kabule ve misafirlerin bu ziyaret sırasındaki konumuna hakkıyla hazırlanma fırsatı verir. Başka bir cemaatin ibadetini izlemek üzere orada bulunmak en başta „saygı dolu bir tutumu“ gerektirir. Bununla namazın bütün süreci kastedilmektedir. Hristiyanlar da ayinleri sırasında müslümanları konuk ederlerse, müslümanların kendilerine özgü duyarlılıklarının bilincinde olmalı, ancak aynı zamanda ayini olduğu gibi ve dualarını da hiç değiştirmeden yapmalıdırlar. İbadet ve ayinin tam olarak yerine getirilmesi misafirlere yeterince ilgi gösterilmediğinin işareti olarak algılanmamalıdır. Bu noktada belli tutum ve sınırlamalara, örneğin katolik olmayanlara komünyon verilmemesi gibi kurallara dikkat ve riayet edilmelidir.

⁹⁷ bkz. Bölüm II, Başlık: İslamiyette ve hristiyanlıkta ibadet.

⁹⁸ bkz. aynı zamanda diğer açıklamalar için: Deutsche Bischofskonferenz, *Leitlinien für multireligiöse Feiern von Christen, Juden und Muslimen. Eine Handreichung der deutschen Bischöfe*. Bonn, 2003.

Farklı dinlerden katılımcıların görüşmeleri çerçevesinde dua edilmesi

(408) Meşhur olan 1986 yılındaki Assisi Dünya Dua Toplantısı aracılığıyla başka bir model biçimlenmiştir: çokdinli dua törenleri ya da daha iyi bir ifadeyle, çok dinli görüşmeler çerçevesinde dua. Bununla anladığımız, farklı dini cemaatlerin dualarının beraberce ya da birbiri ardından edildiği görüşmelerdir. Bir cemaatin temsilcileri dualarını ederken, diğer katılımcılar saygı dolu bir sukunet içinde dinlerler. Hristiyanlar ve müslümanlar sık sık diğer din mensuplarıyla birlikte böylesi etkinliklere katılmaktadırlar.

(409) Hristiyan taraf açısından böylesi etkinlikler olabildiğince ekümenik (yani tüm hristiyan mezheplerini içeren) şekilde olmalı ve katılan tüm kiliselerin temsilcileri tarafından birlikte düzenlenmelidir. Ancak bu açıdan her bir hristiyan mezhebinin farklı değerlendirmeleri de gözönünde bulundurulmalıdır. Çekişme ve itirazlardan sakınmak için, bu çok dinli yapıdaki dualar konusunda etkin olan dini temsilciler kendi kurumlarınca kabul edilmiş ve resmen görevlendirilmiş olmalıdırlar.⁹⁹

(410) Uygun yerlerin seçimi konusuna büyük özen gösterilmelidir. Kural olarak böylesi görüşmeler kutsal bir mekanda (bir ibadet mekanı) değil, nötral ortamlarda gerçekleştirilmelidir. Bu sayede hem yahudiler hem de müslümanlar için geçerli olan resim yasağına riayet edilebilir. Aynı zamanda gün ve saatin seçimi de özen ister. Bu açıdan da her bir dinin bayram günleri, Pazar, Sept (Cumartesi) ve Cuma günleri ile ibadet saatlerine saygı gösterilmelidir.¹⁰⁰

(411) Çok dinli görüşmelerdeki dua için iyi bir hazırlık çok önemlidir. Katılan dinlerin temsilcilerinin önceden görüşmeleri, tanışmaları ve şahsen temas kurmaları da buna dahildir. Aralarında gerilim ya da sorunlar olan dinler ya da grupların temsilcileri katılacaklar ise, gerekli önşartların sağlanıp sağlanmadığının önceden aydınlığa kavuşturulması gereklidir.

⁹⁹ bkz. a.g.e. Bölüm IV, 2.

¹⁰⁰ bkz. a.g.e. Bölüm IV, 2.

(412) Hazırlık için sohbetler ve belki konferanslar içeren bir görüşme tavsiye edilir. Bu görüşme dinlerin yaşam tarzını tanımayı sağlayabilir ve dua toplantısı için yararlı olabilecek konuları işleyebilir. Değişik dinsel geleneklerde diyalog, dua ve barış anlayışları da bu konulara dahildir.¹⁰¹

(413) Düzenleyici açısından bakıldığında bu çokdinli etkinliklerde iki model; takım modeli ve evsahibi modeli mevcuttur. Takım modelinde katılan dinler beraberce davet ederler ve bir çalışma grubunda bu etkinliği beraberce hazırlarlar. Ev sahibi modelinde ise bir din davet eder, diğer dinlerin katılımıyla hazırlıkları yürütür ve etkinliğin gerçekleşmesini organize eder.

(414) Temel kural olarak, Assisi’de yapıldığı gibi, - ister serbestçe hazırlanmış isterse mevcut metinlerden seçilmiş olsun - aynı anda, birlikte dua etmekten kaçınılmalıdır. Aynı şekilde belli bir dini inanç ya da dini öğretinin etkisindeki ilahileri de birlikte okumaktan kaçınılmalıdır. Bir diğer kural ise, böylesi etkinlik ya da törenler çerçevesinde bir dinin, aynı zamanda kendi aktarısında da yer alan başka bir dinin metinlerini ya da geleneklerini - örneğin hristiyanlar açısından Eski Ahit’in - kendi bölümlerine dahil etmemesidir.

(415) Çokdinli bir toplantının akışı ya da programı konusunda belli ya da bağlayıcı bir şekil yoktur. Katılımcı ortaklardan her birinin sunduğu bölümün belirlenişi kendi sorumluluklarındadır, ancak öyle olmalı ve sunulmalıdır ki, bütün katılımcılar saygıyla izleyebilsinler ve kendilerine satışma olduğu düşüncesiyle alınmasınlar. İstek ve dileklerin aktarılmasından önce Tek ve Ebedi Tanrı’nın övülmesi vazgeçilemez bir öğedir. Toplantı belli bir konuya atfedilebilir ya da belli bir isteğe, örneğin barışa adanabilir.

(416) Katolik ibadet düzeni açısından dua saatleri ibadet şekli model olarak uygundur. Kutsal kitaptan okumalar ve ibadet geleneğinden dualar da buna dahildir. Uygun dua metinleri ise diğerleriyle birlikte Göklerdeki Babamız, Benediktus, Magnifikat, mezmurlar ve ilahilerdir.

¹⁰¹ bkz. a.g.e. Bölüm IV, 3.

(417) Bütün tarafların anlaşarak kabul ettikleri sembolik işaret ve hareketler törene dahil edilebilir. Bunlar arasında mumların yakılması, selamlama şekilleri, çiçeklerin sunulması ve diğer uygun işaretler sayılabilir. Katılıma ve sessizce dua etmeye fırsat veren, ancak hem de şiddet kurbanlarının anılması ya da zor koşullarda dilek dualarını ifade etmek için de uygun düşen sessizlik de önemli ve çok uygun bir öğedir. Müzik içeren bölümler de bütün katılımcıların kabulüne dikkat edilmiştir. Enstrümental müzik bazen ilahilerden daha uygun düşmektedir.¹⁰²

İslami Bayramlar

(418) İslami takvim yılı (Hicri takvim) islami zaman hesabına dayalıdır. Hicri yıl, Muhammed'in Mekke'den hicret ettiği 622 yılının ay takviminin başlangıcını temel almıştır. Aynı şekilde ay takvimine göre hesaplanmaya devam edilir. Hicri takvimde bir hafta yedi gündür ve oniki ay içerir. Ay takvimine göre yıllar, güneş takvimine göre yaklaşık onbir gün daha kısadır. Bunun sonucu olarak da islami bayram günleri hristiyan takvimine göre her yıl daha önceye denk gelmektedir.

(419) Dini açıdan bakıldığında oruç tutulan *Ramazan* ayı, Mekke'ye haccın gerçekleştirildiği *Zilhicce* ayı ve şiilerin yas tuttukları *Muharrem* ayının önemi daha büyüktür. Cuma günü, „toplanma günü“, cemaatle birlikte ibadetin mecbur kılındığı Cuma namazının günüdür. İslami yasa açısından, bayram günleri gibi çalışılmayacak olan belli bir haftalık tatil günü öngörülmemiştir. Günümüzde ise islam dünyasının çoğu ülkelerinde hristiyan takvimine göre hesap yapılmaktadır.

(420) *Zilhicce* ayının 10. günü dünya çapında „Kurban Bayramı“ kutlanır. Arap ülkelerinde bu bayram „büyük bayram“ olarak adlandırılır. Hac için zorunlu olan törenlerin büyük bir kısmını içermektedir ve genelde bir koyun olan bir kurbanın kesilmesidir. İmanlılara İbrahim'in oğlunu kurban etmeye hazır oluşunu ve oğlunun yerine bir koçun kurban edilmesini hatırlatmayı amaçlar.

¹⁰² bkz. a.g.e. Bölüm IV, 4.

(421) Ramazan bayramı *Şevval* ayının ilk günü, yani Ramazan ayını takip eden ayın ilk günü başlar. Genelde üç ila dört gün sürer. Bu bayramın Türkler arasındaki geleneksel adı, çocuklara gelenek olarak dağıtılan şekerlere itafla *Şeker Bayramı*'dır. Bayramın üç günü aile ya da dostlar, tanıdıklar arasında ziyaretlere vesile teşkil etmektedir.

(422) İslam takvimindeki *Muharrem* ayının 10. günü yer alan *Aşure* müslümanlara başlangıçta yahudilerin Yom Kippur bayramı ile ilgili olarak tavsiye olunmuştur. Oruç ayı olarak Ramazan ayı geçerli olduğundan beri *Aşure* günü oruç tutulması isteğe bağlıdır. Şiiler için bütün Muharrem ayı, ama özellikle 10. günü yas günüdür. Yas törenlerinde şehit olarak gördükleri Hüseyin'in 680 yılında Kerbela yakınlarında ölümünü anarlar. Bu anmalarına imanlıların Muharrem ayının ilk on günü boyunca toplanmaları da dahildir. Bu toplantılar sırasında vaizlerce peygamber torununun uğradığı şehadet ağıtlar şeklinde aktarılır. Son zamanlarda *Aşure* şiilerin sembolü olarak sosyal devrimsel nitelikte yorumlanıp uygulanır olmuştur. Birkaç yüzyıldan beri islami *Rebiül-evvel* ayının 12. günü peygamberin doğum günü (mevlid) olarak kutlanmaktadır ve günümüzde bir çok islam ülkesinde resmi tatil günüdür. Bu törenin merkezinde Muhammed hakkında tafsilatlı ve uzun bir şiirin okunması yer alır. Yalnızca Vehhabiler değil, reformcu islamcılar da bu kutlamaları yeni adet, uydurma olarak reddetmektedirler.

(423) Birkaç yıldan beri Papalık Dinlerarası Diyalog Komisyonu ile Almanya Ruhani Meclisi Başkanı ve Almanya Protestan Kiliseler Konseyi'nin Başkanı Ramazan bayramı münasebetiyle müslümanlara kutlama mesajları göndermektedirler. Papalık Komisyonu'nun 1997 yılı (hicri 1417) Ramazan ayı ile ilgili gönderdiği mesajda şöyle denilmektedir:

„Karşılıklı iyi dileklerin iletilmesi hristiyanlara, müslüman dostlarına mevcut dostluklarını güçlendirmek ve yeni dostluklar tesis etmeye olanak sağlayan ziyaretlerde bulunmaları için fırsat sunmaktadır. Bu her yıllık mesajlar hristiyanlar ve müslümanlar arasında kurulan ve genişleyip güçlenmekten vazgeçmeyen bir köprü gibidir. Bu nedenle Tanrı'ya şükrediyor ve müslümanlarla hristiyanlar arasındaki ilişkilerin

güçlenmeye devam etmesini niyaz ediyoruz. Sizleri Ramazan ayı boyunca oruç tutmaya yönelten şey iman, Tanrı'ya güven ve itaatle teslimiyettir. Müslümanlar ve hristiyanlar, biz kendimizi „müminler“ olarak adlandırıyoruz ve yahudilerle birlikte İbrahim'de imanımız için bir örnek görüyoruz.“

(424) Almanya'daki değişik islami çatı kuruluşlar da kendi taraflarınca Noel bayramı ve yılbaşı münasebetleriyle hristiyanlara kutlama mesajları göndermeye başlamışlardır. Tek tek hristiyanlar, ancak aynı zamanda sürekli artış gösterir bir şekilde hristiyan cemaatleri ile hristiyanların ve müslümanların birarada çalıştığı kuruluşlar da bu fırsatı değerlendirerek Ramazan bayramı dolayısıyla müslüman komşularını ziyaret etmekte ve onlarla beraberce kutlamak için değişik modeller geliştirmektedirler. Bazı yerlerde hristiyan cemaatleri ya da kuruluşları müslüman komşularını Ramazan ayı içerisinde bir akşam iftar yemeğine ve görüşmeye davet etmişlerdir. Böylesi jestler her tarafta memnuniyetle karşılanmış ve müslümanlar tarafından da karşılık gösterilmiştir.

Cezaevi ve Mahkumiyet

(425) Almanya'da cezaevinde bulunan müslümanların sayısı oransal olarak yüksektir. Bu şekilde örneğin 2001 yılında Baden-Württemberg eyaletinde cezaevinde bulunanların % 21'ini - ki bu oran sürekli artış göstermektedir - müslümanlar oluşturmaktadır. İçlerinden birçoğu gözaltında bulunan, kendilerine yabancı bir ülkede aniden ve çaresiz bir şekilde yabancı bir kurumun eline düşmüş olan yabancılardır. Cezaevi personeli ise iyi niyetli çabalarına rağmen dil sorunları nedeniyle mahkumlarla anlayışa dayalı bir ilişki kurmakta zorlanmaktadır. Mahkumlar ise - yanlış anlaşılma korkusuyla - ihtiyaçlarını ve hissettiklerini dışa vuramamaktadırlar. Bu nedenle deyim yerindeyse „çifte izolasyon“ içinde yaşamaktadırlar.

(426) Hem erkek hem kadın bir çok müslümana cezaevine girdikten sonraki ilk bir kaç gün *katlanmak*, *dayanmak zorunda* oluşları özellikle ağır gelmektedir. Kıyafetlerinin değiştirilmesini ve özel eşyalarının

alınmasını başkalarına göre daha aşağılayıcı ve daha zor olarak duyumsamaktadırlar. Bu olumsuz deneyimlerini de kolaylıkla görevli memurların islama düşmanlıklarına dayandırmaktadırlar. İçlerinde biriken bu agresiflik, kendini dışa vurduğu zaman genellikle çok şiddetli olmaktadır. Gerçi Alman olmayan mahkumlar ilk aşamada kabul görmektedir, ancak yeni gelen bir müslüman ise, diğer mahkumlar tarafından bir şekilde „test edilmektedir“. Kendisinin dost ya düşman olarak görülmesi göstereceği reaksiyona bağlı durumdadır. „Yeni“ mahkumun siyasi açıdan aşırı bir gruba ya da terörist bir gruba ait olduğundan kuşku kullanıldığı zaman özel olarak dikkatli davranılır. Cezaevlerinin kendi kültürü, cezaevi dışında da olan agresiviteyi artırmaktadır. Cezaevinin oluşturduğu küçük dünya, toplumumuzda var olan gerginlikleri - çoğu zaman daha da güçlü bir şekilde - yansıtmaktadır.

(427) Cezaevleri artık müslüman mahkumların en azından şu konulardaki dini ihtiyaçlarını yerine getirmelerini sağlamaktadır: Genellikle davet edilen bir imamla ayda en az bir ya da daha fazla defa cuma namazı kılabilirler, ramazan ayında müslüman mahkumların yemekleri buna uygun saatlerde verilmektedir, müslüman mahkumların yemeklerinde domuz eti bulunmamaktadır, bir seccadenin getirilmesine izin verilmektedir ve mahkum kural olarak namaz sırasında infaz memurlarınca rahatsız edilmemektedir. Kuran'ın bir nüshası da cezaevi kütüphanesinden ödünç alınabilir.

Konuyla ilgili islami bilgiler

(428) Müslümanlar cezaevinde de genellikle daha güçlü bir dinsel bilinç göstermektedirler. Çoğu, dinlerinin kurallarına riayet etmenin hastalık, savaş ve birçok uğursuzluğa karşı koruduğuna inanmaktadır. Yalnızca dinle bağlantılı bir şekilde iyi bir yaşamın mümkün olduğunu düşünmektedirler. Cami vakıflarının temsilcileri mahkuma yeniden bir özgüven, Tanrı'ya ve islam dinine yeni bir ilişki sağlamayı çoğu zaman imamın görevi olarak görmektedirler. Bu sayede mahkum düzenli bir yaşam sürebilmeyi ve yeniden suça düşmemeyi başarabilir. İmamdan Kuran'ı yorumlaması ve dinsel konuları mümkün olduğunca rahat olması sağlanmış bir ortamda geniş bir cemaat önünde açıklama

ması beklenmektedir. Kuran'ın okunması ve dinlenmesi müslümanlara cezaevinde de teselli ve sevinç verebilir.

(429) „Pastoral“ (ruhani destek ve eşlik, kelime anlamıyla çobanlık) terimi açıkça hristiyani bir kavram olduğu ve günümüze dek islam geleneğinde pek yerleşmediği halde, günümüzde Almanya'daki islami kuruluşlar da gitgide daha fazla islamiyetin müslüman müminlere pastoral hizmetler sunma görevinden bahsetmektedirler. Bu konuda İslami Cemaat Milli Görüş'ün (Islamische Gemeinschaft Milli Görüş - IGMG) internet sayfasında şunlar ifade edilmektedir:

„Pastoral hizmet bir cemaatin merkezi görevlerinden biridir. Yalnızca dini deneyime hizmet etmekle kalmaz, tersine özellikle insanlara yaşamlarının her koşulunda ulaşmaya çalışır ve Tanrı'nın yakınlığını hissetmelerine yardım eder, açıklamalar ve yorumlarla bu dünyadaki yaşam için dayanak ve ibadetlerin yerine getirilebilmesine destek sağlar. Pastoral hizmetlere, müslümanlara her konuda, her açıdan eşlik edilmesi dahildir (...).“

(430) Cezaevlerinde hizmet veren hristiyan din adamlarından, müslüman mahkumların yaklaşık üçtebirinin kendi dininden bir „din adamının“ ziyaretini dilediğini bilmekteyiz.¹⁰³ Bu nedenle çoğu müslüman mahkumun cemaatle ve hutbeyi de içerir şekilde cuma namazı kılmaya, şahsen sohbet etmeye ve yerel cami cemaatlerinin temsilcileriyle ilişki kurmaya ihtiyaç duyduklarını söyleyebiliriz. Ancak geleneksel olarak islamiyette hristiyan kiliselerinkine benzer bir yapı yoktur. Bu nedenle uygun bir müslüman din hizmetlisini nerede bulabilecekleri sorusu adli makamların karşısına çıkmaktadır.

Hukuki ve örgütsel çerçeve ile ilgili açıklamalar

(431) Anayasanın 140. maddesi, Weimarer Reichsverfassung'un (WRV) 141. maddesine atfen ayin ve pastoral hizmetlere ihtiyaç olduğunda, her türlü zorlama yasaklanmak üzere, dini cemaatlere resmi ku-

¹⁰³ S. J. Rüsmann, „Hinweise für Gefängnisseelsorger“ (içinde bulunduğu eser): Werner Manzura (yay.) *Moslems im Strafvollzug*, Altenberge, 1982, S. 34-38.

rumlarda dini etkinlikler için izin verilmesini öngörmektedir. Bu düzenleme askeriye ile birlikte özellikle cezaevleri için geçerlidir ve ayrıca hastaneler ile bakım ve huzurevleri için de önemlidir. Yaygın kanıya göre bu hükmün anayasanın 4. maddesi uyarınca genel inanç özgürlüğü temelinde yalnızca hristiyanlar için değil, hristiyanlıktan başka dinlerin mensupları içinde uygulanması gerekir. WRV 141. madde uyarınca kurumlara girme hakkına sahip olunmasının, yalnızca kamu tüzel kişiliğine sahip olanlar için değil, bütün dini cemaatlere hak olarak tanınması da yaygın kanıya uygun düşmektedir.

(432) Ceza İnfaz Yasası'nın 53. maddesine göre „mahkuma cemaatinin dini açıdan hizmet vermesi yasaklanamaz. İsteği üzerine, cemaatinin bir din görevlisi ile ilişki kurmasına yardım edilmek zorundadır.“ Buna göre müslüman mahkumlar da, hristiyan mahkumlar gibi, ait oldukları cemaat aracılığıyla uygun dini hizmet ve yardım hakkına sahiptirler. Ancak başka bir bölümde anıldığı gibi,¹⁰⁴ ne islamiyet ne de islami kuruluşların herhangi biri, ceza infaz yasasının belirttiği şekilde Alman hukukuna uygun dini cemaat statüsüne sahip değildir. Çoğu müslümanın belli bir cemaate kayıtlı olmaması ve derneklerin de çoğunlukla net ve açık üye yapısına sahip olmamaları durumu, sonuç olarak hangi islami kuruluşun müslüman bir mahkumun özel dini ihtiyaçlarına yanıt verebilecek durumda ve buna gönüllü olduğu her seferinde ayrı ayrı açığa kavuşturulmak zorundadır.

(433) Müslümanlar için cezaevinde dini hizmetlerin sunulması uygulamada çoğu kez zor olmaktadır. Cezaevlerinde dini hizmetleri sunmakta olanlar, tek tek mahkumlar için belli yöntemlerin sağlanmasının gerekliliğini ve dışardan dinsel görevliler ya da yardımcılarının desteğinin sağlanması ya da gönüllülerin eğitimi ve işbirliğinin cezaevindeki görev için ne kadar yardımcı olabileceğini iyi bilirler.

(434) Belli bir dini cemaatin bir kurumdaki dinsel hizmetinin kapsamı, hizmet sunulacak olanların ihtiyacı ve kurum içindeki hukuki, yerel ve organizasyon şartlarının yanında bu dini cemaatin hizmet vere-

¹⁰⁴ bkz. Bölüm II, Başlık: İslami kuruluşların hukuki statüleri.

bilme düzey ve kapasitesine de bağlıdır. Mahkumlara dinsel hizmet sunumu için cezaevine giriş talep hakkını kullanmak ve elde etmek, devletin herhangi bir hizmet sorumluluk ve yükümlülüğünü içermez. WRV 141. madde, kurum idaresinin finansal giderlere katkıda bulunmasını talep etme hakkı vermemektedir. Kurumda görev yapacak bir dinsel hizmetlinin atanmasını dileyen islami cemaatler için geçerli olan, kiliseler için geçerli olan düzenlemeyle aynıdır: Bu hizmeti yerine getirmek isteyen dini cemaatler gerekli maddi olanakları da kendileri sağlamak zorundadırlar.

(435) Temel olarak dini cemaatlerin masrafları kendilerinin karşılaması kuralı, kurum idaresinin olası bir desteğini olanaksız kılmamaktadır. Hizmetlerin gerçekleştirilmesi ve olası maddi desteklerle ilgili ayrıntıların kurum ile ilgili yürütme yetkisine sahip olan makamla sözleşme şeklinde düzenlenmesi gerekir. Cezaevleri ve sınırdışı edilme öncesi kalınan tutukevleri için yetkili makamlar, bulunulan eyaletin yönetimleridir. Dini bir cemaatin resmen görevli ya da gönüllü dini hizmetlisinin cezaevinde görev yapıp yapamayacağı, ibadet ve görüşmeler için özel salonların sağlanabilmesi, bunların hazırlanıp devamlı giderlerinin kim tarafından karşılanacağı, kime cezaevi için anahtar ve giriş yetkisi verileceği ve örneği telefon giderlerini kimin karşılayacağı bu görüşmelerin sonucuna bağlı olacaktır.

(436) Müslümanlar tarafında böylesi bir anlaşmanın muhatabının kim olacağı bir veya birden fazla cemaatin mevcut olmasına göre yerel koşullara bağlıdır. İslami kuruluşların sorumlu ve karar yetkisine sahip temsilcilerinin olmadığı yerlerde islami din hizmetlerinin sunulmasının organizasyonunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu şekilde örneğin Baden-Württemberg eyaletinde şöyle bir durum karşımıza çıkmaktadır: 20 cezaevinin 9'ünde müslüman mahkumlara şu ana kadar herhangi bir dinsel hizmet sunulmamaktadır. Diğer 11 cezaevinde ise ayda bir kez ve ayrıca islami bayramlarda müslüman cemaat önderleri ile namaz ve dinsel etkinlikler gerçekleşmektedir. Bu ise Türk konsoloslğu ile anlaşma içerisinde gerçekleşmektedir. Bu 11 cezaevinin 4 tanesinde daha yoğun, hatta haftalık dinsel hizmet sunulmaktadır. Hes-

sen eyaletinde bazı cezaevleri müslüman mahkumlara imamlar tarafından hizmet sunulması için sözleşmeler imzalamışlardır. Diğer cezaevlerinde ise - örneğin Bavyera eyaletinde olduğu gibi - müslüman mahkumlara dinsel hizmetler gönüllü müslümanların ziyaretleri ile sunulmaktadır. Berlin'de tutukluları ve cezaevleri düzenli olarak imamlar tarafından ziyaret edilmektedir. Rheinland-Pfalz eyaletinde ise müslüman mahkumlara, protestan ya da katoliklerin cezaevi dinsel hizmetlerine benzeyen herhangi bir hizmet sunulmamaktadır.

Hristiyanların sorumluluğu

(437) Bu durumda, dinsel hizmet sunan kişi olarak cezaevi idaresi ya da yerel politikacı olarak cezaevlerinin sorunları hakkında bilgi sahibi olan hristiyanlar, temel olarak müslüman mahkumların dinsel ihtiyaçları konusunda her iki taraf içinde gerçekleştirilebilir çözümlerin bulunması için çaba göstereceklerdir. Bazı cezaevlerindeki deneyimler, yerel cemaatlerle kurulan ilişkilerin imamların ve gönüllü müslüman ziyaretçilerin cezaevini düzenli olarak ziyaret etmelerini sağladığını göstermiştir.

(438) Hristiyan dini görevliler, müslüman mahkumlar kendileriyle temas kurmak istediklerinde bunu reddetmezler. Deneyime göre bu cezaevlerinde pek nadir bir durum değildir. Ayrıca bir çok cezaevinde müslüman mahkumlar kendi istekleriyle hristiyan ibadetine katılmaktadırlar. Ancak bunun için yazılı olarak talepte bulunmaları gerekmektedir.

Din değiştirme / Vaftiz

(439) Onyıllardan beri Almanya'da farklı kültürel ve dini özelliklere sahip insanlar birarada yaşamakta ve çalışmaktadırlar. Görüşmeler ve bilgi alışverişinin yanında hristiyanlar ve müslümanların diğer dine ilgi gösterdikleri de vaki olmaktadır. Bu - tamamen olmasa da - özellikle farklı dinlerden olan evlilikler için geçerlidir.

(440) Böylesi bir evlilikle ilgili olarak din değiştirme olasılığı göze alındığında bu önemli adımı göze almaya veya bu adımı atmaya hazır

olanlar çoğunlukla hristiyan eşler olmaktadır ki bunda islami evlilik ve aile hukukunun¹⁰⁵ etkisi de büyüktür. Ancak bunun tersi de olmaktadır, hristiyanlarla ya da hristiyan cemaatleriyle ilişkiler aracılığıyla ya da merak nedeniyle okuma ve inceleme sonucu hristiyan olma isteğini dile getiren müslümanlar da vardır. Onlara kiliseye katılmaya giden yolda eşlik edilmesi büyük özen ve soğukkanlılık gerektirir. Her yetişkin vaf-tizinde gerekli olan,¹⁰⁶ yaşam ve iman öykülerinin gözönünde bulundu-rulması özel bir anlayışı gerektirir.

Konuyla ilgili islami bilgiler

(441) Bir müslüman hristiyan olduğunda bu onun müslüman çevre-sinde çoğunlukla büyük bir şok yaratmaktadır. O, dindar bir müslüma-nın gözünde ümmete ihanet etmektedir. Şeriat, Kuran gibi, islamdan baş-ka bir dine geçmeyi en ağır günah ve Tanrı'ya ve ümmete saldırı olarak görmektedir. İslamiyetten başka bir dine geçiş, geleneksel islami top-lumlarda, sabit olduğu kanıtlanırsa, ölüm cezasını gerektiren suçlardan sayılmaktaydı. Bazı islam ülkelerinde yasa buna hala idam cezasını ön-görmektedir; bu ülkelerde ulusal ve dinsel kimlik bir bütün olarak gö-rülmektedir. Bunun da ötesinde bazı islam ağırlıklı ülkelerde islam din-ninden çıkan kişinin mevcut evliliği de sona ermiş sayılmaktadır.¹⁰⁷

(442) Almanya'da şeriatın cezai hükümlerinin uygulanmasının koşulları mevcut değildir. Almanya'daki müslümanların büyük çoğunlu-ğunca da saygı gösterilen Alman hukuk düzeni, inanç özgürlüğü hakkı ile yalnızca bir dine inanmayı ve o dinin gereklerini yerine getirmeyi değil, aynı zamanda hiç bir dine inanmama ya da din değiştirme hak-kını da sağlamaktadır. Buna rağmen şeriatın hükümleri müslümanların ve cemaatlerinin azımsanmayacak bir bölümünün mentalite ve etkin-

¹⁰⁵ bkz. Bölüm I, Başlık 3.2.5 ve Bölüm II, Başlık: Katolikler ve müslümanlar arasında evlilikler.

¹⁰⁶ bkz. *Erwachsenentaufe als pastorale Chance, Impulse zur Gestaltung des Katechumenats* (Arbeitshilfen 160), (yay.) Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 2001.

¹⁰⁷ bkz. A. Th. Houry, P. Heine und Janbernd Oebbecke, *Handbuch Recht und Kultur des Islams in der deutschen Gesellschaft* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2000), S. 237-241.

liklerini etkilemektedir. Karşılıklı ve birbiri için sorumluluk taşıma duygusu, din değiştiren kişiyi kararından vazgeçirme çabaları sonuçsuz kaldığı zaman, gayrimüslim ve laik bir ülkedeki yaşam koşullarında „mürtedin“ en ağır baskılara uğramasına ve hatta ölümle tehdit edilmesine kadar varabilir.

(443) İslamiyet geleneksel olarak cemaatin bir bütün olarak bireyin yaşam sürdürüş şeklindeki ortak sorumluluğunu çok kuvvetli bir şekilde vurgulamaktadır. Bu nedenle akrabaları, dostları ve komşuları ve hatta duruma bağlı olarak bütün siyasi topluluk kendilerini bireyin başka bir dine geçme kararından olumsuz şekilde etkilenmiş olarak göstermektedirler. Bazı müslümanlar veya onların aileleri bu temel tavrı artık - örneğin uzun zamandır gayrimüslim bir çevrede yaşadıkları için - paylaşmasalar da, bireysel tutum konusunda ortak sorumluluğu küçümsemek gerekir.

Kilise'nin diğer din mensubu vaftiz adayları ile ilgili açıklamaları

(444) Kilise imanı içinde kendisini, bütün dünyaya ve her insana kendisine Tanrı tarafından emanet edilmiş gerçek hakkında tanıklık sunmakla görevli görür: Çarmıha gerilmiş ve dirilmiş olan Tanrıoğlu İsa Mesih. Kilise kendi doğasından dolayı temel olarak davetçidir ve Tanrı'nın kendisini vaftiz aracılığıyla kilisenin üyesi olmaya çağırdığına inanan ve gerekli şartları yerine getiren herkese açıktır. İkinci Vatikan Konsili, Yaşamın Işığı olan Mesih'i „bütün samimiyetle yaymanın“ gerekliliğini vurgulamış (DH 14), aynı zamanda her bir muhatap için gerçek özgürlüğü desteklemeyi ve buna saygı gösterme talebini ortaya koymuştur. „Dinsel inancın yayılmasında ve dinsel adetlerin öğretiminde, özellikle az eğitimli ya da yoksullar sözkonusu olduğunda zorlama ya da gerçekdışı ikna çabası intibai uyandırabilecek şeylerden daima kaçınılmalıdır... Böylesi bir davranış kendi hakkının kötüye kullanılması ve karşı tarafın haklarının çiğnenmesi olarak görülmelidir. (DH4).“¹⁰⁸

¹⁰⁸ Secretariat pro non Christianis, *Die Haltung der Kirche gegenüber den Anhängern anderer Religionen. Gedanken und Weisungen über Dialog und Mission.* (Città del Vaticano, Pflingsten 1984), nr. 18.

(445) „Değişik inanç taraftarlarının diyalogunun akışında ruhsal tövbe ve ihtida düşüncesi de kaçınılmaz bir şekilde yer alır ... Her gerçek Tanrı çağrısı, daima bir kendini aşmayı da beraberinde getirir. Paskalya (Diriliş) gizeminin de gösterdiği gibi ölüm olmaksızın yeni bir yaşam yoktur (bkz. GS 22). Ayrıca her ihtida Tanrı'nın lütfunun işidir. Bunda insanın tamamen kendine dönebilmesi gerekir (RH 12).“¹⁰⁹ Kilise, bir din değişiminin her insan için geçerli büyük önemini bu sözlerle vurgulamaktadır.

(446) Deneyimler, müslümanların vaftizle kiliseye katılmaları sürecinde hazırlık ve kendilerine eşlik edilmesinin büyük dikkat ve soğukkanlılık gerektirdiğini göstermektedir. Müslüman vaftiz adaylarının her halükarda, yaşam ve iman deneyimlerini kendileriyle paylaşacak ve bir müslümanın din değiştirmesi ile ilgili bütün özel soru ve sorunlarına açık refakatçilere ihtiyaçları vardır. Onların görevi müslüman vaftiz adaylarını tamamen özgürce bir karar vermek yolunda desteklemektir.

Hristiyan refakatçilere tavsiyeler

(447) Yukarıda sıralanan zorluklar ne karamsar olmaya ne de vaftiz olmak isteyen birinin reddedilmesine sebebiyet vermemelidir. Yanlış bir şeyler yapma korkusu, müjdeye (İncil) doğru zamanda sözle ve eylemle tanıklık etmek ve müjdeyi yaymak sorumluluğundan ve görevinden kurtarmaz. Çünkü kendi sınırsız özgürlüğü içinde, çevremizden insanları O'nun yolunda gitmek ve kendi dininden Mesih'in kilisesine katılmak üzere sınırlarını aşmaya çağırabilecek olan Tanrı'dır. O, kendilerini O'nun çağrısına açmış olan müslümanları çağırabilir ve kilisemizde yeni boyutların oluşmasına yetkin kılabilir.

(448) Ancak kiliseye katılmak konusundaki her dileğin mecburi bir şekilde belli bir sürede vaftizle sonuçlanması şart değildir. Her yetişkin vaftiz adayı için olduğu gibi bir müslümana vaftiz yolunda refakat edilmesi konusunda da geçerli olan Arapça atasözü acele işe şeytanın karışacağıdır. Genel olarak vaftize hazırlanma sürecinin bir yıl sürmesi

¹⁰⁹ bkz. a.g.e. nr. 37.

tavsiye ediliyorsa, bu süre müslüman vaftiz adayları için asla daha kısa tutulmamalıdır, tersine bunun yerine daha uzun bir sürenin öngörülmesi gerekir.

(449) Bununla birlikte müslümanlar, neden diledikleri vaftiz öncesi uzun bir ders ve hazırlık sürecine tabi tutulduklarını anlamakta zorlanmaktadırlar. Bu sorun, bu çevreden bir çok vaftiz adayının da sorunudur. Müslümanlar için ise kendi şimdiye kadar ki dinsel gelenekleri ayrıca zorlaştırıcı bir etken olmaktadır: İslamiyette, müslüman olmak isteyen bir kişinin yalnızca iki şahidin önünde kelime-i şهادet getirmesi onun müslüman olması için yeterlidir.

(450) Bu düşüncelerden hareketle refakatçinin islamiyet kökenli vaftiz adaylarının, diğer adaylardan daha yoğun şekilde bir kilise cemaatinin, hristiyan gruplarının ve ailelerin günlük yaşamı konusunda deneyimler edinmesini sağlamaya çaba göstermesi gerekir. Bu sayede vaftiz adayı, dinsel ve sosyal her açıdan kendini yabancı bir ortamda bulacağı hristiyan günlük yaşamı konusunda bilgi edinir. Şahsi deneyim adayın, kendi iman ve toplumuna - belki de farkında dahi olmadan - ne kadar bağlı olduğunu anlamasına yardım edebilir. Aday yalnız bu şekilde gerçekte ilgili beklentilerini görebilme olanağına kavuşabilir.

(451) Bu bağlamda adaya bir katekümenlik (vaftize hazırlık) grubunun (aday, katekümenlik sorumlusu, refakatçi) eşlik etmesinin, özellikle müslüman kökenli vaftiz adaylarında nasıl vazgeçilmez olduğu özellikle belirginleşir. Katekümenlik grubu „içinde kilisenin gerçekleştiği ve aracılığıyla kilise ve cemaatteki yolun açıldığı küçük bir hücredir.“¹¹⁰

(452) Bu süreç içerisinde neredeyse zoraki sorunlar ortaya çıkmaktadır. Refakatçilerin bu korku ve sorunlara ortak olmaları gerekir, çünkü onlar yalnızca belli bir bilgiyi aktaran „din öğreticileri“ değil, hedefe ulaşmanın kendi ellerinde ve garanti olmadığı ortak bir yolu katekümenlerle (vaftiz adayları) birlikte giden „iman refakatçileridirler“.

¹¹⁰ bkz. *Erwachsenentaufe als pastorale Chance, Impulse zur Gestaltung des Katechumenats* (Arbeitshilfen 160), (yay.) Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 2001.

(453) Ancak refakatçilerin adayın hristiyan olması yönünde umutlarını, ne kadar uzun sürerse sürsün Mesih'e giden yolun her bir aday için tamamen şahsi olması yönündeki buyruk nedeniyle arka planda tutmaları gerekir. Bu, bahse konu olan kişinin tamamen başka bir karara varması durumu için de geçerlidir. Refakatçi böylesi bir durumda, adayın isterse esenlik ve özgürlük içinde ayrılmasına saygı göstermeli ve aday tekrar geri dönmek isterse yeni bir başlangıca da hazır olmalıdır.

Önemli pratik tavsiyeler

(454) Refakatçi her vaftiz adayında tamamen şahsi iman ve yaşam deneyimine sahip bambaşka bir insanla karşılaşmaktadır. Bununla birlikte her müslüman vaftiz adayıyla hristiyan imanına giden yolunda konuşulması ve aydınlatılması gereken belli konular vardır.

(455) İlk olarak şahsi ve özgürce bir karara varmayı kolaylaştıran etkenler yer almaktadır.

Aday mümkün olduğunca reşit ve maddi ve manevi açıdan ailesinden bağımsız olmalıdır.

Kilise tarafından din değiştirme hiç bir sosyal ya da maddi yardımla bağlantı içinde olmamalıdır. Yanlış algılanan minnet duygusu din değiştirmek için uygun bir temel oluşturmaz.

Adayın düzenli aile ilişkileri ve Almanya'da oturma hakkının sağlam olması özgürce karar verebilmesini kolaylaştırır ve zaman baskısından kurtarır.

Vaftiz adayları iman yollarını, katolik birisiyle olası bir evlilikten tamamen bağımsız olarak gitmelidirler. Evlilik için tarih halihazırda belirlenmiş durumda ise, dispens alınması için çaba gösterilmelidir. Bu noktada evlilik için örneğin devam eden evlilik gibi başka ağır engeller olup olmadığının açıklığa kavuşturulması uygun olur. Kiliseye kabul edilmekle bütün sorunlar ortadan kalkmış olmayacaktır. Daha da önemlisi, bir kez varılan kararın yaşam boyu sürdürülebilir olduğunu ortaya koymasıdır.

Vaftiz adayı, din değiştirme ile ilgili planları hakkında mümkünse yakınlarıyla görüşmelidir. Yalnızca bu şekilde, kendi isteğiyle şimdiye kadarki iman topluluğundan ayrıldığı zaman karşılaşacağı sonuçlar hakkında bir kanıya varabilir. Belki de bu sayede şimdiye kadarki ilişkilerinin derecesini kavrayabilecektir. Bu durum özellikle, namaz ya da camiye gitmek gibi inancın görülür etkinliklerine şimdiye kadar hiç ya da çok az değer veren genç insanlarda gözlemlenebilir. Yakınlr ve akrabalarla görüşmeler, olası bir din değişikliğinin „geride kalan“ aile yeleri için nasıl sorunlar doğurabileceğini de belirgin bir hale getirebilir.

Vaftiz adayı evli ise eşi de her halükarda bu amaçlanan din değişikliği hakkında bilgilendirilmeli ve beklenen sonuçlarla ilgili görüşmelere dahil edilmelidir.

Özellikle vaftiz adayının o ana dek hristiyanca eğitilmemiş olan çocukları varsa, onların dinsel geleceği de önemli bir konu oluşturmaktadır. İman konusunda verilen bir kararın dayanıklı ve kalıcı olması konusunda, kişinin yaşadığı dinsel ve kültürel evre de belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle vaftiz adayının gelecekte oturacağı yerin de katekümenlik süreci içindeki görüşmelerde ele alınması gerekir. İşlam ağırlıklı memleketine dönmesi durumunda hristiyan imanını koruyabilecek midir?

Özellikle dinsel ve ulusal kimliği bir bütün olarak anlamış ve algılamış olan kişilerle, hristiyanlığa geçişe bağladıkları beklentilerinin aydınlığa kavuşturulması gerekir. Hristiyan imanının herhangi bir ulusa ya da sosyal tabakaya aidiyetle bir görülmemesi ve örneğin yabancılar ve mülteciler yasaları ile ilgili olarak hiç bir hukuki avantaj sağlamayacağının kendilerine açıklanması gerekir.

Katolik refakatçi kilisenin hristiyanlık dışı dinlerle ilgili tutumunu da ifade etmelidir. Vaftiz adayının, o döneme dek sürdürdüğü yaşantısının, kendisinin yaşadığı ve uyguladığı dinsel pratiğin boşuna olmadığı, tam tersine gelecekteki iman yaşamı için de bir katkı olduğu bilincine varması gerekir. Aynı zamanda atalarına ve akrabalarına Tanrı önünde büyük önem verip sayęı göstermeye devam etmesi gerektiğini, hristiyan

imanının Tanrı'nın bu yakınlar ve akrabalara da sevgisinin sonsuz olduğuna inandığını bilmelidir.

Dünya çapındaki kiliseyi gözönünde bulundurarak refakatçinin hristiyanlıkla uyumlu bütün dinsel yönleri içerir bir kapsamı teşvik etmesi gerekir. Diğer taraftan ise her türlü senkretist (*tüm dinleri bir sayan düşünce yapısına*) düşünce ve denk görmelere karşı bir tutum içinde olmalıdır.

İslamiyet ve hristiyanlık arasındaki bir çok ortak noktalar ve benzerlikler nedeniyle her konuda özel hristiyan görüşünün açıkça ve kapsamlı şekilde ele alınıp incelenmesi müslüman vaftiz adaylarının iman yolları açısından büyük öneme sahiptir. Adayın sonuçta her iki din arasında temel olarak büyük fark olmadığı gibi yanlış bir sonuca varmasına dikkat edilmelidir. Bu nedenle örneğin müslüman dualarının hristiyan ibadetine dahil edilmesi sakıncalı olur.

Vaftiz olma dileğiyle ilgili son karar açıklanmadan önce bütün konu ve soruların bir kere daha bütün açıklığıyla konuşulması gerekir.

14 yaşını geçmiş bütün yetişkin ve gençlerin vaftizinde olduğu gibi bir müslümanın vaftizinin de Kilise Kanunu'nun (CIC) 843. maddesi uyarınca episkoposluğa bildirilmesi gereklidir.

İmana müjdeci tanıklık

(456) Almanya'da müslümanların vaftizi - bir nesil öncesine kadar neredeyse olanaksız görülen bu olay - günümüzde de çok sık olarak görülmemekle beraber, hristiyanların değişen koşullar ve yeni görevler karşısında buldukları gitgide çoğulcu yapıya dönüşen bir toplum içerisinde yıllık 3.000 civarındaki yetişkin vaftizinin küçük bir bölümünü oluşturur şekilde kilise yaşamının bir parçası durumdadır. Hristiyanlığın toplumsal olağanlık konumunu yitirdiği yerlerde, hristiyanlığın artık „otomatik“ bir şekilde nesilden nesile aktarılmadığı yerlerde, hristiyanların diğer din ve dünya görüşleriyle birarada yaşadığı yerlerde, „zamanın işaretleri“ hristiyan ve kilise olmanın önemli bir ögesini yeniden keşfetmeye sürüklemektedir: Müjdeci, misyoner kilise olmak.

(457) Yetişkinlerin kiliseye yönelen iman yolları, hele de tamamen başka bir dinsel ve toplumsal yapıdan geliyorlarsa, açık ve çoğulcu bir toplumun şartları altında hristiyan olmanın ve hristiyanca yaşamının alışılmış hristiyan ortamlarının dışında da mümkün olduğunu göstermektedir.

(458) İmanın müjdecî ve misyoner bir şekilde duyurulmasının yolu kendimizde başlamaktadır: Bu, kendi konumu hakkında bilinçlenmeyi ve kendi kimliğini tarif edebilmeyi gerektirir - başkalarına karşı değil, ancak başkalarına açık bir şekilde. Müjdecî tanıklığa hazır olmak „bilgi verebilme yetkinliği“ ile „konuşabilme, ifade edebilme yetkinliğini“ önşart olarak koşar. Bir çok hristiyanın inançlarına özel bir „dil yapısı“ vermeye çalıştıkları zaman yakındıkları zorluk, kilisenin müjdecîliği ve din eğitimi için önemli bir görev alanını ortaya koymaktadır.

Başörtüsü

(459) Günümüzde müslümanların önemli bir bölümü, özellikle de dinlerinin ya daha geleneksel ya da fundamentalist yorumlarına bağlı olanlar, kadınlar için özel „islami kıyafetin“ mecburi olduğunu savunmaktadırlar. 20. yüzyılın başlarına kadar şehirli müslümanlarda olağan olan ve iyi ahlakın bir emri gibi görülen yüzün tamamen peçe ile örtülmesi, içlerinden yalnızca küçük bir bölüm tarafından „islami“ kıyafetin zorunlu bir parçası olarak görülmektedir. Diğerleri de örtünmeyi zorunlu görmekte ancak kadınların evinin dışında boynu da tamamen kapatan ve saçlarının görünmemesini sağlayan bir başörtüsü takmalarını yeterli saymaktadırlar; işte birçokları bu tarzda bir başörtüsünü toplumsal tutumun islamlaştırılmasının önde gelen bir sembolü olarak görmektedirler.¹¹¹ Ancak - edepli davranmak ve baştan çıkarıcı olmaktan kaçınmak gibi temel kurallara uyum konusundaki oldukça yaygın genel kanının dışında - islamın mebcur kıldığı özel bir kadın kıyafetinin gerçekten olup olmadığı her iki cinsiyetten günümüz müslümanlarınca oldukça farklı olarak değerlendirilmektedir.

¹¹¹ bkz. Bölüm I, Başlık: 3.2.4.

(460) Buna benzer şekilde devletin belli bir kadın giyim tarzını zorunlu tutmadığı islami ülkelerin büyük çoğunluğunda sokakta gözlemlenen giyim tarzları da çok farklı ve çeşitlidir: Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın çoğu büyük şehrinde sokaklarda varyasyonları açık kıvrık saçtan, dar tişörtlerden ve jean pantolonlardan ortalama Avrupalı sokak kıyafetlerine ve başörtüsü ile yerleri süpürecek kadar uzun pardesülerden yüzün ve bütün bedenin tamamen çarşaf ile örtülü olmasına kadar varan görüntüler gözlemlenmektedir. Aynı ülkelerde kırsalda yaşayan kadınlar da çoğunlukla bir başörtüsü takmaktadırlar, ancak yaygın olarak bu boynu ve saçları tamamen saran ve yüzü tamamen çevreleyen bir tarzda değil, çoğunlukla gevşek bağlanmış ve başın arka tarafını kaplar şeklindedir. Bu nedenle ortak islami bir tarzdan ya da kadın kıyafetiyle ilgili ve özellikle başın örtülmesi konusunda ortak ve tek bir tarzdan bahsedilmesi olanaksızdır.

(461) Kuran, kadınların çarşaf ya da başörtüsü taşımalarını açıkça tarif eden herhangi bir kural içermemektedir. Böylesi bir kurala dayanak olarak çoğunlukla Kuran'ın Ahzab suresi 53. ve 55. ayetleri öne sürülür. Bu ayetlerin birincisinde peygamberin eşlerinin misafirlerine, onlara dileklerini bir perde (*hicap*) arkasından söylemeleri bildirilir; ikinci ayette ise peygamberin eşlerine kendilerine nikah düşmeyen erkek akrabaları, diğer kadınlar ve cariyelerle arada perde olmaksızın konuşmalarının günah olmayacağı açıklaması iletilir. Hicap kelimesi daha sonra çarşafın ve günümüzde Arap ülkelerinde başörtüsünün tarifi haline gelmiştir, köken olarak ise yalnızca genel anlamda „(görmeyi engelleyen) perde“ anlamındadır. Kuran'da kastedilen de, anılan ilk ayetin yapısının da gösterdiği gibi buydu. Ayrıca Kuran, burada ifade edilen kuralın, peygamberin eşlerinden genelleme yapılarak bütün müslüman kadınlar için geçerli kılınıp kılınmayacağı konusunda da bir şey söylememektedir. Bu ayetler Muhammed'in devlet başkanı konumunda da olduğu Medine devrinde duyurulmuştur; bu nedenle de sözkonusu olan yalnızca onun evini ilgilendiren bir kural olabilir, tıpkı tarihi olarak kanıtlanmış aynı dönem bazı Ortadoğulu emirlerinin saraylarında da geçerli böylesi kurallar olduğu gibi.

(462) Aynı surenin 59. ayetinde kadınların „üstlerine“ - ki büyük olasılıkla başları kastedilmektedir - „kıyafetlerinden (örtülerinden) bir bölümünü çekmeleri“ söylenmektedir ki, bununla tanınmaları ve rahatsız edilmemeleri amaçlanmaktadır. Tam olarak nasıl bir örtünmenin kastedildiği burada belirtilmemektedir ve bunun genel olarak mı, yoksa sokağa çıkmak gibi belli bir durum için mi geçerli olduğu konusu tartışmalıdır. Çarşafın ya da başörtüsünün islami savunucuları ayrıca, mümin kadınların eski arap kıyafetlerinde boyundan aşağı doğru inen açıklığa sahip başörtülerini yakalarının üzerine kadar örtmelerini söyleyen Nur suresi 31. ayeti kaynak göstermektedirler ki, bu ayette kadınların dikkat çekmemek için ziynet eşyalarını erkeklere göstermemeleri belirtilmektedir. Büyük çocukların bile görmemesi gereken „edep yeri“ ile bu düşüncedeki günümüz müslümanlarının anladığı şekilde kadının açık başının da kastedilmiş olabileceğine dair hiç bir belirti yoktur: ifadenin yapısı „edep yeri“ kavramı ile dar anlamda cinsiyet belirtilerinin kastedildiği yönündedir. Bu nedenle ayet, diğer dinlerde de genel olarak talep edilen ölçüde edepli davranmaya ve cilve yapmaktan kaçınmaya bir çağrıdır.¹¹²

(463) Eski arap şiiirlerinden çarşaf taşımanın Arap yarımadasında islamiyet öncesi dönemde de sosyal açıdan üst tabaka mensubu şehirli kadınlar arasında yaygın olduğu görülmektedir. Eski Mezopotamya’da da şehir toplumunun kadınlarından bahsedilmektedir. Bu nedenle söz konusu olan ilk defa islamiyetle ortaya çıkan bir sosyal ahlaki tutum

¹¹² Buna rağmen Almanya Müslümanları Merkez Konseyi, internette www.islam.de adresinde de yayınlanan, Federal Anayasa Mahkemesine sunulmak üzere 2.6.2003 tarihli bir açıklamasında *himar* sözcüğünü basitçe „başörtüsü“ olarak tercüme ederek bu ayetle başörtüsünün kadınlar için Kuran’da sabit kılınmış bir ödev olduğunu savunmaya çalışmıştır. Gerçekten de islam tarihinde bu sözcük daha çok baş ve yüz örtüsü için kullanılmıştır. Ancak klasik Arapça sözlüklere göre bu sözcük her iki cinsten kişilerin kullandığı başka örtünme araçlarını da tarif ediyordu ve Kuran bu konuda bu örtünün o zamanın arap kadınlarınınca nasıl kullanıldığı konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak, bu sözcükle baş üzerinde taşınan bir örtü kastedilmiş olsa bile şunu belirtmek gerekir: Ayetin örtüyü bu şekilde kastettiği açık değildir, aksine kastedilen kadın dekoltesinin (omuzlar) edepli bir şekilde ve mantığa uygun olarak o zamanki arap kadınlarının geleneksel kıyafetinin bir bölümüyle örtülmesidir. Bu ayetle içerdiği bütün eski arap kadın kıyafetlerinin sürekli olarak zorunlu kılınması gibi bir maksadı destekleyecek hiçbir dayanak yoktur.

değildir. Buna rağmen bu gelenek islamiyetin egemenliğindeki büyük şehirlerde gitgide bütün kadınlar tarafından, aynı zamanda o yörelerdeki gayrimüslim kadınlar tarafından da uygulanır hale gelmiştir. Kırsal yörelerde ise köylü ve yarıgöçebe toplum arasında çok daha az yayılmıştır, bedeviler arasında da yine sınırlı bir yaygınlığa erişmiştir.

(464) Başörtüsüyle başın daha az kapatılması (yani boyun ve saçların tamamen kapatılmaması) şeklindeki örtünmenin bile direk Kuran’da temelini olmadığı ve hem de peygamber sünneti ile kadınlar için mecbur olduğunun kanıtlanamayacağı son zamanlarda müslüman iler gelenler tarafından da ifade edilmiştir. Örneğin Mısır’ın Temyiz Mahkemesi 1996’da, islamcılar tarafından şeriatı yasamanın ana kaynağı olarak kabul eden 1980 tarihli anayasal düzenlemeye istinaden talep edilen, başörtüsünün devlet okullarındaki kız öğrenciler için zorunlu kılması talebini reddetmiştir. Mahkeme gerekçeli kararında şunu ifade etmiştir: Başörtüsü konusu vahiy yoluyla, yani şeriatın bağlayıcı hükümleri arasında düzenlenmemiştir; bu fıkıhın, yani din alimlerinin hukuk yorumlarının konusudur ki, bu açıdan zamanın değişimi ile farklı yorumlara ve sonuçlara ulaşılması olasıdır. 2000 yılında, o zaman İstanbul’daki yüksekokullardan biri olan Marmara Üniversitesinin saygın İlahiyat Fakültesinin dekanı olan Zekeriya Beyaz, konuyla ilgili bir kitabında ve televizyonda, Kuran’da başörtüsü mecburiyeti ile ilgili bir delilin olmadığını açıklamıştır.¹¹³ Hatta kendisinin reformcu olarak tanınan meslektaşı, yine ilahiyatçı ve Muğla Üniversitesi’nin rektörü olan Ethem Ruhi Fiğlalı aynı yıl, „bir metre kumaşı dinin sembolü haline getirmenin“ islama ihanet olduğunu söylemiştir.¹¹⁴

(465) Diğer taraftan itiraz edilen ve reddedilen böylesi görüşleri bir yana bırakarak ve müslüman kadınlara açıkça bir başörtüsü mecburiyetini ortaya koymayan Kuran metnine rağmen, özgürlükçü bir hukuk devletinde dinlerinin kendilerine böylesi bir buyruğu olduğu inancında olan müslümanların kendi vicdanı kararlarına saygı gösterilmesi gerekir.

¹¹³ bkz. Hürriyet, 9.12.2000 tarihli sayısı.

¹¹⁴ bkz. a.g. 23.9.2000 tarihli sayısı.

(466) Almanya’da, bu inançta olan müslüman kadınların ona göre giyinmeleri genel olarak sorun yaratmamaktadır. Bununla birlikte nadiren de olsa, çözümü için mahkemece Anayasa’nın 4. maddesine bireysel inanç özgürlüğü ile üçüncü şahıslar ve mallarla ilgili temel haklar arasında değerlendirme yapılmasını gerektiren iş hukuku ile ilgili ihtilaflar ortaya çıkmaktadır. Son olarak Federal İş Mahkemesi bu bağlamda bir müslüman tezgahkar kadının davasında bireysel inanç özgürlüğüne, yine aynı şekilde - Anayasa’nın 2. maddesi uyarınca - temel hak olarak görülen ve korunan ticari etkinlik özgürlüğüne göre üstünlük tanımıştır.¹¹⁵

(467) Bu değerlendirme, içinde memurların iş hukuku açısından bakıldığında zordur. Devlet okullarında ders sırasında da başörtülerini çıkarmak istemeyen müslüman kadın öğretmenlerle eyaletlerin eğitim bakanlıkları arasında son yıllarda bu nedenlerle gelişen ihtilaflar bitmek bilmeyen tartışmalar olarak kendini göstermiştir. Federal Anayasa Mahkemesi şu sıralarda Fresha Ludin adlı öğretmenin davasında, adı geçen öğretmenin devletin dinsel konulardaki tarafsızlığını ve öğrencilerin inanç özgürlüğünü çiğneyip çiğnemediği konusunu açığa kavuşturmakla görevlidir.

Hastane

(468) Hastanede kalarak bir tedavi görmek zorunda kalmak her insan için zor ve korku da içeren bir deneyimdir. Müslümanların hastanede tedavileri bunun ötesinde hem onlar hem de doktorlar ve bakım personeli açısından özel sorunlar içerebilir ki,¹¹⁶ bu yalnızca müslüman hastaların dinlerinden kaynaklanmamaktadır. Bu özellikle Almanya dı-

¹¹⁵ bkz. Federal İş Mahkemesinin 10 Ekim 2002 tarihli kararı.

¹¹⁶ Bu sorunlar ve çözüm yolları hakkında bilgilendiren bir çok yayın vardır. Burada yalnızca birkaçını anacak olursak: Richter, Klaus (yay.): *Muslimen im Krankenhaus*, Altenberge 1980; Ingeburg Barden: *Glauben, Leben, Pflege im Judentum, Christentum und Islam*, Materialien zur Krankenpflegeausbildung Bd. 6, Freiburg 1992; Sieglinde al Mutawaly: *Menschen islamischen Glaubens individuell pflegen*, Hannover und Hagen 1996 (Nachdruck 2000); Silke A. Becker, Eva Wunderer und Jürgen Schultz-Gambard: *Muslimische Patienten. Ein Leitfaden zur interkulturellen Verständigung in Krankenhaus und Praxis*, 2. Aufl. München 2001.

şında büyümüş ve çoğunluğu oluşturan Alman toplumuna çok az entegre olabilmiş müslümanlar sözkonusu olduğunda geçerlidir: Bu noktada hem dil sorunları, hem de sosyal ve kültürel kökenlerin farklılığı nedeniyle hastalık ve tedavi hakkındaki farklı görüşler hastalar ile hastane görevlileri arasında anlaşmayı engellemektedir. Kadın ve erkek arasındaki ilişkiler konusunda ahlaki açıdan kabul gören kavramlar hem dinsel hem de sosyo-kültürel niteliktedirler; bu farklılık da doktorlar ve hastabakıcıların diğer cinsiyetten müslüman hastalarla olan ilişkilerinde büyük nezaket ve duyarlılık göstermelerini gerektirmektedir.

(469) Ağrıların ya da diğer şikayetlerin nasıl ifade edileceği çoğunlukla kültüre bağlıdır. Almanya’da yaşayan müslümanların bir kısmı, ağrı ve sancılarını ifade ettiği davranışlarda sıradan bir Alman vatandaşına göre daha dışavurumcu bir tutumun, örneğin yüksek sesle, sık sık tekrarlanan sızlanmaların, kadınlarda ise ağlamanın eşlik ettiği yakınmaların olağan olduğu ülkeler ve sosyal çevrelerden gelmektedirler. Böylesi davranışların bir histeri olarak görülmemesi, asıl olduğu şey olarak algılanması gerekir: bu hastaların tıbbi yardım ve insani desteğe olan ihtiyaçlarını dışa vurmak için alışık oldukları davranışlardır.

(470) Müslümanların başka hastalara göre daha fazla, hastalıkları Tanrı’nın yazgısı olarak kabullendikleri şeklindeki düşünce, islamiyeti „kaderci“ olarak gören önyargıya dayanmaktadır ve yanlıştır: Müslüman hastalar için de diğer hastalarda olduğu gibi, tedavilerine kendilerinin de aktif olarak katılması olasılığı büyük oranda hastalıklarının türü ve sebebi ile öngörülen teşhis ve tedavi yöntemlerinin kendilerine ne kadar iyi açıklandığına bağlıdır. Bu noktada hastanın sosyal kökeni ve eğitim durumuna göre belki daha fazla aydınlatılması gerekli olabilir. Bu nedenle hastanın anadilini konuşabilen ve açıklanması gereken durumu kolayca anlayabilecek bir tercüman sağlamak ve görüşme için gerekli zaman ve sabıra sahip olmak çok önemlidir. Bu sırada hastanın ya da yakınlarının hastalığı yorumladıkları ya da tedaviyi etkilemek istedikleri memleketlerinin halk inanışlarını yalnızca akıldışı sayıp geçmemek, aksine sakın bir şekilde dinleyip daha sonra nazik ve dostça bir açıklama ile doğruları açıklamaya çalışmak gerekir. Örneğin hasta-

lar çektikleri rahatsızlığa „nazar“ ya da büyünün sebep olduğunu düşünüyorlarsa, o zaman doktorlar ve sağlık personeli de bu düşünceye katılmadıklarını ve tedavi için uygulayacakları yöntemin de by bozmakla ilgisi olmadığını açıklamalıdır. İslam ülkelerinden hastaların bir bölümünde gözlenen tıbbı neredeyse mucizevi bir şekilde gören düşüncenin temelinde de, tedavinin, doktor doğru ilaç ya da yöntemi seçmiş ise ilacın tek bir defa ya da kısa süreli kullanımı ile hemen gerekleşeceğidir. Bu nedenle hastalara doğru bir tedavinin uzun bir süre alabileceğinin önceden açıklanması tavsiye edilir.

(471) Müslümanların rahatça ibadet edebilmeleri ve dinlerinin gereklerini yerine getirebilmeleri hastanede de sağlanmalıdır. Ancak doktorlar ve sağlık personelinin, islamiyetin müslümanlardan tıbben kabul edilemeyecek herhangi bir Şey talep etmediğini de bilmeleri gerekir.

(472) Günde beş kez kılınan namaz, hastalar tarafından oturur ya da yatar şekilde ve normalde uygulanan hareketler olmadan da kılınabilir. Yryebilecek durumdaki hastalar için namaz vakitlerinde kullanabilecekleri bir oda sağlanabilirse iyi olur. Seyrek de olsa büyük hastanelerde müslümanlar için özel dekorasyonu ile hastaların kendilerini bir parça vatanlarında hissetmelerini sağlayan mescitler vardır. Ancak yer imkanlarından bağımsız olarak müslüman hastaların da kabul edilmesi ihtimali olan - ki bu günümüzde Almanya'daki hastanelerin büyük çoğunluğu için geçerlidir - hastanelerde *kible* yönünün biliniyor olması ve (rneğin çizilmiş belli bir ok işareti ile) müslümanların sormaları durumunda kolaylıkla gösterilebilmesi gerekir. Örneğin hasta kabulü sırasında verilen Türkçe bilgi kılavuzunda, personelin arzu edilirse bu konuda bilgi verebileceğinin bildirilmesi insani ilgi ve yakınlığın çok güzel bir işareti olur. Kible yönünün tayininde yerel camilerin imamları seve seve yardımcı olurlar.

(473) Hastalar, Ramazan ayında oruç tutmak yükümlülüğünden muaf tutulmuşlardır. Zaten tedavide uygulanan yöntemlerin çoğu bunu olanaksız kılandı, çünkü ilaçların yalnızca ağızdan alınması değil, bu maddeleri vücuda geçirmenin diğer yolları da, örneğin iğne ya da serumlar da islam inancına göre orucu bozar. Hasta olanın, iyileştikten sonra tu-

tamadığı gün kadar orucu tutarak kaza etmesi gerekir. Eğer devam eden hastalık ya da aşırı güçsüzlükten dolayı bu mümkün olamıyorsa, o zaman bunun yerine açların doyurulması ya da uygun bir sadaka verilmesi gerekir. Yetmiş yaşın oldukça üzerinde olan yaşlılar genelde oruç tutmazlar, bunun yerine olanakları ölçüsünde yukarıda anılan hayır işlerinden birini yerine getirirler.

(474) İslami yiyecek kurallarına (*helal*) riayet edilebilmesinin sağlanması gerekir. Bunun anlamı ise, müslüman hastalara verilecek olan yiyeceklerin tatlandırıcı olarak dahi olsa hiç bir şekilde domuz eti, domuz yağı ya da alkol içermemesi gerekir. Eğer alternatif ilaçlar mevcut ise alkol içerikli ilaçlardan da sakınılmalıdır. Bununla birlikte islam hukukuna göre yasaklanmış şeylere zor ve mecburi durumlarda izin veren temel kural geçerlidir. Bu prensip nedeniyle yabancı kan normalde haram sayıldığı halde tıbben gerekli olduğunda kan verilmesi kabul edilmiştir. Ancak bu durumda yaygın islami hükme göre kan veren ile kanı alan arasında sonradan evlenmelerini yasaklayan bir kan bağının oluştuğu gözönünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle genç bir müslümandan, yaralı olan ya da hastalığından dolayı buna gereksinimi olan nişanlısına, kan grupları uyuşsa da, kan vermesi beklenmemelidir.

(475) Her iki cinsten müslümanlar da genellikle büyük bir edep ve utanma duygusu ile yetiştirilirler. Buna saygı gösterilmesi gerekir. Bu nedenle müslüman hastaların muayene ve tedavileri ve aynı şekilde bakımlarının mümkün olduğunca aynı cinsiyetten personel ile yerine getirilmesi gerekir. Bu mümkün değilse doktorların ve hastabakıcıların bu nedenden dolayı üzgün olduklarını bildirmeleri ve hastaların duygularını anlayıp saygı gösterdiklerini ifade etmeleri durumu kolaylaştıracaktır. Çok mutaassıp çevrelerden gelen kadınlarda ayrıca kadının namusu ve bütün ailenin şerefının buna bağlı oluşu konusundaki görüş de hakimdir; burada namus olarak kadının evlenmeden önce bakire oluşu ve evliyken de kocasından başka hiçbir erkekle teması olmaması anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Bu nedenle jinekolojik konularda müslüman hastaların muayene ve tedavisinin, eğer hasta kendisi bir erkek doktoru seç-

¹¹⁷ bkz. Bölüm I, Başlık: 2.1.7.

memişse, mümkünse bir bayan doktor tarafından yapılmasını sağlama-ya gayret edilmelidir. Eğer hastanın seçim yapma şansı yoksa ve erkek doktor bu görevi yerine getirmek zorunda ise ve acil bir durum yoksa, o zaman hastaya planlanan muayene ve tedavinin hemen mi, yoksa daha sonra eşi ya da örneğin bayan arkadaşı, kızkardeşi veya annesi gibi güvendiği biri yanında olacak şekilde daha sonra mı yapılmasını istediğini sormak gerekir. Bununla birlikte müslüman hastanın tercihinine, eğer refakatçi olmadan erkek bir doktora muayene olmak isterse veya hatta bilerek kocası yanında olmaksızın doktorla konuşmak isterse - ki aile planlaması gibi konulardaki sorunlar nedeniyle bunda haklı da olabilir - saygı göstermek gerekir. Bu nedenle doktorun müslüman hastaya olası refakatçi isteğini bir bayan hastane görevlisi yanında sorması, ancak olası refakatçilerin yanında sormaması gerekir, ola ki hasta onların yanında belki de hayır diyemeyebilir.

(476) Hastanelerdeki doğumlara müslüman kocalar da artık diğer babalar gibi çoğu kez katılmaktadırlar. Eğer bu olmuyorsa o zaman müstakbel anneye mümkün olduğunca önceden islami geleneğe göre doğumdan hemen sonra çocuğun kulağına ezan okunmasını isteyip istemediği sorulmalıdır. Bunu hastane personelinden müslüman birisi ya da örneğin annenin ricada bulunduğu bir bayan da yerine getirebilir. Hristiyanlıktaki vaftiz gibi dine özel bir katılım töreni islamiyette yoktur: İslami görüşe göre müslüman ebeveynlerin her çocuğu doğumdan itibaren müslümandır.

(477) Müslüman hastalar hastanede vefat ederlerse, dinlerince emredilen uygulamaların yerine getirilebilmesini sağlamak için çaba gösterilmelidir.¹¹⁸ Özellikle, bir kişinin hastayı vefat etmeden hemen önce Mekke yönüne çevirip kendisine kelime-i şehadeti okuması sağlanmalıdır. Ayrıca, eğer hastanın odasında başkaları olmaksızın mümkün olamayacaksa, islami cenaze yıkama işlemi için uygun bir yerin kullanımına sunulması gerekir. Bu işlemi vefat edenin yakın aile çevresinden aynı cinsiyetten birisi yerine getirir; böyle bir yakını yoksa ya da olanlar buna cesaret edemezlerse o zaman bir imam bunu yerine getirir.

¹¹⁸ bkz. Bölüm I, Başlık: 2.1.8.

(478) Almanya’da yerleşik müslümanların çoğu akrabalarına, sıradan Alman vatandaşlarına göre çok daha sıkı bir bağlılık içindedirler. Bu nedenle hastanede oldukları zaman aile içindeki rahat ve güvenlerini ararlar ve yakınlarının ziyareti onlara büyük teselli ve cesaret verir. Ayrıca hastaları ziyaret etmek, islam ahlakında merkezi ve peygamberin sünnetine göre kutsal bir emir durumundadır ve buna uygun olarak da müslüman hastalar kendi din kardeşlerinin ziyaretlerini beklemektedirler. Bu ziyaretlere hastanedeki diğer hastaların haklı ihtiyaçları ihmal edilmeden ve eğer ziyaret saatlerinin tam olarak uygulanmasını gerektirecek mecburi nedenler yoksa, tıbbi açıdan mümkün olduğunca müsaade etmek güzel bir davranış şekli olur. Bununla birlikte islami muaşeret kuralları en yakın akrabalar dışındaki kişilerin ziyaretlerini fazla uzun tutmamalarını söylemektedir. Bu, çok fazla ziyaretçi olduğu zaman kibarca kendilerine hatırlatılabilir.

(479) Müslümanlar da hristiyanlar gibi hastalığın sıkıntılı deneyiminde ve belki de yaklaşmakta olan ölümün karşısında, başlarına gelenin anlamını kavramak, Tanrı’yla, başkalarıyla ve kendi kendileriyle olan ilişkilerini gözden geçirmek ve belki de yeniden düzenlemek için kendilerine yardım edecek başkalarının destek ve refakatine ihtiyaç duyarlar. Hastanın yakınları ve dostları bu yardımı yeterince sağlayamazlar. Hastalara sürekli ve bireysel olarak dinsel açıdan eşlik edilmesi imamların geleneksel görevleri arasında değildir; bu konudaki ilk başlangıç diasporada bulunmaları şartlarında ortaya çıkmıştır, ki bu da sınırlı bir hacimdedir. Hastanenin hristiyan personeli hastaya veya en yakınlarına bir imamın hastayı ziyaret etmesini isteyip istemediklerini sormalı ve bu arzu ediliyorsa bir imama haber verilmelidir. Belli bir kişinin adı anılmaz ise ya da herhangi bir imamla düzenli ilişki kurulmamışsa, o zaman örneğin yerel müslüman-hristiyan görüşme grupları ya da Dünya Barış için Dinler Örgütü’nün yerel grupları uygun bir kişinin adını verebilirler. Ayrıca bazı yerel hospiz (*ağır hastalara gönüllü refakat*) kuruluşlarında, ölümcül hastalara refakat etmeye gönüllü olan müslümanlar da vardır. Özellikle bulunulan yerde hiç bir yakını veya arkadaşı olmayan ağır hasta müslümanlar olduğunda en yakın gönüllü yardım kuruluşuna bu konuda bilgi almak için başvurmanın ihmal edilmemesi gerekir.

(480) Ayrıca hristiyan oda arkadaşlarının hristiyan din görevlilerince ziyaret edilmişlerine tanık olan müslümanların sohbet ve görüşme ihtiyaçları içinde onlara yöneldikleri de pek nadir değildir. Böylesi bir durumda katolik din görevlileri müslüman hastanın o andaki zayıf durumunu ya da huzursuzluğunu, kendisinin dini açıdan farklılığını kötüye kullanıyorlarmış gibi bir havanın doğmaması için özellikle dikkatli olurlar. Bu nedenle öncelikle hastaya bir imamla görüşebileceği ihtimalini bildirirler. Eğer müslüman hasta katolik bir din görevlisi ile görüşme isteğinde ısrarlı olursa, o zaman hastanın tam olarak ne istediğini anlayabilmek için kendisini dikkatli bir şekilde dinleyeceklerdir: Yalnızca hastalık nedeniyle ortaya çıkan ya da yeni farkına varılan, ancak dinsel bir boyutu olmayan gündelik sorunların ya da insanlararası ilişkilerdeki sorunların çözümünde mi destek istenmektedir? Böylesi bir durumda gerçek hristiyan insan sevgisinin tanıklığı olarak dini ya da kültürel kökeni dikkate alınmaksızın her insana gösterilmesi şart olan olabildiğince büyük insani yakınlık ve yardımın gösterilmesi gereklidir. Ancak müslüman hasta dinsel sorunlarını - örneğin günah ve hastalık arasındaki ilişki ya da belki de yaklaşmakta olan ölüm ve artık mümkün olmayacak kefaretle nedeniyle kıyametten duyduğu korkuyu - açıkça ifade ederse, o zaman katolik din görevlisi kendi inancının bu konularda neler dediği ve böylesi durumlar için nasıl umut verdiği konusunda rahatça bilgi verebilir ve vermelidir; ancak bu noktada kendisinin müslümana kendi görüşünü empoze etmek gibi bir amacının olmadığını da açıkça belirtmelidir. Katolik din görevlileri kutsama ya da bedensel teması kapsayan dinsel sembolik davranışları, herhangi bir büyü şeklinde yanlış anlaşılmaları ya da ahlaksızca davranış gibi görülebilmeleri sakıncasından korunmak için dilekte bulunulsa bile yerine getirmemelidirler.

Cami inşaatı

(481) Almanya'daki tahmini 2.500 islami ibadethanenin nispeten küçük bir bölümü dışardan cami olarak tanınabilir durumdadır. Bu ibadethanelerin çoğunluğu ya buna adapte edilmiş konutlarda ya da eskiden ticari olarak kullanılan binalarda kurulmuşlardır. Bu nedenle arka av-

lularda, çoğunlukla sanayi siteleri içindedirler. Bunun sebebi ise camilerin kuruluşu sırasında, mevcut binaların adapte edilmesi durumunda kamu kurumlarından gerekli izinlerin alınmasının daha kolay olmasında ve cami vakfı için çoğu kez daha ucuza mal olmasında yatmaktadır.

(482) Almanya'daki islami mevcudiyetin geçicilikten kalıcılığa dönüşmesinin sonucu olarak bir çok müslüman cemaatin ibadethanelerini dışarıdan da cami olduğu anlaşılacak şekilde düzenleme ve inşa etme isteği güçlenmiştir. Bunun anlamı ise camilerin - çoğunlukla Osmanlı örneğinde olduğu gibi - kubbe ve minarelere sahip olarak merkezi yerlerde inşa edilmeleridir. Bu şekilde müslüman vatandaşların gelmesi ve artışı şehirlerimizin geleneksel görüntüsünün gitgide değişmeye başlamasına yolaçmıştır. Bazı islami kuruluşların isteğine göre bu görüntüyü, kilise yapıları ve bazı yerlerde yeniden inşa edilen sinagogların yanında aynı haklara sahip camiler da biçimlendirmelidir.

(483) Büyük cami inşaatları çoğunlukla büyük bir direnişle karşılaşmaktadır. Bu direnişlerin temelinde bir yandan çok farklı uluslardan gelmiş müslümanlarla Almanların birarada yaşamaları konusunda hala çözülememiş ve dil bilgisinin eksikliği ile daha da güçlenen sorunlar yatmaktadır. Diğer yandan da yabancılaşma korkusu ve bazı hristiyanların kamusal alanların ve kentlerin yüzyıllar boyunca hristiyanlığın etkisiyle kazandığı görünümü olabildiğince koruma istekleri buna sebep olmaktadır. Bütün bunların yanında hristiyanların arasında müslümanlara Almanya'da kubbe ve minareli camilerin inşaatıyla gözle görülür bir biçimde dinlerini tatbik etmeleri hakkını yasaklamak isteyenler de vardır. Bu görüştekiler düşüncelerini, islam ağırlıklı ülkelerde hristiyanların çoğu kez haksızlığa uğradıklarına, baskı ve zulüm gördüklerine ve dinlerini özgürce ve açıkça yaşamalarının engellendiğine dayandırmaktadırlar.

Konuyla ilgili islami bilgiler

(484) Cami, islami yaşamın en belirgin ögesini oluşturmaktadır. Yetişkin erkek müslümanların Cuma günleri öğle namazını mümkün olduğunca cemaatle birlikte kılmakla görevli oldukları yer olmasının ya-

nında caminin islam cemaatinin dini, sosyal ve siyasi yaşamında başka temel fonksiyonları da vardır.¹¹⁹ Bu günümüzde islam ülkeleri gibi artık Batı Avrupa ve Almanya'da da geçerlidir. Gayrimüslim bir çevrede, bünyesinde çoğu zaman bir Kuran kursunu da barındıran cami, aileyle birlikte islami sosyalizasyonun en önemli faktörü olarak cemaatin kendi islami memleketindeki göre daha büyük bir öneme sahip olmaktadır. Bu nedenle caminin inşaatı ve hayata geçirilmesi, gerçekleştirmek için Almanya'daki müslümanların tescilli dernekler kurarak biraraya geldikleri ilk ve en önemli istekleridir.

Almanya'da konuyla ilgili hukuki çerçeve

(485) Anayasa'nın 4. maddesi inanç özgürlüğü temel hakkını sağlar. Bu maddeye göre inanç ve vicdan özgürlüğü ile din ve dünya görüşü özgürlüklerine dokunulamaz. Rahatça ibadet edilebilmesi devletin koruması altındadır. Anayasa'nın 4. maddesine göre ibadete, cemaatlerin üyelerinin bireysel ibadetleri için gerekli gördükleri binaları inşa etme hakları da dahildir.¹²⁰ Buna göre Almanya'daki müslümanların cami inşa etmeye kuşkusuz hakları vardır.

(486) Buna rağmen cami inşaatı için ruhsat alınması gereklidir. Eğer inşaat kamusal ve hukuki kurallara aykırı değilse inşaat ruhsatının verilmesi gerekir. Bu kurallar en başta İnşaat Yasası'nın (BauGB) inşaat proje konusundaki hükümleri, eyaletlerde inşaat düzenlemesi (BauO) konusundaki yönetmelikler, Federal Çevre Koruma Kanunu ile bu yasalara göre çıkarılmış yönetmeliklerdir. Eğer bir cami inşaatında yalnızca ibadethane inşa edilmeyip, gürültüye yolaçabilecek toplantı vb. etkinliklerin düzenlenebileceği başka bölümler de eklenecekse, inşaatın izin ve ruhsat verilmesi sürecinde buna da dikkat edilecektir. Bir minarenin inşaatında ise diğer yönetmeliklerle birlikte çevreye zarar verebilecek başka bir şey olup olmadığı kontrol edilmeli ve gerekiyorsa bunun için gerekli düzenlemeler talep edilmelidir.¹²¹

¹¹⁹ bkz. Bölüm I, Başlık: 3.1.3.

¹²⁰ bkz. Bölüm II, Başlık: İnanç özgürlüğü.

¹²¹ bkz. Bölüm II, Başlık: Ezan.

(487) Yerleşim birimleri (belediyeler) inşaat yasasının (BauGB) hükümleri uyarınca şehir gelişimi ve düzeni için gerekli olan bayındırlık planlarını hazırlamakla yükümlüdürler. Bayındırlık planının hazırlanması süreci içerisinde, kiliselerin de dahil olduğu vakıfların görüşlerini bildirmelerine olanak vardır. Bayındırlık planı aynı zamanda, belediyenin açık toplantı ile bağlayıcı tüzük olarak karara bağlaması gereken imar planıdır.

(488) Bayındırlık planlarının hazırlanması sırasında bir çok farklı konuların dikkate alınması gerekir. İnşaat yasasının 1. maddesi 5. paragraf 2/3 numaralı hükmüne göre „halkın sosyal ve kültürel ihtiyaçları“ da bu konulara dahildir. Bu hüküm, cami inşa projeleri ile ilgili olarak özel öneme sahiptir. Bu hüküm temelinde islami derneklerin istekleri de dikkate alınır ki, bir arsa cami inşaatı için tahsis edilebilsin. Bayındırlık planlarında önemli olan diğer konular mevcut yerleşim yerlerinin (mahallelerin) korunması, yenilenmesi ve geliştirilmesi, kent ve çevresinin görünümüne şekil verilmesi, anıtların korunması ve bakımı ile tarihi, sanatsal ya da mimari açısından önemli mahalle, cadde ve meydanlardır. Bu nedenle cami inşa planlarıyla ilgili olarak bayındırlık planında öngörülen düzenlemeye göre kubbe ve minare için azami yükseklik sınır konulması gerekli olabilir.

Kilisenin konumu

(489) Anayasa ile korunan bir temel hak olarak inanç özgürlüğü ve onun kapsadığı cami inşa hakkı, hristiyanların da islam ülkelerinde aynı inanç özgürlüğüne sahip olmaları şartına bağlanamaz. Çünkü biz hristiyanlar islam ülkelerinde inanç özgürlüğü konusundaki kısıtlamaları reddettiğimiz için, yalnızca oradaki hristiyanların haklarını değil, buradaki müslümanların haklarını da destekliyoruz. Hem hristiyanlar hem de müslümanlar için şunun geçerli olması gerekir: Kendi inancının başka ülkelerdeki mensupları için haklı şekilde inanç özgürlüğünü talep eden kişi, aynı hakları kendi ülkesindeki azınlıklara kısıtlayamaz. Bu nedenle her iki dinin de ibadetini kendilerince uygun ve layık gördükleri bir şekilde yerine getirebilmeleri, hristiyanların ve müslümanların ortak dileği olmalıdır.

(490) Kiliseler gibi camilerin de mimari yapıları nedeniyle tanınır olmaları da bu liyakata dahildir. Nasıl ki hristiyanlar kilise inşa ettiklerinde çoğunlukla bir çan kulesi de inşa ediyor ve kiliseyi daha göze çarpar hale getiriyorlarsa, müslümanlara da eğer istiyorlarsa bir caminin biçimlendirici öğeleri olan kubbe ve minare temel olarak yasaklanamaz. Bunun da ötesinde, hristiyanlar için doğal olan, kilisenin yanında cemaatin biraraya gelebildiği ek yapılar inşa hakkı, müslümanlar için de geçerli olmalıdır. Ancak ne müslümanlar ne de hristiyanlar inanç özgürlüğüne dayanarak, inşaatın gerçekleştirilmesi konusunda geçerli olan hukuki düzenlemeleri çiğneyemezler. Dinsel yapılar temel olarak rekabeti ya da dinlerin birbirine karşı oluşu gibi bir olguyu vurgulamak için kötüye kullanılamazlar. Bu bağlamda müslümanların, camiye, Almanya’da sıkça görüldüğü gibi İstanbul’u fetheden Fatih Sultan Mehmet’e istinaden „Fatih Camii“ adının verilmesinin dindar hristiyanların camiye kabullenmesini kolaylaştırmayacağını düşünmeleri gerekir. Buna karşılık hristiyanların da aralarında mevcut olan cami inşasına karşı tutumlarını mevcut inşaat hükümlerine dayandırmaktan vazgeçmeleri gerekir.

(491) Cami inşaatı ile ilgili sorunların çözümünü kolaylaştırmak açısından, mevcut planların uzun soluklu olarak planlanması ve yöre sakinleriyle, hristiyan kiliseleriyle yoğun görüşmelerle hazırlanması önemlidir. Çevre sakinlerinin tamamının kabulünü sağlamak her zaman mümkün olmayabilir. Böylesi durumlarda konunun bütün tarafları, karşılıklı taleplerde dengeli bir uzlaşmayı sağlamaya çalışmalıdırlar. Herkes - ister hristiyan ister müslüman olsun - dinlerin özellikle görevleri ve doğalarından ötürü insanların adil ve dostça birarada yaşamalarına katkı sağlamakla görevli oldukları düşüncesinden yola çıkarsa böylesi çabalar mümkündür.

Ezan

(492) Almanya’da camilerin inşaatından daha çok ezan konusu, yani islam ülkelerinde müslümanların namaza çağırılışları, tartışmalıdır. Bu özellikle müezzinin sesinin bir hoparlörle güçlendirilmesi durumunda

geçerlidir. Çoğu insan bu durumda gürültünün rahatsızlık vereceğinden korkmaktadır. Müslümanların oranının nispeten arttığı semtler ve kasabalarda ezan sesi müslüman olmayanlarda kendi memleketinde yabancı olma duygusu yaratmaktadır. Bazıları da bunların dışında ezan sesini, çoğu açıdan hristiyanlığın biçimlendirmiş olduğu dini ve kültürel geleneklerimiz için bir tehdit olarak görmektedirler. Aynı zamanda ezanın islamiyetin ülkemiz üzerinde egemen olma isteğinin bir ifadesi olması ve sonunda kendilerine de islam inancının dayatılmasından korkmaktadırlar.

(493) Buna karşın Almanya'daki müslümanlar ise, hristiyanlarda olduğu gibi kendilerinin de burada yaşayan müslümanları açıkça ibadete davet etme haklarının olduğunu vurgulamaktadırlar. Almanya Müslümanları Merkez Konseyi ile Federal Almanya İslam Konseyi ezanı günlük dini yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak görmekte ve genel olarak serbest bırakılması için çaba göstermektedirler. Almanya'da son yıllarda inşa edilmiş camilerin hemen hepsi bir ya da iki minarelidir. İnşaat izni başvurusu sırasında bazı cami dernekleri minarenin ezan için kullanılmayacağını bildirerek ezan okunmasından feragat edeceklerinin işaretini vermişlerdir.

(494) Kamuoyunda konuyla ilgili yaşanan tartışmalarda ezan genellikle kilise çanlarıyla kıyaslanmaktadır. Her ikisi de kamuya yöneliktir ve her iki durumda da kamuda belli bir mevcudiyet hakkı vurgulanmaktadır. Ancak birçok kişi tarafından bu hak kilise çanları açısından da koşulsuz olarak kabullenilmemektedir, çünkü çoğu insan dini artık tamamen özel ve şahsi bir konu olarak görmektedir.

Konuyla ilgili islami bilgiler

(495) İslam ülkelerinde ezan, günlük beş defa kılınması gereken namazın islam hukukunca belirlenmiş ve geçerli olması için gerekli vakitlerinin başlangıcını bildirir. Bu zaman aralıkları güneşin konumuna göredir ve tam olarak bellidir. Bir müslüman bunu dünyanın her yerinde dakikası dakikasına hazırlanmış çizelgelerde görebilir. Ezan daima Arapça olarak okunur. Ezanın sözleri şu şekildedir:

1. *Allahu ekber.* (4 kez)
„Allah büyüktür“
2. *Eşhedü enla ilahe illallah.* (2 kez)
„Şehadet ederim ki, Allah’tan başka Tanrı yoktur“
3. *Eşhedü enna Muhammeden Resulullah.* (2 kez)
„Şehadet ederim ki, Muhammed Allah’ın elçisidir“
4. *Hayyales selah.* (2 kez)
„Haydi namaza“
5. *Hayyalel felah.* (2 kez)
„Haydi kurtuluşa“
6. *Allahu ekber.* (2 kez)
„Allah büyüktür“
7. *La ilahe illallah.* (1 kez)
„Allah’tan başka Tanrı yoktur“

Ayrıca yalnızca şiiler tarafından beşinci ve altıncı maddelerin arasına şu ifade eklenir:

8. *Hayyalel hayril amel.* (2 kez)
„Haydi hayır işlerine“

(496) Ezan ikinci ve üçüncü maddelerinde kelime-i şehadetin kısa şeklini içerir. Bu müslümanların ifade etmelerinin ilk dinsel görevleri olduğu, tek Tanrı’ya ve Muhammed’in O’nun elçisi olduğuna dair inançlarının ifadesidir. Müezzin yalnızca namaza davet etmemektedir. Ezan daha çok net ve açık bir iman ifadesidir. Namaza başlamadan hemen önce cemaatin toplandığı cami ya da mescidin içinde ezan bir kez daha okunur.

(497) Ezanın ibadetin çok gerekli bir parçası olup olmadığı sorusu müslümanlarca farklı şekillerde yanıtlanır. Almanya’daki bir müslüman birliğinin ileri gelen bir temsilcisi ezanı *muvaakkit sünnet* olarak sınıflandırmaktadır, yani „mecburi olmamasına rağmen peygamberin ço-

ğunlukla uyguladığı“ bir ameldir.¹²² Bu açıdan ezan iman bilinci açısından büyük öneme sahiptir.

(498) Bambaşka bir soru ise müezzinin sesini teknik olarak yükseltmesinin gerekli olup olmadığıdır. Hoparlörler vasıtasıyla güçlendirilmiş bir ezan sesi 20. yüzyıldan önce hiçbir yerde yoktu ve üstelik islam ülkelerinde ne alimler ne de müslümanlar ezanın hoparlörle güçlendirilmesinin dinen zorunlu olduğu düşüncesini hiçbir zaman savunmamışlardır. İslam ülkelerinde ezanın hoparlörle güçlendirilmesi uygulaması bütün müminlerin namaza çağırışı duyabilmesini sağlamak amacıyla yerleşmiştir. Almanya’daki birçok müslüman bu durumun gayrimüslim ülkelerdeki duruma birebir uygulanamayacağını düşünmektedirler. Onlara göre ezan gayrimüslimleri değil müslümanları namaza çağırmalıdır. Bazı cami dernekleri gayrimüslimlerle daha yararlı bir biraradalık için hoparlör kullanılmayan ezandan da feragat etmektedirler. Kahire’deki El-Ezher Üniversitesi’nin rektörü olan Şeyh Tantawi, Almanya’da bulunduğu bir sırada hristiyan kardeşlerin ezanla rahatsız edilmemelerinin önemli olduğunu açıklamıştır. Gerektiği zaman ezan o kadar alçak sesle okunmalıdır ki, caminin dışından duyulmasın. Yine bu bağlamda bir namazın daha önce ezan okunmamışsa geçersiz sayılmayacağı konusundaki öğretiyeye de işaret etmiştir.¹²³

Almanya’daki hukuki durum hakkında bilgi

(499) Ezanın islam hukukunca mecbur tutulmayıp da tavsiye edilmiş olması Almanya’da hukuki açıdan değerlendirilmesi konusunda belirleyici değildir. Dinsel pratik ezanı namazla bağlantılı ve bu nedenle islami ibadetin bir parçası olarak göstermektedir. Bu nedenle ağırlıklı olarak, ezanın da Anayasa tarafından garanti edilen inanç özgürlüğü kapsamına girdiği görüşü savunulmaktadır. Bu hem Anayasa’nın 4. maddesi 1. paragrafındaki ifade özgürlüğü hem de 2. paragrafındaki ibadet

¹²² bkz. Zaidan, Amir: Fiğ-ul-ibadat. Einführung in die islamischen gottesdienstlichen Handlungen, Frankfurt a. M., 1996, S. 54.

¹²³ bkz. EKHN’in 14.3.1997 tarihli 6/97 basın açıklaması ve Frankfurter Rundschau gazetesi 18.3.1997 tarihli sayısı.

özgürlüğü için geçerlidir. Anayasa'nın 4. maddesi ifade olarak inanç özgürlüğü güvencesini koşulsuz olarak vermektedir. Ancak bu, inanç özgürlüğünün kısıtlamalara tabi olmayacağı anlamına gelmez. Ezanın hoparlörle okunması durumunda diğer temel haklarla çelişkiden dolayı kısıtlamalar konulması hukuken zorunlu da olabilir. Burada şahsın dokunulmazlığı (Madde 2, paragraf 2), ikametgahın dokunulmazlığı (Madde 13, paragraf 1) ve mülkiyet hakkı (Madde 14, paragraf 1) sıralanabilir.

(500) Anayasa'nın 4. maddesiyle garanti edilen temel hak, Weimar Anayasası'nın 136. maddesi 1. paragrafıyla bağlantılı olarak Anayasa'nın 140. maddesindeki önkoşulla sınırlandırılmış bulunmaktadır. İnanç özgürlüğü Çevre Koruma Kanunu'na riayet etmekten kurtarmaz. „Özelliği, derecesi ve süresi açısından kamu ya da komşular için tehlike, ağır zarar ya da ağır sıkıntı yaratan çevre kirliliğine yolaçan şeyler (çöp, gürültü, ışınım vs.)“¹²⁴ inanç özgürlüğüne istinaden haklı gösterilemez.

(501) Mahkemeler bu bağlamda zarar ve sıkıntılar sözkonusu olduğu zaman bunun katlanılabilirlik derecesini genel olarak değerlendirmek zorundadırlar. Bu zarar ve sıkıntılar „aşırı derecede“ olmadığı sürece izin verilmesi gereklidir. Ağır bir zarar örneğinin bir arsanın, arazinin aşırı derecede değer kaybetmesinde görülebilir. Federal Anayasa Mahkemesi'nin kararına göre mahkemeler geleneklere uygunluk, sosyal denge ve genel kabulü temel almalıdır. Ancak inanç özgürlüğünün diğer temel haklarla çeliştiği noktalar ve yasanın ihtiyati önşartlarından hareketle ezana genel bir yasak gerekçelendirilemez. Çelişkiler, gerekiyorsa tüm boyutların hukuki açıdan değerlendirilmesiyle uyum ve uzlaştırma yoluyla çözümlenmelidir.

(502) Sık sık uygulanan ezanın kilise çanlarıyla kıyaslanması kamuoyundaki tartışmanın aydınlatılmasına yardım edebilir. Ancak hukuki açıdan eşdeğer sayılması yanlış olur. Farklılık, kilise çanlarının devlet kilise hukukunda *res sacrae* olarak açıkça belirlenmiş bir statüye sahip

¹²⁴ bkz. Bundesimmissionsschutzgesetz § 3 Par. 1.

olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun da ötesinde kilise çanları yalnızca ibadete hizmet etmemekte iken, ezan okuyan müezzin yalnızca ibadete davet etmekte ve aynı zamanda bir iman tanıklığı sunmaktadır. Almanya'daki son dinsel gelişmeleri artan bir şekilde etkileyen pasif inanç özgürlüğü de kilise çanları ve ezan konusunda farklı yoğunluklarda devreye girer. Bununla birlikte hukuki açıdan eşdeğer sayılma talepleri de kilise çanlarının da çevre koruma yasalarının sınırlamalarına tabi olduğu gerçeğine dayandırılabilirler.

Kilise'nin tutumu

(503) Anayasa ile garanti altına alınmış olan inanç özgürlüğü yalnızca bir dini inanca sahip olmak özgürlüğünü değil, aynı zamanda dini inancını bireysel ve kamusal alanda yaşayabilmeyi de kapsar. Din, Almanya'da sık sık öne sürüldüğü gibi yalnızca şahsi bir olgu değildir, aksine kamusal alanda da etkin olabilmek için anayasa ile korunmuş bir hakka sahiptir. Hristiyanlar olarak yalnızca kendimiz için değil, tersine müslümanları da gözönünde bulundurarak bu hakkın daha kapsamlı anlaşılmasını savunmaktayız. Bu nedenle Almanya Ruhani Meclisi müslümanların da temel olarak camilerinden ezan okunabilmesi hakkına sahip oldukları görüşünü savunmaktadır. Ancak bu hak, çeliştiği diğer temel haklarla bir dengeye kavuşturulmalıdır. Bu açıdan biz hristiyanlar kilise çanları ile ilgili olarak ülkemizdeki hristiyan olmayanlara ya da artık hristiyan geleneğine sahip olmayanlara karşı frekans, ses şiddeti ve belli saatler konusunda göstermek zorunda olduğumuz saygının aynısını müslümanlardan da talep edebiliriz.

(504) 24 saat içinde beş kez tekrarlanacak hoparlörle güçlendirilmiş ezanın genel olarak her tarafa yayılması hristiyanlar, müslümanlar, diğer inanç sahipleri ve inançsızların Almanya'da birlikte yaşamlarına hizmet edici olmazdı. Eğer bu algılamaya hala erişilememiş ise, hristiyanlar gibi müslümanların da şu düşünceye varması gerekir ki, ezana karşı olan geniş cephe *kısaca* islama saygısızlık ya da inanç özgürlüğünün yeterince anlaşılammış olmasının bir delili olarak yorumlanmaz, aksine bu muhalefet büyük oranda, gayrimüslim bir ülkede eza-

nın yabancılığı nedeniyle dinsel veya kültürel kaynaklı yabancılaşma korkusuna dayanmaktadır.

(505) Ezanın bir inanç tanıklığı içeriyor olması bu bağlamda belirleyici bir unsur değildir. Anayasa tarafından garanti edilen inanç özgürlüğü, inancı duyurmayı da içerir. Kelime-i şahadette kendi inancımızın bir yadsımasını gördüğümüz oranda, bizim de hoşgörüyü kelimenin asıl anlamında göstermemiz gerekmektedir. Bu açıdan biz hristiyanların göstereceği hoşgörü yüksek bir düzeydedir. Diğer taraftan ise hem hristiyanlar hem de müslümanlar için geçerli olan - yine Anayasa'nın verdiği ölçüler içerisinde - inancın duyurulmasının kimseye kendi isteğine aykırı şekilde dayatılmayacağı bir şekilde gerçekleşmesidir. İnanç ifadelerinin temel söylemleri birbirini reddettiği için hristiyanlar ve müslümanların bu konuda o derece daha dikkatli olmaları gereklidir.

(506) Uzlaşmanın hakkaniyete dayalı olarak aranması temel teşkil etmektedir: Bu da, müslümanların, hristiyanların, diğer inanç sahiplerinin ve inançsızların karşılıklı saygı göstermelerinin yanında büyük bir anlayış ve güveni de gerektirmektedir. Buna ise ancak komşuluk ve dostluk ilişkilerinin sürdürüldüğü yerde erişilebilir.

(507) Bunun mümkün olduğu yerlerde, mahkemelerin ezanın hoparlörle güçlendirilmesine izin verilmesi ile ilgili olarak gözönünde bulundurması gerekli olan doğallık, uygunluk ve kabul kriterleri konusunda hukuki olarak durağan değil değişken sınıflandırmaların mevcut olduğu gerçeği geçerlilik kazanır. Bu nedenle ezana izin verilmesi ile ilgili bütün mevcut koşulların değerlendirilmesi mecburiyeti, yerel şartlara bağlı olarak örneğin sıklık, ses şiddeti ve uyulması gereken günlük vakitler konusunda farklı sonuçlara götürebilir.

(508) Hoparlörle ezan okunması ya da hristiyanlar ve müslümanların birlikteliği ile ilgili diğer konulardaki tartışmalar ancak karşılıklı saygı ve kendi inancına sadakat içinde doğru bir şekilde yürütülebilir. Almanya Ruhani Meclisi bütün katolik cemaatlerini müslüman cemaatlerle dostça ilişkiler kurmaya, bu ilişkileri sürdürmeye ve bu temel üzerinde ezan ile ilgili sorunlarda uzlaşmacı çözümler için çaba gös-

termeye davet etmektedir. Ruhani Meclis bu düşünce ile hem müslümanlar hem de katolik hristiyanlardan 2. Vatikan Konsili'ne uygun biçimde „... karşılıklı anlayış için çaba göstermelerini ve hem tüm insanlar için barış ve özgürlüğün, hem de sosyal adalet ve ahlaki değerlerin korunması ve güçlendirilmesi için gayret etmelerini“ rica etmektedir.

İslami kuruluşların hukuki statüleri

(509) İslami taraftan islamiyetin Almanya'da devlet ve kamuoyu tarafından hukuken tanınmadığından ve bu nedenle hristiyan kiliseleriyle eşit haklara sahip olmadığından yakınılmaktadır. İslamiyetin bir din olduğundan elbette kimsenin kuşkusu yoktur. Ancak islami kuruluşların hukuki statüleri hristiyan kiliselerinininkinden farklıdır. Kiliselerin Almanya'da dünyevi ve ruhani güçler arasındaki uzun ve sancılı bir tarihin sonunda Weimar Devlet-Anayasası'nın 137. maddesi 5. paragraf 1. cümlesi ile bağlantılı olarak Anayasa'nın 140. maddesine göre kamu tüzel kişiliği statüsüne sahip olmalarına karşın, şu ana kadar islami kuruluşların hiçbirine kamu tüzel kişiliği statüsü tanınmamıştır. Genel kanıya göre Anayasa'nın 140. maddesiyle Federal Almanya Anayasa Hukuku'na giren Weimar Devlet-Anayasası'nın aynı maddesinin 2. cümlesi uyarınca hristiyan olmayan dini cemaatlere de başvurmaları halinde „eğer kurucu sözleşmeleri ve üye sayıları süreklilik ve kalıcılığa sahipse“ aynı hakların tanınması gerekir.

(510) Almanya'daki çok sayıda islami kuruluş görev ve etkinliklerini Medeni Kanun'a göre tescilli dernekler statüsünde yerine getirmektedirler. İçlerinden yalnızca çok azı kendilerine kamu tüzel kişiliği tanınması için eyaletlerin Eğitim ve Kültür bakanlıklarına başvuruda bulunmuştur.¹²⁵ Ancak en eskilerinden biri olan Muslimliga ile İslam Konseyi, VIKZ ve alevilerin AABF (Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu) olmak üzere en önemlilerinden üçü de bu başvuruyu yapmış olanlar arasındadır.¹²⁶ Sırf bu nedenden dolayı bile hukuki statüleri ile ilgili konuya önem vermek gerekir.

¹²⁵ bkz. Federal Hükümetin yanıtı: Islam in Deutschland, Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, Drucksache 14/4530, 8 Kasım 2000, 11d numaralı soruya yanıt.

¹²⁶ bkz. Bölüm I, Başlık: 1.3.

Tüzel kişilik haklarının anlamı hakkında

(511) Kamu tüzel kişiliği statüsü, Devlet-kilise hukukunda (tanınmış dini cemaatlerle ilgili hukuki düzenleme) büyük öneme sahiptir. Bu statü, devletin ve kilisenin yani dinin ayrılığı temel ilkesini zedelemekten ya da tehlikeye düşürmeden devlet ile bunun için gerekli koşulları yerine getiren dini cemaatler arasında özel bir işbirliğini sağlamaktadır. Bu ilişki çerçevesinde işbirliği yapan dini cemaatler herhangi bir devlet görevini üstlenmemektedirler, ancak devlet kendilerine egemenlik haklarıyla ilgili belli önemli yetkiler vermektedir.

(512) Önemli haklar ve avantajlar kamu tüzel kişiliği ile bağlantılıdır: vergi toplama hakkı; kamusal nitelikte toplu sözleşmeler yapabilme hakkı; serbestçe sosyal yardım ve gençliğe yardım düzenleyebilme hakkı; belli vergi istisnaları ve kolaylıklarından yararlanma hakkı, kamu kurum ve kuruluşlarında (örneğin cezaevleri, askeriye, hastaneler, huzurevleri ve bakımevleri) dinsel hizmet sunmakta kolaylıklardan yararlanma hakkı; yayın kurullarına temsilci gönderme hakkı ve son olarak da ibadet ve dinsel hizmetler için bina inşa projelerinin imar planlarında gözönünde bulundurulmasında kolaylıklar.

Kamu tüzel kişiliği statüsünün tanınması için önemli önkoşullar

(513) *Ne* hristiyanlık *ne de* islamiyet devletle ilişkilerinde belli hak ve görevlere sahip olamazlar. Bunun için gerekli olan belli ve yeterli bir cemaattir. Cemaat ise doğal kişilerin biraraya gelmesi, „ortak iman ifadesiyle yüklenilmiş görevleri tam anlamıyla yerine getirmek üzere bir ve aynı ya da birden fazla iman ifadesinin taraftarlarını içeren“¹²⁷ bir birlik olarak anlaşılır. Ayrıca devletin sadece kendisine ait olan bazı yetkileri ona devredebilmesi için başvuruda bulunan cemaatin karşılıklı hak ve ödevler içeren bir işbirliğine hazır ve kendi yapısı açısından da bu işbirliğini yerine getirebilmeye yetkin durumda olması gerekir.

¹²⁷ bkz. Gerhard Anschütz'ün WRV 137. maddeyi yorumuna bağlantı içinde, Muckel, Stefan: *Muslimische Gemeinschaften als Körperschaften des öffentlichen Rechts*, (içinde olduğu yay.) DÖV 48 (1995) S. 311-317. Aynı konuda yine bkz. Lemmen, Thomas: *Muslime in Deutschland. Eine Herausforderung für die Kirche*, Baden-Baden, S. 177-192.

Bu nedenle cemaatin öğretisi ve düzeni konularında bağlayıcı ifadeler yapabilecek ve cemaat üyeleri için bağlayıcı hukuki işlemler yapabilecek bir merciye sahip olması gereklidir.

(514) Alman hukukunda bir dinsel topluluğun cemaat olarak „tanınması“ şeklinde - yalnızca kendi hukukunu belirleme ve devletten bağımsızlık anlamında değil¹²⁸ - bir hukuki hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte mahkemelerin dini-hukuki ihtilaflarda, Alman hukukuna göre bir cemaatten bahsedilebilmesi için gerekli bütün koşulların mevcut olup olmadığını incelemeleri gerekmektedir.

Konuyla ilgili islami bilgiler

(515) Hristiyanlığın aksine islamiyet, hristiyan kiliselerinininki ile kıyaslanabilecek bir hiyerarşik ve idari yapı oluşturmamıştır. Hristiyanlıkta imanlı vaftiz aracılığıyla yalnızca hristiyan değil, aynı zamanda belli bir mezhebin ya da kilisenin üyesi olurken, islamiyette önemli olan farklı inanç yönelimleri ve hukuki ekolleri kapsayan dünya çapındaki *ümmete* aidiyettir. *Ümmete* aidiyet müslüman bir babanın çocuğu olmakla belirlenir. Doğumdan müslüman olmayan ise *kelime-i şehadet* getirmekle müslüman olur. Bu ifade bütün mezhepler ve fikh ekollerinde ortak olduğu için, şahsi iman ifadesi islamiyete aiditeyetten öte belli bir mezhebe ya da fikh ekolüne yakınlık veya ilgiyi içermez. Aynı şekilde islamiyette farklı mezhepler ve gruplar için bağlayıcı temel iman ifadelerini saptayabilecek bir merci de yoktur.

(516) Almanya’da ortak çıkarların korunması ve özellikle ibadet amaçlı çok sayıda dernekler kurulmuştur. Bunların aralarındaki farklılıklar - en azından Aleviler gözönünde bulundurulmazsa - mezheplerin ya da ekollerin özelliklerine göre değil, çoğunlukla memleketleri ve kültürel geleneklerine dayanmaktadır. Bu nedenle, gerçi bütün müslümanlara açık ve onların dinsel ihtiyaç ve arzularını sağlamak amacıyla olduklarını öne sürebilirler, ancak camide kılınması gereken cuma namazı için üye olmanın önemi ve gereği bulunmayan cami dernekleri genelde çok az üyeye sahiptirler.

¹²⁸ bkz. Federal Hükümetin yanıtı: Islam in Deutschland, Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, Drucksache 14/4530, 8 Kasım 2000, 11b numaralı soruya yanıt.

Hukuki statü ve inanç özgürlüğü

(517) Temsil edebilme iddiası ile gerçek üye sayısı arasındaki büyük fark ve bir islami derneğin üyeleri için özel ve bağlayıcı bir yetkili merciin olmayışı mahkemelerin bugüne kadar daha bütün davalarda anayasa'da tarif edildiği manada bir cemaat için gerekli tüm ön şartların yerine gelmiş olmadığını görmelerine yolaçmıştır. Buna karşın islami derneklerin büyük federasyonları temsil konusunda daha büyük bir düzeye sahip olduklarına işaret edebilirler. Ancak federasyonun üyeleri gerçek kişiler yerine dernekler olduğu sürece, mahkemelerce tespit edildiği gibi önemli bir özellik, yani üyelik hakkında açık düzenlemeleri olan, gerçek kişilerin bir birliği olmak koşulu yerine gelmemektedir.

(518) Özetle belirtmek gerekirse devlet ile tüzel kişilik yapısı içindeki cemaatler arasındaki özel hukuki ilişkinin islamiyeti de kapsayacak şekilde genişletilmesi büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. İslamiyette mevcut olan, hristiyanlıktan tamamen farklı şartlar - en azından şu anda - merkezi devlet-kilise hukukundaki cemaat kavramı ile uyumlu değildir. Kamu tüzel kişiliği ile kiliselerle aynı hakları talep eden islami kuruluşların aynı koşulları yerine getirmeye ve aynı görevleri üstlenmeye istekli ve bunları gerçekleştirebilecek bir durumda olup olmadıklarını kendi kendilerine sormaları gerekir. Kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluş laik yapıyla devletle karşılıklı hak ve görevleri içeren bir işbirliği ilişkisine girmektedir. Anayasa tüzel kişilikten özgürlükçü Devlet-kilise hukukuna riayeti talep etmektedir. İnanç özgürlüğünü, devletin dünya görüşü açısından tarafsızlığını ve dinler ile inançların eşitliğini tanımak da buna dahildir.¹²⁹ Ancak islam tarihi ve geleneğinde devletle böylesi bir ilişki örneği yoktur. Yine belirtmek gerekir ki, bazı islami kuruluşlarca amaçlanan kamu tüzel kişiliği statüsü diğer bazı islami kuruluşlarca geniş açıklamalı ifadelerle islama aykırı olarak reddedilmektedir.¹³⁰

¹²⁹ BVerfGE 102, 370, 393 vd.

¹³⁰ bkz. Köhler, Axel Ayyub: „Die strukturelle Assimilation des Islam in Deutschland-Anmerkungen aus islamischer Sicht“, www.islam.de, Temmuz 2001.

(519) Kamu tüzel kişiliğinin mevcut olmaması nedeniyle müslümanların inanç özgürlüklerinin kısıtlanmış olduğundan söz etmek için hiç bir neden yoktur. Tam inanç özgürlüğünün sağlanması için bir cemaatin devletle kamu tüzel kişiliği olarak ilişki kurması şart değildir. İslami cemaatler tescilli dernekler statüsüyle de ana görevlerini yerine getirebilirler. Kendisi de kamu tüzel kişiliği olarak tanınmak için başvurmuş bir islami kuruluşun önemli bir temsilcisinin dediği gibi islami dinsel yaşamın önemli konu ve sorunları hakkında kamu tüzel kişiliği statüsü „önemli bir yere“ sahip değildir.¹³¹

İnanç özgürlüğü

İslam'da inanç özgürlüğü

(520) Kuran'da Bakara suresi 256. ayette „Dinde zorlama yoktur“ ifadesi yer alır. Günümüzde müslümanların büyük çoğunluğunun görüşüne göre inanç özgürlüğü ilkesine saygı göstermek imanlılar için böylece bir görev haline gelmiştir. Gerçekten de Kuran'daki bu ifade bu şekilde yorumlandığı zaman adı geçen ilkenin kabulü için önemli bir temel oluşturmaktadır. Buna rağmen islam tarihi boyunca inanç özgürlüğünün modern anlamda temel insan hakkı olarak kabul edilip sağlanması gerçekleşmemiştir ve günümüze kadar da bu şekilde anlaşılan bir inanç özgürlüğü hiçbir islam ülkesinde uygulamaya geçirilememiştir. Hristiyanlar bu durumu tespit ettikleri zaman özeleştirel bir şekilde inanç özgürlüğü hakkındaki temel insan hakkının koşulsuzca tanınmasının hristiyanlıkta da tarihsel açıdan nispeten yeni ve zaman zaman büyük kiliselerin direnişine karşı mücadelelerle elde edildiğini kabul etmelidirler.

(521) Geleneksel islam hukukuna göre fethedilen yerlerde yaşayan ehl-i kitap mensupları, kişi başına belli bir miktarda olmak üzere özel bir vergi (*cizye*) ödemeleri karşılığında ve toplumsal yaşamda bazı kısıtlamalara tabi olmakla birlikte sözleşme ile sağlanan *zimmi* statüsün-

¹³¹ bkz. Lemmen, Thomas: *Muslime in Deutschland. Eine Herausforderung für Kirche und Gesellschaft*, Baden-Baden 2001, S. 181.

de inançlarını yaşamaya devam edebilirler ve kendi aile ve miras hukuklarını kullanmayı sürdürebilirlerdi. Asıl olarak Kuran'da Tevbe suresi 29. ayete dayanan bu düzenleme başlangıçta yahudiler ve hristiyanlar için geçerliyken, daha sonra zerdüştler ve bazı küçük gayrimüslim cemaatler de bu uygulamaya dahil edilmişlerdir. Bu uygulama islamiyetin kuruluş dönemi ve ardından uzun bir süre boyunca önemli bir toplumsal aşamayı ortaya koyan ve hristiyan Avrupa ülkelerinde ise 18. yüzyıla kadar varılmamış olan düzeyde bir dinsel hoşgörü düzeyiydi.

(522) Bununla birlikte *zimmi* uygulaması inanç özgürlüğü konusunda günümüzdeki temel haklar ölçütüne uymamaktadır: Birincisi, ehli kitap dışındaki dinlerin mensupları, örneğin budistler ya da açıkça herhangi bir dine tabi olmak istemeyenler, *zimmi* uygulaması ile korunmuyorlardı. İkincisi, *zimmi* olarak adlandırılan gayrimüslimler gözle görülür şekilde, örneğin tören alayları ya da çan çalınması gibi ibadet ya da dinsel uygulamalarını gerçekleştiriyorlardı. Yeni ibadethane inşa etmeleri yasaktı. İslam alimlerinin büyük çoğunluğu da yalnızca yörenin fethedildiği zaman halihazırda mevcut bulunan ibadethanelerin tamirine izin verilebileceği görüşündeydi. Zimmiler ayrıca askerlik yapamazlardı, böylece askeri olmayan devlet makamlarına yükselmenin önemli bir yolu da kendilerine kapanmış oluyordu; ve yine hükümette ilerigelen makamlara gelemezlerdi. Mekke ve Medine ile islamiyetin en kutsal mekanlarının yer aldığı Arap Yarımadası'nda kalıcı iskanları temel olarak yasaktı. Geleneksel islam hukukuna göre bir müslümanı başka bir dine döndürmeye çalışmanın ve islamdan çıkmanın, yani başka bir dine geçmenin cezası ölümdür.

(523) Tarihsel açıdan ise bu hükümlerin büyük çoğunluğu nadiren uygulanmıştır. Ancak yine de bu hükümler ve bu hükümlere dayanan, devletin toplumsal yaşamda islamın egemenliğini sağlaması düşüncesi hala etkindir. Bu şekilde islamiyet, halkı tamamen ya da büyük çoğunlukla müslüman olan ülkelerin çoğunda anayasaya göre devlet dinidir. Bunun en önemli istisnaları ise Türkiye, Suriye ve Endonezya'dır. Hristiyanların misyonerlik, yani İncil'i duyurma, yayma çabalarına temel

olarak - Türkiye’de dahil olmak üzere - izin verilmez ve bu suç teşkil etmektedir. Aynı şekilde, hristiyanlığa geçen müslümanlar islam ülkelerinin çoğunda cezalandırılmayı göze almak zorundadırlar. Türkiye gibi böylesi bir cezanın olmadığı yerlerde bile din değiştirenler çoğu kez ağır toplumsal tepkilere maruz kalmaktadırlar. Suudi Arabistan’da ise hristiyanların her türlü ayin ve dinsel hizmetleri resmen yasaklanmıştır ve hatta hristiyan kitapları (İncil) ve hristiyan sembollerini yanında bulundurmamak bile cezalandırılma tehlikesini getirmektedir. Böylece Suudi Arabistan hristiyanlara, islam hukukunun Arap Yarımadası dışındaki gayrimüslimler için öngördüğü zimmi statüsünü, yani dinlerini yaşamaları konusundaki bu sınırlı hakkı bile vermemektedir. Yeni bir kilisenin inşaatı bile hemen her islam ülkesinde hala hükümetin özel bir iznini gerektirmektedir. Hristiyanlık, yahudilik ve zerdüştlük dışındaki diğer gayrimüslim dinlerin mensupları, Endonezya hariç olmak üzere, islam ülkelerinde genel olarak bu din mensuplarından daha da zor bir durumdadırlar. Cemaati 19. yüzyılda Şia’dan ayrılıp bağımsız, evrensel bir din haline dönüşen Baha’i dininin durumu özellikle tehlikelidir. İran İslam Cumhuriyeti’nde 1979’dan beri yüzlerce Baha’i öldürülmüştür.

(524) Günümüzde birçok müslüman da klasik islam hukukunun özellikle yahudi ve hristiyan din mensupları için öngördüğü hoşgörünün yetersiz kaldığı, bunun yerine bütün dinlerin mensupları için sınırsız inanç özgürlüğünün ve hatta inançsızlar için de inanmama özgürlüğünün sağlanması gerektiği şeklindeki düşüncelerini ifade etmektedirler. Örneğin tanınmış Tunuslu tarihçi ve din filozofu Mohammed Talbi hem uluslararası alanda hem de ülkesinde çok sayıdaki konferans ve eserlerinde bunu savunmuştur. Modern insan hakları anlayışına göre başkalarını kendi dininin gerçeği konusunda ikna edebilmek ya da ikna olmak da sınırsız inanç özgürlüğünün bir parçasıdır. Bunun kabulü, müslümanların başka bir dine, örneğin hristiyanlığa geçebilmeleri hakkını da içermelidir, aynı şekilde gayrimüslimlere, örneğin hristiyanlara, islam ülkelerinde kendi dinlerini açıkça duyurup, davet etme hakkını da içermelidir - bu, Almanya’daki müslüman grupların çok doğal olarak yararlandıkları bir haktır.

(525) Almanya Müslümanları Merkez Konseyi'nce Şubat 2002'de yayınlanan İslami Karta, 11. maddesinde „dinini değiştirme, başka bir dine mensup olma ya da dinsiz olma“ hakkını da içeren bir inanç özgürlüğünü kabul etmektedir. Bu çatı kuruluşun ilerigelen temsilcilerinin açıklamalarına göre böylece - Almanya'da mevcut koşullar altında - müslümanların başka bir dine geçebilmeleri hakkı da kastedilmiştir.

Federal Almanya'daki Müslümanların İnanç Özgürlüğü

(526) Anayasa'nın 4. maddesine göre inanç, vicdan, din ve dünya görüşünün özgürlüğü ve serbestçe ibadet garantisi edilmiştir. Bu normlar yalnızca Almanya'da yerleşik iki büyük kilise için değil, mensuplarının sayısından bağımsız bir şekilde bütün dinler için geçerlidir. Yani İslam dininin mensupları da inanç özgürlüğünden yararlanmaktadırlar.

(527) Bu ilke uyarınca korunan yalnızca bireyin özel yaşamı içindeki inancı ve dinsel pratiği değil, aynı zamanda cemaat içinde, diğer cemaat mensuplarıyla birlikte yapılan ibadet ve dinsel etkinlikler ve bunun için gerekli altyapının, örneğin camilerin, sağlanmasıdır. İnanç özgürlüğü yalnızca bireyler için değil, kamu tüzel kişiliğinin ayrıcalıklı statüsüne sahip olsun olmasın dernekler, birlikler için de geçerlidir; bu nedenle tescilli dernekler de inanç özgürlüğünden yararlanırlar ve hukuksal açıdan gerekirse mahkemelerde buna dayanarak dava açabilirler. Kendi inancını duyurmak ve tanıtmak da inanç özgürlüğüne dahildir; yeter ki bu toplumsal düzeni ve ahlaki değerleri çiğnemeyen ve başkalarının inançlarını aşağılamayan bir şekilde gerçekleşsin. Bu çerçevede Almanya'daki müslümanlar da inançlarını tanıtmak ve propagandasını yapma hakkına sahiptirler.

(528) Bu açıdan müslümanların Almanya'da yararlandıkları inanç özgürlüğü, bu her ne kadar dilemeye değer olsa da, Hristiyanların da İslam ülkelerinde aynı haklara sahip olmaları şartına bağlanamaz. Çünkü inanç özgürlüğü devlet ya da toplumda çoğunluğu oluşturan kesimin sağladığı tolerans ya da kolaylık değil, aksine her bireye insan olduğundan dolayı geri alınmaz bir şekilde ait olan bir insan hakkıdır - ki ister bu birey, isterse onun ait olduğu cemaatin başka üyeleri inanç özgür-

lüğünü çiğneseler bile. Almanya’da yaşayan müslümanları, memleketlerindeki din kardeşlerinin hristiyanlara sağlamadıkları haklar ya da kısıtlamalar nedeniyle sorumlu tutma düşüncesi bu inanç özgürlüğü anlayışıyla ve hristiyanlığın hristiyanlardan talep ettiği insan sevgisiyle bağdaştırılamaz. Buna rağmen islam ülkelerinde yaşayan hristiyanların inanç özgürlükleri ile ilgili duyulan kaygıların, kalıplaşmış suçlamalar değil de olabildiğince belli olay ve koşulların ismen anılarak müslümanlara duyurulması, iletilmesi yerinde olur. Müslüman muhaptaplarda, islam ülkelerindeki hristiyanların yasal isteklerinin karşılandığı oranda Almanya’daki hristiyanların da müslümanların yasal isteklerinin karşılanması konusundaki çabalarının da o derece daha başarılı olabileceği anlayışını uyandırmaya çalışmak gerekir.

(529) İnanç özgürlüğüne işaret ederek her türlü bireysel ya da kolektif davranış ve tutumların korunması gerekli olduğu iddia edilemez ve bu uygulamalar gerçekleştirilemez. İnanç özgürlüğü, kendisine dayandırılan eylemlerin Anayasa’nın temelini oluşturan genel ahlak düzenini çiğnediği yerde ya da kamu yararını veya başkalarının temel haklarını çiğnediği yerde sona erer. Bu nedenle örneğin Almanya’daki müslümanlar, kendileri böylesi bir şeye izin veren islam hukukunun hala geçerli olduğu bir ülkeden geliyor olsalar bile inanç özgürlüğünü dayanak göstererek birden fazla eşli evlilikler yapamazlar. Müslüman kadınların kamu hizmetleri sırasında başörtüsü takmaları¹³² ya da islami helal kesim kurallarına uyulması¹³³ ile ilgili sorunlarla ilgili olarak müslümanların inanç özgürlüğü ile ilgili yasal haklarını mümkün olduğunca koruyan ancak hukuk hükümlerini de çiğnemeyen çözümlere ulaşmak için, hak ve hükümlerin kıyaslamalı yorumlanmalarına ve değerlendirilmelerine ihtiyaç vardır.

(530) Devlet inanç özgürlüğünün korunmasını kendi mercilerinin bir dinin mensuplarının dinlerinin kendine emrettiği bir şey konusundaki „doğruluk“ kararına bağımlı kılamaz. Yani devlet, eğer müslümanlar Kuran ya da hadis metinlerinin kendilerine bir ameli mecbur kıldığına

¹³² bkz. Bölüm II, Başlık: Başörtüsü.

¹³³ bkz. Bölüm II, Başlık: Hayvanların helal kesimi.

inanyorsalrsa, onların Kuran ya da hadisi doğru yorumlayıp yorumlamadıkları konusunda hakemlik yapamaz. Ancak her kim inanç özgürlüğüne dayanarak kamu kurumlarının şimdiye kadar izin vermedikleri belli bir eyleme, amele izin verilmesini talep ediyorsa, o zaman yapmak istediği eylemin dindaşlarının en azından oldukça büyük bir kısmının inancına göre dinen yapılması mecbur kılınan bir eylem olduğunu inanılır bir şekilde ortaya koymalıdır. Bu bakımdan örneğin ezanın hoparlörle okunmasının inanç özgürlüğünün zorunlu kıldığı bir gereklilik olarak dava konusu edilebilmesi olasıdır.¹³⁴

(531) Ayrıca inanç özgürlüğü özellikle laik devletin yasallığını dini nedenlerle reddeden ya da kısıtlayan ve zamanla hem laikliği hem de başka inançların mensuplarının inanç özgürlüğünü ortadan kaldırmayı hedefleyen görüşlerin yayılması için kullanılamaz. Bu nedenle örneğin laikliği müslümanların azınlıkta olduğu süre için geçici olarak kabulenen ve şeriatı en üstün ve arzulanan model olarak sunan bir islami vakfa, devlet okullarında islami din dersini verme hakkı tanınması sözkonusu bile olamaz.

Umuma açık okullarda müslümanlar için din dersi

(532) Almanya’da geçici bir ikametden kalıcı yerleşime dönüşüm sürecinde islami dernekler yalnızca camiler inşa etmeye başlamakla kalmamış, sayıları gitgide artan müslüman çocukların islam inancında eğitimlerini mümkün kılmak için Kuran kursları kurmaya da başlamışlardır. Almanya’da büyüyen çocukların da ebeveynleriyle birlikte memleketlerine dönecekleri konusunda uzun zaman korunan beklenti nedeniyle bazı eyaletler Türk hükümeti ya da konsolosluklarıyla işbirliği içinde hala islami din eğitimini de kapsayan anadilde ek eğitimler sunmaktadır. İlk eyalet olarak Kuzey Ren-Vestfalya (NRW) eyaleti 1999 yılında umuma açık okullarda „İslam din dersini“ deneme amacıyla ayrı bir ders olarak okutma kararını almıştır.

(533) Almanya’da islami din eğitiminin bu formları değişik nedenlerden dolayı yetersiz olarak görülmektedir. Entegrasyon politikası a-

¹³⁴ bkz. Bölüm II, Başlık: Ezan.

çısından, Kuran kurslarında çoğunlukla öğretmen olarak görev yapan yerel camilerin imamlarının belli bir süre için Almanya'ya geldikleri ve bu nedenle de çocukların yaşadıkları ortamı pek bilmediklerine dikkat çekilmektedir. Ana dilde ek eğitim açısından da, bu eğitimin birincil hedefinin çocukların kendi memleketlerine dönebilmeye hazırlanmaları olduğu tespit edilmektedir. Böylesi bir çerçevede içinde verilecek olan dini eğitim, çocukların eğitileceği inancın, ebeveynlerin memleketlerinde egemen olan yaşam koşullarında değil, Almanya'daki yaşam koşulları içinde edinilmesi ve korunması gerekliliğini sağlayamamaktadır. „İslam din bilgisi“ şeklinde okullarda yer alan deneme açısından, uyum politikası açısından gereklilikleri de yerine getirme çabası takdirle karşılanmaktadır. Diğer taraftan ise dersin içeriğini resmi kurumların belirlediği bir dini eğitim, umuma açık okullardaki din eğitimleri ile ilgili olan anayasal önkoşullara uymamaktadır.

(534) İslami dini eğitim için anılan eğitim şekillerine karşı bir diğer itiraz da müslüman çocukların ancak bir bölümüne ulaşabilmeleridir. Bu nedenle gitgide artan sayıda islami dernekler umuma açık okullarda katolik ve protestan hristiyanları gibi anayasanın önkoşullarını yerine getiren ve bu şekilde müslüman öğrencileri hristiyan öğrencilerle denk kılan bir islam din dersinin yürürlüğe konmasını talep etmektedirler. Yıllardır süren tartışmalara rağmen böylesi bir islami din dersi henüz hiçbir eyalette yoktur. İlk olarak Bavyera ve Aşağı Saksonya eyaletleri bir deneme kapsamında bazı ilkokullarda 2003-2004 eğitim yılında İslami din dersi sunma kararı almışlardır. Bu ders devletin sorumluluğunda, ancak amaç ve içerik açısından mümkün olduğu kadar islami derneklerin işbirliği ile Almanca olarak sunulacaktır. Her iki eyalette, ebeveynler ve öğrenciler arasında kabul görürse bu dersi Anayasa'nın 7. maddesi 3. paragrafındaki koşullara uygun bir islam din dersi yolunda önemli bir adım olarak görmektedirler.

Hukuki açıdan

(535) İslami din dersinin sağlanması için temel olarak katolik ve protestan din dersi için geçerli önşartların aynısı geçerlidir. Anayasa'nın 7. maddesi 3. paragrafına göre din dersi, bu dersi içermeyen okullar

istisna olmak üzere, mecburi derstir; yani devletin eğitim gözetimi altındadır, bilimsel açıdan yeterliliğe sahip eğitimciler tarafından ve Almanca olarak verilmektedir. „Bremer sözleşmesi“ olarak da bilinen Anayasa'nın 141. maddesinin farklı hukuki çerçeve oluşturduğu Bremen ve Berlin dışındaki eyaletler umuma açık okullarda din dersi eğitimini bu şartlara göre sunmak zorundadırlar.

(536) İslam din dersinin tesis edilmesi açısından Anayasa'nın 7. maddesi, 3. paragrafının 2. cümlesi özellikle önemlidir. Bu düzenlemeye göre din dersinin kiliselerin ve cemaatlerin temel ilkeleriyle uyumlu olarak verilmesi gerekir: Gerçi devlet bütün diğer dersler gibi din dersi içinde gerekli şartları sağlamakla sorumludur, ancak dini inançlar karşısındaki tarafsız tutumu nedeniyle din derslerinde öğretilmesi gereken içeriği dini cemaatler kendileri belirlerler.

(537) Bu nedenle anayasa normuna uygun bir islami din dersinin tesis edilebilmesinin gerekli asgari şartı devletin, eğitim müdürlükleriyle ortak çalışabilecek ve cemaat üyeleri adına okullarda din dersinde öğretilecek içeriği belirleyebilecek olan „cemaatin temel inanış ve ilkelerini ifade etmek konusunda bağlayıcı ve yetki sahibi olabilecek“¹³⁵ koşulda ya Anayasa'nın tarifine uyan bir cemaati ya da en azından bir muhatapı karşısında bulabilmesidir. Alman hukuk düzeni, bir hukuki kişiliğin Anayasa'nın tarif ettiği şekilde bir cemaat olarak tanımlanabilmesi için mevcut olması gereken önşartları talep etmektedir: Hukuki kişiliğin, gerçek kişilerin ibadet nedeniyle biraraya gelmiş olmalarıyla oluşturdukları bir birlik olması, üyeliğinin açıkça düzenlenmiş olması ve üyeleri arasında dini bir konsensusun mevcut olması gereklidir. Sonuç olarak, anayasada tarif edildiği şekilde bir din dersinin tesisi konusunda devletin muhatapı olmak isteyen böylesi bir birliğin bir taraftan devletle işbirliğine *hazır*, yani devletin laik yapısını kabul etmesi, diğer taraftan da bu işbirliğini yerine *getirebilecek durumda* olması, yani üye sayısı ve iç yapısı açısından kalıcı olması gerekmektedir.¹³⁶

¹³⁵ bkz. VG Düsseldorf, 18 Temmuz 2000 tarihli karar.

¹³⁶ bkz. Muckel, Stefan: „Islamischer Religionsunterricht und Islamkunde an öffentlichen Schulen in Deutschland“, JZ, 2/2001, S. 58-64.

Konuyla ilgili islami bilgiler

(538) İslamiyet, hristiyanlıktan farklı olarak kiliseninki ile kıyaslanabilecek bir örgütsel yapılanma oluşturmamıştır. Aynı şekilde islamiyet farklı mezhepler ve öğretiler için bağlayıcı temel inanç ifadelerini formüle edecek mercilere de sahip değildir. Almanya'daki müslümanların önemli bir bölümü ortak çıkarların korunması ve özellikle ibadet amaçlı olarak çok sayıda dernek ve birlikler oluşturmuşlardır. Ancak şu ana dek içlerinden hiçbiri, Alman hukukunun tarif ettiği şekilde bir cemaatten bahsedilebilmesi için gerekli olan bütün kriterleri yerine getirebilmiş değildir. İslami derneklerin çatı kuruluşları devlet için gerekli muhatap oldukları iddiasında buldukları zaman gerçi haklı olarak daha geniş bir temsil kabiliyetine işaret edebilirler; ancak onlarda da eksik olan kriter, üyelik konusunda açık düzenlemeleri bulunan gerçek kişilerin oluşturduğu bir birlik olmaktır, öyle ki - yalnızca öğrenciler ve ebeveynleri ile değil aynı zamanda - bütün gerçek kişi olan üyeleri ile kuruluşun mercileri arasında din dersinin içeriğini bağlayıcı bir şekilde belirleyebilecek bir yetki zinciri mevcut olsun.

Katolik Kilisesi'nin Tutumu

(539) Katolik kilisesi, müslümanların Anayasa'nın 7. maddesi 3. paragrafına göre islam din dersi konusundaki haklarını kabul etmektedir. Hristiyan din derslerinde olduğu gibi, müslümanlara da etkin katılım olanakları sağlanmalıdır.

(540) İnanç özgürlüğünü garanti eden Anayasa'nın 4. maddesi, din eğitimi hakkını da ortaya koyar. Devlet, din dersinin içerik açısından belirlenmesi için partner olarak değişik cemaatlere gereksinim duymaktadır. Bu etkin katılım hakkı müslümanlar için de geçerlidir. Toplumsal sorumluluk duygusuna sahip hiç kimse 700.000'den fazla müslüman çocuk ve gencin bir dini eğitim olanağından mahrum kalmasında yarar göremez. Dini temellere dayandırılmış bir değer yargısına sahip olmak, yalnızca inanç konusundan öte toplum için de önemlidir. Bu düşünceyle katolik kilisesi müslümanların okulda din eğitimi haklarına olumlu gözle bakmaktadır.

(541) Kilise, islami din dersinin de Anayasa'nın 7. maddesi 3. paragrafında belirtilen çerçeve içinde verilmesini savunmaktadır. Din dersinin mecburi ders statüsünde olması, eğitimcilerin bilimsel ve pedagojik açıdan eğitilmiş olmaları ve dersin içeriğinin Anayasa'ya aykırı olmaması zorunluluğunu getirmektedir. Almanya'daki farklı mezhep ve öğretilere mensup müslümanların yapması gereken şey, kiliselerin hristiyan din dersleri için yaptıkları gibi, kendi din derslerinin içeriği hakkında yetki ve sorumluluk sahibi olarak imza atabilecek muhatapları eyaletlerin karşısına çıkarabilmek için biraraya gelmektir. Katolik kilisesi bu düşünceyle Anayasa'nın 7. maddesi 3. paragrafına uygun şekilde islami din dersini tesis etmeye ciddiyetle gayret gösteren eyaletlerin bütün çabalarını takdir etmektedir.

Hayvanların helal kesimi

İslam hukukuna göre hayvanların helal kesimi

(542) Kuran, kesilmiş etlerin helal olması konusunda, uyulması nispeten kolay olan dört sınırlama içermektedir: Müslümanlar için muntazam ve yasak olanlar 1. Leşler, 2. Kan (ister sıvı halde, isterse hayvanın bedeninde kalmış olsun), 3. Domuz eti ve 4. Allah'tan başkasının adı anılarak kesilmiş olan, yani putlara adanmış hayvanların eti (Kuran, Bakara 173; Maide 3; Enam 145; Nahl 115).

(543) Kuran, hayvanın ölümü ve bütün kanının akıtılmasının sağlandığı helal kesimle ilgili iki farklı ifade kullanmaktadır. Bunlardan birincisi ve daha sık kullanılanı boğazın kesilmesi anlamındaki *dab* ve göğse saplama anlamındaki *nahr*'dir. Bunlardan ilki islam hukukunda helal kesim konusunda en çok öngörülendir. İslam hukuku, bu iki nizamî yöntemin dışında, normal yöntemlerin kullanılmasının olanaksız olduğu durumlarda, örneğin av hayvanları veya su kuyusuna düşmüş bir dana durumunda kullanılabilecek diğer gayrimizami kesim yöntemlerini de kabul etmektedir.

(544) Peki müslümanlar, gayrimüslimlerce, örneğin Almanya'da hristiyan kasaplarca kesilmiş hayvanların etlerinden yiyebilirler mi? Kuran Maide suresi 5. ayette açıkça şu belirtilmiştir: „Kendilerine kitap

verilenlerin (yahudi, hristiyan vb. nin) yiyeceği size helaldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir“. Burada kastedilen yiyeceğin türü tam olarak belirtilmemişse de, islam alimleri burada kendisinden önceki iki ayete olduğu gibi kesilmiş hayvanların kastedildiğinde hemfikirdirler. Yahudi ve hristiyanlarca yapılan hayvan kesimlerini gerçi gayrınizami görmekte-dirler ancak anılan Kuran ayetine bakıldığında onların ürünlerinin müslümanlarca yenilmesinin yasak olmadığı görüşündedirler.

(545) Ancak islam alimleri tarihin akışı içinde, ehl-i kitap mensuplarının kestikleri etlerin yenmesinin caiz olması için yukarıda anılan dört sınırlamanın ötesinde müslümanlarda olduğu gibi onlar tarafından da hangi şartların ayrıca yerine getirilmesi gerektiği konusunda geniş tartışmalara girmişlerdir. Bu tartışmalar bazı mezheplerde uzun şart listelerinin hazırlanmasına yolaçmıştır ancak bunlar da, ele alınan detaylarla ilgili hiçbir Kuran ifadesi olmadığından ve hadiste de bunlara ilişkin çok az, o da indirek anlamda bağlantılar bulunduğundan tamamen tartışma durumunda kalmış ve asla genel kabul gören sonuçlara ulaşmamıştır. Kesilen hayvanların, hayvanları koruma açısından kesimden önce bayılıp bayılmayacakları eski dönemdeki teknik olanaklar ve bilgi düzeyi nedeniyle o zamanki Avrupa’da da olduğu gibi hemen hemen hiç bahis konusu olmamıştır. Ancak klasik islam hukuk biliminde hayvanlara gereksiz acı çektirmemek için kesimde kullanılacak araçların nasıl olması gerektiği konusunda tartışma yürütülmüştür.

Almanya’daki hukuki durum

(546) Almanya’da da ölmüş hayvanların (leşlerin) kesilmesi sözkonusu olmadığı, normal kesimlerde de hayvanların tüm kanı akıtıldığı ve putlara kurban edilmesi olmadığı için ve ayrıca kimse domuz eti ya da kansucuğu (*Blutwurst*) gibi şeyler yemeye zorlanmayacağından dolayı - yukarıda anılan Kuran’ın Maide suresi 5. ayeti de gözönünde bulundurularak - islam hukukuna göre müslümanların hristiyan kasaplardan alışveriş yapmalarına temel olarak engel teşkil edebilecek bir durum yoktur. Yukarıda anılanlar arasında sayıldığı gibi boğazın kesilmesi geleneksel islami sınıflandırmaya göre bir eti „helal“ kılan tek kesim yöntemi değildir. Almanya’da yerleşik müslümanların bu kesim yön-

temini, yani hayvanların önceden bayıltılmadan kesilmesini, kendi ihtiyaçları için Kurban Bayramı nedeniyle ya da kendileri tarafından açılmış olan kasaplarda geleneksel şekilde yürütmekte ısrarlı olmaları sonucu resmi makamlarla ihtilaflar doğmuştur.

(547) 1986 yılında Hayvanları Koruma Yasası'nın yeniden düzenlenmesinden önce Kahire'deki Alman Büyükelçiliği 1982 yılında El-Ezher Üniversitesi'ne hayvanların kesimden önce bayıltılmasından sakınılmasının islamiyette gerçekten mecbur olup olmadığı konusunda bir bilirkişi raporu hazırlatmıştır. Hazırlanan fetva bunu reddetmiş ve bayılmanın, hayvanın tüm kanı akıtılıyorsa şeriata göre caiz olduğunu açıklamıştır. Bonn'daki Türk Büyükelçiliği de yine bu görüşle aynı yıl „kurban edilen hayvanların elektroşokla bayıltılmasında dinen hiçbir sakınca bulunmadığını“ bildirmiştir.¹³⁷

(548) Yeni düzenlenen Hayvanları Koruma Yasası'nın 4a maddesi 1. paragrafı, sıcakkanlı hayvanların bayıltılmadan kesilmesini yasaklamaktadır. İnançları nedeniyle bu yasağa uymak istemeyen kişiler için istisnai bir izin „eğer cemaatlerinin bağlayıcı hükümleri zorunlu kılıyorsa ya da bu şekilde kesilmemiş hayvanların etlerini yemelerini yasaklıyorsa“ ifadesi ile 2. paragrafta öngörülmüştür. Burada yahudiliğin geleneksel kesim kurallarına atıfla „helal kesim“ terimiyle hayvanın tüm kanını akıtma maksadıyla uyuşturulmadan kesilmesi ifade edilmektedir. Bu kesim şekli yahudilerin yiyecek kuralları nedeniyle bağlayıcı şekilde mecburi sayılmakta ve bu izin kendilerine daima verilmektedir.

(549) Federal Anayasa Mahkemesi, Ocak 2002'de, Federal İdare Mahkemesi'ne kadar diğer bütün önceki kararlardan farklı olarak başvuruları halinde müslümanlara uyuşturmadan kesim izninin verilmesi gerektiğini hükme bağlamıştır. Bu kararda anlamlı olan, cemaat teriminin bütün islamı kapsamaması - ki El-Ezher'in açıklamasından sonra helal kesim kavramının tüm müslümanlar için bağlayıcı olduğunun iddia edilmesi şüphelidir - bunun yerine helal kesimin islamiyette mec-

¹³⁷ bkz. Khoury, Adel Theodor: *Islamische Minderheiten in der Diaspora*, Mainz 1985, S. 98.

huri olduğu inancına sahip davacının yakın dini çevresini kapsamasıdır. Günümüzdeki hukuki koşulları da, hayvanların korunmasının Haziran 2002’de anayasada amaç olarak yeralması belirlemektedir. Federal Anayasa Mahkemesi’nin kararının hukuki sonuçlarının belirlenmesi ile devletin yeni yürütme hedefinin belirlenmesi hala devam etmektedir.

(550) Günümüzde islam ülkelerinde ise hayvanların bir bölümü büyük mezbahalarda Almanya’daki gibi uyuşturularak kesilmektedir, ancak bu durum oralarda ne toplumsal infiallere ne de mahkemelerde davalara yolaçmamıştır. Almanya’da ve oralarda yaşanan bu süreç ise, hayvanların kesimi sırasında uyuşturmaktan kaçınmanın, müslümanların bir bölümü için Avrupa’da buldukları diasporada gayrimüslim çevreye karşı ortaya koymak istedikleri dinsel kimliklerinin belirgin bir sembolü haline geldiği düşüncesini akla getirmektedir.

Kişi indeksi

A

al-Banna, Hasan - 30

E

Elyas, Nadeem - 30, 45

El-Zayat, İbrahim - 29, 46

Erbakan, Necmettin - 34, 35, 36, 37

Erbakan, Mehmet Sabri - 35

G

Gülen, Fethullah - 34

H

al-Hallac - 26, 122

Humeyni - 16, 19, 30, 31

K

Kaçar, Kemal - 33

Kaddafi, Muammer - 44

Kaplan, Cemaleddin - 38

Kaplan, Metin - 38

Kızılkaya, Ali - 43

M

Massignon, Louis - 122

Mavdudi, Abu İala - 30

Mirza Gulam Ahmed - 22

N

Nikolaus von Kues - 121

Ö

Özdoğan, Hasan - 43

Q

Qutb, Seyyid - 30, 72

S

Said Nursi - 33

Ş

Şamlı Yohannes - 121

T

Tantawi, Muhammad Seyyid - 152, 210

Tunahan, Süleyman Hilmi - 32

Türkeş, Alpaslan - 40

Y

Yüksel, Ali - 37

Terimler İndeksi

A

AABF (Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu) - 41, 214
Abbasiler - 18
Adalet ve Kalkınma Part. (AKP) - 35, 36
ADÜTDF (Avrupa Demokrat Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu) - 40
Ahmediler - 9, 10, 22, 23
Aleviler - 19, 23, 24, 25, 41, 216

B

Bahailer - 220
Beşler şiası - 15
Bozkurtlar - 40

C

Caferiye - 20, 21
cem - 24
cemaat - 43, 48, 86, 88, 96, 113, 120, 125, 156, 164, 182, 183, 184, 185, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 225, 226, 229
cihad - 70, 71, 72, 73

D

dar-ül ahd - 71
Derviş - 27
Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) - 24, 38
Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) - 38, 39, 40, 42, 109, 114

F

farz - 75
Fatimiler - 18
Fazilet Partisi (FP) - 35
Federal Almanya İslam Konseyi (İslamrat) - 37, 42, 43, 44, 46, 208, 214
Fethullahçı - 34
Fetva - 37, 229

H

Hac - 68, 178
Hadis - 17, 18, 19, 54, 56, 72, 75, 82, 83, 114, 166, 222, 223, 228
Halife, Hilafet - 14, 15, 18, 22, 25, 38, 86, 88, 109
Hanbeliler - 20, 57, 82, 154
Hanefiler - 20, 82, 154
haram - 75
Hariciler - 15
Hicret - 178

I

Islamische Akademie Hahnenburg - 33
Islamische Gemeinschaft in Deutschland (IGD) - 29, 30, 45
Islamische Gemeinschaft Jama'at un-Nur (Nurculuk) - 33, 43
Islamische Gemeinschaft Milli Görüş (IGMG) - 34, 35, 36, 37, 43, 107, 114, 182
Islamisches Zentrum Aachen (IZA) - 29, 30, 45
Islamisches Zentrum Hamburg (IZH) - 31
Islamisches Zentrum München (IZM) - 29, 30

İ

İbadiler - 15
icma - 18, 56
içtihad - 20, 21, 75
İmamiler - 15
İnanç Özgürlüğü - 36, 46, 89, 104, 105, 111, 119, 139, 141, 142, 143, 144, 183, 186, 197, 205, 206, 207, 210, 211, 212, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 226
İslami Karta - 45, 46, 221
Islamische Weltliga - 20, 46
İslamcılık - 30, 39, 137

İsmaililer - 15, 17, 21

K

Kadıyaniler - 22

Kamu Tüzel Kişiliği - 43, 48, 156, 214, 221

Kelam - 54

kelime-i şhadet - 13, 54, 68, 83, 209

kible - 158, 199

kıyas - 21, 56

Kurban Bayramı - 178

L

Lahor Grubu - 22

M

Malikiler - 20, 82, 154

Mehdi - 22

mekruh - 75

mendub - 75

Merkez Konsey - 42, 43, 44, 45, 46, 143, 155, 208, 221

mihrap - 108

Milli Görüş - 34, 35, 37, 38

Molla - 16

mübah - 75

muta - 78

Mutaziller - 55

Müslüman Kardeşler - 30, 31

N

Nakşibendiler - 27, 32, 37

Nurculuk - 33, 34

O

Onikiler şiası - 15

R

Ramazan Bayramı - 179

Refah Partisi - 34

Risale-i Nur - 34

S

Saadet Partisi - 35

Safeviler - 16

Süleymancılar - 27, 32, 33, 43

Ş

Şafiler - 20

Şeyhülislam - 37, 43

şura - 87

T

tarikât - 26, 27

Tasavvuf (Sufilik) - 25, 26, 27

Ü

ümme - 14, 100, 103, 106, 158, 186, 216

V

vacip - 75

Vehhabilik - 20

Verband der Islamischen Kulturzentren (VIKZ) - 32, 33, 42, 43, 44, 45, 214

Verband Islamischer Vereinigungen und Gemeinschaften (ICCB) - 38

W

World Islamic Call Society - 44

World Islamic Peoples Leadership - 44

Y

Yediler şiası - 15

Z

zekat - 68, 69, 106

Zeydiler - 15

zikir - 27, 161

zimmi - 219

Seçilmiş Literatur (Almanca)

I. İslam hakkında temel bilgiler

- Bobzin, Hartmut: *Der Koran. Eine Einführung*, München: Beck, 1999.
- Bobzin, Hartmut: *Mohammed*, München: Beck, 2000.
- Halm, Heinz: *Der schiitische Islam. Von der Religion zur Revolution*, München: Beck, 1994.
- Khoury, Adel Th.: *Der Islam: sein Glaube, seine Lebensordnung, sein Anspruch*, Freiburg, 1996.
- Khoury, Adel Th.: *So sprach der Prophet. Worte aus der islamischen Überlieferung*, Gütersloh 1988.
- Khoury, Adel Th.: *Der Koran*. Übersetzung von A. Th. Khoury. Unter Mitwirkung von Muhammad Salim Abdullah, Gütersloh, 2. Auflage, 1992.
- Khoury, Adel Th.: *Gebete des Islam*. Topos Taschenbücher Band 111. ISBN 3 7867 0912 2.
- Khoury, Adel Th./Hagemann, Ludwig/Heine, Peter: *Islam-Lexikon. Geschichte - Ideen - Gestalten*. (3 Bde.), Herder-Spektrum; 4036. - ISBN 3-451-04036-0, Freiburg i. Br. 1991.
- Kreiser, Klaus/
Wielandt, Rotraut (Hgg): *Lexikon der islamischen Welt*. Stuttgart 1992.
- Paret, Rudi: *Der Koran*. Übersetzung von Rudi Paret, Kohlhammer, Stuttgart, 7. Auflage 1996.
- Paret, Rudi: *Mohammed und der Koran*. Urban TB.
- Ruthwen, Malise: *Der Islam. Eine kurze Einführung*. Reclam, Stuttgart 2002.
- Schimmel, Annemarie: *Die Religion des Islam. Eine Einführung*. Stuttgart 1990.

- Schimmel, Annemarie: *Das islamische Jahr. Zeiten und Feste.* München: Beck, 2001.
- Schimmel, Annemarie: *Mystische Dimensionen des Islam,* Frankfurt: Insel - TB, 1995.
- Schirmmacher, Christine: *Der Islam I und II. Geschichte, Lehre, Unterschiede zum Christentum,* Neuhausen/Stuttgart, Hänssler Verlag, 1994. ISBN
- VELKD und EKD: *Was jeder vom Islam wissen muss.* Gütersloher Verlagshaus, 1996 (5. Auflage und weitere). (GTB 786) ISBN 3 579 00786 6.
- Zirker, Hans: *Der Koran - Zugänge und Lesarten,* Darmstadt 1999.

II. Almanya'da Müslümanlar

- Bechmann, Ulrike/Demir, Sevda/
Egler, Gisela: *Frauenkulturen. Christliche und muslimische Frauen in Begegnung und Gespräch.* Düsseldorf: Klens Verlag, 2000. ISBN 3 87309 165 8
- Becker, Silke A./Wunderer, Eva/
Schultz-Gambard, Jürgen: *Muslimische Patienten. Ein Leitfadens zur interkulturellen Verständigung in Krankenhaus und Praxis.* München/Bern/Wien/New York, W. Zuckerschwerdt Verlag, 1998. ISNM 3 88603 629 4.
- Der Beauftragte für islam- und
Ausländerfragen im Amt für
Gemeindedienst der Ev.-luth.
Landeskirche Hannovers (AfG): *Nach Mekka Gewandt. Zum Umgang türkischer Muslime mit ihren Verstorbenen in der Türkei und in Deutschland.* Handreichung. Hannover, 1997.
- Feindt-Riggers, Nils/
Steinbach, Udo: *Islamische Organisationen in Deutschland. Eine aktuelle Bestandsaufnahme und Analyse,* DOI Hamburg 1997.
- Fingerlin, Erika/Mildenberger,
Michael (Hgg.): *Ehen mit Muslimen. Am Beispiel deutsch-türkischer Ehen. Im Anhang: Ehen in Ländern mit islamischem Recht.* Frankfurt/M., Verlag Otto Lehmbeck, 1983. ISBN 3 87746 208 4.

- Jonker, Gerdien: *Eine Wellenlänge zu Gott. Der Verband der Islamischen Kulturzentren in Europa.* Bielefeld: transcript Verlag, 2002. ISBN: 3-933127-99-8.
- Körper-Stiftung (Hrsg.): *Religion - ein deutsch-türkisches Tabu? Deutsch-Türkisches Symposium 1996,* Hamburg 1997.
- Deutsches Rotes Kreuz: *„Du, oh beruhigte Seele...“ zum Umgang mit Tod und Trauer bei Muslimen in Krankenhäusern.* LV Berliner Rotes Kreuz e. V. Gesundheitsförderung-ZIB. Am Köllnischen Park 2, 10179 Berlin.
- Leggewie, Claus/Joost, Angela/
Rech, Stefan: *Der Weg zur Moschee - eine Handreichung für die Praxis.* Bad Homburg: Herbert-Quandt-Stiftung, 2002 ISBN 3 00 009382 6.
- Lemmen, Thomas: *Muslimen in Deutschland. Eine Herausforderung für Kirche und Gesellschaft,* Baden-Baden 2001.
- Lemmen, Thomas/
Miehl, Melanie: *Islamisches Alltagsleben in Deutschland,* Hg. von der Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn 2001.
- Ministerium für Arbeit, Gesundheit
und Soziales des Landes NRW: *Türkische Muslime in NRW,* (Zentrum für Türkeistudien Essen), 3. Auflage Essen 1997.
- Rohe, Matthias: *Der Islam - Alltagskonflikte und Lösungen. Rechtliche Perspektiven,* Freiburg 2001.
- Şen, Faruk/Aydın, Hayrettin: *Islam in Deutschland,* München: Beck 2002. ISBN 3 406 476066.
- Spuler-Stegemann, Ursula: *Muslimen in Deutschland. Informationen und Klärungen,* Freiburg: Herder 2002.
- Wohlrab-Sahr, Monika: *Konversion zum Islam in Deutschland und den USA,* Frankfurt/M.; New York: Campus Verlag 1999, zugl.: Berlin, Freie Universität, Habil.-Schr., 1998. ISBN 3 593 36316 X.

III. Siyaset ve Tarihte İslam

- Ayubi, Nazih: *Politischer Islam*, Freiburg: Herder, 2002.
- Ende, Werner/Steinbach, Udo: *Der Islam in der Gegenwart*, München, 4. Aufl. 1996.
- Endreß, Gerhard: *Der Islam. Eine Einführung in seine Geschichte*, 3. Auflage, München: Beck, 1997.
- Heine, Peter: *Konflikt der Kulturen oder Feindbild Islam. Alte Vorurteile - neue Klischees - reale Gefahren*. Herder Spektrum Band 4455.
- Hottinger, Arnold: *Gottesstaaten und Machtpyramiden. Demokratie in der islamischen Welt*, F. Schöningh, 2000.
- Kepel, Gilles: *Das Schwarzbuch des Dschihad. Aufstieg und Niedergang des Islamismus*, München - Zürich 2002.
- Krämer, Gudrun: *Gottes Staat als Republik – Reflexionen zeitgenössischer Muslime zu Islam, Menschenrechten und Demokratie*, Baden-Baden 1999.
- Lewis, Bernard: *Kaiser und Kalifen. Christentum und Islam im Ringen um Macht und Vorherrschaft*, München 1996.
- Lewis, Bernard: *Die politische Sprache des Islam*, Berlin: EVATB, 2002.
- Schulze, Reinhard: *Geschichte der islamischen Welt im 20. Jahrhundert*, München 1994.
- Seufert, Günter: *Café Istanbul. Alltag, Religion und Politik in der modernen Türkei*. München 1999.
- Stanisavljevic, Andre/
Zwengel, Ralf (Hgg.): *Religion und Gewalt. Der Islam nach dem 11. September*, Potsdam 2002.

IV. İslam Hukuku Konuları

- Breuer, Rita: *Familienleben im Islam. Traditionen, Konflikte, Vorurteile.* Herder Spektrum Band 4591. Freiburg i. Br. 1998. ISBN 3 451 04591 5.
- Hagemann, Ludwig/
Khoury, Adel Th.: *Dürfen Muslime auf Dauer in einem nicht-islamischen Land leben? Zu einer Dimension der Integration muslimischer Mitbürger in eine nicht-islamische Gesellschaftsordnung,* Religionswissenschaftliche Studien Nr. 42. Würzburg/Altenberge 1997.
- Khoury, Adel Th.: *Toleranz im Islam,* 2. Auflage, Altenberge 1986, ISBN 3-88733-071-4.
- Khoury, Adel Th.: *Christen unterm Halbmond. Religiöse Minderheiten unter der Herrschaft des Islams,* Freiburg/Basel/Wien 1994.
- Nagel, Tilman: *Islamisches Recht,* Eine Einführung, 2001.
- Ramadan, Said: *Das Islamische Recht. Theorie und Praxis,* Wiesbaden, 2. Auflage 1996.
- Schwartländer, Johannes/
Bielefeldt, Heiner: *Christen und Muslime vor der Herausforderung der Menschenrechte,* Hrsg. von der Wissenschaftlichen Arbeitsgruppe für weltkirchliche Aufgaben der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 1996.
- Wielandt, Rotraud: „Krieg um des Glaubens willen. Grundlagen und neuere Anschauungen zum Dschihad im Islam“, in: „zur Debatte“. Themen der Katholischen Akademie in Bayern. 6/2001 (31. Jg.) München 2001.

V. Hristiyanlık ve İslam

- Arbeitsgemeinschaften Christlicher Kirchen in Baden-Württemberg: *Krankheit, Leiden, Sterben, Tod. Eine Handreichung für Mitarbeiter und Mitarbeiterinnen in sozialen Einrichtungen.* 1995. Geschäftsstelle: Stafflenberger Str. 44. D-70184 Stuttgart.
- Arbeitskreis Integration, Bistum Essen: *Moscheebauten. Muezzin-Ruf. Orientierungshilfe. Religion ist keine Privatsache. Orientierungshilfe des Bistums Essen zu Moscheebauten und Muezzin-Ruf.* 2001.
- Arinze, Francis Kardinal: *Begegnung mit Menschen anderen Glaubens. Den interreligiösen Dialog verstehen und gestalten,* München/Zürich/Wien: Verlag Neue Stadt, 1997. ISBN 3-87996 399-1.
- Deutsche Bischofskonferenz: *Christen und Muslime in Deutschland. Eine pastorale Handreichung,* hg. v. Sekr. der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 2. Auflage 1993.
- Deutsche Bischofskonferenz: *Leitlinien für multireligiöse Feiern von Christen, Juden und Muslimen. Eine Handreichung der deutschen Bischöfe,* hg. vom Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn, 2003.
- Hagemann, Ludwig: *Christentum contra Islam. Eine Geschichte gescheiterter Beziehungen.* Darmstadt: Primus Verlag, 1999, ISBN 3-89678-137-5.
- Huber-Rudolf, Barbara: *Muslimische Kinder im Kindergarten. Eine Praxishilfe für alltägliche Begegnungen.* München Kösel, 2002. ISBN 3 466 36587 2.
- Khoury, Adel Th.: *Der Islam und die westliche Welt. Religiöse und politische Grundfragen.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001.
- Päpstlicher Rat für den Dialog mit den Religionen, Vatikanstadt: *Die Haltung der Kirche gegenüber den Angehörigen anderer Religionen. Gedanken und Weisungen über Dialog und Mission.* Pfingsten 1984.
- Pontifical Council for Interreligious Dialogue, Vatican City, and World Council of Churches, Office on Interreligious Relations, Geneva: *Reflections on Interreligious Marriage. A Joint Study Document.* Off-print of the Pro Dialogo No. 96 (1997/3) of the P.C.I.D. Vatican City. 4th April 1997.

- Pontifical Council for Interreligious Dialogue. Francesco Gioia (hg): *Interreligious Dialogue. The Official Teaching of the Catholic Church* (1963-1995). Boston: Pauline Books and Media, 1997. ISBN 0 8198 3674 5.
- Pontificium Consilium Pro Dialogo inter Religiones, Rom: *„Interreligious Prayer: A Joint Study by the Office on Inter-Religious Relations of the World Council of Churches and the Pontifical Council for Interreligious Dialogue“* Pro Dialogo, Bulletin 98, 1998/2
- Rat der Evangelischen Kirche in Deutschland: *Christen und Muslime in Deutschland. Gestaltung der Begegnung mit Muslimen*. Gütersloher Verlagshaus 2000.
- Renz, Andreas: *Der Mensch unter dem An-Spruch Gottes. Offenbarungsverständnis und Menschenbild des Islam im Urteil gegenwärtiger christlicher Theologie*. Würzburg: Ergeon, 2002. ISBN 3-89913-254-8.
- Sperber, Jutta: *Dialog mit dem Islam*. Göttingen, 1999, ISBN 3-525-34015-X.
- Stamer, Joseph: „Prier avec les musulmans?“, in: *Se Comprendre* (Paris) 9 (1999), S. 1-10.
- Troll, Christian W. SJ: „Mission und Dialog. Die Begegnung der Christen und Muslime aus dem Glauben“, in: *Stimmen der Zeit*, Heft 6, 1999, S. 377-388.
- Troll, Christian W. SJ: „Der Islam im Verständnis der katholischen Theologie. Überblick und neuere Ansätze“, in: *CIBEDO-Beiträge*, Nr. 3, 1999.
- Troll, Christian W. SJ: *Muslime fragen, Christen antworten*. Topos TB 489, Kevelaer, 2003. ISBN: 3-7867-8489-2
Internet: www.antwortenanmuslime.com
- Troll, Christian W. SJ: (Türkçe) *Müslümanlar soruyor, hristiyanlar yanıtıyor*. (Yay.) Sent Antuan Kilisesi, Bağdat Cad. 325, Beyoğlu-İstanbul. ISBN: 92121-0-Z
Internet: www.islamacevaplar.com
- Zirker, Hans: *Islam. Theologische und gesellschaftliche Herausforderungen*, Düsseldorf 1993.